

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KAZAKÇA MEÂL ÇALIŞMALARI VE DEĞERLENDİRMESİ

DOKTORA TEZİ
ZHANDOS AİTBAYEV

ANKARA-2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KAZAKÇA MEÂL ÇALIŞMALARI VE DEĞERLENDİRMESİ

DOKTORA TEZİ
ZHANDOS AİTBAYEV

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AHMET NEDİM SERİNSU

ANKARA-2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KAZAKÇA MEÂL ÇALIŞMALARI VE DEĞERLENDİRMESİ

DOKTORA TEZİ
TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AHMET NEDİM SERİNSU

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı İmzası	İmzası
1- Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU	
2- Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN	
3- Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN	
4- Doç. Dr. Davut ŞAHİN	
5- Dr. Öğr. Üyesi Sema ÇELEM	

Tez Savunması Tarihi
29 Haziran 2022

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU danışmanlığında hazırladığım “Kazakça Meâl Çalışmaları ve Değerlendirmesi (Ankara.2021)” adlı yüksek lisans - doktora/bütünleşik doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 29.06.2022

Zhandos AİTBAYEV

KISALTMALAR

a.g.e. Adı geçen eser

a.g.m. Adı geçen makale

a.mlf. Aynı müellif

AÜİFD. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Bkz. Bakınız

C. Cilt

Çev. Çeviren

Der. Derleyen

DİB. Diyanet İşleri Başkanlığı

Haz. Hazırlayan

Hz. Hazreti

KMDİ. : Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresi

Müt. Mütercim

n.ş.r. Neşreden

ö. Ölümü

s. Sayfa

s.a.s./s.a.v. Sallallahu aleyhi ve sellem

SSCB. Sovyetler Birliği

TDV. Türkiye Diyanet Vakfı

Ter. Tercüme eden

vs. Vesaire

yay. Yayınları

ÖN SÖZ

Bu çalışma; Türkistan'ın tarihî, siyasi ve kültürel bakımdan önemli ülkelerinden biri olan Kazakistan'da yapılan meâl çalışmalarını geniş bir tarih perspektifinden bakarak ortaya koymayı ve bu meal çalışmalarından önemli bulduğumuz dördünü karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Doktora çalışmamızla kadim zamanlardan bugüne pek çok âlim yetiştiren Türkistan coğrafyasında Sovyet döneminin aşırı politikasının ne gibi etkileri olduğu, bağımsızlık sonrasında Kazakistan'da yapılan meâl çalışmalarının niteliği ve niceliği ilmî yöntemlerle incelenip yaşanan değişim ve gelişim bir sonuç olarak ortaya konulmuştur.

Çalışmamızın **Giriş** bölümünde; Araştırmanın Konusu ve Önemi, Araştırmanın Amacı ve Yöntemi ele alınmıştır. Kur'an'ı Tercüme Problemleri, Tercüme Çeşitleri, araştırmamızın ana konusunu teşkil edecek Kazakça Meâl Çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Kazakistan Coğrafyası, Kültürel Yapısı ve Kazakça hakkında bilgi verilmiştir. **Birinci Bölüm**'de; Kazakça Meâl Geleneğinin Tarihçesi, Kazak Dilinde Kur'an Çalışmalarının Doğuşu, Kısmi ve Tam Meâl Çalışmaları, Kazakistan'da Rus Dilinde Yapılmış Çalışmalar, Kur'an İlimlerine Dair Akademik Çalışmalar incelenmiştir. **İkinci Bölüm**'de ise çalışmamızın ana konusu olan Kazakça dört meâl çalışması kapsamlı şekilde incelenmiştir. Ayrıca meâl mütercimlerinin hayatlarına yer verilmiştir. Kazakça meâllerin anlatım dili, teknik özellikleri, orijinal tercüme metinlerden örnekler, eksik ve yanlış tercüme edilen âyetlerden örnekler verilerek araştırma içerik bakımından zenginleştirilmiştir.

Bu çalışma, Ankara Üniversitesi, Tefsir Bölümü İslami Bilimler Ana Bilim Dalı Başkanlığı bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada bilgi ve tecrübeleriyle

beni aydınlatan, konu teklifi ve kaynak tespiti konusunda bana destek olan kıymetli hocam, tez danışmanım **Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU**'ya teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmanın olgunlaşmasında önerileriyle katkıda bulunan, eleştirilerinden istifade ettiğim, tez izleme komisyonumun üyesi olarak beni yönlendiren **Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN** ve **Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN** ve tüm emeği geçen hocalarıma özellikle teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışmam sürecinde desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen, bana olan güvenlerini kaybetmeyen değerli eşim ve çocuklarıma teşekkür ediyorum.

Zhandos AİTBAYEV

Ankara-2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	5
ÖN SÖZ.....	6
İÇİNDEKİLER	8

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	14
B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	20
C. KAZAKİSTAN COĞRAFYASI VE KÜLTÜREL YAPISI HAKKINDA GENEL BİLGİ	21
C.1. Kazakistan Coğrafyası ve Kültürü	21
C.2. Kazakça Hakkında Malumat	24
C.3. Kazakçanın Tarihî Gelişimi ve Dil Özelliği.....	26
C.4. Kazakların İslam'a Girişleri Üzerine	30
C.5. Sovyet Rejimi Döneminin Kazakistan Toplum Hayatına ve İslami Değerlere Etkisi	33

I. BÖLÜM

KAZAKÇA MEÂL GELENEĞİNİN TARİHÇESİ	43
1.1. Kazak Dilinde Kur'an Çalışmalarının Doğuşu	43
1.2. Kısmi Meal Çalışmaları	49
a. Saduakas (Sadvakas) Hacı Gılmani.	49
b. M. A. Cadmolla (der.). <i>Kuran Hikayalari</i>	51
c. Zarıpbay Cumanulurazbay, <i>Kur'an-ı Kerim cane Onın Magınaların Kazakşa Audarması men Tapsiri</i>	52

d. C. Aday, D. Abumanap, A. Ahmet, D. Mubar, Y. Paltöre. <i>Kuran Karim</i> , 30. <i>Para Mağinalık Audarma cane Tapsir</i>	53
e. Abdussamad Mahat, <i>Fatiha Sûresinin Tapsiri</i>	54
f. Toktasın Ermaşulı Düysenbin, <i>Kur'an Karimnin Kazakşa Mağınası</i>	54
g. Muhitdin İsaülı, <i>Kuran Baktarı-Kıska Sûrelerdin Tapsırı</i>	55
h. İlhamcan Rafikov, <i>Kasietti Kur'an Ulı Allah Tağalanın Tendesi Çok Uağız-Nasihatina cane Ulı Müfassirlerdin Tüsindirime-Tapsirlerine Bir Ğacayıp Sayahat</i> , 30. <i>Para</i> , çev. Üsen Şoybek.....	56
i. Serikbay Oraz, <i>Tapsir Tunuğı</i>	57
j. Muhitdin İsaulu, <i>Mangi Muğciza</i>	58
1.3. Tam Meal Çalışmaları	59
a. Nuralı Ösarov Serkimbayulu at-Türkistani, Cumabay Makaşov İztayulu at-Tarazi, <i>Kuran Karim cane Onın Kazakşa Mağınası</i>	59
b. Ratbek Hacı Nısanbayulu, Vahap Hacı Kıdırhanulu, <i>Kuran Karim</i>	60
c. Vahap Kıdırhanulu, <i>Kuran Karim, Kazakşa Magına cane Tüsinigi</i>	61
d. Halife Altay, <i>Kuran-ı Karim, Arapşa Transkripsiyası cane Kazakşa Mağınası</i> , der. Saule Bekenkızı, çev. Askar Nurymbet.	62
e. Alauddin Mansur (ö. 2020), <i>Kuran-ı Kerim, Kazakşa Mağına cane Tüsinigi</i> , çev. Absattar Smanov (ö. 2016).....	62
f. Absattar Smanov (ö. 2016), Hafız Gulam Sarwar (ö. 1954), <i>The Holy Qur'an with Kazak and English Translations, (Kazakşa cane Ağılşınşa audarmalı Kur'an Karim)</i>	63
g. Muhammed Şınğıs ve Ermek Muhammedkali, <i>Kuran Karim, Kazakşa Sözbe-Söz Audarması</i>	65
h. Abdrahman Asılbek, <i>Kuran Mangilik Muran</i>	66
i. Erşat Ongarov, Nurcan Muratalı, <i>Kasiyetti Kuran, Mağınası men Tüsiniktemeleri</i>	66

j. Marat Bektazinov, Raşid Muhitdinov ve Nurlan Anarbayev, <i>Tapsirlerdin Tandaulısı</i>	68
k. Halife Altay, Kuran Karim, <i>Kazakşa mağına jane túsiniđi</i>	69
l. Aziz Akıtulu, Makaş Akıtulu, <i>Kuran Karimnin Kazakşa audarması</i>	69
m. Akimhanov Askar Bolatbekulu, Anarbayev Nurlan Saylauulu, <i>Kuran Karim, Kazakşa tusindirmeli audarma</i>	69
n. İbadullayev Sabit Zamadinulu, <i>Kasiyetti Kuran jane Kazak tilindeği mağınalık audarması</i>	69
1.4. Kazakistan’da Rus Dilinde Yapılmış Çalışmalar	69
a. Gordiy Semenoviç Sablukov, <i>Koran Perevod s Arabskogo Yazika</i>	74
b. İgnati Yulianoviç Kraçkovski, <i>Koran</i>	76
c. İman Valeria Porohova, <i>Kuran, Perevod Smislov i Kommentari</i>	78
d. Magomed Nuri Osmanoviç Osmanov, <i>Koran Perevod s Arabskogo i Kommentarii</i>	78
e. Teodor Adamoviç şumovskiy, <i>Çıtaya Svyaşenniy Koran</i>	80
f. Abdurrahman b. Nasr es-Sa’di, <i>Teysıru ’l-Kerımi ’r-Rahmân fi Tefsıri Kelâmi ’l-Mennân</i> , çev.: E. Kuliyev.	80
g. Sümeyya Muhammed Afifı. Abdüsselâm Mustafa el-Mensî. <i>el-Müntehâb fi Tefsır ’ı-l Kur ’ân ’il-Kerım bi’l-lugateyn,ıl-Arabiyyi ve ’r-Russiyyi</i>	81
h. Elmir Rafael Kuliyev, <i>Koran, Smisloviy Perevod na Russkiy Yazik</i>	81
i. Abu Muhammad al-Husayn ibn Mes’ûd el-Farra el-Bagavi, <i>Tafsir İmama Bagavi, Desyat Poslednih Sur Korana</i> , çev. B. Baymuhanbetov.....	83
j. Keşubay Töleşulu, <i>Vospet Korana v Zikrullahe</i>	84
k. Askar Sabdin. Baurcan Aliulu. Ergen Samiyev. <i>Smislovoy Perevod Svyaşennogo Korana</i>	84
l. Serik Rıscanov, <i>Koran Perevod Smislov</i>	86
1.5. Kur’an İlimlerine Dair Akademik Çalışmalar	88
a. Alau Adilbayev, <i>Rus Oryantalistlerin Kur’an Çalışmaları</i>	89

b. Muhitdin İsaulu Patteyev, <i>Kur'an'ın Metinleşme Süreci ve Ana Konuları</i>	90
c. Muhitdin İsaulu Patteyev, <i>Kuran Kimnin Sözi?</i>	91
d. M. Menilbekov, <i>Kuran Karim ilimlerine Kirispe</i>	91
e. Muhitdin İsaulu Patteyev, <i>Kuran Baktarı – Kıska Süreledin Tapsiri</i>	92
f. Comart Batırbekov, <i>Kuran Sözlerinin Mazmundık Anıktamalığı</i>	93
g. İsmail Çalışkan, <i>Tapsir Tarihi</i>	93
h. Muhitdin İsaulu, <i>Mangi Muğciza</i>	95
i. Jolaman Bulan, <i>Kur'an'ın Tercüme Problemleri ve Bazı Sûrelerin Kazakça Örnek Meâli</i>	96
j. Kayrat Kurmanbayev, <i>Kuran İlimlerine Kirispe</i>	96
k. Okkasov Ğalımcan Muhtarbekulu, <i>Kuran Oku Negizderi</i>	97
l. Eskozha Ermek, <i>Kuran İlimlerinin Negizderi</i>	98
m. Eskhan Aknazarov, <i>Sovyet Dönemi Kazakistan'ında Kur'an Çalışmaları (Saduakas Hacı Gilmani Örneği)</i>	98
n. Daniyar Samet, <i>Kur'an'da Müteşabih İfadelerin Kazakçaya Çeviri Problemi: 20. Asırda Yazılmış Kazakça Meâller Örneğinde</i>	99
o. Gulmeiram Kongyrbayeva, <i>Son Devir Kazak Din Alimlerinden Halife Altay ve Kur'an'ın Kazakça Meali</i>	101

II. BÖLÜM

KAZAKÇA DÖRT MEÂLİN MUKAYESESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	104
2.1. Halife Altay (1917-2003). Kuran Şarif, Kazakşa Mağına Cane Tüsinigi	104
2.1.1. Mütercim Hakkında.....	104
2.1.2. Meâlin Tanıtımı ve Teknik Özellikleri.....	108
2.1.3. Bazı Kısa Sûrelerin Meâlinde Örnekler	113
2.1.4. Belli Başlı Kavramların Tercüme Edilişi Hakkında.....	125
2.1.5. Eksik ve Yanlış Tercüme Yapıldığı Tespit Edilen Âyetler	131

2.2. Aziz Akıtulu (1924-2013), Makaş Akıtulu (1931-2003), <i>Kuran Karimin Kazakşa Audarması</i>	139
2.2.1. Mütercim Hakkında.....	139
2.2.2. Meâlin Tanıtımı ve Teknik Özellikleri.....	140
2.2.3. Bazı Kısa Sûrelerin Meâlinden Örnekler	143
2.2.4. İki Baskı Arasındaki Farklılıklar	156
2.2.5. Belli Başlı Kavramların Tercüme Edilişi Hakkında.....	158
2.2.6. Eksik ve Yanlış Tercüme Yapıldığı Tespit Edilen Âyetler	162
2.3. İbadullayev Sabit Zamadinulu, Kasıyetti Kuran Jane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması.	169
2.3.1. Mütercim Hakkında.....	169
2.3.2. Meâlin Tanıtımı ve Teknik Özellikleri.....	173
2.3.3. Bazı Kısa Sûrelerin Meâlinden Örnekler	176
2.3.4. Belli Başlı Kavramların Tercüme Edilişi Hakkında.....	185
2.3.5. Eksik ve Yanlış Tercüme Yapıldığı Tespit Edilen Âyetler	188
2.4. Akimhanov Askar Bolatbekulu, Anarbayev Nurlan Saylauulu, <i>Kuranı Karim, Kazakşa Tusindirmeli Audarma</i>.....	193
2.4.1. Mütercim Hakkında.....	193
2.4.2. Meâlin Tanıtımı ve Teknik Özellikleri.....	195
2.4.3. Bazı Kısa Sûrelerin Meâlinden Örnekler	197
2.4.4. Belli Başlı Kavramların Tercüme Edilişi Hakkında.....	205
2.4.5. Eksik ve Yanlış Tercüme Edildiği Tespit Edilmiş Âyetler	209
2.5. Dört Meâl Arasında Mukayese.....	214
2.5.1. Halife Altay'ın, <i>Kuran Şarif, Kazakşa Mağına Cane Tüsinigi</i>	215
2.5.2. Aziz Akıtulu ve Makaş Akıtulu, <i>Kuran Karim 'nin Kazakşa Audarması</i> ..	216

2.5.3. İbadullayev Sabit Zamaddinulu, <i>Kasiyetti Kuran Jane Kazak Tilindegi Maginalık Audarması</i>	218
2.5.4. Akimhanov Askar Bolatbekulu, Anarbayev Nurlan Saylauulu, <i>Kurani Karim, Kazakşa Tusindirmeli Audarma</i>	220
2.6. Kur'an'ı Kerîm Tercümesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar	223
2.7. Mütercim Sabit İbadullayev ile Röportaj	229
2.8. Mütercim Askar Akimhanov ile Röportaj	235
SONUÇ	240
KAYNAKÇA	244
ÖZET	
ABSTRACT	

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Allah, daha önce aynı sırada değişik milletlere onların içinden kendi dillerini konuşan peygamberler göndermiştir. **“Kendilerine uyarıcı bir peygamber gelmiş olmayan hiçbir toplum yoktur.”** (Fâtır Sûresi, 35/24) âyeti bu gerçeğin altını çizer. Fakat insanlığın iletişim, bilgi, görgü seviyesi bakımından eskiye göre çok daha mesafe katettiği bir çağda ilahî hikmet, bütün insanlığa tek bir Peygamber, tek bir Kitap göndermeyi uygun görmüştür. Kıyamete kadar güncelliğini kaybetmeyecek olan bu Kitap; insanlığın dünya ve ahiret mutluluğuna dair prensipler, hükümler ve hikmetlerle donatılmıştır. Dünyamızın gittikçe bir şehre, insanların da bu şehrin insanları hükmüne geleceğini bilen Allah, onların hepsini aynı kitabın etrafında birleştirmeyi uygun bulmuştur.

Kur'an daima yaşanan, hayatla içiçe ve insan sorunlarına cevap veren bir kutsal kitaptır.¹ Kur'an-ı Kerîm, insan-hayat ve kâinata can veren, anlam veren ve rehberlik eden ilahi bir kitaptır. Vahiy kesilmiş olsa da Kur'an-ı Kerîm tam bir ilahi eser olarak vardır ve insana-insanlığa mesajı sürmektedir. Kur'an daha büyük bir terakkinin kaynağı olabilecek potansiyelini de saklı tutmaktadır.² Kur'an-ı Kerîm, hayatın, reel olanın, bizzat yaşadığımızın değişen safhalarını yönetme kabiliyetine sahip ve her asra hitap edecek yeterlikte yegâne semâvi kitaptır.³

Kur'an-ı Kerîm, Kur'an'ın kendi ifadesi ile apaçık Arapça bir kitap olarak indirilmiştir. Muhakkak Kur'an'ın Arapça olarak indirilmesinde büyük hikmetler vardır. Ancak bu konu bizim çalışmamız dâhilinde olmamakla beraber; **hikmet**

¹ Ahmet Nedim Serinsu, *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzul*, İstanbul 1996, s. 68.

² Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'anı Kerimin Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzule Yeni Bir Yaklaşım*, I. Kur'an Sempoziumu, Ankara 1994, s. 189-190.

³ Serinsu, *Kur'an Nedir*, s. 9.

açısından önemli bir husus şu olabilir ki; evrensel bir vahiy olan, bütün insanlara hitap eden, kıyamete kadar yürürlükte olmaya devam eden Kur'an'ın kullandığı dil büyük önem arz eder. Sözcüklerinin değişik manalara gelebilecek şekilde geniş kapsamlı oluşu, az sözle çok manaları ifade edebilecek şekilde veciz üsluba, mecaz ve hakikati, mantık ve mefhumu, delalet ve mazmunu, sarahat ve işaretini yansıtabilecek şekilde incelikleri barındırıyor olmasıyla Arapça –*böyle cihanşümul bir vahiy olan*- Kur'an'ın dili olmaya hak kazanmıştır.

İslam'ın Arap Yarımadası dışında yayılmasıyla birlikte Arap olmayan kavimler İslam'a girmeye başlamıştır. Kur'an-ı Kerim; inananları doğru yola erdiren, hayatlarını tanzim eden ve hem bu dünya hem de ebedî hayat olan ahiret mutluluğu için bir rehber, kılavuzdur. Bu sebeple inananların Kur'an-ı Kerim'i anlamaları gerekmektedir. Hayatlarını onun hükümlerine göre yaşamaları için Kur'an'ı anlamaları gerekiyordu. Farklı dillere sahip bu kavimlerin Kur'an'ı anlamaları amacıyla Kur'an-ı Kerim'in farklı dillere tercüme edilmesi caiz görülmüştür.

Tercüme

Tercüme kelimesi; kök itibariyle, dört harfli/rubâî تَرْجَمَ “tercüme” veya üç harfli/sülâsî رَجَمَ “receme” fiilinden türemiştir. Sözlükte; “bir kelâmı, bir dilden başka bir dile çevirmek”, “bir sözü diğer bir dilde tefsir ve beyan etmek”, “bir lafzı, kendisinin yerini tutacak bir lafızla değiştirmek” gibi manalara gelirse de bu kelimenin bundan başka manaları da vardır:

1. Tercüme kelimesi “bâb” başlığı, yani bir kitapta yer alan bölüm adı anlamına gelir.
2. Bir kimsenin hayatını anlatması manasında kullanılır. Dilimizde kullandığımız tercüme-i hâl bu anlamdadır.

3. Kendisine ulaşılmayan kişiye bir sözü tebliğ etmek, ulaştırmak demektir.
4. Bir sözü, söylendiği dilde tefsir etmeye de tercüme denir. Meselâ İbn Abbâs hakkında “O, Kur’an’ın tercümanıdır.” denilmesi bu manadadır.
5. Bir sözü, kendi dilinden başka bir dile tefsir edip açıklamaya da tercüme denir.
6. Sözü, bir dilden diğer bir dile nakletmeye tercüme, bu sözü nakledene de tercüman denir. Bugün kullandığımız tercüme kelimesi, buradaki manaya tahsis edilmiş gibidir. ⁴

Tercüme kelimesinin ıstılahtaki manası, “Bir kelâmın manasını diğer bir lisanda dengi bir tabir ile aynen ifade etmektir.”

Tercüme iki kısımdır:

1. Harfî veya lafzî tercüme

Nazmında ve tertibinde aslına benzetilmesi gözetilen veya diğer bir deyimle müterâdifî müterâdifinin yerine koymayı esas alan tercümedir. Bu şekildeki tercüme, tercüme edilecek metindeki her kelimenin birer birer ele alınıp onların yerine geçebilecek diğer dildeki lafızların her yönden gözden geçirilerek yerine konulması şeklinde yapılan bir tercümedir. Asıl metnin anlamını aksettirmesi bakımından bu tercüme tarzı, edebî eserlerde özellikle Kur’an-ı Kerîm’de kullanımı son derece güç, hatta bazen imkânsız görülen bir yöntemdir. Bundan dolayı, Kur’an’ı, belâgat, fesâhat, i’câz ve üslûbuyla başka bir dile harfî tercüme tarzı ile tercüme etmek mümkün değildir.⁵

⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dili Ku’ran Dili*, c.1, s. 3.

⁵ Hidayet Aydar, *Kur’anı Kerim’in Tercümesi Meselesi*, İstanbul 1996, s. 240.

2. Tefsîrî tercüme

Asıl dildeki kelimelerin tertibine ve nazmına bağlı kalmaksızın herhangi bir sözün anlamını bazı şerh ve izahlarla başka bir dile nakletmektir. Bu tercüme tarzında önemli olan, tercüme edilecek metindeki gaye ve maksatların güzel bir şekilde ifade edilebilmesidir. Yani harfî tercümenin esas niteliği sayılan “Nazmında ve tertibinde asla benzeme” özelliği bu tercüme tarzında söz konusu değildir. Bundan dolayı tefsîrî tercüme, harfî tercüme gibi zor bir tercüme olarak görülmemektedir. İşte bu özelliği sebebiyledir ki, günümüz tercümelerinde daha çok tefsîrî tercümeyle itimat edilmekte ve bu tercüme tarzı daha üstün tutulmaktadır.⁶

Tercümenin, aslının anlamına tamamen uygun olması için açıklıkta, delâlet ettiği manada, özlü anlatmada, etraflıca açıklamada, umumi manada, özel manada, kayıtsız ve şartsız olmada, kısacası ilimde ve sanatta, asıldaki anlatım tarzına uygun olması gerekir. Aksi hâlde tam bir tercüme olmaz, eksik bir anlatım olur. Hem akla hem kalbe hitap eden, edebî niteliği ön planda olan eserlerin tercümesi çok zordur.⁷

Tercümeyle, harfî ve tefsîrî olmak üzere ikiye ayıranlar olduğu gibi, tam ve eksik tercüme diye ayıran ilim adamları da olmuştur: “Çeviri bazen, hiçbir kelimenin manası atlanmadan kelime dizileri, terkipler ve terkipler arası gözetilmiş hususiyetler aynıyla diğer dile aktarma -aktarılabiliyorsa- şeklinde olur ki, buna “tam tercüme” denmesine karşılık; bazen de ya sadece kelimelerin çevirisi yapılır veya münhasıran muhteva aksettirilir ki, bu da “eksik bir çeviri”dir.

Kur’an-ı Kerîm’in tercümelerine “meâl” adı verilmiştir. Kur’an-ı Kerîm’in tercümesi için kullanılan meâl kelimesi, onu aynen tercüme etmeye imkân olmadığını,

⁶ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, İFAV., İstanbul 1998, s. 91.

⁷ Elmalılı, *Hak Dili Ku’ran Dili*, c.1, s. 3.

daha doğrusu yapılan işte bir eksikliğin mevcut olduğunu belirtmek içindir. Bütün âlimler, Arapça bilmeyenlerin anlayabilmeleri için, Kur'an-ı Kerim'in Arapça dışındaki dillere tercüme edilebileceği hususunda görüş birliğine varmışlar, ancak tercüme ile ibadet yapılamayacağı hususunda da ittifak etmişlerdir. İbadet ancak Kur'an dili Arapça ile yapılabilir. Çünkü yapılan tercüme, ne kadar mükemmel olurlarsa olsunlar, aslı yansıtmaktan uzaktırlar.

Kur'an-ı Kerim'in tercüme edilebileceğini söyleyenler de onun tefsîrî tercümesini kastetmiş, asla harfi tercümeyi kastetmemişlerdir. Kur'an'ın harfi tercümesinin yapılamayacağı hususunda İslam âlimleri icmâ ile ittifak hâindedirler. Çünkü Kur'an'ın lafız, edebî özellikleri ve i'câzından dolayı, insan gücü buna yetmez ve diğer dillerin onu olduğu gibi karşılması da mümkün değildir. Ayrıca bu, harfi tercümenin aslının yerine geçme iddiası taşıması sebebiyle Kur'an'ın yerine konması ihtimalini de taşır. Oysa Kur'an'ın benzerini meydana getirmek, yine Kur'an'a göre mümkün değildir. Fakat tefsîrî tercüme için böyle bir durum söz konusu değildir. Bir de tefsîrî tercümeden doğan hatalar, eksiklik ve noksanlıklar Kur'an'ın metnine değil, tercüme eden kişiye izafe edilir. Kısacası Kur'an'ın hangi dile çevirisi olursa olsun, bu çeviri asıl manayı tam ifade etmekten çok uzaktır.⁸

Meâl

Meâl kelimesi lügatte "Evl" kökünden mimli mastardır. Bir şeyin varacağı yer ve gaye manasına mekân ismi de olur. Bir şeyin koyulaşıp katı hâle gelmesine de "meâl" denir. İstılahta ise, bir sözün manasının her yönüyle aynen değil de, biraz noksanıyla ifade edilmesine "meâl" denir. Te'vilden hâsıl olan şeye bir manada "meâl" denmiştir ki, buna eksiğiyle gediğiyle elfâzın muhtemel bulunduğu manalardan

⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1996, c. I, ss. 29-30

bazılarının tercihen ortaya konması da diyebiliriz. Meâl, bir tercüme olmadığı gibi tam bir tefsir de değildir. Onda yer yer tefsir muhtevası içinde görmeye alışık olduğumuz konulara girildiği de olur ama o yine kendi çerçevesinde bir meâldir. Ayrıca meâl, “bir şeyi eksiltmek” manasını da içermektedir.⁹

Araştırmamızın Ana Konusunu Teşkil Edecek Kazakça Meâl Çalışmaları

Kazakça meâl çalışmaları ve bu çalışmaların değerlendirmesi, çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Kazakça meâller, kısmi ve tam çalışmalar olarak iki başlık altında incelenmiştir. Aynı zamanda Sovyet döneminde ve bağımsızlık sonrası yayımlanmış Rusça meâllerden bahsedilecektir. Bununla beraber bağımsızlık sonrası Kazakistan’da Kur’an’a dair yapılan ilmî çalışmalara yer verilecektir.

Araştırmamızın ana bölümünde dört meâl inceleyeceğiz. İncelememizi dört meâlle sınırlamamızın nedeni şudur: Kazakça meâllerin tamamını incelemek, tezimizin kapsamını büyük ölçüde genişletecek ve bir sonuca varmamızı engelleyecektir. Bütün meâlleri inceleyip karşılaştırmak akademik bir çalışma için mümkün görünmemektedir.

Kur’an tercümesindeki gelişimi tezimizde sunabilmek için Kazakça tercüme edilmiş ilk ve son iki meâl seçilmiştir.

1. Halife Altay, *Kuran Karim, Kazakça Mağına Jane Tüsinigi*, İstanbul 1989.
2. Aziz Akıtulu, Makaş Akıtulu, *Kuran Karimin Kazakça Audarması*, Ulttar baspası, Pekin 1990.
3. İbadullayev Sabitzamadinulı, *Kasiyetti Kuran Jane Kazak Tilindegi Mağınalık Audarması*, Almatı 2015.

⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara: TDV Yayınları, 1995, ss. 220-221.

Akimhanov Askar Bolatbekulı, Anarbayev Nurlan Saylauulı, *Kur'anı Karim, Kazakça Tusindirmeli Audarma*, Almatı 2015.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Kazak halkının İslam dinini doğru bir şekilde anlayıp, hayatlarına aksettirmesi adına Kur'an-ı Kerim meâllerinin doğru bir şekilde yapılması büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple farklı mütercimler tarafından telif edilen meâl çalışmalarının incelemeye alınması, eserlerin yazarlarının tanıtılması, yöntemlerinin belirlenmesi, belli noktalarda aralarında mukayese yapılması, meâllere belli eleştiriler getirilmesi ileride yapılacak meâllerin sıhhati yönünden zikrettiğimiz amaca hizmet eder. Araştırmamızda Kazakça yapılmış 4 meâl üzerinden değerlendirmelerde bulunacağız.

Araştırmamızda öncelikle Kazak dili üzerine malumat verilecektir. Kazak dil yapısının ortaya konulması meâllerin gramatikal açıdan değerlendirilmesinde bize kolaylık sağlayacaktır. Daha sonra, ele aldığımız meâller ve yazarları hakkında malumat sunulacaktır. Bunun yanı sıra hayatta olan mütercimlerle yapılan röportajlara da yer verilecektir. Eserlerin yöntemi, menheci üzerinde detaylı bir şekilde durulacak, bazı noktalarda eserler değerlendirilip mukayese edilecektir.

Öncelikle Kazakça kısmi ve tam meâl çalışmaları tanıtılıp genel bir değerlendirmede bulunacağız. Aynı zamanda Rusça meâller hakkında da bilgi sunulacaktır. Bununla beraber Kazakça yapılan ilmi Kur'an araştırmalarına da yer verilecektir.

Araştırmanın ana konusu olan dört meâl üzerinde ayrıntılı bir şekilde, derinlemesine mukayeseli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

C. KAZAKİSTAN COĞRAFYASI VE KÜLTÜREL YAPISI HAKKINDA GENEL BİLGİ

C.1. Kazakistan Coğrafyası ve Kültürü

Kazakistan, resmî adıyla Kazakistan Cumhuriyeti, Orta Asya ve Doğu Avrupa'daki Türki halka sahip bir bağımsız devlettir. 2.724.900 km² yüz ölçümü ile (Batı Avrupa'nın yüz ölçümü kadar) dünyanın en büyük dokuzuncu ülkesidir.¹⁰ Müslüman ülkelerin ve Türk devletlerinin yüz ölçümü bakımından en büyüğü, doğal kaynaklar bakımından da en zenginidir. Komşuları olarak kuzeyde Rusya, güneyde Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan, doğuda Çin bulunur. Ülkenin ayrıca Hazar Denizi ve Aral Gölü'ne kıyısı vardır. Avrupa'yı Asya'dan ayıran hat olarak kabul edilen Ural Nehri'nin her iki yakasına uzandığı için Kazakistan, iki kıtada toprakları olup denize kıyısı olmayan (diğeri Azerbaycan) kıtalar arası ülkelerden biridir.

2.700.000 kilometre karelik yüz ölçümüyle Kazakistan, dünyanın en büyük dokuz'uncu ve kara ile çevrili en büyük ülkesidir. Kazakistan'ın arazisi batıdan doğuya Hazar Denizi'nden Altay Dağları'na, kuzeyden güneye Batı Sibirya ovalarından, Orta Asya'nın vahalarına ve çöllerine kadar uzanır. Yaklaşık 804.500 kilometre karelik bir alana sahip Kazak bozkırı, ülkenin üçte birini kaplar ve dünyanın en büyük kuru bozkır bölgesidir. Bozkır, geniş otlak alanları ve kumlu bölgelerle tanınmaktadır.¹¹

Akarsuları bakımından zengin bir ülke olan Kazakistan'ın büyük nehirlerinden İrtiş, İşim ve Tobol Nehirleri, Kuzey Buz Denizi'ne, Ural ile Emba Nehirleri, Hazar Denizi'ne ve Siriderya, Aral, İli Nehirleri Balkaş Gölü'ne akar. Küçük akarsuların büyük bir kısmı ise çöllerde kaybolur. Ayrıca Kazakistan'da 8500 akarsu

¹⁰ Alma Sultangaliyeva, *İslam v Kazahstane*, Almatı,1998, ss. 51-72.

¹¹ Gulmira Muhtarova, *Dastürli Kazak Koğamındağı İslam Dininin İkpali*, Basılmamış doktora Tezi, Almatı,1999, s. 17.

bulunmaktadır. Kazakistan'ın toprağının geneline stepler hâkimdir ve görünüm kuzeyden güneye doğru gittikçe yarı çöl manzaralıdır.¹²

Kazakistan'da göçebe kültür etkilerini gösterir, hayvancılık bu kültürün önemli yapı taşlarından. Kazak kültürü büyük ölçüde Türklerin göçebe yaşam tarzından etkilenmiştir. Ayrıca göçebe bir halk olan İskitlerden de güçlü bir şekilde etkilenmiş gözükmektedir.¹³

Hayvancılık, Kazakların geleneksel yaşam tarzının merkezinde yer aldığından, göçebe uygulamalarının ve geleneklerinin çoğu bir şekilde hayvancılıkla ilgilidir. Kazakların geleneksel evi, çeşitli kalınlıklarda keçe ile kaplanmış esnek bir söğüt ağacından oluşur. Bu çadırın adı "yurt"tur. Üstünün açık olması, merkezi ocaktan çıkan dumanın dışarı çıkmasına izin verir; sıcaklık ve hava akımı, açıklığın boyutunu artıran veya azaltan bir kanatla kontrol edilebilir. Düzgün inşa edilmiş bir yurt yazın soğutulup kışın ısıtılabilir ve bir saatten daha kısa sürede sökülüp kurulabilir. Yurtların içi ritüel bir öneme sahiptir; sağ taraf genellikle erkeklere, sol taraf ise kadınlara ayrılmıştır. Yurtlar ayrıca restoranlarda ve diğer kamu binalarında dekoratif bir motif olarak sıklıkla kullanılmaktadır.

Kazakistan dünyada 186 ülke arasında yer altı zenginliği açısından ilk onun içinde yer almaktadır.¹⁴ Başkenti, Nursultan (eski adıyla Astana)'dır.¹⁵ Astana, 1997'de başkent ilan edilmiş olup daha önceki başkent ise Almatı şehri idi. Kazakistan'da köyler ilçelerin, ilçeler illerin (oblas) tekelinde yönetilir. Ayrıca doğrudan merkeze bağlı bulunan ve özel konuma sahip iller de vardır. Kazakistan

¹² İbrahim Güner, Mustafa Ertürk, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Nobel Akademi Yayınları, 6. Bsk., Ankara 2014, s. 194.

¹³ Sultangaliyeva, *İslam v Kazahstane*, s. 72.

¹⁴ Şerhan Murtaza, *Elim Sağan Aytam Elbası Sen de Tında*, Kazakistan Baspası, Almatı, 2008, s. 5.

¹⁵ Astana adı Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e ithafen 29 Mart 2019'da resmen Nursultan olarak değiştirildi.

Cumhuriyeti'nde 14 il, 3 millî önem taşıyan şehir (Almatı, Nursultan ve Çimkent), 175 ilçe, 86 şehir, 35 kasaba, 2467 köy bulunmaktadır. Ülke hudutlarının toplam uzunluğu 12.187 km'dir. Hudutları, kuzey-batıda Rusya Federasyonu (uzunluğu 6467 km), güneyde Türkmenistan (380 km), Özbekistan (2300 km), Kırgızistan (980 km), doğuda Çin Halk Cumhuriyeti (1460 km)'ne kadar uzanır. Buna ilaveten, batısında Hazar Denizi ile (600 km) Rusya Federasyonu, Azerbaycan, İran ve Türkmenistan'a komşu ülkelerdir. Kazakistan'ın batısıyla doğusu arası 3000 km kuzeyiyle güneyi takriben 1600 km'dir.¹⁶

Doğu ve güneydoğudaki dağlık alanlar dışında Kazakistan'ın büyük kısmı ovalar ve dalgalı platolardan oluşmaktadır. Ülkenin güneydoğu kesimine Tien Şan (Tianjin) Dağları, doğu kesimine de Altay ve Tanrı Dağları dayanır.¹⁷ Kazakistan'da açık ve net bir kara iklimi hüküm sürer; kış ve yaz mevsimleri arasındaki ısı farkı büyüktür. Kazakistan'da en soğuk ay ocak ayıdır. Ortalama sıcaklık kuzeyde -18, 7°C, batıda -1, 5°C'dir. Bazen ülkenin kuzeyinde soğuklar -54°C'ye ulaşabilmekte, güneyde ise sıcaklık nadiren -30°C'nin altına düşebilmektedir. Kazakistan'ın en soğuk noktası, sıcaklığın -57°C'e kadar düştüğü Atbasar ilçesidir. Kazakistan'da en sıcak ay temmuz ayıdır. Temmuz ayındaki ortalama sıcaklık ülkenin kuzeyinde +18, 8°C, güneyde +28, 8°C'dir. Yaz aylarında sıcaklığın yayılması güneş ışınlarının geliş açısı ve yer yüzeyinin ısınma derecesinden etkilenmektedir. Dolayısıyla güneye yaklaştıkça sıcaklık derecesi hissedilir derecede artmaktadır. Kuzey kesiminde en yüksek sıcaklık +41°C'yi, güneyde ise +47°C'yi geçmemektedir. Yüksek dağlık bölgelerde ortalama

¹⁶ Ulcalgas Esnarova, *Kazakistan'ın Fizikalık Kartası, Almatı, Sanat Yayınevi, 1997, s. 4-5.*

¹⁷ Mehmet Saray, "Kazakistan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi, Ankara 2002, c. XXV, s. 121.*

temmuz sıcaklığı düşmektedir. Yağış oranı yüksek olmayıp ve kuzeyden güneye doğru azalır.¹⁸

Bir tarım ve hayvancılık ülkesi olarak bilinen Kazakistan'ın kuzeyindeki steplerle güneyindeki yaylalar, hayvancılık için verimli topraklardır. Özellikle sulu tarım giderek gelişmekte ve halkın ihtiyacını giderecek derecede meyvecilik de büyümektedir.

Kazakistan'ın iktisadında sanayi ve tekstil, Balkaş çevresinde bakır döküm ve demir çelik, çeşitli bölgelerde de gıda endüstrileri gelişmiş durumdadır. Ülke toprakları yer altı zenginlikleri bakımından oldukça zengindir. Karagandı, Ekibastuz bölgesinde kömür; Oral, Aktau, Atrrau illerinde petrol ve gaz; Jezkazgan bölgesinde ise bakır üretimi yapılmaktadır. Ülkenin çeşitli yerlerinde kurşun, çinko, demir, manganez, kalay, nikel, volfram, molibden, antimuan, arsenik, boksit ve kömür gibi madenler bulunmakta ve bunların önemli bir kısmı sanayileştirilmekte, ayrıca göllerden tuz üretimi de yapılmaktadır.¹⁹

C.2. Kazakça Hakkında Malumat

Türk boylarının Kuzey (Kıpçak) koluna mensup olan Kazak Türklerinin kullandığı dil olan Kazak Türkçesi, Kıpçak grubu lehçeleri içinde kabul edilmektedir. Günümüzde çok geniş bir sahada konuşulan Kazak Türkçesi farklı alanlara yayılmış bir şekilde Kazakistan, Özbekistan, Doğu Türkistan, Türkmenistan, Türkiye, Rusya, İran, Afganistan bölgelerinde yaşayan Kazak halkı tarafından kullanılmaktadır. Bu denli geniş bir alanda konuşulmasından dolayı Kazak Türkçesi, Kıpçak grubunun en önemli lehçesi olmuştur. Yakınlık bakımından Nogay ile Karakalpak lehçelerine yakın

¹⁸ Artus Basım, *Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum, Dağa, Tarih, Ekonomi Kültür*, İstanbul 2011, s. 102.

¹⁹ Ulcalgas Esnazarova, *Kazakistan'nın Fizikalık Kartası*, Sanat Baspası, Almatı 1997, s. 40-44.

olan Kazak Türkçesi, geliştiği alanın şartları sebebiyle çok serbest bir şekilde gelişmiştir. Türk lehçelerinden Kazak Türkçesinin farklı tarafı söz başındaki -y konsonantının -j'ye değişmiş olmasıdır. Bu grupta yer alan diğer Türk lehçelerinde ise ortak olan -y konsonantı, bazen korunmakta bazen de -c'ye değişmektedir. Konsonant ve vokallerin uyumu açısından, yazı dili hâline gelmiş diğer Türk lehçelerinden daha fazla gelişmiş durumdadır. Kazak Türkçesini diğer lehçelerden farklı kılan en önemli özelliği, konsonantların daha çok konsonant uyumu kuralına uyuyor olması ve genel Türkçedeki “ş” harfi yerine “s” harfi, “ç” harfi yerine ise “ş” harfinin kullanılıyor olmasıdır. Kazak Türkçesi diğer Türk diyalektleriyle karşılaştırıldığında Farsça ve Arapçanın etkisinin azlığı fark edilir. Bunun nedeni Kazak Türklerinin göçebe hayatı sürdürmeleridir. Ayrıca Kazak Türkçesine diğer dillerden giren kelimelerin sadece kulak yoluyla girmiş olmasından dolayı o kelimeler Kazak Türkçesinin ses kurallarına her yönüyle uymuş durumdadır. Öncelikli olarak söz varlığı Türkçe asıllı kelimelerden oluşan Kazak Türkçesinde; Türkçe kelimelerin haricinde, Moğolcadan, Soğdcadan, Toharcadan gelen kelimelere rastlamak mümkündür. Sonraki dönemlerde ise din olarak İslamiyet'in seçilmesi Arapça ve Farsçadan az da olsa etkilenmeye ve o dillerden kelimeler almaya sebep olmuştur. Uzun yıllar Rusların hâkimiyeti altında olmaları da Rusçadan bazı kelimelerin alınmasına, kavram ve gramerin çevirisinin yapılmasına sebep olmuştur. Kazak Türkçesi; Batı, Kuzeydoğu, Güney kolu şeklinde üç kola ayrılmıştır. Bu ayrışımın içinde yer alan Kuzeydoğu kolu çağdaş yazı dilinin temellerini oluşturmaktadır.²⁰

Üç defa alfabe değiştiren Kazaklar 1929'a kadar Arap, 1929-1940 yılları arasında Latin, 1940'tan sonra Kiril harflerini kullandılar. Hâlen çoğunlukla Kiril

²⁰ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, s. 241.

alfabesi kullanılmaktadır. 2018’de çıkarılan bir kanun ile 2020 yılından itibaren Latin alfabesine geçiş yapılacağı bildirilmiştir.

C.3. Kazakçanın Tarihî Gelişimi ve Dil Özelliği

Kazak Türkçesi, Kazakistan Cumhuriyeti’nin resmî dilidir. Sadece Kazakistan’da değil birçok ülkede Kazak Türkçesini konuşanlar vardır.²¹

Türk lehçelerinin dil bilgisel yapısından ortaya çıkar.²² Bu özellikler neticesinde, Kazak Türkçesi Kuzey-Batı grubu içerisinde yer almaktadır.

Tarihî gelişim incelendiğinde Kazak Türkçesi lehçeleri ile birlikte Eski Kıpçak Türkçesinin bir devamı niteliğindedir. Türk boyunun batıya doğru göçleri Kıpçak Türkçesinin ortaya çıkmasında büyük etken olmuştur.²³ Altın Ordu Devleti’nin içerisinde yer alan Kazaklar, Kıpçak Devleti olarak şekillenmişlerdir. Bu dönemde Eski Kıpçak Türkçesi yazı dili olarak kullanılmıştır. Altın Ordu Devleti’nin yıkılmasıyla birlikte yazı dili eski yetkinliğini kaybetmeye başlamıştır.²⁴ XVI. ve XVII. yüzyıllarından itibaren Eski Kıpçak Türkçesi, Çağatay yazı dili içerisine dâhil olmuştur. Kazak Türkçesi de XIX. yüzyıla kadar Çağatay yazı diline bağlı kalmıştır. Kazak Türkçesi, Orta Asya Türkçesinin içinden çıkmış önemli bir Türk lehçesidir.

Kazak dilinin oluşması, genellikle Türk lehçelerinin gelişmesi ile bağlantılıdır. Kazak halkının şu an konuştuğu bir dil olarak kendine özgü formunu XV. ve XVI. yüzyıllarda kazanmıştır.²⁵ Kazak Türkçesi, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın bir döneminde Kırgız Türkçesi ile bir arada düşünülmüş ve bu durum bazı karışıklığa

²¹ Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, İstanbul 2005, s. 606.

²² Seyilbek Mukamedcanulu İsayev, *Kazak Tili*, Almatı, 2013, s. 7.

²³ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, Ankara 2007, s. 25.

²⁴ Tuncer Gülelsaoy, *Türkçe El kitabı*, Ankara 2015, s. 260.

²⁵ Keith Hitchins, *Kazak Dili*, DİA 25, Ankara 2002, ss. 132-134.

sebebiyet vermiştir.²⁶ Yüzyıllarca Türkistan bölgesinde Çağatay yazı diline bağlı bir Kıpçak ağızı olarak varlığını sürdüren, XIX. yüzyılda ilk defa yazı dili olma sürecine giren Kazak Türkçesi, bu yüzyılın ikinci yarısında Nikolay İlminskiy gibi misyoner bilim adamları tarafından Kiril alfabesiyle yazıya geçirilmiştir. Bu dönemlerde Kazaklar Arap alfabesi kullansalar da Ahmet Baytursınu'nun Kazak Arap alfabesi üzerinde düzenlemeler yapmaya başladığı tarihler, Kazak Türkçesinin yazı dili olma süreci olarak ifade edilir.²⁷

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, öncelikle Abay (İbrahim) Kunanbay ve İbray Altınsarın gibi yetenekli yazarların gayretleriyle gelişen Kazak edebî dili, XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren edebiyat alanında Çağatay Türkçesinin yerini almıştır. Bu dönemde yayımlanan Dala Valayati (1888-1902) ve Kazak (1913-1918) gibi gazeteler de Kazak Türkçesinin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.²⁸

Dil bilimciler Kazak Türkçesinde belli başlı üç ağzının varlığını kabul ederler.

Bunlar:

1. Kuzeydoğu ağızı: Ağızlar arasında ön plana çıkar ve genel olarak modern Kazak edebiyatında esas alınır.

2. Güney ağızı: Küçük fonetik ve gramer farklılıkları içerir.

3. Batı ağızı: Esas itibariyle Güney ağzına yakındır.²⁹

Kazak yazı dili zaman içerisinde birkaç kez değişime uğramıştır. Kazaklar, 1929 yılına kadar Arap alfabesini, XX. yüzyıl başında Ahmet Baytursınu'nun teklifi ile Kazak Türkçesinin ses bilgisine uygun olan bir Arap alfabesini, 1929 yılından 1940

²⁶ Marc Kirhner, "Kazakh and Karakalpak", *The Turkic Languages* (Ed. Lars Johannos-Eva A. Csato), London-New York, 1998, s. 318.

²⁷ Kenan Koç, Doğan Oğuz, *Kazak Türkçesi Grameri*, Ankara 2004, ss. 8-9.

²⁸ Hitchins, *Kazak Dili*, s. 133.

²⁹ Kirhner, "Kazakh and Karakalpak", *The Turkic Languages* (Ed. Lars Johannos-Eva A. Csato), London-New York, 1998, s. 330.

yılına kadar Latin alfabesini kullanmışlardır. 1940 yılından itibaren Kiril alfabesini kullanan Kazak Türkleri, 1991 yılında bağımsızlığını kazandığında bazı Kazak aydınları Arap alfabesine dönülmesini, bazıları ise diğer Türk halkları ile ortak bir alfabenin benimsenmesini istemişlerdir.³⁰

Kazak edebî dilinin gelişimi ve kronolojisi hakkında görüşler farklıdır. Dilin tarih sahnesine çıkmasının ve gelişiminin araştırmacılar tarafından zaman diliminin değişik şekilde tanıtılmasından kaynaklıdır.

Kazak dilinin kronolojisini tasnif etmeden önce, onun hangi zaman diliminden itibaren var sayılmakta olduğuna dair fikirlere göz atmakta fayda var. Bu konuyla alakalı araştırmacıların hemfikir olmadığını belirtmekle beraber Kazak dilinin tarihi, en eski Türk döneminden, Hun Devleti'nin II. asrından itibaren var sayılmaktadır.

Diller Fakültesi öğrencileri için hazırlanan Erken Dönem Kazak Edebiyatı okuma kitabının derleyicileri (B. Bencebayev, H. Suyunişaliyev, M. Joldasbekov, M. Magauyin 1967) Kazak dili ve edebiyatı tarihini beş kronolojik safhada değerlendirir:

1. Erken dönem (V-XIV) Kazak kavimlerinin ulus olarak birleşmeye başladığı dönemdir. Bu zaman diliminde ortaya çıkan edebî eserler birçok Türk halklarının ortak mirasıdır.
2. Han dönemi edebiyatı (XV-XVIII) Kazak Türklerinin kendilerine özgü Kazak dili ve edebiyatının başlangıcı, ilk devri.
3. XIX asırdaki Kazak dili ve edebiyatı
4. XX asrın ilk çeyrek (1900-1920) kitlesel Kazak dili ve edebiyatı
5. Sosyalist devri Kazak dili ve edebiyatı.³¹

³⁰ Söylemez Orhan, "Kazakistan – Kültür ve Medeniyet", DİA, XXV, 126. Kuderina A.E, *Qazaq Tili – özindik Cumıstarğa Arnalğan Matinder*, Pavlodar 2010, s. 16.

³¹ Rabiğa Sızdıkova, *Kazak Adebî Tilinin Damu Tarihi (XV-XIX Ğasırlar)*, Almatı 2014, s. 145.

1940 yılından beri Kiril alfabesini kullanan Kazak Türkleri, Nursultan Nazarbayev'in Nisan 2016'da verdiği talimatla Latin alfabesine geçme çalışmalarına başlanmış ve 2018 yılından itibaren ortaokul ders kitaplarının, 2025 yılına kadar ise tüm kitapların, süreli yayınların ve resmî belgelerin Latin alfabesine geçmesi için kademeli bir şekilde bir planlama yapılmıştır. Bu çerçevede de Kazakistan 32 harften oluşan yeni Latin alfabesini Ekim 2017'de kabul etmiştir. 2017 yılında oluşturulan bu yeni Latin alfabesinde 2018 yılında bazı değişiklikler yapılarak yeniden düzenlenmiştir.

Kazak Türkçesi, Kıpçak grubundandır. Kazakistan'da, Doğu Türkistan'da, Moğolistan'da, Rusya'da, Türkiye'de ve Orta Asya'nın bazı bölgelerinde on beş milyon insan tarafından konuşulmaktadır.³²

Çağdaş Kazak alfabesi 42 harften oluşmaktadır: 15 harf seslilere karşılık gelmektedir: “a, ä, e, o, ö, ı, i, v (uv, üv), u, ü, i, yu, ya, yo, e”. 25 harf ise sessiz harfleri karşılamaktadır: “b, v, g, ğ, d, j, z, y, k, q, l, m, n, ń, p, r, s, t, f, h, ts, ç, Ğ, Ğç, h”. 2 harf ayırma “ь” inceltme “Ъ” işareti olarak kullanılmaktadır. Kazak dilinde 9 sade ünlü “a, ä, o, ö, e, ı, i, u, ü” diftong (iki sestten oluşan ünlü) “И (-ıy/-iy/-i)”; “y (-uv/-üv/-v)” ve Kazakçaya Rus dilinden giren “e, yo, yu, ya” harfleri vardır. Kazak dili Rus dili ile mukayese edildiğinde sadece Kazak diline ait sesler 9 tanedir. Bunların 5 tanesi ünlü, 4 tanesi de ünsüzdür. Ünlüler: ä, ö, u, ü, i, ünsüzler: “q, ğ, ń, h.”³³

³² Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara 2015, s. 479.

³³ Güldana Rısbayeva, *Kazak Tili Grammatikalık Anıktağışı*, Almatı, 2008, s. 9.

C.4. Kazakların İslam'a Girişleri Üzerine

Kazakların İslam dinini kabul edişinin tarihi hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Tarih eserlerine bakıldığında Kazakların İslamlaşma sürecinin genel olarak şu üç aşamadan oluştuğu görülmüştür:

- 1) IX-X. Yüzyıllar: Türk boylarının (Kazakların da) İslam'la tanışması,
- 2) XI-XII. Yüzyıllar: Türk boylarında İslam'ın yayılması,
- 3) XII-XIV Yüzyıllar: İslam'ın Türk boylarının hayatlarına yerleşmesi.³⁴

Kazaklar bu süreçleri yaşamış, ancak İslamiyet'in bölgede tam hâkimiyetini kurması ise XVII ve XIX. yüzyıllara kadar uzamıştır.³⁵ Kazaklar İslamiyet'le işte yukarıda bahsettiğimiz birinci aşamada, yani ilk fetihler sırasında temasa geçmişlerdir. Kazakistan ve Orta Asya bölgesine düzenli ve etkili seferler Kuteybe b. Müslim'in (86/705) Horasan'a gelişinden sonra gerçekleşmiştir. Onun döneminde Türkistan'ın eski şehirlerinden Şaş ve İsfidcab'a kadar ulaşılmış ve oralar fethedilmiştir.³⁶

Kazakların İslamiyet'i kabul etmesinde Talas Savaşı'nın da etkisi olmuştur. Arapların Kazakistan'ın Taraz şehrine yakın Talas Nehri'nin yanında Çinlilerle olan savaşı kazanması, İslam'ın Güney Kazakistan'da kısa bir sürede yayılmasını sağlamıştır. Barthold bu savaşın önemini şöyle göstermiştir: "Talas Nehri'nin yakınında 751 yılında olan savaşta Arapların Çinlileri yenmesi, İslamiyet'in Türkistan'da hâkimiyet kuracağını göstermiştir."³⁷ İslam'ın Kazaklar arasında yayılmasına onların Orta Asya ile ticari ilişkileri de etkili oldu. Barthold'un belirttiği gibi, Kazakistan'daki Seyhun Nehri boyunda Müslümanların yerleştiği Cankala veya Canakala (yani Yenişehir) ve Cankent şehirlerinin meydana gelmesi, silahın değil,

³⁴ Salık Zimanov, *Kazak Adet Gurıp Zandarına Şariğattın Aseri*, Almatı, 1998, s. 35.

³⁵ Erşahin, Seyfettin, *Türkistan'da İslam ve Müslümanlar*, Ankara, 1999, s. 45.

³⁶ el-Belezuri, *Fütûhu'l-Buldân*, çev: Mustafa Fayda, Ankara 1987, s. 614.

³⁷ V.V. Barthold, *Socinenie*, Moskva 1963, c. II, s. 118.

İslami ticaretin neticesidir.³⁸ Bu asırlarda Kazakistan topraklarındaki İsfidcab, Balasağun, Yassı şehirleri Türkistan'daki İslam kültürünün merkezi hâline gelmişlerdi. Bu döneme ait Kazakistan'ın sanat eserleri de İslam kültürünün izlerini taşımaktadır. Güney Kazakistan'da yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda, bu bölgedeki şehirlerde IX-XII. yüzyıllarda Müslüman ülkelerdeki şehirlere ait rabat, cami, hamam, vs. eserlerin inşa edildiği ortaya çıkmıştır.³⁹ İslam'ın yayılmasıyla birlikte Kazakistan topraklarında cami inşaatları da çoğalmıştır. Mesela Güney Kazakistan'daki Kuyruk-Tobe Camii X. asırda yapılmıştır.

XIII. asırda başlamış olan Moğol istilasından dolayı bozkırda İslamiyet'in yayılması yavaşlamıştı. Ancak hâkimiyetleri altındaki Türklerden yaşam derecesi açısından alt safhada olan Moğollar, yerli halkla temasları çoğalınca Türkleşmeye ve İslam dinini kabul etmeye başladılar. Onlardan İslam dinini ilk kabul eden Berke Han (1257-1266) olmuştur.

XIV. yüzyılda İslam dini Moğolların hâkimiyeti altındaki yerlerin hepsinde hüküm sürdü. İslam dininin önemi Timur döneminde (1370-1405) daha da arttı. O, Orta Asya ve Kazakistan'da İslami yapılar, camiler ve medreseler inşa ettirdi ve İslam'ın daha da geniş sahaya yayılmasına imkân hazırladı.⁴⁰

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Kazakistan'da İslam dininin yayılmasında yerli tüccarların Orta Asya ve Doğu ülkelerine alışveriş için gidip oralarda İslam dinini öğrenmesi, İslam ülkelerinden din adamlarının gelmesi ve Yesevîlik, Nakşibendîlik gibi tarikatlar etkili olmuştur. Kazakların İslam dinini kabul etmesinde Arapların

³⁸ Barthold, s. 240.

³⁹ K.M. Baypakov, *Srednevekovaya Gorodskaya Kultura Yujnogo Kazahstana i Semireçya*, Almatı, 1989, s. 99.

⁴⁰ Gauhar Sızdıkova, *İslam canı onın Kazakistan'dağı Damu Ereşelikleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Almatı 1998, s. 70.

cihatlarından daha çok, tacirler, mutasavvıflar, tarikat ehilleri ve dini yayma amacıyla gelen din adamları rol oynamışlardır.⁴¹

Böylece XV. asırda İslam dini bozkırdaki tek hâkim din hâline gelmişti. Kazak Hanlığı kurulduğu zaman halkın hepsi Müslüman idi, Şeybanî Han'ın saray yazarlarından Fazlullah ibn Ruzbihan İsfahani'nin (XVI. yy.) belirttiği gibi "Kazaklar hanlarıyla ve sultanlarıyla birlikte kendilerini Müslüman sayıyorlar, Kur'an okuyor, hacca gidiyorlar, çocuklarını okullara gönderiyorlar, oruç tutuyor ve nikâhsız evlenmiyorlar"⁴² (Materialı po İstorii: 1969'dan) Arkeolojik verilere göre de XIV-XV. yüzyıllarda Kazaklar ölümlerini İslami usulle defnediyorlardı.⁴³ XVII. yüzyılda Kazakların hukuki kanunu Jeti Jargı "Yedi Yargı"da bazı konular şeriatı göre düzenlenmişti.⁴⁴ XVII. yüzyıldan itibaren Kazakların üç asırlık Rus hâkimiyeti altındaki hayatı başlamıştır. Bu üç asırlık dönemi, Kazakistan'da İslam'ın gelişmesi açısından üç devreye ayırabiliriz. Birinci dönem, XVII. yüzyıldan XIX. yüzyılın birinci yarısına kadar, yani Çar Hükümetinin İslam açısından yürüttüğü "ılımlı" siyaset dönemidir. İkincisi, XIX. yüzyılın birinci yarısından XX. asrın başına kadar süren İslam'a saldırma ve onu ortadan kaldırmayı amaçlayan siyaset, üçüncüsü ise, Sovyet Rusya'nın dinsizleştirme siyaseti dönemidir.

Birinci dönemde Rusya'da İslam açısından olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Kur'an'ın ilk defa Rusça tercümesi yapılmıştır. 1787 yılında Kur'an'ın Arapça metni basılmıştır. 1802 yılında Kazan şehrinde İslami yayım yapan matbaa açılmış ve bu

⁴¹ Muhtarova, *Dastürli Kazak Koğamındağı İslam Dininin İkpalı*, s. 3-7.

⁴² S. K. İbragimov, *Materialı po İstorii Kazahskih Hanstv XV-XVIII Vekov*, Almatı 1969, s. 176.

⁴³ V.V. Vastor, *K Voprosu Perejtkah Drevnih Verovanii U Kazahov*, Almatı, 1959, s. 54-55.

⁴⁴ Sultangaliyeva, *İslam v Kazahstane*, s. 72.

matbaada dört yıl gibi kısa bir süre içerisinde İslam dini ile alakalı 41200 kitap basılmıştır.⁴⁵

İkinci dönemde ise Ruslar, hâkimiyetleri altındaki Müslümanların dinî yönden ilerleme kaydetmesinden rahatsızlık duymaya başlamıştı. Dolayısıyla bu döneme kadar uyguladıkları siyasetten vazgeçip, kendilerince “Kazakları İslamiyet’in boyunduruğundan kurtararak halkın kalkınmasını sağlamak” diye isimlendirdikleri siyaseti hayata geçirmeye başlamışlardı. Bunun için Rus-Kazak okulları açılmıştır. Okul ve medreselerde Arap alfabesinin kullanılması yasaklanıp yerine Kiril alfabesi getirilmiştir. İslam dini aleyhinde kitaplar neşredilmiştir.

Üçüncü dönemde ise, Çar Hükümetinin yerine geçen Sovyetler, Kazakları dinsizleştirme ve İslamiyet’i onların kalbinden tamamen silme siyasetini takip etmişlerdir.

İslam, yukarıda bahsedilen fetihler döneminden itibaren, Kazakların kültür hayatında yerini almış ve kültürün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bunun tabii sonucu olarak İslam, Kazakların sözlü ve yazılı kültür kaynaklarında etkisini göstermiştir. Kazak topraklarında yaşayan Farâbî, Yusuf Balasagunî, Ahmet Yesevî gibi büyük düşünürlerle başlayan bu kültür günümüze kadar devam etmiştir.

C.5. Sovyet Rejimi Döneminin Kazakistan Toplum Hayatına ve İslami Değerlere Etkisi

Müslüman türk dünyasının önemli bir bölümünü teşkil eden Türkistan, XX. Yüzyılda, sosyal, siyasi, ekonomik ve kültüre yapısına ve geleneğine tamamen ters bir ideolojiye dayanan Sovyet rejiminin hakimiyetine girmiştir. Bu rejim, çeşitli ırk ve

⁴⁵ Muhtarova, *Dastürli Kazak Koğamındağy İslam Dininin İkpalı*, 1999, s. 17.

kültürlere mensup vatandaşlarını ortak siyasi, sosyal ve kültürel değerler için de eritmeye ve maddeci bir Sovyet insani oluşturmaya çalışmıştır. Bu çerçevede, Sovyet devleti, İslam ve müslümanlarla mücadele etmek için özel programlar ve politikalar geliştirmiş, dini hayatı kısıtlayıcı yeni düzenlemeler yapmıştır. Buna karşılık, Türkistanlılar, yaklaşık yetmiş yıl süren dinsizleştirme, köksüzleştirme ve yabancılaştırma politikalarına aktif ve pasif direnis göstermişlerdir. Bu direnisin genelde insanlık, özelde müslüman Türk dünyası için önemli bir tecrübe olmuştur.⁴⁶

1917 Ekim Devrimi ile iktidarı eline alan Rus komünistler başlangıçta Çarlık rejimini yıkmak için desteklerine muhtaç oldukları başka etnik yapıdaki komünistleri çok iyi kullanmışlar, sonra da siyasi amaçlarını gerçekleştirmede birer engel olarak gördükleri için ortadan kaldırma operasyonu başlatmışlardır. Sovyetler Birliği döneminde özellikle de 1925 yılından sonra dinlere karşı bir hücum olmuştur. Dinî müesseselerin mali ve iktisadi kaynakları kurutulmuştur. Din aleyhine müthiş bir kampanya başlatılmıştır. On yedi dinî kurumun tamamı (Türkistan’da yaklaşık 1400 mescit ve medrese) kapatılmış, şeriat ve kabile geleneklerine dayalı mahkemeler lağvedilmiştir. Ayrıca 23 Ocak 1918’de Sovyet Halk Komiserleri “**Kiliseyi devletten ve okulu kiliseden ayırma**” kararı almıştır. Böylelikle Sovyetler Birliği laikleştirilmiştir. Komünist yöneticiler bütün çabalarını dinsiz bir toplum oluşturmayı amaçlayarak **ateizmi** yaymaya sarf etmişlerdir. Komünizmin temelini teşkil eden **Marksizm**, her türlü metafizik yaklaşım veya izahı inkâr eden bir sistemdir. İşte bu sistem, toplumu din düşmanlığı esasına göre yönetecek olan diktatörler için temel teşkil etmiştir. Dinî manada tatminde acze düşünce, **Marksizm**’i manevi boyutu

⁴⁶ Erşahin, *Türkistanda İslam ve Müslümanlar*, s. 7.

bulunmayan bir dinmiş gibi takdim etme ihtiyacı hissetmişlerdir.⁴⁷ Bu süreç, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar devam etmiştir.

Sovyet rejimi İslam dinini, siyaset ve adalet olgularını da kapsayan bir olgu içinde değerlendirerek din üzerinde kurgulanan politikaları iki aşamada uygulama alanına sokmuştu. Böyle bir politikayı uygulama alanına sokmasının sebebi Türk Halkları arasında dinî bilincin millî bilinci de beslemesi idi. Bu politika dâhilinde uygulanan ilk aşama, katı bir biçimde dinsizliği hedef alırken, ikinci aşama ise Müslüman azınlıkların benliklerini ifade eden **ulusal iradenin** ve **ulusal bilincin** yok edilmesi olarak belirlenmişti. Böyle bir siyaset izleyen Moskova'nın devlet yaşamındaki temel hedefi ise dinî kurumların gücünü ortadan kaldırarak, İslam'ı Müslümanların hayatından tamamen çıkarmak ve dinsiz insanlar ortaya çıkarmak idi. Fakat Ekim Devrimi'nden beri uygulanan dinsizlik politikası çok fazla başarıya ulaşamamıştır. Çünkü Rus Ortodoks Kilisesinin aksine, İslamiyet hiçbir zaman kilise biçiminde kurumlaşmamıştır ve en önemlisi İslam'ın sosyal ve siyasal motifleri kapsayan bir yapıyı içermesi olurken, yine İslam dinin insan ruhuna derinlemesine nüfuz etmesi bunun sebeplerini oluşturacaktı. Dolayısıyla İslamiyet ve İslamiyet'in tesiri ile mücadele etmek oldukça zor ve derin bir görevdi. Mesela: Rusya'da her 10.000 ile 12.000 Hristiyan kişiye bir kilise düşerken her 100 ile 700 Müslümana bir cami düşmektedir. Her cami aynı zamanda molla, yardımcısı ve müezzinden oluşmaktadır. Yine Müslüman din adamlarının gücü, onların Müslüman nüfusu içindeki sosyal ve siyasal konumu ile ilgilidir. Çünkü molla demek, hem dini önder (ibadetle görevli), hem öğretmen (her mollanın camiye bağlı bir din okulu vardır;

⁴⁷Anuarbek Aset, *Kazakistan'da Misyonerlik Faaliyetleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Konya, 2008, s, 5.

mektep veya medrese), hem yönetici (mülklerin düzenlenmesi, medeni durumun sicilinin tutulması), hem yargıç (evlilik, boşanma ve miras işlerinde yetkili) ve hem de zaman zaman hekim demektir. Bununla beraber Müslüman din adamları göreve seçilerek gelirler ki bu durum onları “halkın hizmetkârları” olarak görüp halkın isteğine büyük bir titizlikle yaklaşmaktadırlar. Dolayısıyla bu mollalar daha demokratik ve halka daha yakındırlar.

Sovyetler Birliği uyguladığı politikalar sonucunda insanların kendi inanç ve kültürlerine daha fazla sahip çıkıp kendi örf ve geleneklerine sarsılmaz bir biçimde sarılmalarını sağlamıştı. Nitekim Sovyet yetkilileri uzun bir zamandan sonra aslında uygulanan gelenek ve görenek öğeleri ile dinî öğelerin aynı olduğunu fark etmişlerdir. Bu süreç içinde, Sovyetler Birliği’nde yapılan incelemeler doğrultusunda: Müslüman erkek çocuklarının hâlâ sünnet edilmesi, resmî nikâhın yanı sıra dini nikâhın kısılması ve yine toplumun büyük bir kesiminin Müslüman mezarlarını tercih edip İslami bir tarzda cenaze törenleri uygulaması İslam dininin aslında gözden düşmediğinin kanıtı olmuştu.⁴⁸

Çarlık Rusya’nın yıkılmasından sonra Sovyetler Birliği kuruldu (1922). Sovyet ideolojisine göre inanç, sosyalizm öncesi bir geçmişin kalıntısından ibaret idi ve komünizme ulaşmada kaydedilen gelişmelerin ve eğitim sürecinin getirdikleri karşısında inanç yerle bir olacaktı. Din, devrimci güçlere bağlılık ve sadakati temin hususunda en büyük engel, çeşitli ırkları Rus sistemi içinde asimile etmeye mâni bir kütle olarak telakki edilmiştir. Dine karşı yapılan bu açık savaş, İslam ve Müslümanların aleyhine olacak şekilde sonuçlanmıştır.⁴⁹

⁴⁸ Kaya Ayşe, *SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği*, APD, c. IV, sayı 3, Kasım 2012, s. 365.

⁴⁹ İsmail Zeyneş, *Kazak Türkleri*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 365.

1917 Ekim Devrimi'nden sonraki ilk yıllar Sovyet yönetimi devlet ile din ilişkilerinin düzenlenmesiyle ilgili önlemler almaya başladı. 20 Ocak 1918'de RSFSR (Rusya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti (Respublika) Sovnarkom'u "Devlet ile Okulların Kiliseden Ayrılmasıyla İlgili" adını taşıyan "Din ve Vicdan, Kilise ve Dinî Kurumların Özgürlüğü Hakkında" bir kararname çıkardı. Buna benzer başka bir kararname de 20 Kasım 1918'de Türkistan SSC Sovnarkom'u tarafından çıkarılmıştır.⁵⁰ RSFSR Sovnarkom'unun çıkardığı bu kararname, Sovyet devletinin din ile olan ilişkilerindeki her çeşit ayrımcılığın kaldırıldığını; devlet okullarının laikliğini; dinî kurumların ayırımın kalktığını ve herkesin toplumun eşit bireyleri olduğunu; dinin, insanın zihnini uyutan uyuşturucu olduğunu içermekteydi.⁵¹ Böylelikle SSCB'nin üst tabakasından alt tabakasına kadar din aleyhinde mücadele başladı.

Materyalizm felsefesi, milliyetçiliği öne sürerek dinsizliği esas kabul etti. Bu sebeple dinî eğitim yasak edildi; bu yasağı çiğneyenler şiddetle cezalandırıldı. Bu yasaklamaya rağmen âlimler zümresi İslam eğitimine devam ettiler. Bunları cezalandırmak zordu. Yani tek tek cezalandırmakla işin üstesinden gelemeyeceklerini anladıkları zaman 1929 senesinde şiddete başvurmaya karar verdiler.

Şubat 1929'da RKP MK (Millî Komitesi) Sekreteri Lazar Kaganoviç'in imzasıyla partinin ülkelerde, vilâyetlerde ve bölgelerde bulunan komitelerine RKP MK'nin "Din Karşıtı Faaliyetlerin Arttırılmasıyla İlgili Tedbirler" kararı gönderildi.⁵²

⁵⁰ Mustafa Bazarrov, *Sovetskaya Religioznaya Politika v Sredney Azii (Orta Azya'daki Sovyet Din Politikası)*, Sentral'naya Aziya i Kavkaz, Moskova 1997, s. 15-16.

⁵¹ M. Odintsov, *Gosudarstvo i Tserkov; İstoriya Vzaimootnoşeniy (Devlet ile Kilise; Karşılıklı İlişkiler Tarihi) 1917-1918 yılları*, Znaniye, Moskova 1991, s. 10.

⁵² Odintsov, *a.g.e.*, s. 33.

Okullarda dini yok sayan dersler okutulmaya başlandı. 1929 yılında herhangi bir şekilde müfredattan İslam'ın okutulması özel yasaklı kararlar ile ilga edildi. Camilerin, kiliselerin kapılarına kilit vuruldu. Almatı ilinin Cilik ilçesinde 1913'te mevcut olan 94 caminin tamamı 1929 yılında yok edildi.⁵³

Halkın gözünde âlimleri küçük göstermek ve halkla arasını açmak için haklarında büyük suçlamalar yapıldı. Hatta 1930-1940'lı yıllar aralığında on binlerce âlim sürgüne gönderildi ve bunlardan bir daha geri dönenlerin sayısı çok azdı.⁵⁴ Şeriat mahkemeleri, medrese ve camiler kapatıldı. Hatta camileri, tarihî eserler sayılan külliye ve Müslümanlara ait olan eski mezarlıkları traktörlerle yıktılar ve ahır olarak kullandılar. Birçok medrese ve külliye binaları parti teşkilatının kendi amaçları doğrultusunda kullanılmaya başlandı.⁵⁵

“Kapitalist ülkeler” ile münasebet kurmak tehlikeli kabul edildiğinden Sovyetler döneminde hac ibadeti yasaklandı. Hacca sadece SSCB'den toplam 30 kontenjan ayrılmıştı. Örneğin 1958'de başvuran 33 kişiden sadece 1'i gönderilmiş, 1959'da 52 kişiden 1'i hac vizesini alabilmişti, 1960'da ise 17 kişiden kimsenin isteği yerine getirilmemiştir.⁵⁶ Hacca gitmek mümkün olmadığından bu ibadetin yerini mahalli kutsal yerlere yapılan sayısız ziyaretler almaya başladı.⁵⁷

İhtiyaç sahipleri için toplanarak camiye verilen zekât ve sadakaya, Sovyet yönetimi tarafından el konuldu ve bu tür faaliyetler kesin olarak yasaklandı. Çünkü teorik açıdan komünist rejiminde toplumda fakir anlayışı ortadan kalkmıştı. Ramazan orucu, resmî olarak yasak edilemedi. Ama oruç “sadece bedeni zayıf düşürmekten ve

⁵³ Sultangaliyeva, *İslam v Kazahstane*, s. 51.

⁵⁴ R.N. Bezertinov, *Tengrianstvo- Religia Turkov i Mongolov*, İzdatelstvo Ayaz, Naberejniye 2000, s.37.

⁵⁵ Kalican Zankoyev, *Nur-Astana Camisi*, Hikmet Baspası, Almatı,2006, s. 9.

⁵⁶ Sultangaliyeva, *İslam v Kazahstane*, s. 54.

⁵⁷ Şirin Akıner, *Sovyet Müslümanları*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 16.

insanın kendisine ihanet etmesinden başka bir şey değil” anlayışı aşılarmaya çalışılmıştır.⁵⁸ Kur’an ve diğer dinî kitapların neşriyatı durduruldu, bunun yerine İslam karşıtı ateizm düşüncesi nasihat eden yayımlar kütüphane raflarında yerlerini almaya başladı. Kalan birkaç camiye gidebilmek zorlaştı ve en önemlisi de on sekiz yaşın altındaki çocuklara kendi dinî inançlarının esaslarını öğretmek yasaklandı. Geleneksel İslami yaşamın yoğun olduğu Müslüman bölgelerde çok sayıda domuz çiftlikleri açıldı.⁵⁹ Müslümanların alfabeleri değişerek İslam’ın kaynak dili olan Arapçadan uzaklaştırıldılar ve 1930 civarında Latin alfabesine geçildi. 1940’larda SSCB’deki bütün Müslümanların dilleri için Kiril (Rus harfleri) kabul edildi ve hâlen Kazakistan’da kullanılmaktadır. Kur’an’ın yazılmış olduğu Arap alfabesinin kanunlarla yasaklanmasıyla Müslümanlar dinlerinden kopmaya başladılar.⁶⁰

Komünist yöneticiler bütün çabalarını dinsiz bir toplum inşa etmeyi amaçlayarak ateizmi yaymaya harcadılar. İslam’ın dünya görüşüne karşı kitaplar, dergiler çıkarılmasına devam edildi. Dini tebliğ etmeye müsaade edilmediği için yapılan zulümlere karşı koymak mümkün değildi. 1954’ten 1964’e kadar SSCB’de çeşitli dillerde 920 adet İslam aleyhinde kitap yayımlanmıştır. Bu eserlerin 117’si Özbekçedir. Diğerleri de sırasıyla şöyledir: Dağıstanca 140, Kazakça 126, Azerice 96, Tacikçe 70, Kırgızca 69, Tatarca 65, Çeçen-İnguşça 50, Türkmençe 44, Başkırca 24, Kabardca 13, Adige-Çerkesçe 12, Karakalpakça 11, Abhazca 6, Uygurca 5, Acarca 4, Karaçay-Balkarca 3, Dünğanca (Müslüman Çinliler) 2, Ossetçe 2 ve Abazaca 1.⁶¹

⁵⁸ Akıner, a.g.e., s. 32.

⁵⁹ Akıner, a.g.e., s. 33.

⁶⁰ Akıner, a.g.e., s. 32-33.

⁶¹ Alexandre Bennigsen, *Sufi ve Komiser, Rusya’da İslam Tarikatları*, çev: Osman Türer, Ankara 1988, s. 59.

Bunlar sadece bu zaman aralığında, yani on yılda (1954-1964) İslam aleyhine yazılmış olan kitapların toplamıdır.

Hem ideolojik hem de siyasi başarıya ulaşmak isteyen komünist totaliter yöneticiler, sürekli ve programlı bir şekilde sosyal çıkmazların yegâne sebebinin din olduğunu savunmuşlar ve dini afyon olarak nitelemişlerdir. Ayrıca dinin endüstriye dayalı bir disiplin için sadece zararlı değil, gelişip kalkınmaya da düşman bir olgu olduğu fikrini zihinlere yerleştirmeye çalışmışlardır. İdealist güçlere bağlılık ve sadakati temin hususunda en büyük engel olarak gördükleri dini; çeşitli ırkları Rus sistemi içinde asimile etmeye mâni bir unsur olarak görmüşlerdir.⁶² Ama bunca zulme rağmen dinleriyle yaşayan Müslümanların dinlerine sıkı sıkıya sarıldıklarını görüp Müslümanlara, dinlerini yaşama özgürlüğü tanınmış, yasa olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yürürlüğe konmuştur.

1950'li yıllardan sonra genel olarak durum iyileşmeye başladı. Bu süreçte gerçekleştirilen en önemli gelişme dört yerde Din İşleri İdaresinin resmen kurulmasıydı. Sovyet döneminde müftülükler kapatılınca bölgelerde sorumluluğu üstlenecek hiçbir idari yapı kalmamıştı. Din İşleri İdaresinin kurulması İslam'ın akıbetini düşünülerek kararlaştırılmış olmasa bile İslam'ın varlığının kabul edildiğini gösteren önemli bir işaret olmuştur.⁶³

Sovyetler Birliği Din İşler İdaresi, SSCB Bakanlar Kuruluna bağlı Din İşleri Bakanlığı altında çalışmıştır. Her biri belirli bölgelerden sorumlu olmak üzere kurulan dört Din İşleri İdaresi şunlardır:

⁶² Zeyneş, *Kazak Türkleri*, s. 59.

⁶³ Bennigsen, *Sufi ve Komiser, Rusya'da İslam Tarikatları*, s. 33.

1-Orta Asya ve Kazakistan Din İşleri İdaresi (Sünni): Merkezi Taşkent'ti (Özbekistan Cumhuriyeti). Çalışma dili Özbekçe ve Hanefî ve İmam Mâtürîdî mezhebini benimsemişlerdi. Başkanlığını Şemsüddinhan İbn Ziyaüddinhan Babahan(ov) yapmıştır. Bu kurumun görev alanına giren beş cumhuriyette (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbek SSC'leri) kurumu temsil eden beş başmüftü vardı.

Orta Asya ve Kazakistan Dinî İdaresi, resmen 1946'da kurulmuştur; 1976'da kuruluşunun otuzuncu yıl dönümünde, Taşkent'te özel bir İslami Konferans düzenlenmiştir. Bu dinî idare, birçok yönden diğerleri arasında en önemli olanıdır. En geniş coğrafi bölgeyi ve Sovyetler Birliği'ndeki Müslüman nüfusun yarısından çoğunu temsil etmesi kurumun önemini artırmıştır.⁶⁴ Sovyetlerde yayımlanan sınırlı sayıdaki dinî neşriyatın hepsini bu kurum çıkarır ve buradan başka bölgelere dağıtırdı. Sovyetlerde sadece iki eğitim kurumu vardı: Buhara'daki Mir-i Arab ve Taşkent'teki İmam İsmail el-Buhari medreseleri. Sovyetler Birliği'ndeki bütün ulema bu iki medresenin mezunlarıdır. Sovyetler Birliği'ndeki en büyük İslami kütüphane de bu müessenin bünyesinde inşa edilmiştir.

2-SSCB'nin Avrupa Kısmı ve Sibiryâ Din İşleri İdaresi (Sünni): Merkezi Ufa'da (Tataristan) ve çalışma dili Tatarca'dır. Bu kurumun, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan hariç bütün SSCB Müslümanları üzerine dinî hâkimiyeti vardı. Beyaz Rusya ve Litvanya SSC'leri de bu kuruma bağlıydılar.

⁶⁴ Daniya Shakimanova, *Kazakistan'da Vehabîlik*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2020, s. 65.

3-Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Din İşleri İdaresi (Sünni): Merkezi Mohaçkale'de (Dağıstan) ve çalışma dili Arapçaydı. Şafii mezhebine göre inşa edilmiştir.

4-Güney Kafkasya Din İşleri İdaresi (Sünni-Şii): Merkezi Bakü'de (Azerbaycan) ve çalışma dili Azericeydi. Hanefî ve Caferi mezheplerine mensup Müslümanları kapsamaktaydı. Bu İdare Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan SSC'lerinde yaşayan Müslümanlar üzerinde dinî nüfuza sahipti.⁶⁵

⁶⁵ Akiner, *Sovyet Müslümanları*, s. 35-36.

I. BÖLÜM

KAZAKÇA MEÂL GELENEĞİNİN TARİHÇESİ

1.1. Kazak Dilinde Kur'an Çalışmalarının Doğuşu

Bu bölümde Kazakça Kur'an çalışmalarının hangi zaman diliminde ve hangi şartlarda ortaya çıktığını, Kazakça yapılan meâl çalışmalarını, Rusça yapılan meâl çalışmalarını, meâl çalışmaları yapan ilim adamlarını, mütercimlerin meâl çalışmalarında hangi yöntemleri izlediklerini inceleyeceğiz.

Türkler, kitleler halinde İslam dinine geçmeye başladıktan sonra mukaddes kitap Kur'an-ı Kerim'i Türkçeye tercüme etmeye başlamışlardır. Yapılan ilk Kur'an tercümeleleri genellikle satır arası diye ifade edilen kelime kelime tercümelelerdir. Bu tercümelelerde Arapça ve Farsça kelimelere doğrudan karşılıklar verilmiştir. İlk Türkçe Kur'an tercümesinin ne zaman, nerede ve kim tarafından yapıldığı tam olarak bilinmemektedir.⁶⁶

İlk Türkçe Kur'an tercümelelerinin dillerinden hareketle onlar üzerinde bazı bilgilere ulaşabiliyoruz. Bugün için erken dönem Türkçe Kur'an tercümelelerinin dört nüshası bilinmektedir. [(Rylands Nüshası. (İngiltere), İstanbul'daki Türk İslam Eserleri Müzesinde bulunan nüsha, (İstanbul), Özbekistan İlimler Akademisi (Özbekistan) ve Petersburg Asya Halkları Enstitüsü Nüshası vardır.) Bu tercümelelerden en eskisi Özbekistan İlimler Akademisi Kütüphanesi 2008 nurnarada kayıtlı olanıdır. Çağatay ve Harezm sahasına dahil edebileceğimiz Kur'an tercümelelerinin sayısı ise tefsirli tercümeleler de dahil olmak üzere üç tanedir. Bunlardan birincisi Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Camii numara 2'de kayıtlı bulunan tercümedir. Harezm Türkçesiyle istinsab edilen bu tercümenin istinsab tarihi miladi 1363'tür. 583

⁶⁶ Emek Üşenmez, *Doğu Türkçesi ile Yapılmış Kur'an Tercümeleleri Üzerine*, Birinci Uluslararası Dünya Dili Türkçe Bilgi Şöleni Sempozyumu, Ankara 2011, s. 235.

varaktan oluşan tercüme eksiksizdir. Bu gruba giren bir diğer tercüme de ilk kez Nuri Yüce'nin bilim dünyasına tanıttığı karışık dilli tercüme olup Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü numara 3966'da kayıtlıdır. 222 sayfa bu tercümenin de kim tarafından ne zaman ve nerede istinsab edildiği bilinmemektedir. Özbekistan İlimler Akademisi Şarkşinaslık Enstitüsünde saklanan bir diğer tefsir tercüme de Yakub Çerhi hazretlerine aittir. Eksik bir tefsir olup 16.yüzyılda istinsah edilen bu eser 183 varaktır.⁶⁷ Bu, atalarımızın Kur'an'ın manasını anladıkları anlamına gelmektedir.

Köklü bir geçmişe ve dile sahip olan Türkler Karahanlılar Devleti zamanında, Satuk Buğra Han döneminde kitleler halinde İslam dinine geçiş yapmışlardır. Bu geçiş Türk dili ve edebiyatında bir dönüm noktası olmuştur. Tıpkı Uygur Türklerinin din değiştirmesi nasıl dil ve edebiyatlarına etki etmiş ise bu değişme de aynı oranda etkili olmuştur. Kutsiyete önem veren Türk milleti, mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim'i anlamak için kutsal kitabın dilini bilmek zorunda idi. Bu nedenle kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'i tercüme yoluna başvurulmuştur. "Türklerin İslam dinini kabulünden sonra, yeni dinin kurallarını kendi dilleriyle öğrenebilmeleri için çeşitli fıkıh kitaplarının Türkçeye tercümesi çalışmaları bir mecburiyet olarak karşılıklarına çıkar."⁶⁸

"İslamiyet'in resmen devlet dini olarak kabul edilmesi, X. yüzyılda Karahanlılar zamanında gerçekleşmiştir. Türklerin toplu olarak İslamiyeti kabul etmelerinin hemen ardından, Kur'an'ı anlamak manasına nüfuz edebilmek ve esaslarını layıkıyla öğrenebilmek için Türkçe çevirisine ihtiyaç duymuş oldukları şüphesizdir " Kutsal kitabın başka dillere çevirme işi İslamiyet'in ilk yıllarında

⁶⁷ Üşenmez, *Doğu Türkçesi ile Yapılmış Kur'an Tercümeleri Üzerine*, s. 236.

⁶⁸Yakup Karasoy, *Satırlı Tercümelili Bir Fıkıh Kitabı*, SÜ TAE Yayınları, Konya 2004, s. 13.

başlamıştır. Tercüme işi zamanla hız kazanmış ve değişik dünya dillerine çevirilen Kur'an'ın yüzden fazla dile çeviriildiğini biliyoruz.⁶⁹

Kur'an-ı Kerim'in ilk Türkçe tercümesinin kim tarafından, ne zaman, nerede yapıldığı ne yazık ki bilinmemektedir. Bazı bilim adamları ilk Türkçe tercümenin de Farsça tercüme döneminde yapıldığını söyleseler de bu ifadeler henüz kesinlik kazanmamıştır. İslami devir Türk edebiyatının ilk yazılı eseri Karahanlılar Döneminde 1069 yılında Balasagunlu Yusuf Has Hacip tarafından yazılmış olan "Kutadgu Bilig" adlı eşsiz eserdir. Karahanlı Türkçesinin yanı sıra Türk dil tarihine baktığımız zaman günümüze kadar seksen üç adet tercüme yapıldığına görmekteyiz.⁷⁰

Prof. Dr. Bican Ercilasun, Kur'an'ın Türkçe eski tercümesinin dil özelliklerini incelemiş; İngiltere, Rusya, Özbekistan ve İstanbul'da bulunan dört versiyonun Karahanlı döneminde tercüme edildiği sonucuna varmıştır. Bu tespiti Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya da desteklemektedir. İkisinin Harezm dönemine ve Oğuz grubuna ait dilsel unsurlara sahip olduğuna dikkat çekiyor. Çevirinin dil özelliklerini ve tarihsel bağlantısını inceleyen Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Kur'an çevirisinin Anadolu'ya Orta Asya'dan geldiği sonucuna varmaktadır. Böyle olması doğal ve kaçınılmazdır. Sonuçta, eski Selçuklu ve devamı mahiyetinde olan Osmanlı, Araplar ve Farslarla yakın temasta oldular. Orta Asya'da, göçebe kültür muhafaza edildi ve Kuran'ı anlamaya, Kuran'ın tercümesine ihtiyaç duyuldu. Neticesinde çeviri faaliyetleri başlatılmış oldu. Bu nedenle, altı çeviriden dördü yaklaşık bin yıl önce yapıldı diyebiliriz. Bu eserlere bakıldığında Kur'an sûrelerinin Arapça yazıldığı ve her satırın altına çevirisinin yapıldığı görülür. Bunun nedenlerinden biri Karahanlıların devlet

⁶⁹ Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe tefsirler Bibliografyası*, İstanbul 1965, ss. 64-68.

⁷⁰ Üşenmez, *Doğu Türkçesi ile Yapılmış Kur'an Tercümeleri Üzerine*, s. 237.

dini olarak İslam'ı benimsemeleridir. Karahanlı döneminde Türklerin oluk oluk İslam'ı benimsedikleri bilinmektedir. Orta Çağ'da yaşayan İbnü'l-Asir'in çalışmalarına dayanan tanınmış bilim adamı W. Barthold, 960 yılında iki yüz bin ailenin İslam'a geçtiğini yazmıştır. Aslında, Karahanlılar döneminde (840-1212) Büyük Bozkır'da İslam'ın geliştiğine dair yeterli kanıt vardır. Karahanlılar döneminde, dinî konularla ilgili birçok edebî eser yayımlandı. Kutadgu Bilig, Dîvânu Lugâti't-Türk, Atabetü'l-Hakâyık, Divan-ı Hikmet ve diğerleri.⁷¹

Karahanlılardan önceki dinî duruma gelince, İslam'dan önce Eski Türklerin tek tanrıya inandıkları bilinmektedir. Ancak ülkede bununla ilgili kapsamlı bir araştırma yok. Kadimi ilahi inançlar ile modern şamanizm arasında geniş bir uçurum var. Macar Din Araştırmaları Derneğinde şamanizm üzerine çalışan akademisyen Profesör Mihal Hoppol, Eski Türkler tek tanrıya inansa da Perslerden Zerdüştlük ve Manihaizm etkisinde kaldılar. Ayrıca Büyük Bozkır'da Budizm de yaygınlaştı. Yani Orta Çağ'da eski Türklerin ortak bir inancı yoktu. Böylelikle Karahanlı döneminde insanların çoğunluğunun İslam'ı seçmesinin sebebi, hakikati arayışlarının ve en derin duygularının bir sonucu olduğu söylenebilir. Sonuçta, karar bir kişi tarafından değil, tüm millet tarafından kabul edildi. Bundan öğrenecek ibretli çok şey var. Tarihten biliyoruz ki, Karahanlılar döneminden sonra Türk halklarının bazı kabilelerinde Manihaizm ve Budizm hüküm sürmüştü, bazı kabileler Hristiyanlığa ve Museviliğe geçmiştir. Geçmişte olup biten bütün bunlar Kur'an'ın tercüme faaliyetinin başlatılmasına katkıda bulundu. Büyük Bozkır'ın çocuklarının İslam'ı yayma çabalarını ve önemli derecede emek verdiklerini söylemeye gerek yok. Bu nedenle,

⁷¹ Bekaris Nuriman, *Karahan Daurinde Audarlığan Kurandar*, <https://ummmet.kz/makalalar/350-dyn-jane-gylym/11805/web-Of-Scince> ve Scopus "Munara" gazetesine dayanarak, №10, 2020.

bahsettiğimiz eski Türk dilinde yapılan Kur'an tercümelere çalışmaları, o dönem insanların manevi ihtiyaçlarının sonucudur. Allah'ın sözünü anlamak ve ona saygı duymak, Büyük Bozkır'da çok eski zamanlara dayanır. Tarih bilinci, halkın Kur'an'a saygısı ile bilinmektedir.⁷²

Bir toplumun dinî yaşamında siyasi olayların yanı sıra başka değişikliklerin de olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bölümde, bu olgunun ayrılmaz bir parçası olan din alanındaki değişimleri, özellikle Kur'an-ı Kerim üzerine yapılan çalışmaları tartışacağız. Kur'an ve tefsir alanındaki bilimsel değişiklikleri göz önünde bulundurarak yazılı eserleri değerlendirmeye çalışacağız. Kazakistan'ın en sık kullanılan dillerini dikkate alarak Kur'an ve tefsir üzerine çalışmayı Kazakça kısmi ve tam meâl çalışmaları, Rusça çalışmalar ve Kur'an ilmine dair yapılan çalışmalar olarak ayırmaya karar verdik. Amacımız Kazakistan'daki en yaygın meâlleri (Kur'an âyetlerinin mecazi tercümesi veya anlamsal tercümesi), tefsirleri ve Kur'an'la ilgili diğer kitapları göstermek ve tanıtmak olduğundan, daha önce yazılan Çağatay, Özbek, Tatar ve Rus dillerinde yapılan çalışmalara da değineceğiz.

Türk dilinin lehçelerini konuşan halkların dinî kaynakları ve edebiyatı genel olarak ortaktır. Buna Kur'an âyetleri ve tefsirleri de dâhildir. Yüz yıl önce Orta Asya'da başlıca Çağatay, Tatar ve Özbek dili, edebiyat ve İslam âlimlerinin ortak kullandıkları dildi. Kazakça konuşan okuyucuların Özbekçe ve Tatarca yazılmış eserlerin yanı sıra Çağatay dilinde yazılmış eserlerden de istifade etmeleri doğaldır. Örneğin, yirminci yüzyılın başlarında, Kazak okuyucular Şeyhulislam Esadullah El-Hamidi'nin Tatarca yazılmış "*Tapsir El-İtkan fi Tercümeti'l-Kuran*" adlı eserini

⁷² Nuriman, *Karahan Davirinde Audarılğan Kurandar*, <https://ummmet.kz/makalalar/350-dyn-jane-gylym/11805/web> Of Scince ve Scopus "Munara" gazetesine dayanarak, №10, 2020.

okumuş olmalıdır.⁷³ Bir diğer konu da Kazak dilinde yazılan meâllerin, tefsirlerin ve Kur'an'la ilgili diğer kitapların yakın dönemde yazılmış olmasıdır. Ne de olsa, bu dil bir bilim dili olarak kullanılmaya daha yeni başladı. Ancak Çağatayca eserler Kazak dilinde yazılmış ilk eserler olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak, XIX.-XX. yüzyılda bazı Kazak aydınlarının eserlerindeki bazı âyetler dışında, Kazakça meâl (semantik çeviri), tefsir veya konu ile ilgili eserler yakın zamana kadar yayımlanmamıştır. XIX. yüzyılın sonlarında Kazak dilinin edebî normlarının oluşmaya başlamasıyla birlikte, Kazak din aydınları İslam'ı anlatmak, Kur'an'ı Kazakça okumak; anlamak ve anlatmak, Kur'an'ı halkla kavuşturmak için Kazak dilinde dinî kitapları yazmaya başladı. Örneğin Türk dünyasının yeni zirvelere yükselme hareketlerinden etkilenen Şekerim Kudayberdioğlu, “*Musulmandık Şartı*” adlı kitabında İslam'ın temel ilkelerini, milletin anlayacağı bir seviyede halka sunmakla beraber Kur'an'ın bazı kısımlarını Kazakçaya tercüme etti.⁷⁴

Konuyu araştırma esnasında öncelikle Kur'an meâlinin veya tefsirinin Kazak dilinde ilk olarak kim tarafından ve ne zaman yazıldığını inceledik. Kazak Sovyet Ansiklopedisi'ne göre, “Musa Bigiyev Kur'an'ı 1912 yılında Kazakçaya çevirdi. Ama sadece el yazması olarak kaldı, basılmadı.”⁷⁵ Aksine Halife Altay da bu çevirinin Kazakça değil, Tatarca olduğunu ve Ufa'da el yazması şeklinde kaldığını söyler.⁷⁶

Yukarıda bahsedilen iki kaynaktan ilki yani ansiklopedideki bilgiler yanlış, Altay'ın verdiği bilgiler doğrudur. Bigiyev'in Meâlinin Kazakça yapılan meâllerin ilki olarak görülmesi bir taraftan doğaldır. O dönemde, Türk dilinin farklı lehçelerinde

⁷³ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü (Kazakça ve Rusça Eserler)*, Marife, Yaz 2015, 15/1.

⁷⁴ Şakarim Kudayberdiulu, *Musulmandık Şart*, Almatı 2009, s. 170.

⁷⁵ *Kazak Sovet Ensiklopediyası, Kuran*, Almatı, 1978, c. VII, s. 44.

⁷⁶ Halife Altay, *Kuran Karim Kazakça Mağına Jane Tüsinigi*, Medine 1991, s. 2-3.

konusulan Asya'nın ortak bilimsel dili, küçük ayrıntılarıyla birlikte Çağataycaydı. Günümüzdeki Kazak edebiyatının uzmanları da bunu kabul etmektedirler. "Musa Bigiyev" Musa Bigiyev Carullah'ın ta kendisidir (1875-1949). Bir zamanlar Musa Carullah'ın meâl çalışmalarıyla ilgilendiği bilinmektedir. Tatarca Kur'an-ı Kerîm çevirisini 1912'de tamamlamış olmasına rağmen yayımlamadı. Bunun nedeni ise o dönemde yetkililerin eserin yayımlanmasına izin vermemesidir.⁷⁷ St.Petersburg'da yaşayan Carullah'ın kızı Fatima Tahircanova muhafaza ettiği meâli yetkililere teslim ederek basım ile ilgili işlemleri başlatmıştır. Kitap, Ekim 2010'da Kazan'da (Tataristan) yayımlandı. Böylece hem Carullah'ın en değerli eseri yayımlandı hem de bilim dünyası bu eseri kullanma fırsatı buldu.

1.2. Kısmi Meal Çalışmaları

a. Saduakas (Sadvakas) Hacı Ğilmani.

Saduakas Hacı Ğilmani'nin (1890-1972) tercüme eseri Sovyet rejiminin baskısından dolayı hâlâ yayımlanmamış bulunmaktadır.

Saduakas Hacı, Akmola'daki (şimdiki Nursultan) Ahmet Kusanoğlu Medresesi ve Sileti Medresesinde İslami ilimler tahsil etti. Daha sonra dinî faaliyetlerde hizmet etmeye başladı. 1946 yılında hacca gitti. 1951 yılında tüm Sovyet din mensuplarının toplantısına Kazakistan temsilcisi olarak katıldı. 1953 yılında ise Mekke'ye gidip hac farızasını yerine getirdi.⁷⁸ 1929 yılında Sovyet rejiminin dine ve din adamlarına karşı yapılan siyasetinden dolayı sürgüne gönderildi. "Saduakas Ğilmani İslami eğitim verdiğinden dolayı 1929-1946 yılları arasında sürgün ediliyor." diyor Araştırmacı

⁷⁷ Ahmet Kalindere, *Musa Carullah, TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2020, c. 31, ss. 214-216.

⁷⁸ Nurkasım Kazıbek, *Saduakas Ğilmani: makalalar, ciĝan-tergender*, Almatı, 2006, ss. 5-6.

Hamzabekoğlu. 1929 yılında Akmola şehrinde iki yıl hapiste yattı ve sonunda hakkında idam cezası verildi. Fakat hapisanede çalışan güvenlik görevlileri Saduakas'ın takvalı, sabırlı ve ihlaslı bir ilim adamı olduğunu anlayınca onun idam cezasından kurtulmasına yardımcı oldular. Saduakas ile aynı odada kalan Abdükerim Musimov adlı şahıs sağlığından dolayı vefat edince hapisane idarecileri ikisinin yerini değiştirerek Saduakas'ın vefat ettiğini söylediler. Onu Abdükerim adıyla hapisten çıkarttılar. Saduakas Ğılmani birkaç yıl, Abdükerim Musimov adıyla yaşadı. Bu bilgiyi yazar kendi yazdığı biyografisinde “*O dönemde kimliksiz yürümek yasak olduğu için ben Abdükerim Musimov kimliğini kullandım ve o yüzden bana çoğu insan Abeke diyordu*” diye yazmıştır.⁷⁹

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet komünistleri din adına daha yumuşak bir siyaset uyguladı. Akmola şehrinde dinî kurumlar açıldı, imamların çalışmasına izin verildi. Saduakas Hacı Ğılmani, 1952-1972 yılları arasında Kazakistan Müslümanlarının başkanlığını yaptı. Sadece Sovyetler Birliği'nde değil, tüm Türk dünyasında ve Avrupa'da da tanınan önemli biriydi. Sovyet döneminin zor sürecinde birçok kişiye hocalık yaptı. Tarih, dil ve fen bilimleri alanlarındaki yetkinliğinin yanı sıra yüksek dinî eğitim de almıştı. Saduakas Hacı, *Kazakça-Arapça Sözlük* (1946-66) yazdı, *Kelile ve Dimne* 'yi Farsçadan tercüme etti. Saduakas, Kur'an'ın ilk üç cüzünü Kazakçaya çevirdi. El yazısıyla yazılmış bu çeviri 1970 yılına kadar Kazakistan'da sadece imamlar ve mollalar tarafından okunabilirdi. Elyazması bu eseri günümüze kadar onun küçük kızı Ükican Saduakaskızı Abdükerimova sakladı. Ükican Saduakaskızı babasından kalan manevi mirası korudu ve Ğılmani'nin yaratıcılığına ve

⁷⁹ Saduakas Ğılmani, *Zamanımızda Bolğan Ğulamaların Ğumır Tarihtarı*, “Daik-Press” Bsapası Almatı,2013, s.335.

bilimsel eserlerine tanıklık eden ilk müzenin açılışını büyük bir gayretle gerçekleştirdi. Başkent maneviyatının kaynağı hâline gelen Ğilmani Müzesi, Ğilmani'nin görev yaptığı eski bir caminin bulunduğu yerde açıldı. Ükican Saduakaskızı tarihin doğru anlaşılması ve halkın dinî değerlere yeniden kavuşması için özveriyle çalıştı. Ükican Saduakaskızı 2020 senesinde vefat etti. Elyazması şu an Saduakas Hacı Ğilmani'nin adına yapılan müzede saklıdır.⁸⁰ Bu eser, analiz ve yayın için uzmanların dikkatini beklemektedir. Eser yayımlanmış olsaydı, Kazakistan'da Kazak dilinde basılan ilk eser olacaktı.

b. M. A. Cadmolla (der.), *Kuran Hikayalari*.

Arapçadan Töte Kazakçaya tercüme eden Kakeş Kayircanoğlu, Kiril alfabesine çeviren Orazakyn Askar. 1973 yılında Beyrut'ta basılan kitap Çin'de yaşayan Kakeş Kayircanoğlu tarafından Arapçadan Töte Kazakçaya çevrildi, daha sonra Orazakyn Askar tarafından Kiril alfabesiyle yeniden basıldı.⁸¹ Kitap, Kur'an'ın tüm hikâyelerini kapsamakla birlikte, Kur'an'ın içeriğinden biraz uzak olduğunu, diğer kaynaklardan gelen bilgilerle genişletildiğini ve bir hikâye şeklinde sunulduğunu söyleyebiliriz. Kitabın, bilimsel metottan yoksun, ama peygamberlerin tarihini avama sunması açısından daha değerli olduğu dikkat çekmektedir.⁸²

⁸⁰ Maceni Tileuhan, *Kuran Karimnin Kazak Tilindegi Audarmaları Hakında*, Caş Alaş Gazeti, no 91 (15549), 16 Karaşa, Seysenbi 2010, (zhashalash.kz/ruhaniyat/3207.html). Negimov Serik, *Saduakas Ğilmani men Muftahiden üşin, Din cane Koğam Kayratkeri Halife Altay: Eldik İs pen İmani Kundılıktar (Sempozyum Tebliğleri)*, Almatı 2008, ss. 74-76.

⁸¹ Eser Sincan şehrinde Sincan Halk Yayınevinde 1989 yılında basıldı.

⁸² M.A. Cadmolla, *Kuran Hikayalari*, Jalın Baspası, Almatı,1992.

c. Zariþbay Cumanulurazbay, *Kur'an-ı Kerim cane Onın Magınalarının Kazakþa Audarması men Tapsiri.*

Zariþbay Cumanoğlu Orazbay aslen Taþkent'te dođmuþ olup ilk din eğitimini babasından, daha sonra Taþkent'in civarındaki medreselerden almıþtır. Uzmanlık alanı Arapça ve Çağataycadır.

Yedi cilt olarak yayımlanan bu alıþma henüz tamamlanmamıþtır. Birinci cildin sonundaki hacimli bölüm, tefsir usulüyle ilgili Şu konuları içermektedir: Kur'an tarihi, tefsir, tefsir usulü ve müfessirin uyması gereken kurallar. Kısaca kitabın anlatım Şekli Şöyledir: Öncelikle srenin nüzul sebebi, nüzul ortamı ve içeriği hadis ve rivayetlere dayanarak geniþ bir Şekilde anlatılır, daha sonra meâli ve tefsiri yapılmaktadır. Yazar, yet âyet tefsir yöntemini kullanarak, önce Arapça metni, altında Kiril alfabesi ile okunuþunu ve onun altına da manasını, son kısmında ise tefsirini yapmıþ bulunmaktadır. Meâl, parantez içinde ek bilgiler içeren açıklayıcı bir tefsiri mele dayanmaktadır. Tefsir bölümünde yazarın kendi grþleri hâkim olsa bile bazı hadisler ve rivayetler bulunmaktadır. alıþmanın dezavantajı ise, mütercim, rivayet kaynaklarını sadece ismen bahsetmesi ve alıntıyı nerden aldığını belirtmemesidir. Bazı klasik konsept veya rivayetleri "bazı rivayetlerde" gibi ifadeleri kullanıldığı ve basit gönderme göstermekle yetindiği fark ediliyor. Dil izahlarına çok yer vermeden kelimelerin kısa anlamını vermiþ ve bazı kelimeleri kısaca da olsa dipnotta aıklamıþtır. Kur'an'ın bütünlüğü ilkesine dayanarak, yorumlama sürecinde, ilgili bir âyet varsa, ya onlara atıfta bulunmuþ ya da âyetin kendisini aktarmıþtır. Ayrıca, alıþmanın meâlle ilgili kısmı zbekistanlı saygın bilim adamı Abd'l-Aziz Mansur tarafından irdelenerek gözden geirilmiþtir. Kitap, bu özellikleriyle Kazak dilinde

yapılmış ‘tefsir’ niteliğini taşıyan ilk eserdir. Mütercimim her cildin ilk sayfasında yer alan ön söz mahiyetindeki ilkesi son derece dikkat çekicidir: “Kitap, atalarımızın başından beri bağlı kaldığı Ebu Hanife mezhebine uygun olarak hazırlanmıştır.” Bu kelime bölgenin dinî düşünce ve dinî yaşamı açısından çok değerli ve önemli bir ipucudur.⁸³

Araştırmamız esnasında Zarıpbay Orazbay Cumanoglu’yla irtibat kurarak çalışmanın devamı ve durumunu sorduğumuzda, sağlıkla ilgili rahatsızlığından dolayı çalışmayı Tevbe Sûresi’nde durdurmak zorunda kaldığını ifade etti.

d. C. Aday, D. Abumanap, A. Ahmet, D. Mubar, Y. Paltöre. *Kuran Karim, 30. Para Mağınalık Audarma cane Tapsir.*

1999 yılında Halife Altay tarafından kurulan ‘Halife Altay Uluslararası Yardım Vakfı, halkın dinî bilincini artırmak için Kur’an çalışmalarını tanıtma ve yayımlama kararı alıyor. Bu proje çerçevesinde Abdurrahman b. Nasir el-Saadi’nin (1889-1956) *Müessesetür Risale*, Beyrut 1417/1997 adlı tefsirinin Arapçadan Kazakçaya çevrilmesi ve Kur’an çalışmaları için bir komisyon oluşturuldu. İşte bu kitapçık, heyetin çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan ilk bölümdür. Ancak kitabın başında yukarıda adı geçen yazarın eserinden bir çeviri olduğu belirtilmemiş, sadece ön sözün sonunda işaret edilmiştir.⁸⁴ Eser, tefsir ve tefsir usulü hakkında değerli bilgiler içeren bir girişi, Fatıha Sûresi, 30. cüzdeki surelerin meâlleri ve kısa yorumları içermektedir. Çalışma dil, hadis, rivayet ve diğer tefsirlerle desteklenmiştir. Çalışmanın metodu kısa ve sade

⁸³ Zarıpbay Cumanulu Orazbay, *Kur’an-ı Kerim cane Onın mağınalarının Kazakşa Audarması men Tapsiri*, Çimkent, 2006.

⁸⁴ C. Aday, D. Ebumenaf, A. Ahmet, D. Mubar, Y. Paltöre, *Kuran Karim, 30. Para Mağınalık Audarma cane Tapsiri*, Halifa Altay Halıkaralık Kömek Kori Baspası, Almatı, 2006.

olduğundan, insanların Kur'an'ı kolay bir şekilde okuması ve anlaması açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

e. Abdussamad Mahat, *Fatiha Sûresinin Tapsiri*.

Mütercim, bu kısmi çalışmasının ön sözünde, Kazak halkının yaklaşık bir asırdır sosyalizm ve komünizmin dinsizlik baskısından sonra dini tekrar öğrenme ve unuttuklarını hatırlama gayretine giriştiğini ve eserin tam o gayretin bir neticesi olarak bu eserin yazıldığını belirtmiştir. Bu amaç eserin kalitesinin artmasını etkilemiş, böylelikle insanların kendi dillerinde anlaması kolay, dinî okuryazarlık düzeylerini geliştiren bir kitabın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kitabın ilk yarısında “Kur'an”, “âyet” ve “sûre” kavramları açıklanmış, Kur'an'ın faziletleri ve tilavet adabı hakkında bol bilgiler verilmiştir. Daha sonra Fatiha Sûresi'nin tefsiri yapılmıştır. Yazarın klasik ve çağdaş tefsir kaynaklarını, hadis ve diğer rivayetleri kullanması, eserin bilimselliğini ve güvenilirliğini artıran bir özelliktir.⁸⁵

f. Toktasın Ermaşulı Düysenbin, *Kur'an Karimnin Kazakşa Mağınası*.

T. Dusenbi'nin bu eseri, sûre isimleri ve âyetlerin basit bir tercümesinden ibarettir. Fatiha ve Duha-Nas arasındaki sûrelerin hem Arapça metinleri hem de Kiril transkripsiyonları gösterilmektedir. Bunun dışında (Arapça metin dışında) herhangi bir ek bilgi ve ön söz bulunmamaktadır. Böyle bir yaklaşım, yazarın metodolojisini ve amacını belirlemeyi zorlaştırır. Âyet meâlleri lafza bağlı ve kelimenin tam anlamıyla basit bir üslupla çevrilmiştir. Dil açısından, önceki meâllerle kıyasen sistematik bir anlatım şekli de yoktur. Lafzi çeviriden kaynaklanan hatalar olduğu gibi birçok

⁸⁵ Abdussamad Mahat, *Fatiha Sûresinin Tapsiri*, Şapagat-Nur Baspası, Almatı 2008.

anlamsal hatalar da bulunmaktadır.⁸⁶ Bu yüzden bu meâl Kazakça meâller arasında en zor olanı diyebiliriz. Sorunun, yazarın sadece teknik alanda eğitim alması ve din eğitimi görmemiş olmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

g. Muhitdin İsaül, *Kuran Baktarı-Kısa Sûrelerdin Tapsırı*.

M. Isaulı Kazak dilindeki meâl ve tefsirler üzerine yapılan çalışmaların çok bilimsel olduğunu, bu yüzden anlaşılmasının kolay olmadığını ve insanların din, Kur'an hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını iddia eder. Yazarın, bilimsel temelli yazılan "Kur'an kimin sözü?" kitabını halkın, anlamakta güçlük çektiğini belirterek daha kolay eserler yazmaya yönelmiştir.⁸⁷

Bu amaçla iki ciltlik küçük bir eser "*Kur'an baktarı-kısa sûrelerdin tapsırı*" adlı kitabını yazdı. Fatıha Sûresi ile Şems-Nas arasında yirmi dört sûre ve kısa sûrelerin yer aldığı kitapta Arapça bir metin, sûre hakkında genel bilgiler ve âyetlerin bir açıklaması yer alıyor. Kazakça yapılan meâl ve tefsirlerden çok daha sistematiktir. Bu nedenle çok kullanışlı olduğu unutulmamalıdır. M. Isaulı'ya göre Kur'an'ın vahyinden bu yana geçen on beş asırda sayısız meâl, tefsir yazılmıştır, ancak Kur'an derin sırlarını, ilmiliğini ve evrenselliğini kaybetmedi. Tanınmış Arapça, Türkçe tefsir ve hadis kaynaklarına dayanan bu kitabı günümüz insanları için yazmıştır.⁸⁸

⁸⁶ Düysenbin Toktasın Ermaşulı, *Kur'an Karimnin Kazakşa Magınası*, Taraz 2009.

⁸⁷ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, 15/1.

⁸⁸ Muhitdin İsaulu, *Kuran Baktarı-Kısa Sûrelerdin Tapsırı*, Almatı 2009.

h. İlhamcan Rafikov, *Kasietti Kur'an Ulı Allah Tağalanın Tendesi Cok Uağız-Nasihatina cane Ulı Müfassirlerdin Tüsindirne-Tapsirlerine Bir Ğacayıp Sayahat, 30. Para, çev. Üsen Şoybek.*

Bu kitap yazarın orijinal çalışması değil, bir çeviridir. Çevirmenler ise din eğitimi alanında derinlemesine bilgiye sahip olmayan kişilerdir. Eser, Kur'an-ı Kerim'in 30. cüzünün bir çevirisi ve kısa bir tefsirden oluşmaktadır. Önce her âyetin meâli, ardından da tefsiri yapılmıştır. Âyetler, klasik büyük müfessirlerin eserlerinde sunulan anlamlara dayanmaktadır. Tefsir bölümünde, birkaç müfessirin tefsirinden faydalanmıştır. Çevirmenler, her âyetin tefsirinin dipnotunun hangi eserden alındığını belirtmiştir. Kitapta klasik dönemden Taberi, Kurtubi, İbn Kesir ve çağdaş müfessirlerden Abdurrahman b. Nasr es-Sa'dî, Ebu Bekr el-Cezâirî ve Muhammad ibn Salih Useymin'in eserlerinden faydalanılmıştır. Çalışmada Abdurrahman Sadi'nin sözlerine daha çok yer verilmiştir, özellikle "Allah'ın İsimleri" (Esmâ'ul-Hüsna) ile ilgili bölümün neredeyse tamamı onun eserlerine dayanarak yazılmıştır. Kitapta kullanılan dikkat çekici yöntem, âyetlerin anlamlarını lafzi değil mananın tam ve geniş açıklamasıyla verilmesidir. Anlaşılması zor, anlamı net olmayan yerlerde ise ek açıklamalar yapılmıştır. Bu nedenle lafzi çeviriye dayanan Kraçkovski gibi yazarları eleştirdiği görülmektedir.⁸⁹ Kitabın başındaki "Müfessirin Uyması Gereken Kurallar" başlıklı bölüm önemli olmakla beraber, usûl açısından tatmin edici değildir.⁹⁰

⁸⁹ İlhamcan Rafikov, *Kasietti Kur'an Ulı Allah Tağalanın Tendesi Cok Uağız-Nasihatina cane Ulı Mufassirlerdin Tüsindirne-Tapsirlerine Bir Ğacayıp Sayahat, 30. Para, çev. Üsen Şoybek, Askarali Baspası, Çimkent 2010.*

⁹⁰ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, 15/1.

i. Serikbay Oraz, *Tapsir Tunuğı*.

Serikbay Oraz, 2017-2020 yılları arasında Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresinin Başkanı olarak görev yaptı. Başkanlığı süresince birçok iyi girişimlerin başlatıcısı olmayı başardı. Birçok yetenekli din uzmanlarını hizmete davet ederek, Dinî İdare kadrolarını nitelikli personellerle doldurdu. İşe gelir gelmez eğitim ve bilime özel önem verdi. Bunlardan biri de üç ciltlik *Tapsir Tunuğı* kitabı diyebiliriz.

Yazar, erken yaşlardan itibaren ilim tahsil etmiş, birçok dinî okulda eğitim görmüştür. 1990-1992'de Taşkent'te bir hafızlık medresesinden mezun oldu. 1992-1994 yıllarında Mısırda El-Ezher Üniversitesinde ilim tahsil etti. 1995-1996'da İslamabad Dünya Üniversitesinden mezun oldu. Aynı zamanda Almatı'da Abay Üniversitesinden mezun oldu. 2012-2014 yıllarında M. Dulatov adını taşıyan Kostanay Mühendislik ve Ekonomi Üniversitesinden İşletme alanında yüksek lisansını tamamladı. 2014-2016 yıllarında Almatı'da Nur Mübarek Üniversitesinde İslami İlimler alanında yüksek lisansını tamamladı.

Mütercimim eseri üç ciltten oluşmaktadır. Birinci ciltte Kur'an'ın otuzuncu cüzünün, ikinci ciltte Kur'an'ın yirmi dokuzuncu cüzünün, üçüncü ciltte de Kur'an'ın yirmi sekizinci cüzünün tefsirini yapmıştır.

Çalışma tüm okuyuculara yöneliktir. Ayrıca her sûrenin başında o sûrenin bir açıklaması, sûrenin kapsadığı konular ve meydana gelen olaylar hakkında bilgi yer alır. Tefsir kısmında âyetlerin nüzul sebebine yer vererek, bazı âyetlerin sırlarını ifşa eder. Eserin yazımı esnasında Kurtubî tefsirinden, Hazin tefsirinden, *Bahrul Muhit* kitabından, *Taberî tefsirinden* ve sünen hadis kitaplarından istifade etmiştir.

O zamanki Kazakistan Müslümanlarının Dinî İdaresi Başkanı Yercan Hacı Malğacıulu, Kur'an'ın bitmez tükenmez hazinelerine ve bilimsel keşiflerine dikkat

çekerek kitap hakkında yorum yaparak, çalışmanın okuyucuya büyük katkı sağlayacağını belirtmiştir.⁹¹

j. Muhitdin İsaulu, *Mangi Muğciza*.

Eserde Fatıha ve Bakara Sûrelerinin tefsiri yer alıyor. Yukarıda, yazarın Kazak halkının din konusunda henüz bilimsel-akademik bir düzeye ulaşmadığını, bilimsel çalışmanın halk için zor olduğu ve hafif kitaplar yazmak için pek çok teklif olduğu yönündeki görüşü yukarıda alıntılanmıştı.⁹² Bu noktadan hareketle yazarın bu kitabı yazmaya başladığını görüyoruz. 400 sayfalık bu tefsir, Kazakistan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı ve Diyanet İşleri Komitesi tarafından onaylanarak geniş bir okuyucu kitlesine sunuldu. Eserde Kur'an âyetleri etkileyici ve sanatsal bir üslupla sunulmuştur. İçeriği geniş ve okunması kolaydır. Kitap; genel okuyucuların yanı sıra ilahiyatçılar, gençler ve eğitim alanındaki şahıslara yöneliktir. Yazar, eserin Kazakistan'da yapılan tefsirlerden ilki olduğunu ve ilkin her zaman bir yükümlülük taşıdığını belirtmiştir. Kazak halkının tüm İslami maneviyatı tamamıyla baştan başlatmaya, yeniden inşa etmeye, yeniden kurmaya ve öne geçirdiklerine yetişmeye mecbur bir ülke olduğu göz önüne alındığında, bu çalışmanın Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası bir girişiminin ilk örneği olduğunu söyleyebiliriz.

Kitap küçük bölümlere ayrılmıştır. Giriş bölümünde Kur'an'a genel bir bakış sunulmuş, tefsir ve te'vili analiz edilmiştir. Vahiy kavramının terminolojik ve sözlük anlamı, Kur'an kelimesinin etimolojisi, tanımı açıklanmış; âyetler, sûreler ve onların Mekkî-Medinî olmalarının sebepleri anlatılmıştır. Eserde önce Fatıha Sûresi'nin tefsiri yer almaktadır. Ondan sonra Bakara Sûresi'nin ilk cüzünü bölümlere ayırarak Kur'an

⁹¹ Serikbay Oraz, *Tapsir Tunuğı*, KMDB Baspası, Almatı 2014.

⁹² İsaulu, *Kuran Baktarı-Kıska Surelerdin Tapsiri*.

âyetlerinin aralarındaki bağlantılar çok net bir dille, somut delillerle açıklanmıştır. Yazar, eseri yazarken Semerkandî, Mâtürîdî, Kurtubî, Bagavi, Bakillânî, Zerkeşî, Suyutî, İbn Kesîr, Kadî İyâz, Zerkânî, Tantavî'nin tefsirlerinden, sünen ve diğer hadis kitaplarından istifade etmiştir.⁹³

1.3. Tam Meal Çalışmaları

a. Nuralı Ösarov Serkimbayulu at-Türkistani, Cumabay Makaşov İztayulu at-Tarazi, *Kuran Karim cane Onın Kazakşa Mağması.*

Bu çalışma iki yazar tarafından hazırlanmıştır. Beşinci cildin ön sözünde yapılan açıklamaya göre, çalışma 1988'de tamamlanmıştır. Kitap, Almatı Eğitim Derneği tarafından beş cilt olarak basılmış olmasına rağmen, ilk dört cilt 1990 yılında yayımlandı. Beşinci cilt 2002 yılında el-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi tarafından sadece Nuralı Ösarov Serkimbayulu adı altında yayımlandı. Her cilt için farklı konularda uzun ve çeşitli açıklamalar meâl daha da güzellik katmaktadır. Örneğin birinci cildin sonunda “Çevirmenlerden” bölümünde “Kur’an’da Yerler ve İsimler”, “Kavramlar Sözlüğü” ve bazı önemli kavramlar yer almaktadır. Bu yazıda N. Serkimbayulu ve C. İztayulu, Kur’an’ın tarihi ve Rusça meâller hakkında çok değerli bilgiler veriyor. Önceki meâllerdeki eksikliklere dikkat ederek, yalnızca Arapçaya ve çevirisine hâkim olmadan kaliteli bir meâl yapmanın imkânsız olduğunu, İslami ilimlere hâkim olunması gerektiğini vurguluyor. Bu, bir yandan Rusçanın eksikliklerini, diğer yandan Kazak dilindeki meâlin 1990'lara kadar yazılmamış olmasını açıklıyor.⁹⁴

⁹³ Muhitdin İsaulu, *Mangi Muğciza*, Çimkent, 2015.

⁹⁴ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, 15/1.

Çeviride Arapça metnin altında Kiril alfabesiyle âyetin transkripsiyonu ve anlamı verilmiştir. Akılcı bir kullanım olmasına rağmen, Arapça kelimeleri Kirile çevirmenin çok zor olduğu biliniyor, bu yüzden Kur'an'ı bu şekilde okumayı öğrenmiş kişilerin yanlış okumaları çok yaygındır. Öyle bile olsa, bu tür deneyimler geçiş sürecinde mazur görülebilir. Bu yöntemin çeviride kullanmayı zorlaştıran bir başka nokta da el yazısıyla sunulması ve anlamı ile transkripsiyonun karıştırılmasıdır. Meâlde sûrelerin başında nüzul ortamı ve âyet sayısı dışında bir açıklamaya yer verilmemiştir, genel olarak kelime meâlli tercümeyle dayanır.⁹⁵

b. Ratbek Hacı Nisanbayulı, Vahap Hacı Kıdırhanulı, *Kuran Karim*.

Bağımsızlık ilanından sonra Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk Müftüsü Ratbek Nisanbayulı ile bağımsızlıktan sonra Çin'den göç eden ünlü yazar Vahap Kıdırhanulı'nın 1990 başlarında yazdıkları bu eserde farklı bir yöntem uygulandı. Arapça metin ile Kazakça metin karşılıklı sayfalarda basıldı. Tabii ki, bu yöntem Kazakistan için ilkti. Eserde âyet meâli, sûrelerin nüzul ortamı ve âyet sayısından başka herhangi bir bilgi belirtilmemiştir. Nüzul ortamı ve âyetler başlıklarına bağlı olarak tek bir paragrafta birleştirilmiş, parantez açarak kısa açıklamalarda bulunmuştur.⁹⁶ Kıdırhanulı tefsirî meâl yöntemine başvurduğunu belirtmiş, ancak eserde harfî çeviri yönteminin daha baskın olduğu görülmektedir.⁹⁷ Dolayısıyla eserde yanlış açıklanan, eksik bırakılan, hatta yanlış anlaşılmaya yol açabilecek birçok örnek vardır. Eserin otuzuncu cüzü 1999 yılında ayrı kitap olarak yeniden yayımlanmıştır.⁹⁸

⁹⁵ Öserov, Makaşov, *Kuran Karim cane Onın Kazakşa Mağınası*.

⁹⁶ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, 15/1.

⁹⁷ Vahap Kıdırhanulı, *Kuran Karim, Kazakşa Magına jane Tüsinigi*, Almatı 2002.

⁹⁸ Ratbek Nisanbayulı, Vahap Kıdırhanulı, *Kuran Karimnin Otızınşı Parası, Arapşa cane Kazakşa Magınalık Audarması, Cazuşı Baspası*, Almatı 1991.

Bu çalışmaların Kazak dili tarihinde çok önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an-ı Kerim çeviri çalışmaları kendiliğinden mi başladı, meâli yazmaya başlayan mütercimler birbirlerinden haberdar mıydı? Bu konuda bir bilgimiz yok. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından kısa bir süre önce, Kazakistan'ın bağımsızlık sürecinde, dinî ve millî unsurlar canlılık kazandı. Bu değişikliklerin bir başka nedeni de Gorbaçov'un tanıtım ve diriliş politikasında vicdan özgürlüğüne yer verilmesidir.⁹⁹

c. Vahap Kıdırhanulı, Kuran Karim, Kazakşa Mağına cane Tüsinigi.

Bu, Kıdırhanulı ve Nısanbayulı'nın yukarıda bahsedilen meâlin on yıl sonraki yeniden basımıdır. Meâl, 2002 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in girişimiyle ücretsiz olarak halka dağıtılmak için yayımlanmıştır. Kıdırhanulı, meâli baştan sona gözden geçirerek bazı düzeltmeler yapmıştır. Eserin kapağında "yeni bir çeviri" olduğunu göz önünde bulundurarak kendi adına yayımlamıştır. Ortaya konulan iki eseri mukayese ettiğimizde, eserin öncekinden birçok farklılıklar taşıdığı fark ediliyor. Bu farkı görebilmek için sadece bazı sûrelerin âyetlerinin manasını karşılaştırmak yeterlidir.¹⁰⁰

Mütercim, fen bilimleri mezunudur. İslami ilimler alanında eğitim almadığını göz önünde bulundurarak önceki basımdaki anlam hatalarını düzeltmeye çalışmış; açıklama notlarını ve yorumları kaldırarak sade bir meâl ortaya koymuştur. Bu hâliyle eser, meâl çalışmalarındaki gelişim ve değişimin en belirgin örneklerinden biri olmuştur.¹⁰¹

⁹⁹ İsmail Özsoy, *Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler, Bilig* (39), 2006, s.170.

¹⁰⁰ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, 15/1.

¹⁰¹ Kıdırhanulı, *Kuran Karim, Kazakşa Mağına cane Tüsinigi*.

d. Halife Altay, Kuran-ı Karim, Arapça Transkripsiyası cane Kazakça Mağınası, der. Saule Bekenkızı, çev. Askar Nurymbet.

Bu eser başlı başına bir Kur'an çevirisi değildir, ancak âyetlerin anlamları Halife Altay meâlinden derlenmiştir. Ayrıca kitabın, H. Altay'ın orijinal eserinden ayrılan özelliği, Kur'an'ın dört eşit parçaya bölünerek dört ciltlik bir kitap hâlinde yayımlanmasıdır. Daha da önemlisi, âyetlerin transkripsiyonunun Kiril alfabesiyle verilmesi ve her kelimenin altına anlamının yazılmasıdır. Ancak, böyle bir modelin çok faydalı olmadığı söylenebilir. Saule Bekenkızı dört ciltlik ilk basımından sonra, aynı eseri tek cilt hâlinde neşretmiştir.¹⁰²

e. Alauddin Mansur (ö. 2020), Kuran-ı Kerim, Kazakça Mağına cane Tüsinigi, çev. Absattar Smanov (ö. 2016).

Özbekistan'ın saygın âlimlerinden Alauddin Mansur (ö. 2020), Sovyet sisteminin çöktüğü yıllarda halkın Kur'an'ı anlama ihtiyacını karşılamak için meâl ve tefsir çalışmalarına yoğunlaştı, çalışmasını kısa sürede tamamladı. Çalışma Taşkent'te 1992 yılında 'Kur'oni Karim Uzbekça izohli tarcima' adıyla bir milyon adet olarak yayımlandı ve daha sonra Kazakçaya çevrildi. Tefsir kısmı kısa ve özlüdür. Ayrıca meâl de yer verilmiştir, parantez içinde açıklamalar da bulunmaktadır. "Ey Muhammed (aleyhisselâm)" gibi yersiz ifadeler, tekil hitap yerine çoğul kullanımı gibi aşırı tevazu örnekleri dışında, genellikle bilimsel olarak doğru tercüme edilmiştir. Çeviri Arapçadan Özbek dilinden tercüme edildiğinden, cümle yapıları Özbek dilinin kurallarına uygun olmakla birlikte Kazakçanın cümle yapılarına uymamaktadır. Özbek dilini bilmeyen bir kişi tarafından okunduğunda çeviriyi anlamak zor gelmektedir.

¹⁰² Halife Altay, *Kuran-ı Karim, Arapça Transkripsiyası cane Kazakça Mağınası*, der.: Saule Bekenkızı, Arapça Transkripsiyasına çev.: Askar Nurymbet, Almatı 2005.

Bunun ana sebebi, A. Smanov'un Özbekistan sınır bölgesinde doğup büyümesi, Özbekistan'da ilim tahsil etmesi ve hocası Alauddin Mansur'un kitabını çevirmesidir. Çalışmanın en büyük kusuru da Özbekistan sınırlarında yaşayan kitleye hitap etmesi, Kazak toplumuna hitap edememesidir. Dolayısıyla tercüme kaynak diline bağlı kalarak hedef diline tam olarak aktarılamamıştır.¹⁰³

Çeviriyi incelediğimizde, çevirmenin sadece din eğitimi bilgisiyle yetinmeyip aynı zamanda Kazak edebiyatı ve grameri konusunda da uzman olması gerektiğini anlıyoruz. Bu çeviride söz konusu meselenin eksikliğini görüyoruz.¹⁰⁴

f. Absattar Smanov (ö. 2016), Hafız Gulam Sarwar (ö. 1954), *The Holy Qur'an with Kazak and English Translations, (Kazakça cane Ağılşınşa audarmalı Kur'an Karim).*

Kazakistan'da ilk kez iki dilde meâl çalışmasının basımını Restu Foundation (Malezya) gerçekleştirdi. Meâlin İngilizce bölümü Hacı Hafız Gulam Sarwar'ın (1873-1954) *Translation of the Holy Quran* (ilk baskı, Singapur, 1920) adlı kitabından alınmıştır. Kazakçaya tercüme eden, İslami ilimler alanında uzman, din eğitimi alanında büyük emek veren, 'Sarıgaş' medresesinin başkanlığını yapan, Absattar Smanov tarafından yazılmıştır. Meâl dışında Hz. Peygamber'in hayatı (İngilizce) ve İslam'ın temelleri (Kazakça) hakkında kısa bir bilgiye yer verilmiştir. Kıymetli eser olan kitabın Malezya'da basılmasının nedenlerinden biri de kâğıt, basım kalitesinin Malezya'da yüksek olmasıdır. Ayrıca kapakta, her cüzün tezhipleri için Kazak

¹⁰³ Çalışkan, Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü, 15/1.

¹⁰⁴ Alauddin Mansur, *Kuran Karim, Kazakça Mağına cane Tüsinigi*, Çev.: Absattar Smanov, Almatı-Bişkek 2006.

geleneksel sanatlarından motifler seçilmiş ve bu motifler güzel bir şekilde birleştirilmiştir.

Bu kitabın Kazakça meâl kısmına odaklanarak İngilizce metni tartışmaktan kaçınacağız. Smanov bazen saf bir çeviriyi esas almasına rağmen, bazen edebî çevirinin ötesine geçerek tefsiri veya anlamsal bir çeviri yapmıştır. Yukarıda Smanov'un Özbekçeden Kazakça meâlinde bahsetmiştik. A. Smanov, Kazak dilinde daha anlaşılır ve doğru bir meâl ortaya koymaya gayret göstermiştir, çünkü Kazak dilinde yapılan meâllerle ilgili en büyük sorunun dil açısından olduğunu nitelendirdik.

Merhum yazarın ikinci oğlu Abdulahad Smanov ile iletişim kurduğumuzda, yukarıda bahsi geçen Kur'an'ı Özbekçeden hocası Alaaddin Mansur'un kitabını çevirdiğini söyledi. Ayrıca babasının bu Kur'an'ı doğrudan Arapçadan çevirdiğini aktardı.

Ancak, Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Smail Hasenov,¹⁰⁵ ortaya konulan iki çalışma karşılaştırıldığında, önceki meâlden bazı çevirilerin, bazı yerlerde parantez içi açıklamaların aynen alındığını görülmekte olduğunu belirtir.¹⁰⁶

Araştırmamız neticesinde önemli bir değişiklik olmamasına rağmen eserin dil ve ifade açısından eskisinden daha sadeleştirilmiş ve daha anlaşılır meâl olduğunu gözledik.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Prof. Dr. Smail Hasenov çalışmamızda sıkça atıfta bulunduğumuz Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. İsmail Çalışkan'ın ta kendisidir. Hasenov babasına atıfta bulunarak yut dışında kullandığı soyismidir.

¹⁰⁶ Smail Hasenov, *Kazakistan'dağı Kuran cane Tapsir Boyınşa Adebietter* (I: Qazaq Tilindegi Enbekter; II: Oris Tilindegi Enbekter), Türk Yurdu Dergisi (Haziran 2010, c. 30, sayı 275, s. 46-50).

¹⁰⁷ Absattar Smanov, *The Holy Qur'an with Kazak and English Translations, (Kazakça ve İngilizce Çevirilerle Kur'an-ı Kerîm)*, Selangor Darul Ehsan, Malezya 2010.

g. Muhammed Şingıs ve Ermek Muhammedkali, *Kuran Karim, Kazakşa Sözbe-Söz Audarması.*

Kazakistan’da bir ilk olarak yayımlanan ve okuyuculara sunulan bu Kur’an çevirisinin özelliği, her âyetteki kelimelere ayrı ayrı anlam verilerek, üstlerindeki Arapça bir kelimenin altlarında Kazakça anlamı yazılmıştır. Bu yöntemin avantajı, okuyucunun âyetin sadece genel anlamını okuyup anlamasının yanı sıra her kelimenin sözcük anlamını da öğrenmesidir. Eser, Kur’an’ın satır altı kelime anlamını verme yöntemiyle yazılmıştır. Bu tip meâllerde âyeti tam olarak anlayabilmek için yanındaki genel anlama bakılması gerekir. Bu çalışmada Kur’an araştırmacıları ve Kur’an çevirmenlerinin aşağıdaki eserlerinden faydalanılmıştır:

Vahap Haji Kıdırhanulı, *Kuran Karim, Kazakşa mağına jane tüsinigi. Kur’an-ı Kerim ve Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı, Prof. Dr. Hayreddin Karaman başkanlığındaki ilmi heyet. Muhammed Şingıs Hacı, *Kuran terimleri*. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*. Ğaziz Akıtulu, Makaş Akıtulu; *Kuran Karim, Kazakşa mağına jane tüsinigi*.

Araştırma açısından, bu eser sadece Arapça satır altı kelime tercüme olarak farklılık gösterir, bu nedenle Kazakistan’da yapılan yeni bir proje ve yeni bir yöndeki ilk çalışma olarak kabul edilebilir. Ancak yazar bu yöntemi Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın “*Kelime Altı Meâl*” kitabının yönteminden alıntı yapmıştır.¹⁰⁸

Eserin genel anlamsal çevirisine gelince, yazar Ğaziz Akıtulu ve Makaş Akıtulu’nun *Kuran Karim, Kazakşa mağına jane tüsinigi* kitabından noktası virgölüne

¹⁰⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın “*Kelime Altı Meâl*”, İstanbul 2008.

kadar kopyaladığımı kesin olarak söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu eseri ilmî tercümeden ziyade organizasyon eseri olarak değerlendireceğiz.¹⁰⁹

h. Abdrahman Asılbek, *Kuran Mangilik Muran*.

Bu kitap Kur'an'ın tam bir çevirisi değil, sadece Kazak dilindeki bir özetidir. Farklı dillerdeki çeşitli çevirileri karşılaştırarak aynı zamanda Kur'an'ın Arap dilinde olduğu gibi Kazak dilinde de güzel makamla, çekici ve anlamlı ritimle, hoş bir makamla okunsun düşüncesiyle şiirsel bir biçimde yazılmıştır. Kitap genel olarak tüm okuyuculara yöneliktir.¹¹⁰

Mütercim Askar Akimhanov'la yapmış olduğumuz röportaj sırasında Abdrahman Asılbek bu tercümesini onun çevirisinden etkilenererek yaptığını belirtti.

i. Erşat Ongarov, Nurcan Muratali, *Kasiyetti Kuran, Mağınası men Tüsiniktemeleri*.

Erşat Ongarov, 13 Aralık 1994'te, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı öncülüğünde Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresi tarafından organize edilen bir yarışma kapsamında Kahire'deki El-Ezher Üniversitesine girdi. 2000 yılında aynı üniversitenin İslami İlimler Enstitüsünden mezun oldu ve 2004'te El-Ezher Üniversitesinden "davet" dalında lisans derecesi aldı.

2006 yılında Mısır Arap Cumhuriyeti Yüksek Öğretim Bakanlığı İslami İlimler Yüksek Enstitüsünden İslami çalışmalar alanında yüksek lisans derecesi aldı. 2010 yılında Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi tarihinde felsefe ve kültürel antropoloji alanında doktora yapan ilk kişi oldu. 2007-2009 yılında Kazakistan Müslümanları Dinî

¹⁰⁹ Muhammed Şingis, Ermek Muhammedkali, *Kuran Karim, Kazakşa Sözbe-Söz Audarması*, Kürenbel Baspası, Almatı 2011.

¹¹⁰ Abdrahman Asılbek, *Kuran Mangilik Muran*, Almatı 2018.

İdaresinde uzman daire başkanı, 2009-2011 Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesinde Öğretim üyesi olarak çalıştı. 2011-2013 yılları arasında Kazakistan Cumhuriyeti Din İşleri Başkanlığı Almatı Din İşleri bölümü müdürü, Din İşleri Başkanlığı Din araştırmaları ve dinî eğitim kurumlarıyla ilişkiler bürosunda başuzman olarak çalıştı. 27 Şubat 2013 tarihinden itibaren KMDİ “tebliğ ve irşad, internetle çalışma” Bölüm Başkanı; Eylül 2014’ten itibaren KMDİ “tebliğ ve irşad” Bölüm Başkanı olarak çalıştı. Ekim 2017’den bu yana KMDİ Uluslararası İlişkiler ve Protokol Daire Başkanı olarak görev yaptı. Din, kültür, maneviyat üzerine 60 bilimsel ve bilgilendirici makalenin yazarıdır.

Ershat Ongarov, Kur'an'ı Kazakistan Yazarlar Birliği üyesi Nurzhan Muratali ile birlikte çevirdi. Çeviri, 1010 sayfalık hacimli bir eserdir. Bu çeviri diğer çevirilerden farklıdır, çünkü daha başlamadan önce o sûrenin özelliklerine odaklanarak sûrenin genel bir anlatımını sunar. Kazak halkının yeniden tekrar İslam’a geri dönüşünü göz önüne alarak, yorumlar kısmında âyetlerin anlamını Kazak geleneğiyle ilişkilendirmiştir. Örneğin, Fatiha Sûresi’nin sonunda şöyle bir uyarıda bulunmaktadır:

“Uyarı: Müslümanlar dua edip Allah’a yalvarırken Fatiha Sûresi’ni okurlar. Bu sûreyi okuyan ve dinleyen kişi sonunda Âmin demelidir. Âmin kelimesinin anlamı, Allah’ım, dualarımızı kabul eyle, demektir.¹¹¹ Bu ifadeden Nurzhan Muratali’nin yorumunun dinî bilinci bilişsel düzeyde olan kişilere yönelik olduğunu ve çevirinin ilmî bir araştırmadan çok Kazak halkının geleneklerine dayandığını görüyoruz. Ayrıca dinî tanımı bilişsel düzeyde olan insanlara (Arapça okuma yazma bilmeyenlere) yönelik âyetlerin Arapça transkripsiyonu da eklemiştir. Akılcı bir kullanım olmasına

¹¹¹ Erşat Ongarov, Nurcan Muratali, *Kasiyetti Kuran, Mağınası men Tüsiniktemeleri*, Almaty 2019, s. 9.

rağmen, Arapça kelimeleri Kirile çevirmenin çok zor olduğu biliniyor, bu yüzden Kur'an'ı bu şekilde okumayı öğrenmiş kişilerin yanlış okumaları çok yaygındır. Ancak yazarların bu çeviride transkripsiyon yöntemini kullanımında biraz geç kaldıkları kanaatindeyiz. Çünkü Kazak halkının dinî bilgi düzeyinin önemli ölçüde bilimsel düzeye yükseldiğini görüyoruz. Nuralı Öserov ve Cumabay Makasov'ın meâllerinde 1990, 2002 yıllarında kullandığı aynı yöntem ve bu tür deneyimler geçiş sürecinde mazur görülebilirdi.¹¹²

Âyetlerin tercümesi ve açıklama kısmındaki tefsirler ise E. Ongarov'un tercümeye katkısıdır. Bir yandan, bu çeviri Kur'an'ın kısa tefsiri olarak da adlandırılabilir. Çünkü âyetlerin sonrasında kısa tefsirleri ortaya konuyor. Ama pek çok yerde âyete yapılan tefsirlere atıfta bulunulmamıştır. Tefsir kısmında yazarın Mâtürîdî, Nesefî, Taberi, Kurtubî, İbn Kesîr, Celaleyn, İbn Hişam, Alusi ve diğer âlimlerin eserlerinden faydalandığını görüyoruz.

j. Marat Bektazinov, Raşid Muhitdinov ve Nurlan Anarbayev, *Tapsirlerdin*

Tandaulısı.

Bu dört ciltlik çalışma, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin (ö. 2021) *Safvetü't-Tefâsîr'inin* bir çevirisidir. Eser, Kazakçaya çevrilen ilk tam tefsirdir. Günümüzde Kur'an ilimleri alanında yapılmış yeni bir çeviridir.

Kitapta, Kazakistan Cumhuriyeti Bilgi ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı Din İşleri Komisyonunun teolojik incelemesine ilişkin olumlu bir görüşü sunulmuştur. Tercüme, Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresi Başkanı

¹¹² Nuralı Öserov, Cumabay Makaşov, *Kuran Karim Cane Onın Kazakça Mağınası*, Raduga Baspası, Moskova 1990, Almatı 2002.

Naurızbay Hacı Taganoğlu ve Canat Hacı Tusupbekoğlu tarafından denetlendi. Sade ve öz bir şekilde yazılan eser, Kazaklar tarafından akıcı bir şekilde okunabilmektedir. Çalışmada Kur'an âyetleri, Ehlisünnet âlimlerinin görüşlerine dayanarak anlamlandırılmıştır. Ayrıca, "Safvetüt Tefasir" çalışması esas alınmış, anlaşılması zor âyetler Hanefî mezhebi, Mâtürîdî inancına uygun olarak yorumlanmıştır.¹¹³

Çalışmamızın ikinci bölümünde mukayeseli olarak inceleyeceğimiz tam meâl çalışmalarının burada künyesini vermekle yetineceğiz.

k. Halife Altay, Kuran Karim, Kazakşa mağına jane tüsinigi.

l. Aziz Akıtulu, Makaş Akıtulu, Kuran Karimnin Kazakşa audarması.

m. Akimhanov Askar Bolatbekulu, Anarbayev Nurlan Saylauulu, Kuran Karim, Kazakşa tusindirmeli audarma.

n. İbadullayev Sabit Zamadinulu, Kasiyetti Kuran jane Kazak tilindegi mağınalık audarması.

1.4. Kazakistan'da Rus Dilinde Yapılmış Çalışmalar

Bundan önceki bölümde, Kur'an'ın Kazakçaya çevirisini tam çalışmalar ve kısmi çalışmalar olarak iki bölüme ayırarak inceledik. Bu bölümde Kazakistan'da yayımlanan Rusça çevirilerden bahsedeceğiz. Kazakça meâl çalışmaları ve değerlendirmesi adlı doktora tezimizde neden Rusça meâlleri değerlendirdiğimizi aşağıda izah edeceğiz.

¹¹³ Marat Bektazinov, Raşid Muhitdinov, Nurlan Anarbayev, *Tapsirlerdin Tandalısı*, Muftiyat Baspası, Almatı 2021.

Bunun nedeni Kazak topraklarının Rus İmparatorluğu ve daha sonra Sovyet iktidarının bir parçası olması nedeniyledir. Rus İmparatorluğu, Kazak halkının alfabetini değiştirerek Ruslaştırma politikasını başlattı.

Kazak dilinin alfabe sistemi tarihsel aşamalardan geçmekte ve ulusal alfabe düzeyine ulaşmanın yolu şu aşamalardan oluşmaktadır:

1. V-VII. yüzyıllarda, eski Türk halkı, atalarımız, bilimde Orhun-Yenisey yazısı olarak bilinen eski Türk runik yazısını kullandılar.

2. X. yüzyıldan itibaren Arap alfabetine geçildi ve XX. yüzyılın başına kadar kullanıldı.

3. 1912’de Akhmet Baitursynov, Kazak alfabetini Arap alfabetine dayalı olarak yeniden düzenledi ve Yeni Yazım adı verilen yeni bir alfabenin kullanımına geçildi.

4. 1929’dan 1939’a kadar Latin harflerine dayanan Birleşik Türk Alfabeti kullanılmıyordu. 1940’tan beri Latin alfabeti yerine Kiril alfabetini kullanıldı. 2025 yılından itibaren tamamen Latin alfabetine geçiş yapılması planlanıyor.

1938-1939 yıllarından itibaren Latin alfabetine dayanan alfabenin Rus yazısıyla değiştirilmesi konusu hararetle tartışılmaya başlandı. 10 Ağustos 1939’da ilk alfabe projesi yayımlandı. 1940’taki bu tür projelerden sonra, Rus grafiklerine dayanan Kazak yazısı kabul edildi.¹¹⁴

Kazak toplumu ve Türkçe konuşan halkların farklı görüşlerini fark eden Rus misyonerler, tüm Türk halkının kültürel ve manevi değerlerini ve dil kimliklerini yok etmek için çaba sarf ettiler. “Arapça yazmanın elverişsiz olduğu”, “Kazak ve diğer Türk dillerinin ses sistemini aktarmada bu alfabenin esnek olmadığı” bahanesiyle,

¹¹⁴Kazak Ensiklopediyası, *Kazak Tili*, Almatı 1998, c. V. s. 503.

siyasi gerekçelerle Rusça grafiklere dayalı Kazak alfabeleri ve ders kitapları yayımlanmaya başlandı. Rus yazısına geçişin propagandasını, Rusça okuyan Kazak gençleri aracılığıyla yönetmeyi amaçladılar.

N. İ. İlminski, Türk dili konuşan halkların kitaplarının Arapça bir harfle yazılması hâlinde, gelecekte Rus yazısının hâkimiyetini engelleyeceği misyoner düşüncesiyle Rus grafikleriyle Kazak alfabesine dayalı bir proje önerdi.¹¹⁵

İlminsky'nin bu projesi V. V. Grigoryev'e karşı çıkıyor ve *Kırgız Dilinin Seslerinin Rus Alfabesinin Harfleriyle Aktarılması Üzerine* adlı makalesinde, Rus alfabesindeki sembollerin değişmemesi gerektiğini vurguluyor.¹¹⁶

1897'de V. V. Katarinski, *Grammatika Kirgizskogo Yazıka. Fonetika, Etimologia i Sintaksis (Kırgız dilinin grameri. Fonetik, Etimoloji ve Sözdizimi)* (Orenburg, 1897) adlı kitabı yayımlandı.

Hükümetin, sadece Kazak alfabesini değil, aynı zamanda o zamanlar bir Rusya kolonisi olan tüm Türkçe konuşan halkların yazısını da değiştirerek etkisini artırma girişimleri gözden kaçmadı.

Tarihî kayıtlarda 31 Mart 1906'da Rus İmparatorluğu'nun diğer halkların yazısını Rus yazısına çevirmek için bir yasa çıkardığını görüyoruz. Planlanan politikayı gizlemek için, Haziran 1910'da St. Petersburg'daki bir toplantıda "Rusça yazının yalnızca resmî belgeler ve ders kitapları için kullanılması gerektiğine" karar verildi.¹¹⁷

¹¹⁵ N. İ. İlminski, *İz Perepisi Po Voprosu O Premenenii Russkogo Alfavita K İnoroçeskim Yazıkam*, Kazan 1883, s. 47.

¹¹⁶ V.V.Grigoryev, *O Peredaçe Zvukov Kirgizskogo Yazıka Bukvami Russkoy Azbuki, Pismo k N.İ.İlminskomu*, Orenburg 1862, s. 12.

¹¹⁷ Babaş Abilkasımov, *XIX Ğasırdın Ekinşi Cartısındağı Kazak Adebı Tili*, Almatı, 1982, s. 128.

1892’de A. E. Alektorov’un *Russko-Kazahskaya Azbuka. K Mudrosti Ctupenka. (Rus-Kazak Alfabesi. Bilgelige Bir Basamak)* adlı kitabı yayımlandı. Eser 114 sayfadan oluşmaktadır. Kazak dilinin yaklaşık 1300 kelimesini içerir. A. E. Alektorov, Rus grafiklerinden semboller kullanarak Rus grafiklerine dayalı 38 harfli bir Kazak alfabesi oluşturmuştur.

1993 yılında kabul edilen bağımsız Kazakistan’ın ilk Anayasasında, Kazak dili devlet dili olarak onaylandı. 1995 yılında kabul edilen Anayasada, Kazak dili devlet dili olarak sabitlendi, ancak Rus dili de devlet dili ile birlikte resmî olarak kullanılıyor. 4 Kasım 1996’da Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının Kararnamesiyle “Kazakistan Cumhuriyeti’nin Dil Politikası Kavramı” onaylandı. Şu anda Kazakistan bilim, eğitim, kültür ve teknolojinin tüm alanlarını devlet diline geçiş sürecindedir.

Kazakistan’da devlet iki dilliliği kabul edilmedi. Kazak dili devlet dili olarak, Rus dili ise resmî kullanım dili olarak ilan edildi.¹¹⁸

Kazakça konuşan nüfusun payı 1991’de% 37 iken 2015’te% 76, 3’e yükseldi ve 2016 sonunda% 82, 3’e yükseldi. Aynı zamanda, Kazak diline hâkim olanların sayısı artıyor -% 22, 3 (2015). 2015 yılında Rusça konuşan nüfusun payı% 0, 6 düşüşle % 89, 4’e geriledi.

Bağımsızlığın ilk yıllarında, Kazakistan’ın eski başkenti Almatı’da sadece bir Kazak okulu vardı. Diğer tüm okullar Rusça dil okullarıydı.

Araştırmaya göre eğitim sisteminde devlet dilinin statüsü güçleniyor. 2016 yılında Kazakça bilen mezun sayısı % 68’den % 70’e çıktı. Bugün 3-8 bin okul Kazak dilinde eğitim veriyor. Bu rakam 2015’te yüzde 51 oldu, 1991’de yüzde 32 idi.

¹¹⁸ Kazak Ensiklopediyası, *Kazak Tili*, c. V. s. 509.

Rus devletinin sömürge politikası nedeniyle dil baskısı hâlâ sürmektedir. Kazakistan'da yayımlanan Rus kablo televizyonu bunun göstergesidir.

Bütün bunların sonucunda Kazakistan'da Rusça hâkimiyetinin hâlâ var olduğu açık bir gerçektir. Hâlâ ana dilini bilmeyen epeyce insan var. Bu nedenle, Kazakistan'da İslam'ı ve Kur'an'ı halka aktarmak için Kur'an'ın Rusça tercümesinin yayımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Orta Asya'da, dolayısıyla Kazakistan'da kullanılan dilin biri Rusçadır. Bu sebeple bütün akademik alanlarda olduğu gibi Kur'an ve Tefsir ile ilgili bazı eserler de Rusçadır. Bu eserler Kazakistan ve Rusya'da basılmıştır. Dolayısıyla eski Sovyetler Birliği'nin baskısı kalitesi ve etkisiyle yazarların bir kısmı eserlerini Rusça yayımladı. Muhtemelen bunun temel nedeni, baskı teknolojisinin gelişmiş olmaması ve özellikle St. Petersburg ve Moskova'da büyük yayınevlerinin bulunması ve nihayet yayımlanan kitapların dağıtımının buralardan yürütülmesidir.

Rus dilindeki en eski Kur'an tercüme faaliyetleri 18. yüzyılda Rus oryantalistler tarafından başlatılmıştır. Ayrıca, o dönemlerde yapılan Rus dilindeki çalışmaların ortak özelliği orijinal olmaması, aşırı derecede hatalı olması, hem de günümüzde akademik bir değeri bulunmamasıdır. Ankara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. İsmail Çalışkan makalesinde araştırmamıza konu olan çalışmaları sıralamıştır.¹¹⁹

¹¹⁹ Çalışkan, 15/1, s. 154-156: Rus oryantalistlerin Kur'an çalışmaları hakkında Bkz.,: E. A. Rezvan, "The Qur'an and Its World: VIII/2. West Östlichen Divans (The Qur'an in Russia)", *Manuscripta Orientalia -International Journal for Oriental Manuscript Research*, vol. 5, no. 1, St. Petersburg-Belsinki, March 1999, pp. 32-62 (Türkçesi: "Rusya'da Kur'an'ın Tarihi: Ruslar, Osmanlılar ve Tatarlar Arasındaki İlişkiler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, cilt 18, s. 435-440); Said Kamilev, *Târihu Tatavvuri Tercumeti Meâni'l Kur'ani'l-Kerîm ile'l-lugati'r-Rûsiyye*, Medine 1423; Abdurrahman İta, *Havle Tercumetu Meâni'l Kur'ani'l-Kerîm ile'l-lugati'r-Rûsiyye*, Medine 1423; Hidayet Aydar, *Kur'an-ı Kerîm'in Tercümesi Meselesi*, İstanbul 1996; Erdoğan Pazarbaşı, "Azerbeycan'da Yaygın Kur'an Tercümeleri", *Erciyes Ü. İlahiyat F. Dergisi*, X, 103-118, Kayseri 1991; Alau Adilbayev, *Rus Oryantalistlerin Kur'an Çalışmaları* (doktora), Ankara 2000; İsmail Shovkhalev, *Kur'an-ı Kerîm'in Rusça Tercümeleri (Mana Doğruluk Bakımından Değerlendirilmesi)*,

a. Gordiy Semenoviç Sablukov, *Koran Perevod s Arabskogo Yazika*.

Kur'an'ın Rusçaya en eski tercümelerinin 18. yüzyıldan itibaren Rus oryantalistler tarafından yapıldığından yukarıda bahsettik. G. Sablukov ve Kraçkovsky de bu gruptadır. Onlardan önce Peter Vasilyeviç Posnikov, 1716-1790'da *al-Koran o Mogomete ili Zakon Turetsky* adlı eserini kaleme aldı. M. İ. Veryovsky (1732-1795) 1790'da *Kniga Alkoran Arabyanina Mogamete Kotoryy* adlı bir eser ortaya koydu. Ancak her iki eser de orijinal Arapça metinden değil, Andrew du Ryer'in (1580-1660) *L'Alkoran de Mohamet adlı* Fransızca eserinden Rusçaya tercüme edilmiştir. A. V. Kolmakov ise kaynak olarak George Sale'nin (St. Petersburg, 1792) İngilizce meâlini kaynak olarak almıştı.¹²⁰

K. Nikolayev de öncekilerin izinden giderek Fransız oryantalist A. B. Kazimirski'nin (1808-1887) *Le Coran* adlı eserini Rusçaya çevirmiş, eser 1865'te (daha sonra 1876, 1880, 1901'de) basılmıştır. Bir zamanlar İstanbul'da görev yapan General D. H. Boguslavsky (1826-1893) ise Kur'an'ı Arapça metne dayanarak tercüme etmişti. Tercümesi öncekilerden çok daha başarılıydı ve nedense onun meâlini ancak bir asır sonra yayımlamak mümkün olabildi.¹²¹

Yukarıda belirtilen Rusça meâllerin farklılık göstermediğini ve aşırı derecede hatalı olduğunu belirtmek gerekir. Arapça uzmanı Oryantalist G. Sablukov (1804-1880), ana metnini esas alarak Kur'an'ı Rusçaya çeviren ilk mütercimdir. Sablukov,

(yüksek lisans tezi), Ankara Ü. SBE, Ankara 2006; Saida Saipova, *Ignatij Yulianoviç Kraçkovskiy ve İman Valeriya Porohova'nın Rusça Kur'an Tercümeleri*, (yüksek lisanstezi), Ankara Ü. SBE, Ankara 2006; Mürsel Ethem (Atamov), *Rus Dilinde Yayımlanan Kur'an-ı Kerim Çevirilerinin Çeviribilim Açısından İncelenmesi (Başarılı Bir Rusça Kur'an Çevirisinin Oluşturulmasına Katkı)*, (Doktora), Ankara Ü. SBE, Ankara 2013.

¹²⁰ Çalışkan, a.g.m. s. 157.

¹²¹ Gordiy Semenoviç Sablukov, *'Kuran' Perevod s Arabskogo Yazika*, Almatı 1991.

misyonerleri hazırlayan Kazanskoy Duhovnoy Akademisinde (Kazan Ruhani Akademisi) profesördü. Kur'an tercümesinin yanı sıra *Prilojenie k Perevodu Korana* "Kur'an tercümesine ek" (Kazan 1879) ve *Kur'an Fihristi* (1879) adlı iki eser yazdı. *Svedeniya o Korone*, (Kazan 1884) ve *Zakkonopolijitelnoy Knige Muhammedanskogo* "Kur'an Hakkında Bilgiler, Muhammed Dininin Kanun Kitabı" (Kazan 1884) adlı makaleleri kaleme aldı. Sablukov'un Kazan 1907 baskısı meâlinin üzerine *Tatarca Kelam-ı Şerif Kitabı* yazılmıştır. Bazı kaynaklarda isminin *Kelam-ı Şerif* olarak anılmasının nedeni muhtemelen budur. 1877'de yapılan ilk baskıda klasik oryantalistlerin üslubunu esas alarak meâline 'Muhammed' kelimesini ekledi¹²²

Sovyet döneminin son aşamalarında eserin 1907'deki baskısı esas alınarak Almatı'da ofset baskı yapıldı. Ancak, baskının yılı belirtilmediğinden eserin ne zaman yayımlandığını belirleyemedik. G. Sablukov meâlini sade ve anlaşılır bir dille yapmış, bazı âyetlere çok kısa açıklayıcı notlar eklemiştir. Uzun sûrelerdeki tematik değişiklikleri paragraflara ayırmıştır. Çalışmanın en büyük özelliği âyetlerin sistematik hâle getirilmesidir. Müslüman âlimlerin esas aldığı klasik âyet sistemine değil, oryantalistlerin tercih ettiği sisteme bağlı kalmıştır. Bu nedenle âyetlerin sayısı konusunda esassız görüşlere yer vermiştir. G. Sablukov'un kitabında, sûrelerdeki âyet sayıları ve âyetlerin bölünmesi İslâm âlimleri tarafından genel kabul gören görüşün dışındadır. Örneğin, Fatiha Sûresi 7 âyetten oluşmaktadır, ancak "Bismillah" bir âyet değildir bunun yerine, son âyet "ğayri'l-mağdubi aleyhim ..." den başlayarak iki âyete bölünmüştür ve ayrı bir âyet olarak kabul edilmiştir. Bir başka örnek A'raf Sûresi'ndeki âyet sayısı 206 iken bu meâlde 205, Tevbe Sûresi'ndeki âyet sayısı 129

¹²² Saime Selenga Gökgöz, *Rus Missioner Şarkiyatçılığında İslam Peygamberi ve Kur'an Hakkında Temsil Biçimleri*, Dini Araştırma Dergisi (10), Ankara, Eylül-Aralık 2007, s. 29.

iken bu meâlde 130'dur. Benzeri durumu tüm sûrelerde görmek mümkündür. Son zamanlarda, bazı Rus mütercimler de aynı metodu takip etmektedirler. Buna rağmen salt metin tercümesini tercih eden Sablukov'un çalışması Rusçadaki en iyi meâller arasında kabul edilmektedir.¹²³

SSCB'nin dağılmasının ardından Türki Cumhuriyetlere yönelik destek faaliyetlerinden biri de Kur'an göndermek olmuştur. Mısır'daki ez-Zehra li'l-İlami'l-Arabi müessesesi de bu yönde çalışmaları başlatarak, önce Kur'an-ı Kerîm göndermiş, daha sonra bölgede Rusça konuşulduğunu da hesaba katarak Rusça meâller de göndermiştir. Bu iş için Sablukov'un yazdığı meâl uygun bulunmuş, eserin 1907 baskısı esas alınarak yayımlanmıştır. Kuveyt devletinin mali desteğiyle Mısır'daki Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye ilim heyeti bir çalışma yapmış, metnindeki hata ve eksiklikler bu çalışmayla düzeltilmiştir. Âyetlerin tertibinde *Hz. Osman Mushafı* esas alınmıştır. Meâlin içeriğinde herhangi bir değişiklik yapılmamış, Sablukov'un esas aldığı âyet sayısı değiştirilmemiştir (Kahire, 1993). Örneğin Tevbe Sûresi, Kur'an'ın orijinal metnin yer aldığı sayfalarda 129 âyet iken meâl tarafında 130 âyet olarak tercüme edilmiştir. Dolayısıyla Arapça metnin bulunduğu sayfa ile tercüme metnin bulunduğu sayfa arasında âyet sayısı bakımından tutarsızlık vardır.¹²⁴

b. İgnati Yulianoviç Kraçkovski, *Koran*.

İ. Kraçkovski (1883-1951), klasik Arap edebiyatı uzmanıdır. Sovyet döneminde basılan tek Kur'an meâlinin Kraçkovski tarafından yazıldığını tespit ettik. Kraçkovski, cahiliye ve İslam dönemlerine ait ünlü şiihlere ve çağdaş Arap edebiyatına dair

¹²³ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, s. 158.

¹²⁴ Sablukov, *Koran'ın Tercümesi*.

incelemeleler yapmıştır. Bugoslavski'den itibaren Rusça yazılmış Kur'an meâllerini analiz etmiş, Kur'an üzerine çeşitli eserler kaleme almıştır. Bu bağlamda Kraçkovski Kur'an'ı vahiy mahsulü olan bir ilahi kitap olarak değil, Arapların edebî eseri olarak değerlendirmiştir. Kur'an'ın İslam'ın tamamını kapsamadığını, sadece ilk yirmi senesini karşılayabileceğini, sonraki anlamların ve yorumların Kur'an'ın ana fikrine uymadığını iddia etmiştir. Öğrencilerinden K. S. Kaştaleva, *Terminologiya Korana v Novov Osveşçenii* adlı kitabında Kur'an'ın 'kollektif bir yaratma neticesinde meydana geldiğini' iddia etmiştir.¹²⁵

Kraçkovski, sonraki dönemlerde yapılan meâl ve tefsir çalışmalarının Kur'an'ın asıl diline uymadığını belirtmiş; bu nedenle Kur'an'ın vahiy anındaki anlamını anlamaya çalışmıştır. Âyetlere, orijinal dildeki karşılıklarıyla anlam vermeye çalışmıştır¹²⁶

Lafzi çeviri yöntemi nedeniyle eserin dili çok zordur. Lafzi tercümeyle dayanan bu ve diğer meâller ciddi şekilde âlimler tarafından eleştirilmiştir. Ayrıca, âyetleri numaralandırma şeklinin Sablukov'unki ile aynı olduğu göze çarpmaktadır.¹²⁷

Buna rağmen bu eser, G. Sablukov da dâhil olmak üzere önceki meâl çalışmalarından daha başarılı olmuş ve doğru çeviriye bir adım daha yaklaşmıştır. Kraçkovski, oryantalistlerin hemen hemen tüm eserlerini kapsayan zengin edebiyat birikimini, klasik ve çağdaş tefsir kaynakları ile birlikte dikkatle inceleyerek bir eser ortaya koymuş bulunmaktadır.¹²⁸

¹²⁵ Erşahin, *Türkista'nda İslam ve Müslümanlar*, ss. 272-275.

¹²⁶ Tursun Muhammed Garaev, *Filosofia Dobra*, Almatı 2010, s. 240.

¹²⁷ Rafikov, *Kasietti Kur'an Ulı Allah Tağalanın Tendesi Çok Uağız-Nasihatina cane Ulı Mufassirlerdin Tüsindirne-Tapsirlerine Bir Gacayıp Sayahat*, 30. Para.

¹²⁸ İgnati Yulianoviç Kraçkovski, *Koran*, Moskova 1999.

c. İman Valeria Porohova, Kuran, *Perevod Smislov i Kommentari*.

Daha önce, Müslüman olmuş Ruslar arasından Kur'an'ı Rusçaya çeviren kimse bulunmuyordu. İlk olarak Kur'an'ın Rusçaya çevrilmiş nüshası tarihe İman Valeria Porohova (ö. 2019) adıyla adıyla geçti. Moskova'ya eğitim için gelen Suriye asıllı eşiyle tanıştıktan sonra İslam'ı seçen İman Valeria Porohova, bir süre Şam'da yaşadı. Suriye'deyken Kur'an'ı Rusçaya çevirme çalışmalarına başladı. Tercüme sırasında Şam'daki İslam âlimlerinden de yardım aldı. Yaklaşık on yıl süren bir çalışmanın ardından eserini tamamladı.¹²⁹

İman Valeria Porohova çalışmasını daha sonra El-Ezher Üniversitesine gönderdi. Eser, orada Muhammed Said Rüşd başkanlığındaki bir heyetin altı yıllık çalışması sonucunda 1997'de yayımlandı. Bu meâl, derinlemesine analizden geçmesi nedeniyle en güvenilir meâllerden kabul edilmektedir. Eser, Rusya ve eski Sovyetler Birliği devletlerinde okunan en yaygın meâldir. Bu eserin diğer eserlerden farklarından biri de açıklamalar içermesidir. İman Valeria Porohova meâli yazarken sahih hadislerden istifade etmiştir. Açıklamaların, ifadelerin kısa olması, meâlin kullanımını kolaylaştırmaktadır. Meâlin olumsuz yönde eleştirilecek tarafı ise tercümenin Kur'an'ın şiirsel üslubuna benzer bir tarzda uyarlanmış olmasıdır.¹³⁰

d. Magomed Nuri Osmanoviç Osmanov, *Koran Perevod s Arabskogo i Kommentarii*.

Osmanov, aslen Dağıstanlı olup Arap, Fars ve Rus edebiyatı uzmanıdır. Osmanov, metin eleştirisi ve analizi konusundaki yeni görüşleriyle bilinmektedir.

¹²⁹ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, s. 158.

¹³⁰ İman Valeria Porohova, *Koran, Perevod Smislov i Kommentari*, Moskova 2008.

Ömer Hayyam'ın Rubayat'ını, Hafız'ın Divan'ını ve Firdevsi'nin Şahname'sini analiz ederek tercüme etti. Ayrıca çok sayıda Arapça tercüme çalışmaları bulunmaktadır ve Ürdün Kraliyet Akademisi üyeliğine seçilmiştir. Çok zengin kütüphanesini bugün hâlâ faaliyette olan Dağıstan Devlet Üniversitesi Kütüphanesine bağışladı. Küçük yaşlardan itibaren ailede ilimle tahsil eden akrabalarından Arapça öğrenmiş ve Kur'an'la ilgilenmeye başlamıştır. Kur'an'ı 1970 yılında anlam çevirisi üslubuyla tercüme etmiştir ve bu açıdan eseri Rusça yapılan ilk meâldir. Eserde âyetleri konuya göre, çoğu zaman birbiriyle uyumlu olarak paragraflara ayırdığı görülmektedir. İlk baskıdan sonra meâl üzerine çalışmaya devam ederek önceki baskıya göre bazı değişiklikler yapmıştır. Ayrıca ilgili âyetlere atıfta bulunarak her âyet için ayrı ayrı açıklamalar yapmıştır. Kur'an'ın edebî dilinin özelliklerini göstermeye çalışmıştır. Önemli noktanın biri de yukarıda belirttiğimiz gibi yazarın girişte söylediği gibi asıl mesele, harfi harfine çeviriden, yani lafzi tercümeden kaçınarak anlam çevirisine dayanmasıdır. Bu sebeple özellikle Allah ile ilgili ifadeleri (antromorfik) en düşük düzeye indirmeye çabalamıştır.¹³¹

Ancak bu sefer de mecazi bir anlam kullanmak zorunda kalmıştır. Kaynaklar arasında Taberi, Beyzavi, Fahreddin Razi, Zemahşeri, Kurtubî, Şevkani gibi klasik; M. Abduh, Yusuf Ali, Muhammed Esad, Mevdudi gibi çağdaş müfessirlerin eserleri ve Kur'an'ın Batı dillerinde birçok tercümesi bulunmaktadır. Elmir Kuliyeve göre, yorumları klasik kaynaklara dayanmakla birlikte, çevirilerinin anlamsal hatalar da dâhil olmak üzere İslam ilkelerine aykırı birçok görüş içerdiği bilinmektedir.¹³²

¹³¹ Magomed Nuri Osmanov, *Koran Perevod s Arabskogo i Kommentarii*, Moskova-St. Petersburg 2009, ss. 567-568.

¹³² Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, s. 158.

e. Teodor Adamoviç Şumovski, Çitaya Svyaşenni Koran.

Şumovski'nin *Çitaya Svyaşenni Koran* adlı eseri, şiirle yapmış bir meal kaleme alınmıştır. Rusça yapılmış Kur'an çalışmaları listesini zenginleştiren çalışmalardan biridir. Şiirle yazılmış bu eseri edebî açıdan değerlendirmeyeceğiz. Ayrıca, Rusça yazılmış başka bir şiir örneği de yukarıda bahsi geçen İman Valeria Porohovanın, *Kuran, Perevod Smislov i Kommentari*, Moskova, 2008, 11 baskı (ilk baskılar: 1991, 1995, 1997, 1999) tercümesidir. Şumovski'den önce, 1824 yılında Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837) *Podrajanii Koranu (Kur'an'a Öykünmeler)* eserini yazdı. Ancak bu eser, meâl değildir. Kur'an-ı Kerîm'den ziyade âyetleri kullanarak Kur'an-ı Kerîm'deki Allah ve insan arasındaki ilişkiyi anlatır. Şiirsel bir çalışma olan bu kitap, Kur'an'ı bir masal kitabı gibi gören anlayışın ürünüdür.¹³³

Şumovski'nin çalışmasında meâl hiç yer verilmemiştir. Çalışmanın sonunda, Kur'an'ın yorumlarının verildiği kısa bir bölüm ve otuz iki kelimenin açıklandığı bir sözlük vardır.¹³⁴

f. Abdurrahman b. Nasr es-Sa'di, Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân, çev.: E. Kuliye.

Çağdaş müfessirlerden sayılan Abdurrahman b. Nasr es-Sa'di'nin (ö. 1376/1956) *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân* adlı tefsiri E. Kuliye tarafından Rusçaya *Sivyaçenni Koran, Smislovoy Perevod s kommentariyami* adıyla çevrilmiştir (1. baskı, 1.-2. cilt 1999, 3. cilt, 2000. Yeni baskı: Almatı-Bişkek

¹³³Seyfettin Erşahin, *Sovyetler Birliği'nde Kur'an'a Yaklaşımlar, İslami Araştırmalar*, c. 9, sayı 1-4, 1996, s. 232.

¹³⁴Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir*, s. 159.

2007, I-II. Ciltler). Metin özlü ve kısadır. Yazar halk tarafından Selefi düşünceye meyilli olarak bilinmektedir. Çalışma www.waytoquran.net internet sitesinde de yayımlanmıştır.¹³⁵

g. Sümeyya Muhammed Afifi. Abdüsselâm Mustafa el-Mensî. *el-Müntehâb fi Tefsîr'î-l Kur'ân'il-Kerîm bi'l-lugateyn,îl-Arabiyyi ve'r-Russiyyi.*

Kitap, daha önce El-Ezher Üniversitesi hocalarından Muhammed Ebu Zehra'nın (ö. 1974) başkanlığında otuz yedi kişilik bilim heyeti tarafından hazırlanan ve Arapça metni ile birlikte yayımlanan *el-Müntehâb fi Tefsîr'î-l Kur'ân'il-Kerîm* adlı kısa tefsirin Rusça tercümesidir. Genel olarak kabul edilen görüşleri içerdiği ve kullanışlı olduğu için İngilizce ve diğer dillere çevrilmiştir. Kitabın 2009 baskısında Arapça metni yoktur.¹³⁶

h. Elmir Rafael Kuliyeu, *Koran, Smisloviy Perevod na Russkiy Yazik.*

Elmir Rafael Kuliyeu (1975 Bakü doğumlu), son zamanlarda Kur'an ve tefsir üzerine Rusça yapılan çalışmalarda önemli kişilerden sayılmaktadır. E. Kuliyeu tıp eğitimi aldıktan sonra din ve felsefeye yönelerek 2006 yılında Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Felsefe ve Siyasi Hukuk Araştırma Enstitüsünde "Küreselleşme ve Kur'an" başlıklı teziyle doktora çalışmasını tamamladı. Kafkas Stratejik Araştırmalar Enstitüsünde Diyanet İşleri Resmî Komitesi Başkan Yardımcısı ve Jeokültür Bölüm Başkanı olarak görev yaptı. Küçük yaşlardan itibaren İslami ilimlere ilgi duymuştur. Rusçaya ve Azeri Türkçesine makaleler ve kitaplar tercüme etmiş,

¹³⁵ Abdurrahman b. Nasr as-Sa'di, *Teysiru'l-Kerimi'r-Raḥman fi Tefsiri Kelami'l-Mennan*, Çev.: E. Kuliyeu, Moskova 1999.

¹³⁶ Sümeyya Muhammed Afifi. Abdüsselâm Mustafa el-Mensî. *el-Müntehâb fi Tefsîr'î-l Kur'ân'il-Kerîm bi'l-lugateyn,îl-Arabiyyi ve'r-Russiyyi*, Kazan 2009.

Kur'an ve tefsir alanında da telif eserler ve çeviriler dâhil olmak üzere birkaç eser kaleme almıştır. Kuliyeve, ilk olarak Sadi'nin tefsirini Rusçaya çevirerek meâl ve tefsir alanındaki çalışmalarına başlamıştır. Daha sonra iki nedenden dolayı meâl çalışmalarına devam etti: Birincisi, Kur'an'ı tam olarak anlayabilmek için ana dilimizde yazılmış meâller olmalı. İkincisi, Rusça yazılmış meâller yeterli düzeyde değil. Ona göre, tüm Rus meâller pek çok hatalarla doludur, kavramların anlamlarının incelikleri önemsizdir, daha da önemlisi, bu meâller İslam'a uygun olmayan görüşler barındırmaktadır ve bu tercüme ideolojiktir. Kuliyeve, bu vaziyeti hesaba katarak âlimlerin görüşlerini dikkate alarak âyetlerin ana fikrinden sapmadan bir sahîh meâl yazmayı hedeflemiştir. Aynı kelimelerin Allah için kullanılanları ile yaratılmışlar için kullanılanları arasındaki anlamsal farklılıkları göstermeye ve deyimleri aktarmaya, dinî kavramları kavram olarak tercüme etmeye odaklanmıştır. Âyetlerin anlamı ve tefsiri için meşhur klasik ve çağdaş tefsirlerle birlikte Azerice, Rusça, İngilizce ve Türkçe meâllerden faydalanmıştır.¹³⁷ Yedi yılda tamamlanan eser, ilk olarak *Koran, Smislovoy Perevod na Ruskiy Yazik* adıyla meâl olarak basılmıştır. Bu tercüme, Rusya Müftüler Şûrası ve Moskova İslam Üniversitesi tarafından bilimsel değere sahip çalışma olarak değerlendirilmiş; akademik yetkinliği takdir edilerek madalya ile ödüllendirilmiştir. Rus dilindeki en kaliteli meâllerden kabul edilip değeri her geçen gün artmaktadır. E. Kuliyeve, daha sonra meâli gözden geçirerek ilk baskılardaki hataları düzeltmiş, açıklama ve tefsir bölümünü genişletmiştir. Meâl aynı adla Kazakistan'da yeniden yayımlanmıştır.¹³⁸

¹³⁷ Elmir Rafael Kuliyeve, *Koran Smisloviy Perevod na Ruskiy Yazik*, Moskova 2004, ss. 3-7.

¹³⁸ Elmir Rafael Kuliyeve, *Koran Smislov i Kommentarii*, Almatı, 2009.

E. Kuliyev'in Kur'an ve tefsir üzerine dikkat çeken bir diğer eseri de *Na Puti k Koranu*'dur.¹³⁹ Eser sekiz bölümdür, ana konuları şunlardır: Vahiy, Kur'an'ın vahiy mahsulü olduğunun kanıtı, Sünnet ve dindeki yeri, Kur'an tarihi (vahyin başlangıcından çoğaltılmasına kadar) Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması, Kur'an ilimleri, Kur'an ve oryantalistler, Kur'an'ın icazı, bilgisayar teknolojisi ve Kur'an'ın tercümesi, Kur'an'ın Rusçaya tercümesi ve ideolojik saptırmalar (13 madde, örneklerle) Kur'an'ın öğrenilmesi ve tilaveti. Eser, özellikle Oryantalistlerin eserlerindeki ve Rusça tercümelelerdeki hataları içermesi bakımından değerlidir. Ne de olsa, Rus dili ve Rus dilinin yaygın olduğu Orta Asya'da bu konu göz ardı edilmektedir. Yazar, bu kitabında da Rusça, Arapça, İngilizce, Azerice ve Türkçe kaynaklar kullanmıştır.¹⁴⁰

Yazar Selefi düşünceye meyilli olarak bilinmektedir. Kazakistan'da Selefilige bağlı çoğu grup, Rusçayı kendi ana dillerinden daha iyi konuşmaktadır. Bu nedenle Kuliev meâlini Rusça yazmıştır. Eser genellikle Selefilige bağlı gruplar tarafından okunmaktadır.

i. Abu Muhammad al-Husayn ibn Mes'ûd el-Farra el-Bagavi, *Tafsir İmama Bagavi, Desyat Poslednih Sur Korana*, çev. B. Baymuhanbetov.

Adından da anlaşıldığı gibi bu eser, ünlü müfessir Bagavi'nin (ö. 516-1122) klasik tefsiri *Mealimu't-Tanzil fi't-Tafsir ve't-Te'vil*'in son on sûresini içermektedir. Baumuhanbetov tarafından çevirilerek 2009 yılında Almatıda basılmıştır. Eser, tam bir tefsir değildir. Rusçaya çevrilmiş klasik bir tefsirin benzersiz örneğidir.¹⁴¹

¹³⁹ 2008 yılında Amati'da al-Barakat Yayınevi'nde basılmıştır.

¹⁴⁰ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, s. 159.

¹⁴¹ Ebu Muhammed el-Hüseyn ibn Mes'ud el-Farra el-Bagavi, *Tafsir İmama Bagavi, Desyat Poslednih Sur Korana*, Çev.: B. Baymuhanbetov, Almatı 2007.

j. Keşubay Töleşulu, *Vospet Korana v Zikrullahe.*

Keşubay Töleşulu Kur'an'ı sadece Rusçaya çevirmekle kalmadı, aynı zamanda şiirsel bir dil de kullandı. Kendi Kazak milletine mensup olmasına rağmen Rus diline hâkimdir. Bu kitap, uzun sûrelerin bazı âyetlerinin ve kısa sûrelerin tüm âyetlerinin anlamını açıklamaktadır. Meâlden ziyade âyetlerin anlamı hakkında bilgi veren küçük bir kitap gibidir.¹⁴²

k. Askar Sabdin. Baurcan Aliulu. Ergen Samiyev. *Smislovoy Perevod Svyaşennogo Korana.*

Bu eser, Kazakistan'da Rusçaya en son çevrilen ve resmî olarak yapılmış ilk Kur'an-ı Kerim meâlidir. Bilindiği gibi, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, farklı ülkelerden misyonerler gelmeye başladı. Bunların arasında Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkelerinden gelen Selefi propagandacılar da vardı. Kazakistan'da eğitim kurumları açtılar ve ayrıca Kazak gençlerinin kendi ülkelerinde ilim tahsil etmeleri için burs programları başlattılar. Ayrıca çeşitli hac şirketleriyle gençleri umre ve hac ziyaretlerine davet ederek kendi fikirlerini yaymaya çalıştılar. Bununla beraber Selefi yönünde yayınları tercüme etmeye ve dağıtmaya başladılar. Elmir Kuliev tarafından tercüme edilen Kur'an'ı bunlar arasında sayabiliriz.¹⁴³

Bu tercümeyle ilk resmî tercüme dememizin sebebi, yukarıda bahsedilen Selefilige karşı Kazak halkının tuttuğu geleneksel Mâtürîdî itikadı ve Hanefî mezhebi üzerine yapılmış ilk Rusça tercüme olmasıdır. Bu çeviriye duyulan ihtiyaç, Kazakistan'daki Selefi nüfusun çoğunluğunun Rusça konuşuyor olmasından

¹⁴² Keşubay Töleşulu, *Vospet Korana v Zikrullahe*, Almatı 2007.

¹⁴³ Kuliyev, *Koran Smisloviy Perevod na Russkiy Yazik*. Kuliyev, *Koran Smislov i Kommentarii*.

kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, bu çevirinin devletin ve Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresinin desteğiyle yazılan bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

Çevirinin yazarlarından biri olan B. Aliulı (ö. 2022) ile görüştüğümüzde, çevirinin genel okuyucuların anlayabilmesi için sade bir dille yapıldığını söyledi. Çeviriyi incelediğimizde, vurgunun temeldeki anlamdan ziyade genel okuyucu için anlaşılır kılmak olduğunu görürüz. Tercüme sırasında İmam Taberi'nin *el-Cemiul Beyan*'ından, İmam Mâtürîdî'nin *Tilaved Ehl-i Sünne*'sinden, Jassas'ın *Ahkamul Kur'an*'ından, Ebus Suud'un *İrshadul Aklüs-Selim*'inden, İbn Aşur'un *et-Tahrir vet-Tenvir*'inden Tantai'nin *Tefsirul Vasat*'ından istifade etmiştir.

Çeviriyi incelediğimizde, aşağıdaki analizi yapabiliriz:

- Âyetlere kısa bir anlam vermeye çalışılmış.
- Manadan önce ilk olarak âyet sayısı yazılır.
- Âyetlerin nüzul sebebi üzerinde durulmamış.
- Müteşabih, âyetleri Mâtürîdî itikadına göre tercüme etmiş.
- Âyetlerdeki hazifler kısaca tek kelime ile parantez içinde açıklanmıştır. (Allah, Muhammed, Cebrail gibi)

Anlam verilirken, âyet tek başına değil, siyak ve sibakı dikkate alınarak kendi bağlamında yorumlanmış. Çevirmenler ayrıca çevirinin çeşitli eleştirilere açık olduğunu ve eleştirel yorumların çevirideki tutarsızlıkları düzeltmeye yardımcı olabileceğini belirtiyor. Bununla birlikte, çeviriyi inceledikten sonra, Kazakistan'daki Rusça meâller arasındaki en iyi çeviri olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, tercümanlarla

iletişim kurduğumuzda, her birinin Rus dilini mükemmel bir şekilde bilen uzmanlar olduğundan emin olduğumuzu belirtmekte fayda var.¹⁴⁴

I. Serik Rıscanov, *Koran Perevod Smislov*.

Serik Rıscanov 1971 yılında Kazakistan'ın Doğu bölgesi Öskemen şehrinde doğmuş. Liseyi bitirdikten sonra Satpayev adındaki teknik üniversitede eğitim almış. 1998'den itibaren kendi başına İslam'ı araştırmaya başlamış. Arapçayı öğrendikten sonra 2001'den itibaren Kur'an-ı Kerim'i okuyup araştırmış. Kazakça, Rusça meâlleri gözden geçirmiş. Serik Rıscanov gazetecilere verdiği meâlle ilgili röportajında şunları söylüyor: “Bugüne kadar Rusçaya tercüme edilmiş tüm meâlleri inceledikten sonra onların Orta Asya'daki Rusça konuşan insanların Kur'an-ı Kerim'i iyi anlamaları için yeterli olmadığını fark ettim.” 2008'den itibaren Kur'an-ı Kerim'i kimseden yardım almadan halkın anlayacağı bir tarzda tercüme etmeye çalışmış ve 2019'da meâlini bitirmiş. Yazar, tercümesinin hatalardan uzak olmadığını söylüyor. Farkına varmadan gözden kaçırdığı hataların olabileceğini ve değerli okuyucularının fark ettikleri yanlışları tarafına belirtmelerini istiyor.¹⁴⁵

Eser 283 sayfadan oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde Kur'an ve tercüme yöntemleri hakkında bazı bilgilere yer veriyor. Kur'an kelimesinin anlamlarını açıklıyor. Sûrelere girişte herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Mütercim âyetleri anlamlandırmada parantez kullanmayarak âyetlere kısa anlam verme yöntemini tercih etmiştir. Sûrelere isim vermeyerek âyetlerin sıralama numaralarına göre (1. Başlık, 2. Başlık, 3. Başlık gibi) yöntem kullanmıştır. Anlaşılması zor âyetlerin üzerinde fazla

¹⁴⁴ Askar Sabdin, Baurıcan Aliulu, Ergen Samiyev, *Smislovoy Perevod Svyaşennogo Korana*, Almatı 2019.

¹⁴⁵ *Otandasımız Kuran Kitabın Oris Tiline Audarıp Şıktı*, (Erişim Tarihi 15.03.2020), <https://kaz.zakon.kz/4953385-otandasymyz-ran-k-tabyn-orys-t-l-ne.html>

durmadan klasik mana vermeyi tercih ediyor. Bu meâli diğer Rusça meâllerle kıyasladığımızda dili hafif ve anlaşılmasının daha kolay olduğunu görüyoruz.¹⁴⁶

Bu arada, yeri gelmişken İslami ilimlerle ilgili çeşitli telif ve tercüme eserler yayımlayan üniversite yıllarında Kazak-Arap Üniversitesi Dintanu Fakültesinin dekanlığını yapmış Kayrat Ergaziyev Hocamız Aleaddin es-Semarkandi'nin *Bahru 'l-Ulum* tefsirinden bazı kısımlarını Rusçaya çevirdi. Hocamızla yaptığımız görüşme sırasında bu tercümenin henüz yayımlanmadığını öğrendik. İsmail Çalışkan Hocamızın bahsettiği gibi St. Petersburg'da Dilla Yayınevi ile sözleşme yapıldığını,¹⁴⁷ ama belli bir nedenlerden dolayı kitabın basılmadığını söyledi Kayrat Ergaziyev Hocamız. İlerleyen zamanlarda tercüme yayımlama niyetinin olduğunu da belirtti. Onun aksine daha da hacimli olan dört ciltlik Sabuni'nin *Safvetü 't-Tefâsîr*'ini tercüme ettiğini ifade etti.

Bu dört ciltlik çalışma, Muhammed *Sabuni'nin Safvetü 't-Tefâsîr*'inin bir çevirisidir. Kazakistan'da ilk defa Rusçaya çevrilmiş bir tefsirdir ve günümüzde Kur'an ilimleri alanında yapılmış yeni bir çalışmadır. Kazakistan Cumhuriyeti Bilgi ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı Din İşleri Komisyonu kitabın teolojik incelemesine ilişkin olumlu görüş bildirmiştir.

Tercüme, Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresi Başkanı Naurızbay Hacı Taganoğlu ve Canat Hacı Tusupbekoğlu tarafından denetlenmiştir. Oluşturulan tercüme heyetleri tarafından eserin Rusça ve Kazakça tercümleri aynı anda yapılmıştır. Akıcı bir şekilde okunan, kolay anlaşılır, özlü bir kitaptır. Çalışmada Kur'an âyetleri, ehlisünnet âlimlerinin görüşlerine dayanılarak

¹⁴⁶ Serik Rıscanov, *Koran Perevod Smıslov*, Almatı 2019.

¹⁴⁷ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, s. 159.

açıklanmıştır. Ayrıca, *Safvetü't-Tefâsîr* çalışması esasa alınarak anlaşılması zor âyetler Hanefî mezhebi, Mâtürîdî inancına uygun olarak yorumlanmıştır.

1.5. Kur'an İlimlerine Dair Akademik Çalışmalar

Bu bölümde, bağımsızlıktan sonra Kazak topraklarında Kur'an ilimlerinin gelişmesine katkıda bulunan bilimsel çalışmalar ve tezler üzerinde duracağız.

Kazakistan'daki bilimsel araştırma düzeyi henüz çeviri düzeyini aşamadı. Şu anda, hemen hemen tüm yazılmakta olan kitapların tamamına yakını Arapça ve Türkçeden çevrilmiş kitaplarla tamamlanıyor. Bu konuda ikinci ana bölümde ele alacağımız Kur'an'ın tercümanı Sabit İbadullayev ile görüştüğümüzde, Kazakistan'ın bilimsel akademik seviyesinin henüz tercüme seviyesini geçemediğini söylemişti.

Kazakistan'ın yükseköğretim sisteminde Kur'an ve tefsir üzerine akademik araştırma yapmak için ön koşullar yeni yeni ortaya çıkmaktadır. İslami ilimler alanında akademik düzeye yeni yükselen tek bir üniversite olarak Almatı'daki Nur-Mubarak Mısır İslam Üniversitesi ve Hoca Ahmed Yesevi Üniversitesi'nin İlahiyat Fakültesi de örnek gösterilebilir. Kazakistan'da akademik düzeydeki kaliteli kadro eksikliği, hâlâ çeşitli İslam ülkelerinde yüksek lisans veya doktora programları aracılığıyla ilim tahsil etmekte olan öğrencileri yetiştirmekle karşılanmaktadır. Örneğin Alau Adilbayev, "Rus Oryantalistlerinin Kur'an Çalışmaları" üzerine bir doktora tezi yazmıştır (Ankara, 2000). Muhiddin İsaulu Patteyev Türkiye'de tefsir alanında "Kur'an'da İmran Ailesi", İstanbul, 2000 ve lisansüstü çalışmaları "Kur'an'ın Metinleşme Süreci ve Ana Konular", Ankara, 2002 doktora derecesi ile mezun olmuştur ve şu anda Kazakistan'da akademisyen olarak hizmet vermekle birlikte, tefsirle ilgili araştırmalarına da devam etmektedir.

a. Alau Adilbayev, *Rus Oryantalistlerin Kur'an Çalışmaları.*

Alau Adilbayev 237 sayfalık doktora tezini Ankara Üniversitesinde Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU danışmanlığında tamamlamıştır. Araştırma, giriş ve iki esas bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Rus oryantalistlerin Kur'an çalışmalarını objektif olarak değerlendirmek amacıyla Batı Avrupa oryantalizmi ile ilişkilerine değinmiştir. Bu bağlamdaki etkileşimi, benzerlikleri ve ayrışmaları tespit etmiştir.

Birinci bölümde Rus oryantalizminin oluşumuna yer verilmiştir. İlk önce Rusların İslamiyet ile ilgili ilk bilgileri ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Daha sonra Rus oryantalizminin oluşumu, önemli merkezleri, Rus oryantalist hareketinin önemli temsilcileri incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Rus oryantalizminin oluşum safhalarını ve Batılı oryantalistlerin etkisini ortaya koymaya çalışmıştır.

İkinci bölümde tezin temelini teşkil eden Rus oryantalistlerin Kur'an çalışmalarından oluşmuştur. Rus oryantalistlerin Kur'an çalışmalarını daha iyi değerlendirebilmek için önce Kur'an çalışmalarının tarihsel süreci üzerinde durulmuştur. Daha sonra Rus oryantalistlerin Kur'an çalışmalarını Çarlık dönemi, Sovyet dönemi ve Yakın dönem olarak üç kısma ayırıyor. Her dönemin hususiyetleri ve Kur'an araştırmalarının temel sebeplerini bu devirde gerçekleşen olaylarla bütünlük içerisinde ele almıştır ve kendi içerisinde ideolojik, misyonerlik ve bilimsel yaklaşımlara ayırarak incelemiştir.

İkinci bölümün ikinci kısmında Rus oryantalistlerin Kur'an çalışmalarının ürünleri değerlendirilmektedir. Önce Rusya'da ilk dönemden itibaren 2000 yıllarına kadar yapılan tüm Kur'an çalışmalarını tespit ederek onların hususiyetleri üzerinde duruyor. Daha sonra Rus oryantalistlerinin Kur'an'la ilgili temel görüş ve yaklaşımlarını ortaya koyarak Rus oryantalistlerin Kur'an çalışmalarının temel

konularını ele alıyor ve onların değerlendirmesini dinler arası teolojik tartışmaya girmeyen bir yaklaşımla ele alıyor.¹⁴⁸

Nur-Mübarek Üniversitesinde öğretim üyesi olan Alau Adilbayev günümüzde çok sayıda öğrenci yetiştirmiş ve çok sayıda kitap yazmış bulunmaktadır. Türk dilinden birçok kitabın Kazakçaya çevrildiğini ve Kazakistan’da dinin gelişmesi için özveriyle çalışan önemli kişilerden biri olduğunu da söyleyebiliriz. Ayrıca, Alau Adilbayev’in bu çalışmasının, doktora tezimizi yazma yöntemleri ve problemlere yaklaşım açısından yararlı olduğunu belirtmek isteriz.

b. Muhitdin İsaulu Patteyev, *Kur’an’ın Metinleşme Süreci ve Ana Konuları.*

Muhitdin İsaulu Patteyev 192 sayfalık doktora tezini Ankara Üniversitesinde Prof. Dr. İdris ŞENGÜL danışmanlığında tamamlamıştır. Çalışma sırasında tümevarım yöntemini kullanarak çalışmanın bilimselliğine titizlik gösterilmiştir. Tümevarım yönteminin yanı sıra benzetme yönteminden de istifade edilmiştir.

Tez giriş ve sonuç dışında iki bölümden oluşuyor. Giriş bölümünde tezin önemi ve izlediği metot aydınlığa kavuşturulmak maksadıyla ilk önce “Kur’an’ın Nüzulünden Önce Arapların Durumu” üzerine kısaca değerlendirmede bulunuyor.

Birinci bölümde Kur’an’ın tarihi, genel olarak Kur’an-ı Kerîm’in mahiyeti, vahyin manaları ve öneminden bahsediyor. Bu bölümde Kur’an’ın nüzulünden önceki Arap toplumunun değerleri ile Kelamullah’ın insanlığa getirdiği yüksek ahlaki ve insani değerlerin değişim sürecini Kur’an tarihi içerisinde kavramaya çalışmıştır.

İkinci bölümde genel olarak Kur’an’ın temel konuları olan tevhid, nübüvvet, insan, kâinat ve ahiretin muhteva ve önemine vurgu yapılmıştır. İnsanlık tarihinde

¹⁴⁸ Alau Adilbayev, *Rus Oryantalistlerin Kuran Çalışmaları*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara 2000.

toplumlara büyük hamleler yaptıran ve medeniyetler yaratan tevhid düşüncesinin Kur'anî temellerini açıklamak amaçlanmıştır.¹⁴⁹

c. Muhitdin İsaulu Patteyev, *Kuran Kimnin Sözi?*.

Kuran Kimnin Sözi yazarın Kur'an üzerine yazdığı ilk kitabıdır. Yazar bu çalışmayı doktora tezinden yararlanarak hem aydınlar hem de sıradan insanlar tarafından anlaşılabilir bir dilde yazılmıştır. Eser tefsir usulü yöntemi ve Kur'an tarihi ile ilgili bazı konuları kapsar. Kitabın ilk bölümü Kur'an'ın Allah'ın sözü olduğu, ikinci bölümü ise vahyin başlangıç süreci ve Kur'an'ın hareketlenmesinden önceki tarihi ile ilgilidir. Yazarın konuyla ilgili doktora tezini yazdığı gerçeği ile bağlantılı olarak, bilimsel kriterlere dikkat ederek tartışmalı konuları ikna edici bir derecede beyan ediyor. Kitabı diğerlerinden ayıran bir diğer husus, bazı oryantalistlerin İslam hakkında temelsiz iddialarına ve ideolojik saptırmalara bilimsel bir şekilde yanıt vermeye çalışmasıdır.

Eser, oryantalistlerin ve Marksist ideolojinin Kur'an ve İslam hakkındaki temelsiz iddialarına ve kasıtlı çarpıtmalarına açık bir cevap gibi görünüyor.¹⁵⁰

d. M. Menilbekov, *Kuran Karim ilimlerine Kirispe*.

Menilbekov, Nur-Mubarak Mısır İslam Medeniyeti Üniversitesinde öğretim üyesidir. Menilbekov'un bu eseri, Tefsir usulü alanında Kazakça yazılmış ilk kitaptır. Yazar, Kur'an'ın tarihi, dil özellikleri, kıraatler, vahiy ve Kur'an'ın tercümesi gibi konular üzerinde duruyor. Ancak kitabın hacminin küçük olmasından dolayı Kur'an

¹⁴⁹ Muhitdin İsaulu Patteyev, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci ve Ana Konuları*, Yayımlanmamış Doktora tezi, Ankara 2002.

¹⁵⁰ Muhitdin İsaulu Patteyev, *Kuran Kimnin Sözi*, Almatı 2004.

ilimlerinin tamamını kapsamamıştır ve tefsir yöntemlerinin ana konularına değinmemiştir.¹⁵¹

e. Muhitdin İsaulu Patteyev, *Kuran Baktarı – Kıska Süreledin Tapsiri*.

Fatiha Sûresi ile Şems-Nas arasında yirmi dört sûre ve kısa sûrenin yer aldığı bu kitapta; sırasıyla Arapça bir metin, sûre hakkında genel bilgiler ve âyetlerin tefsiri yer alıyor. Benzer eserlerle karşılaştığımızda bu eserin daha sistematik olduğu görülüyor. Bu nedenle, kullanımının çok kolay olduğunu belirtmek gerekir. M. İsaulu'na göre, Kur'an'ın nüzulünden bu yana geçen on beş asır içerisinde sayısız tefsir yazılmasına rağmen Kur'an'ın anlamları tükenmemiştir. Bu anlamları modern dilde insanlara aktarmak için bu kitabı Arapça ve Türkçe kaynaklardan, meşhur tefsir ve hadis kaynaklarından yararlanarak yazmış.¹⁵²

Prof. Dr. İsmail Çalışkan'ın 2012 yılında M. İsaulu ile yaptığı röportajda Kazakça meâl ve tefsir alanında yapılmış çalışmaların dil ve bilimsellik açısından sınırlı olduğunu, Bu nedenle kolay anlaşılır bir dille meâl yazmaya odaklanacağını söylemişti.¹⁵³ Halkın yeterince din ve Kur'an bilgisi olmadığı için *Kuran Kimnin Sözi* kitabını anlamakta güçlük çektiğini, bu nedenle sade ve anlaşılır eserler yazmaya yöneldiğini vurgulamıştı. Bu amaçla iki ciltlik *Kuran Baktarı -Kıska Sureledin Tapsiri* adlı kitabını yazdı.¹⁵⁴

¹⁵¹ M. Menilbekov, *Kur'an Karim ilimlerine Kirispe*, Almatı 2005.

¹⁵² Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, s. 160.

¹⁵³ Çalışkan, *a.g.m.*,

¹⁵⁴ İsaulu, *Kuran Baktarı Kıska Süreledin Tapsiri*.

f. Comart Batırbekov, *Kuran Sözderinin Mazmundık Anıktamalığı.*

Bu kitap, Kazakistan'da yazılmış ilk Kur'an sözlüğüdür. Mütercim, Muhammed Bessam Rüşdi'nin *el-Mucemu'l-Mufehres Li Me'âni'l-Kur'ani'l-Kerîm* adlı kitabını tercüme etmiştir. Ancak Kazakça alfabe sıralamasına göre yeniden kelimeleri sırasına göre dizmiştir. Kelimelerin orijinal şekilleri de yazılmış, yine kelimenin geçtiği bir âyetin metni verilmiş, varsa nüzul sebebi de ilave edilerek Kur'an'da kelimenin hangi sûrede ve hangi âyette ne manada kullanıldığı sırasıyla verilmiştir. Eser okuyucunun rahatlıkla faydalanabileceği açık ve öz anlamlı bir sözlüktür.¹⁵⁵ Kitap hakkında yapılan değerlendirmelerde, sonraki yapılacak olan Kazakça meâller için en basit başvuru kaynağı olacağı ve Kazak toplumuna katkılar sunacağı özellikle vurgulanmaktadır. Bu tür sözlüklerin öz nitelikleriyle kendini yeniden inşa etme azmindeki Kazak toplumunun dinî kültüründe ve din dilinde kavramların yerleşmesine fazlasıyla katkı sunacağını özellikle ilave etmek isteriz.¹⁵⁶

g. İsmail Çalışkan, *Tapsir Tarihi.*

Eserde tefsir tarihi, Kuran'ı Anlamak girişimlerin geçmişi dikkate alınmıştır. Kuran'ın tefsirini alanında en başından bugüne kadar yapılmış çalışmalar, tefsirin aşamaları, yazılmış tefsirler, müfessirler, tefsir ekolleri ve tefsir yöntemleri hakkında kısaca ve özlü bir şekilde bilgi verilmiştir. Aynı zamanda Kur'an ve Tefsir çalışmaları hakkında bilgiler içermektedir.

Eser dört bölümden oluşmaktadır:

¹⁵⁵ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, 15/1.

¹⁵⁶ Comart batırbekov, *Kuran Sözderinin Mazmundık Anıktamalığı*, al-Fikr Baspası, Almatı 2011.

Birinci bölümde, Tefsir ilminin doğuşu ve oluşum süreci anlatılmıştır. Tefsir tarihinin aşamaları, ana kavramları, Kur'an tefsirine duyulan ihtiyaç, Tefsir ilminin doğuşu, Peygamberimiz Hz.Muhammed'in tefsiri ve tefsirdeki konumu, açıkladığı ayet sayısı ve o'nun tefsirinden örnekler getirilmiştir. Sahabe tefsirinin özellikleri, ayetleri yorumlama yöntemi, Sahabeler arasında tefsirle ilgili ihtilaflar zikredilmiştir. Tabiin döneminde tefsir ve özellikleri, tefsir medreseleri ve müfessir Tabiinler, tefsir'de Yahudilik (İsrailiyat) ile ilgili bilgiler. Tedvin dönemi ve Tabiin devrinden sonraki tefsir çalışmalarının durumu, Kitap haline getirilmiş ilk tefsirler ve müfessirler aynı zamanda onların tefsirlerinden örnek metinler getirilmiştir.

İkinci bölümde, tefsir ilmi ve tefsir ekollerinin oluşum dönemi, siyasi, bilimsel ve kültürel toplumun gelişimi, tefsir çeşitleri, dilbilimi ile ilgili tefsirlerin doğuşu ve genel özellikleri, rivayet tefsiri ve özellikleri, dirayet tefsiri ve özellikleri, mezheple ilgili tefsirler, fikhî tefsirler, Tasavvufî/sembolik (işâri) tefsir anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, Tefsirde düşünüş ve gelenekleştirme dönemi işlenmiştir. Bu dönemin bazı ünlü müfessirleri ve tefsirlerine de yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde, günümüzdeki tefsir çalışmaları, çağdaş tefsir tipolojisi ve özellikleri. Kazakistan'da Kur'an ve tefsir üzerine yapılmış çalışmalar, Kazak dilinde yazılmış mealler, tefsirler ve diğer eserler, Rus dilinde yazılmış mealler, tefsirler ve diğer eserler üzerinde durulmuştur.¹⁵⁷

Bu kitabın içeriği yükseköğretim kurumlarında öğrenci ve öğretmenlerin yanı sıra Kuran ve tefsir öğrenmeyle uğraşan herkese yönelik akademik bir çalışmadır. Aynı zamanda eser mühtevası ve kapsamlı içeriği bakımından bu alanda

¹⁵⁷ İsmail Çalışkan, *Tapsir Tarihi*, Turkistan 2011.

Kazakistan’da yazılmış ilk eser olduğunu söyleyebiliriz. Eser daha da geliştirilerek 2019 yılında Ankarada türkçe olarak Bilay yayınevinde basıldı.¹⁵⁸

h. Muhitdin İsaulu, *Mangi Muğciza*.

Muhitdin İsaulu’nun 480 sayfalık bu çalışması, İslam Kültürü ve Eğitimini Destekleme Vakfı ve Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresinin desteğiyle 2011 yılında yayımlandı. Bu kitap, ilahiyatçı Muhitdin İsaulu’nun Kazak maneviyatına katkıda bulunan çok değerli bir eseridir. Eserde Kur’an hakikatleri etkileyici ve sanatsal bir üslupla sunulmuştur. Yazar, Kur’an-ı Kerîm’in mutlak güce sahip yüce yaratıcının kitabı olduğunu kesin delillerle kanıtlamıştır. Zengin içeriği, açık ve akıcı diliyle rahat okunan bir eserdir. Kitap genellikle namazda okunan kısa sûrelerin tefsirini içermektedir. Kitap tüm okuyucular, ilahiyatçılar, gençler ve eğitim alanındakilere yöneliktir.

Kitabın yapısı birbiriyle alakalı küçük bölümlere ayrılmıştır. Örneğin “Kur’an ve Peygamber Sözü Arasındaki Fark” bölümünde, Kur’an âyetleri ile hadisler arasındaki fark somut deliller ve çok açık bir dilde ortaya konmuştur. “Kur’an’ın gaip haberleri içermesi”, “Geçmişe dair gaip haberleri içermesi”, “Geleceğe dair gaip haberleri içermesi”, “Firavun’un vücudunun korunması” adlı bölümlerin her biri, İnsanın hayal gücünü aşan gizemleri içerir.

Yazar Ankara Üniversitesinde *Kur’an Tarihi ve Temel Konuları* başlıklı doktora tezini savunduktan yaklaşık dört yıl sonra bu kitabı halkın anlayabileceği şekilde, akademik formatı biraz değiştirerek yeniden yazmıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁸ İsmail Çalışkan, *Tefsir Tarihi, Bilay Yayınevi*, Ankara 2019.

¹⁵⁹ Muhitdin İsaulu, *Mangi Muğciza*, Almatı 2011.

i. Jolaman Bulan, *Kur'an'ın Tercüme Problemleri ve Bazı Sûrelerin Kazakça Örnek Meâli.*

Jolaman Bulan, 122 sayfalık yüksek lisans tezini Prof. Dr. Şehmus Demir danışmanlığında tamamlamıştır. Çalışmanın giriş bölümünde, Kur'an ve tercüme hakkında genel bilgi aktarıyor. Birinci bölümde Kur'an'ın tercümesi ile ilgili terimlerin açıklamaları ve Kur'an'ın Kazakçaya çevrilmesi sırasında yapılan hatalar ve bu hataların nedenleri hakkında bilgiler verilmektedir. Buna ilave olarak Kazakça çevirileri hakkında genel bilgiler de sunulmaktadır. İkinci bölümde, Kazakça tercüme edilen Kur'an'ın bazı sûrelerinin ve âyetlerinin örnekleri verilmiştir.

İnceleme sonucunda, Kur'an'ın Kazakça tercümesinin ve tefsirinin yetersiz olduğu kanaatine varıyor. Sonuç olarak, Kur'an'ın Kazakça diline tam olarak bir çeviri ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır.¹⁶⁰

Jolaman Bulan'ın eserini incelediğimizde, eserini yazarken yapılan Kur'an'ın tercümelerini tam olarak inceleyemediği ortaya çıkıyor. Tezin yapıldığı 2012 yılında Uluslararası Kazak-Türk Ahmed Yesevî Üniversitesi profesörü Smail Hasenov'un yazdığı makalede Kur'an çevirilerinin seviyesinin önemli ölçüde arttığı belirtilmektedir.¹⁶¹

j. Kayrat Kurmanbayev, *Kuran İlimlerine Kirispe.*

Nur-Mübarek Üniversitesi Öğretim Üyesi Kairat Kurmanbayev'in *Kuran İlimlerine Kirispe* kitabı 2013 yılında bir çalışma kılavuzu olarak yayımlandı. "Kuran

¹⁶⁰ Jolaman Bulan, *Kur'an'ın Tercüme Problemleri ve Bazı Sûrelerin Kazakça Örnek Meâli*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2012.

¹⁶¹ Hasenov, *Kazakistan'dağı Kuran cane Tapsir Boyınşa Adebietter*, ss. 46-50.

İlimlerine Kirispe” kitabı; Kur’an-ı Kerîm, âyetler, sûrelerin nüzul sebebi hakkındaki çeşitli sorulara somut cevaplar vermektedir. Kitap, “Kur’an ilimlerinin tarihi”, “Âyetlerin nüzul sebepleri”, “Nasih ve Mensuh” gibi Kur’an’ın ilimleri hakkında birçok bilgi içermektedir. Ayrıca, tefsir ilminin oluşum tarihçesi ve temelleri ve bazı tefsir çeşitleri de ele alınmaktadır. Öğrenciler, lisans öğrencileri, İslam âlimleri, ilahiyatçılar ve genel olarak İslami ilimlerle ilgilenen okuyuculara yöneliktir. Yazarın bu kitabı bugüne kadar Kazakistan’da yazılmış en kapsamlı ve bilimsel eserlerden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁶²

k. Okkasov Ğalımcan Muhtarbekulu, *Kuran Oku Negizderi*.

Kitapta Kur’an-ı Kerîm’in tanımına ve Kur’an’ın mucize olduğuna dair bilgiler verilir. Yazar, Kur’an’ın faziletlerine ilişkin âyet ve hadislerden delil getirerek kitabın bilimselliğini arttırmıştır.

Eserde, Kur’an’ı okumanın ve ezberlemenin faydalarını, onu uygulayıp başkalarına öğretmenin faziletlerini, tecvit ilmi ve tarihi, Kur’an harflerinin mahreci ve özellikleri, tecvit kuralları ve hükümleri anlatılmıştır. Ayrıca kıraat ilimleri ve tarihi, kıraat imamları, Kur’an okuma metodu gibi konulara değinilmektedir. Kitap, yükseköğrenim kurumlarına ve medreselere, din uzmanlarına yöneliktir.

Okkasov Ğalımcan’ın çalışmasının, Kur’an ilimleri ve kıraat ilimleriyle ilgili olarak Kazakistan’da yayımlanan ilk ve tek çalışma olduğu söylenebilir.¹⁶³

¹⁶² Kayrat Kurmanbayev, *Kuran İlimlerine Kirispe*, Almatı 2013.

¹⁶³ Ğalımcan Muhtarbekulu Okkasov, *Kuran Oku Negizderi*, Almatı 2014.

I. Eskozha Ermek, *Kuran İlimlerinin Negizleri*.

Eskozha Ermek'in 248 sayfadan oluşan eseri; tefsir ilmini, Kur'an tarihini, Osmanlı yazısının oluşum aşamalarını, kıraat ilmini, Kur'an mucizelerine işaret eden icaz ilmini, sûrelerin tertibini, âyetlerin nüzul sebebini kapsamaktadır. Bu çalışma, günümüzde Kazakistan'da Kur'an ilimleri üzerine yapılmış son çalışma diyebiliriz.¹⁶⁴

m. Eskhan Aknazarov, *Sovyet Dönemi Kazakistan'ında Kur'an Çalışmaları (Saduakas Hacı Gülmani Örneği)*.

Eskhan Aknazarov 114 sayfalık yüksek lisans tezini Doç. Dr. Mesut Kaya'nın danışmanlığında hazırladı. Çalışma: Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü; çalışmanın konusu, amacı, çalışma sırasında başvurulan yöntemler ve kaynaklar hakkında bilgileri içermektedir. İlk bölüm, çalışmanın ana konusuna giriş niteliğindedir. Ayrıca çalışma sırasında bu bölümü ana konu ile ilişkilendirmeye çalışır. İkinci bölümünde ise, tezin ana konusu olan, Sovyet dönemi Kazakistan'ında Kur'an çalışmaları ve tercümelerini yapan araştırmacılar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise yine tezin ana konusunu oluşturan Sovyet döneminin âlimi ve Orta Asya'nın kadısı (müftüsü) olan, Saduakas Hacı Gülmani'nin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Bu bölümün önemli noktası, Saduakas Hacı Gülmani'nin Sovyet döneminde Kur'an-ı Kerim'e yapılan saldırı ve iftiralara reddiye olarak yazdığı eserin şimdiye kadar yayımlanmamış olmasıdır.

¹⁶⁴ Ermek Eskozha, *Kuran İlimlerinin Negizleri*, Almatı 2019.

Eskhan Aknazarov'un yüksek lisans tezinin ikinci bölümünde Uluslararası Kazak-Türk Ahmed Yesevî Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Smail Hasenov'un¹⁶⁵ ve Prof. Dr. İsmail Çalışkan'ın makalelerinden¹⁶⁶ istifade etmiştir.¹⁶⁷

n. Daniyar Samet, *Kur'an'da Müteşabih İfadelerin Kazakçaya Çeviri Problemi: 20. Asırda Yazılmış Kazakça Meâller Örneğinde.*

Nur Mubarek Üniversitesi öğretim üyesi olan Daniyar Samet 2016 senesinde YTB bursunu kazanarak Kayseri Erciyes Üniversitesinde doktora yapmaya başladı. Daniyar'ın çalışması bu alanda yapılmış iyi çalışmalardan sayılır. Tezin içeriğini şu şekilde değerlendirebiliriz. 361 sayfadan oluşan doktora tezi Erciyes Üniversitesi Tefsir Bölümünde Prof. Dr. İbrahim GÖRENER danışmanlığında çalışılmıştır. Tez bir giriş, üç ana bölüm, sonuç ve kaynakça kısımlarından oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve konuyla ilgili literatürler hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, müteşabih kavramının lugavi ve ıstılahi manaları, bu kavramın Kur'an-ı Kerîm ve hadislerde geçtiği yerler, farklı dönemlerdeki İslam âlimlerinin muhkem ve müteşabih kavramlarla ilgili görüşleri, tercüme kavramlarının manaları, tercüme çeşitleri ve Kur'an-ı Kerîm tercümesi tarihi ile ilgili genel bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, meâllerin mütercimlerinin hayatı tanıtılmıştır. Kazakistan'da XX. yüzyılda yapılmış Kazakça meâllerin dili, teknik özellikleri eksik tercüme edildiği tespit edilen âyetlerle ilgili bilgiler verilmiştir.

¹⁶⁵ Kazakistanda Prof. Dr. Smail Hasenov çalışmamızda sıkça atıfta bulunduğumuz Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. İsmail Çalışkan'ın ta kendisidir. Hasenov babasına atıfta bulunarak yut dışında kullandığı soyismidir.

¹⁶⁶ Prof. Dr. Smail Hasenov'un makalesinin geliştirilmiş halidir.

¹⁶⁷ Eskhan Aknazarov, *Sovyet Dönemi Kazakistan'ında Kur'an Çalışmaları Sadvakas Hacı Gilmani Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya 2019.

Üçüncü bölümde ise Kur'an-ı Kerîm'de müteşabih ifadelerden olan haberi sıfatları konuları itibariyle başlıkları altında ele alarak, âyetleri Kur'an-ı Kerîm'in tertibine göre sıralamıştır. 20. Asırda yazılan beş tane meâlde müteşabih âyetlerdeki haberi sıfatların Kazakçaya hangi görüşle nasıl çevrildiğini örneklerle tek tek gösterir. Temel tefsir kaynaklarından istifade ederek her başlığın sonunda o müteşabih ifade ve tercümesi hakkında kendi görüşlerini getirmiştir.

Çalışmada yayımlanan meâllerin dil, metod ve muhteva bakımından problematik yönleri, onların tahlil ve tenkidine ve meâllerdeki müteşabih ifadelerin Kazakçaya çeviri meselesine girilmiştir. Ayrıca Allah'a izafe edilen yed, vech, ayn, istiva, kabza, meci ve eta gibi haberi sıfatlarla ilgili Kur'an-ı Kerîm'de müteşabih ifadelerin geçtiği kırk bir âyeti örnek olarak alıyor.¹⁶⁸

Çalışma sırasında haberi sıfatları ve terimleri açıklarken Rağıb el-İsfahani'nin *Müfredat El-faz'il- Kur'an* ve İbn Manzur'un *Lisanu'l-Arab* adlı eserlerinden istifade etmiştir. Tefsir kitaplarına dair istifade edilen kaynaklar arasında Razi'nin *Mefatih'ul-Gayb'i*, Taberinin *Camiu'l-Beyan an Te'vil'il- Kur'an'ı*, Mâtürîdî'nin *Te'vilatü'l-Kur'an'ı* ve Nesefî'nin *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*'inden istifade etmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Kur'an'ı Kerîm, Bakara, 2/29, 115, 210, 272); (Al-i İmran, 3/26, 73); (Maide, 5/64); (En'am, 6/52, 158); (A'raf, 7/54); (Yunus, 10/3); (Hud, 11/37); (Ra'd 13/2, 22); (Kehf, 18/28); (Tâhâ, 20/5, 39); (Mü'minun, 23/273 88); (Furkan, 25/59); (Kasas, 28/88); (Rum, 30/38); (Secde, 32/4); (Yasin, 36/71, 83); (Sad, 38/75); (Zümer, 39/67); (Fussilet, 41/11); (Fetih, 48/10); (Zariyat, 51/47); (Tur, 52/48); (Kamer, 54/14); (Rahman, 55/27); (Hadid, 57/4, 29); (Haşr, 59/2); (Mülk, 67/1); (İnsan, 76/9); (Fecr, 89/22); (Leyl, 92/20).

¹⁶⁹ Daniyar Samet, *Kur'an'da Müteşabih İfadelerin Kazakçaya Çeviri Problemi: 20. Asırda Yazılmış Kazakça Meâller Örneğinde*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2021.

o. Gulmeiram Kongyrbayeva, *Son Devir Kazak Din Alimlerinden Halife Altay ve Kur'ân'ın Kazakça Meali.*

Gulmeiram Kongyrbayeva, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezini 2021 yılında Harun Şahin danışmanlığında yaptı.

Çalışmada sosyalist rejimin baskılarıyla dinden uzaklaştırılan ve kaynak eserlerinin azlığı nedeniyle dinî bilgiden uzak kalan Kazakların yeniden kitabi bilgiyle dinlerini öğrenme çabalarından birisi olan ve Halife Altay tarafından tercüme edilen Kazakça Kur'ân meali ve hayatı hakkında kısa bir inceleme yapmak amaçlanmıştır. Aynı zamanda Altay'ın mealini inceleyip mealin kendine has özelliklerini ve meal çalışmalarındaki önemini ortaya koyabilmiştir. Sosyalist rejimlerin dinî alanla ilgili baskıcı uygulamaları yalnızca dine ait olan ibadet, ritüel, giyim-kuşamlarına değil aynı zamanda bu alanlarla ilgili çalışmalar yapan din adamları üzerine de uygulandığı zor zamanlarda Altay'ın ortaya koyduğu gayret ve çabanın değerli ve mealin de incelemeye değer olduğunu öne sürmektedir.

Çalışmada Halife Altay'ın hayatı, eğitimi, görevleri ve eserleri, Kur'ân mealini yazma serüveni, tercümede takip ettiği metodlar, “*Kur'an Kerim kazakşa mağına cane tüsinigi*” adlı mealin kaynakları, Halife Altay'ın Kur'ân'a yaklaşımı, Kuran tercümesinden örnekler, müteşabih ayetlere yaklaşımı, deyimlere yaklaşımı, mealde tespit edilen bazı eksikler ve Halife Altay'ın Kur'ân meali çalışmasını değerlendirenler konularını işlemiştir.

Prof. Dr. İsmail Çalışkan'ın “*Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü (Kazakça ve Rusça Eserler)*” adlı makalesinden istifade etmiştir.

Çalışmada Altay'ın orjinal Çağatayça nüshası değil kiril nüshası itibare alınarak inceleme yapılmıştır.¹⁷⁰

Son zamanda yapılan çalışmalarla Kazakistan'da Kur'an ve tefsir üzerine nitelikli bir literatür ortaya çıkmaya başladı. Yavaş yavaş Kazak tefsir ve meâl geleneği oluşmaktadır. Sunmuş olduğumuz bilimsel eserler, ağırlıklı olarak Kur'an'ın tercümesine veya konularına odaklanmaktadır. Kur'an'ı tercüme edenler genellikle insanların dinî ihtiyaçlarını dikkate alırlar. Ayrıca, Kazakistan'daki eğitim sistemi temel İslami ilimler alanında akademik çalışma yürütme kapasitesine yeni yeni sahip olmaya başlamıştır. İlk Kazakça meâller Kazakistan'da yazılmadı veya çoğunlukla Rusça meâllere dayanıyordu. Kur'an ilimlerine dair Kazakça eser yazarlar arasında İslami ilimler alanında eğitim almış kişilerin yanı sıra mühendisler, gazeteciler, avukatlar ve tarihçiler de var. Bu alandaki çalışmalar Kazakçanın gelişmesine ve Kazak dilinde İslami öğretiler alanında kavram ve terimlerin oluşmasına önemli katkı sağlayacaktır. Kısacası bu eserlerle dinî edebiyatın gelişimine büyük katkının olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bazı Arapça kelime kalıplarını ifade etmek için kullanılan Kazakça kelimeler meâlin anlaşılması bakımından çok başarılı olmuştur. Bu nedenle Kazakça kelimelerin kullanımına özen gösterilmelidir. Kur'an ve tefsir alanında yayımlanan eserlerin dili, içeriği ve bilimsel düzeyine ilişkin araştırma ve analizlerimizin, dinî ilimler ve uygulamalı edebiyat alanında Kazakistan'ın önde gelen âlimleriyle yaptığımız görüşmeler bizi şu sonuca ulaştırdı: İçerik olarak sorunsuz ve insanlar tarafından kolay anlaşılabilir eserler çok faydalı olmuştur. Bu eserler hem ilim camiasında hem de halk üzerinde olumlu etki bırakmıştır. Kazakça dillerden, özellikle

¹⁷⁰ Gulmeiram Kongyrbayeva, *Son Devir Kazak Din Alimlerinden Halife Altay ve Kur'ân'ın Kazakça Meali*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2021.

de Rusçadan etkilenmiştir. Rusça Kur'an meâlleri pek çok açıdan problemlidir. Yazarların çoğu gayrimüslimdir ve bu eserler Batı kaynaklarına dayanmaktadır. Bu nedenle Kur'an meâlleri, orijinal Arapça metinden Kazakçaya çeviri yöntemiyle yapılmalıdır.

Meâl ve tefsir alanlarında yaşanan güçlüklerin en önemli nedenlerinden biri, Sovyet döneminde dinin katı bir şekilde yasaklanması ve dinî ilimler alanında yetişmiş uzmanların yeterince olamayışıdır. Yayımlanan eserler dil, yöntem ve içerik bakımından zengindir; bu yüzden analiz edilmeleri ve eleştirilmeleri gerekir. Bugüne kadar Kur'an ve tefsir ile ilgili eserleri incelemek için özellikle Kazakça ve Rusça herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır. Hemen hemen tüm eleştiriler sözlü olarak ifade edilmiştir, eleştirel metin kaleme alma kültürü henüz tam olarak gelişmemiştir. Yapılan eleştiriler genellikle mezhepsel ve ideolojik bakış açısıyla yapılmıştır.

İslami ilimlere vâkıf uzmanların dil, içerik ve yöntem açısından yapılan çalışmalara yönelik analizleri, eleştirileri bu sahada çalışan ilim insanları için yol gösterici olacaktır.

Amacımız eserleri sunmak, sıraya koymak olduğu için kendimizi bazı konulara işaret etmekle sınırladık. Son bir söz olarak tekrarlamak isterim: Meâl edebî bir tür değil, çok önemli, ilmî bir çalışmadır. Üstelik bu konuda maddi ve manevi sorumluluk çok yüksektir. Dolayısıyla yazmak niyetinde olan kişinin bu işin önemini unutmaması gerekir.

II. BÖLÜM

KAZAKÇA DÖRT MEÂLİN MUKAYESESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

İlk bölümde, Kazakçaya tercüme edilen hemen hemen tüm Kur'an meâlleri hakkında genel bilgiler verdik. Kazakçaya çevrilen Kur'anları üç ana başlık altında inceledik. Önce kısmi çevrilmiş tercümelemleri, sonra tam çevrilmiş tercümelemleri ve ardından Kazak topraklarında Rusçaya çevrilmiş tercümelemleri inceledik. Birinci bölümün sonunda, Kazakistan'da Kur'an alanında incelenen bilimsel eserler üzerinde durduk ve yazarları ile eserlerin bir listesini verdik. Birinci bölümde, tüm çevirileri olabildiğince ayrıntılı şekilde ele aldık. İkinci bölümde, tüm çevirileri değil, sadece aşağıdaki dört çeviriyi ele alacağız. Kazakça meâllerin tümünü incelemek konunun kapsamını genişlettiği için, dört tercümeyle çalışmakla sınırlı kalacağız. Bu bölümde, bu dört meâlin yazım yöntemlerine odaklanacağız ve karşılaştırmalı bir şekilde bu eserleri inceleyeceğiz. Çevirilerin içeriğini daha derinlemesine ve mümkün olduğunca geniş bir şekilde ele alacağız.

Ayrıca, bu bölümde bu dört çeviriyi karşılaştırarak hangilerinin daha başarılı olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

2.1. Halife Altay (1917-2003). Kuran Şarif, *Kazakşa Mağına Cane Tüsinigi*

2.1.1. Mütercim Hakkında

Halife Altay, 15 Aralık 1917'de Çin hâkimiyetindeki Doğu Türkistan'ın Altay bölgesinin Şıngıl ilçesinde doğdu. Orta hâlli ailenin ikinci çocuğu idi. Babasının adı Akıf (1883-1937), annesinin adı Malika idi. Akıf ve Malika'nın Akay, Halife, Kalım, Aziz adlarında çocukları oldu. Akıf yün ticareti yapıyordu ve arada avcılıkla da geçimini sağlıyordu. Onun beslediği özel kuşları vardı. Yaşadığı bölgeden yün temin

ederek İç Çin'e götürüp orada satıyor, oradan gıda getiriyordu. Seyahat etmeyi seviyordu. Ticaret yapmak maksadıyla Moğolistan'ın başkenti Ulan Batur ve birçok Çin şehrini gezdi. Okuryazar ve dindar birisi idi. Din adamlarına çok değer verirdi.¹⁷¹

Annesi Malika Hanımın (1880-1940) memleketi o zaman Çin hâkimiyetindeydi. Babası Kodar "Koja" (Seyyid) boyundan olup ticareti meslek edinmişti. Kojalar, Kazaklar arasında soylu kesimden sayılırlar. Halife Altay, Orta cüzün Abak Kerey boyu, Cantekey oymağının, Şakabay kolundandır. Halife Altay'ın mensup olduğu orta cüzün güçlü boylarından Abak Kerey tahminen 1750 yıllarında Semey civarından (günümüzde Doğu Kazakistan toprakları) "cut" (kıtlık) nedeniyle Doğu Türkistan topraklarına göç etmiştir.¹⁷²

Halife Altay ilk eğitimini babasından almıştır. Babasından Kur'an okumayı ve Arap harfleriyle yazmayı öğrenmiştir. Yedi yaşından itibaren namaza başlar. On yaşında köy mollaları Abdike ve Mukan'dan eğitim alır. Mektepte İslami temel bilgileri öğrenir. Oturdıkları köy, "Şaet köyü" olarak anılırdı. Çünkü birçok din bilgini bu köyden çıkmıştır. Halife Altay 1928-1932 yılları arasında ailesinin yanında kalarak babasına yardım eder. Bu yıllarda her Kazak'ın bilmesi gereken göçebe hayatının incelikleri ve halkın etnografisi hakkında geniş bilgi sahibi olur.

1931 yılında annesinin akrabalarından olan bir kızla nişanlanır. 1932 yılında Kazakistan'da ortaya çıkan açlık nedeniyle birçok aile Doğu Türkistan'a göç etmiştir. Öskemen vilâyetinden Mağauiya Ğaysabayhaculu ve Ahmet Ali Caysanbayulu isimli mollalar bu göçle Altay'a gelmişlerdir.¹⁷³

¹⁷¹ Halife Altay, *Anayurttan Andolu'ya*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2019, ss. 318-319.

¹⁷² Kazıbek İslambek, *Anadoludan Anayurda Maneviyet Önderi Halife Altay*, İstanbul 2017, ss. 21-23.

¹⁷³ Altay vilayeti günümüzde Çin, Moğolistan ve Rusya'nın kesiştiği yerde bulunmaktadır. Devletlerin her üçünde de Kazaklar yaşamaktadır.

Kısa zaman zarfında bu iki molla, bilgileri sayesinde Altay'ın en meşhur âlimleri olmuşlardır. Akıf, oğlunun eğitimiyle ilgilenmek üzere Mağaiya ve Ahmet Ali Hocaları köyüne özel olarak getirir. Halife Altay, Mağaiya Molla'dan 1933-1934 yılları arasında Altay'da; Ahmet Ali Molla'dan 1938-1941 yılları arasında Barköl'de ve Hindistan'a kadar süren yolculukta fıkıh, hadis, Arapça ve tefsir eğitimi almıştır. Temel eğitimini aldıktan sonra on altı yaşında köyde imamlık hizmetinde bulunmuştur. Ancak 1930'lu yıllarda Altay Kazaklarının Çinli yetkililere karşı dinî ve millî kurtuluş ayaklanmasından sonra Çin hükümeti on sekiz bin kişiyi sürgüne göndermiştir. Ana vatanlarından sürgün edilen halk, çetin yol boyunca sevdiklerini kaybetmiştir. 1940 senesinde Halife Altay, Tibet yoluyla Hindistan'a ulaşan üç bin kişilik gruptan biri olmuştur. Muzaffer Abad ve Pencab'ta öğretmen ve çevirmen olarak çalıştı. 1947 yılında Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılmasından sonra, Revalpindi'ye taşındı. Altı yıl çeşitli görevlerde bulundu. Kur'an ilimleri, tefsir sahasında kendisini geliştirdi. 1953'te bin sekiz yüz kişiyle Türkiye'ye taşındı ve yaklaşık kırk yıl İstanbul'da yaşadı. Ticaret ve çeviri yaparak geçimini sağlamaya çalışırken bir taraftan da tahsilini sürdürdü.¹⁷⁴

Halife Altay 1978 ve 1984 yıllarında ana vatanını ziyaret etti. 1990'da bağımsızlık kutlamasına katıldı. 1993'te ise temelli olarak Kazakistan Cumhuriyeti'ne dönüş yaparak Almatı şehrine yerleşti. 70 yıl boyunca dinî faaliyetleri yasaklanan Sovyet rejiminin yaydığı ateizm fikrini bertaraf etmek gayesiyle çeşitli girişimlerde bulundu. Bu maksatla Almatı'da kurulan "İnabat" derneğinin başkanlığını devraldı. Kazakistan'ın tüm şehirlerini ziyaret ederek, doğru yola ve gerçek dine çağırان etkinlikler düzenledi. Daha sonra bilimsel faaliyetlere devam etmek için kendi adına

¹⁷⁴ İslambek, *Anadolu'dan Anayurda Maneviyet Önderi Halife Altay*, ss. 22-26.

bir vakıf kurdu. Kazakistan devletinin ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, bağımsızlığın onuncu yıl dönümü vesilesiyle, Halife Altay'ı millî kültüre yaptığı katkılarından dolayı altın madalya ile ödüllendirdi. Büyük ilim adamı Halife Altay 2003 yılında Almatı'da vefat etti.¹⁷⁵

Yazarın eserleri:

1. Kazak Türklerinin Şeceresi. (İstanbul 1977)¹⁷⁶
2. Kuran Yolu. (İstanbul 1980)¹⁷⁷
3. İmanın Şartları. (İstanbul 1991)¹⁷⁸
4. Anılarım. (İstanbul 1980)¹⁷⁹
5. Anayurttan Anadolu'ya. (Ankara 1981)¹⁸⁰
6. Kalam-ı Şerif. (İstanbul 1985)¹⁸¹

Halife Altay'ın İstanbul'da kaleme aldığı ve yayımladığı *Kalam-ı Şerif*, bağımsızlığının ardından Kazakistan'da basılan ilk meâl oldu. Yazar, adı geçen çalışmasını yayımladıktan sonra Hamidi'nin Tatarca kaleme aldığı *Tefsir el-İtkan fi Tercümetü'l-Kur'an*'ını gözden geçirerek yayımladı. Kendi meâl çalışmasını 1988 yılında tamamladı. 1989-1990'da Arap alfabesi ile İstanbul'da beş bin adet basıldı ve büyük bölümü Altay Kazaklarına gönderildi. Bağımsızlıktan sonra Kur'an'la, dolayısıyla meâl ile ilgili önemli bu gelişme oldu; *Culdız* gazetesinde 1990 yılı, no 7, 1991 yılı, no:1-11 sayıları arasında basılarak tarihe geçmiş oldu. 1991 senesinde de

¹⁷⁵ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, s. 143.

¹⁷⁶ Halife Altay'ın yayımlanan ilk kitabıdır.

¹⁷⁷ Eser 2001'de Almatı'da *Kuran Alıppesi* adıyla yeniden basıldı.

¹⁷⁸ Eser 2001'de Almatı'da *İmanın Şartları* adıyla yeniden basıldı.

¹⁷⁹ Müellifin şiirsel eseri göç anılarını anlatır.

¹⁸⁰ Kazakların tarihi ve geleneklerini konu alan bu eser T.C. Kültür Bakanlığı tarafından 1981de Ankara'da yayımlandı. Eser 1994 yılında Kazakistan Yazarlar Birliğinin Alaş Ödülü'ne layık bulunarak ödüllendirildi. 1995 yılında Almatı'da Kazakça yayımlanmıştır.

¹⁸¹ Kazan 1897 baskının ofset baskısıdır.

Suudi Arabistan Krallığı'nın desteğiyle Medine'de Kiril alfabesi ile bir milyon adet basılmış ve hacılara hediye edilmiştir. Eser, Kazak halkı arasında en çok başvurulan, en çok kullanılan ve en meşhur meâl olarak bilinir.¹⁸²

2.1.2. Meâlin Tanıtımı ve Teknik Özellikleri

Meâl ilk önce 1990 yılında İstanbul'da yayımlandı. Bir yıl sonrasında Medine'de bir milyon tirajla basılıp Kazakistan'da dağıtımına sunuldu. Biz bu çalışmamız sırasında iki meâl üzerinde de çalışarak karşılaştırmalı değerlendirmelerde bulduk. Kazakça meâller tarihinden bahsederken ilk akla gelen isimlerden biri Halife Altay'dır. Bağımsızlık sonrası Kur'an-ı Kerim'i Kazakçaya tercüme eden ilk kişi o olmuştur.¹⁸³

Kazakistan tarihinde ismi altın harflerle yazılan büyük bir âlimdir Halife Altay. 70 yıllık Sovyet rejiminden sonra halkın ilk kez gördüğü ve tanıştığı Kur'an meâli, Halife Altay'ın Kur'an'ıdır. Bu eser, her Müslüman'ın evinin duvarında asılıdır.

Kitap 1991 yılında Kral Fahd'ın Suudi Arabistan Zaman Bakanlığına bağlı Medine'deki matbaada bir milyon tirajla ikinci kez basıldı. Meâl 604 sayfadan oluşmaktadır.

Kitap; Allah'a hamdüsena ve Peygamberimize salavatla başlıyor. Sonra Kral Fahd'a şükranların sunulduğu giriş bölümü yer alıyor.

Her sûrenin girişinde o sûrenin kısa bir açıklaması bulunuyor. Mütercim, sûreleri konularına göre başlıklara ayırarak ele alıyor. Giriş bilgileri ve başlıklarını okuyan kimse, sûre hakkında derli toplu bir özet bilgiye sahip oluyor. Ayrıca sûrelerin Mekkî veya Medenî olduğuna dair bilgi veriliyor. Âyetlerdeki terimler parantez içinde açıklanıyor. Çevirinin sonunda sûrelerin bir listesi bulunuyor. Ayrıca, kitabın son

¹⁸² Halife Altay, *Kuran Şarif, Kazakça Mağına CaneTüsinigi*, İstanbul 1989.

¹⁸³ Altay, *Kuran Karim, Kazakça Mağına CaneTüsinigi*, ss. 7-8.

bölümünde çeviri hakkında bilgilendirici açıklamalar yer alıyor. Kur'an sûrelerini 14 konuya ayırıyor ve her konuyla alakalı âyetleri sınıflandırıyor. Sûre isimlerini Kazakçaya çevirmeden Arapça ismiyle bırakarak, sûrenin girişinde hangi anlama geldiğini açıklıyor.

Bu çevirinin diğer çevirilerden bir diğer farkı da bir Kur'an sözlüğü oluşturulmasıdır. A'dan Z'ye her kelime üzerinde duruyor. Ayrıca, o zamana kadarki çeviri ve tefsir tarihine genel bir bakış yapıyor ve o dönemden önceki Türk topraklarında tercüme edilen meâller ve yazılmış tefsirlere açıklık getiriyor. Eserde Arapçanın ana sözlüklerinden de bahsedilmektedir. Kısaltmalar bölümünü de dâhil ediyor. Ayrıca iki isimli sûrelerin bir listesini yapıyor. (Bu bölümü: Birden fazla adı olan sûreler olarak adlandırmasının daha da isabetli olacağını düşünüyoruz). Tilavet secdesinin içeriğini açıklıyor ve secde âyetlerini belirtiyor.¹⁸⁴

Âyetlere verilen anlam tercihen seçilirse görüşüne yer verilen meâl, eserin sonunda kaynak olarak belirtilmektedir. Çalışmanın giriş bölümünde ayrıca genel bilgiler, Türk dillerindeki tefsirler hakkında bilgiler, Kur'an kavramları sözlüğü ve tematik indeks de yer almaktadır. Eserin dili Kazakistan'daki edebî dilden çok daha ileridir. Eser, Kazak edebî dilini tam olarak yansıtamadığından, âyetlerin tam olarak anlaşılmadığı yönünde okuyucular tarafından eleştirilmiştir.¹⁸⁵

Bağımsızlığın ilk yıllarında böyle metodik bir çalışmanın yayımlanması Kazakistan için büyük bir başarıydı. Ayrıca Halife Altay'ın İstanbul'da yetişmesinin, bilimsel seviyesinin yüksekliğinin başarısına katkı sağladığını söyleyebiliriz. Halife Altay'ın çevirisi daha sonraki çevirmenler için bir model oluşturdu. Böyle dememizin

¹⁸⁴ Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, s. 144.

¹⁸⁵ Marat Tokaşbayev, *Ultımızdın Ustazı, Din cane Koğam Kayratkeri Halife Altay: Eldik is pen İmani Kundılıktar* (Sempozyum Tebliğleri), Almatı 2008, s. 88.

nedeni, o dönemde Kazakistan’da Kur’an’ın tercümesini yapmak bir yana nüfusun çoğu kelime-i şهادeti bilmiyordu. Sovyet rejiminden yeni kurtuldukları bir dönemdi. Halkın gerçeğe yeniden göz açtığı bu dönemde ileri seviyedeki gelişmiş üslupla yapılmış tercümenin halka sunulması büyük bir armağandı. Hem müteakip çevirmenler için her şeye yeniden başlamak zorunda kalmadan çeviri becerilerini bu seviyeden ileri devam ettirme fırsatı sunulmuştu.

O dönemde hem Aziz Akıttulu ve Makaş Akıttulu hem de Ratbek Hacı ve Vahap Kıdırhanulu’nun çevirileri vardı. Ancak, onlardan ziyade Halife Altay’ın çevirisi halk arasında yaygın olarak kabul edildi. Bunun nedeni, çeviri yönteminin ileri seviyede olması ve oldukça bilimsel olmasındadır, 1 milyon tiraj hâlinde yayımlanması, 1 milyon kişiye ulaşmasındadır.

Halife Altay’ın “Kuran Karim, Kazakşa Mağına JaneTüsinigi” meâli Kazakça meâllerin ilklerinden olma bakımından büyük önem arz etmektedir. Onun meâlinde gösterdiği yetkinliği ve kullandığı üslubu kendinden sonra yapılan meâllere kaynak olabilmıştır. Onun çalışmasında izlediği yöntem de hem sistematik oluşu, hem de Kazakça olarak yapılan Kur’an çalışmalarında ilklerden oluşu bakımından takdire şayandır. Nitekim onun meâl ve tefsirindeki bu sistematiklik günümüze kadar yapılan pek çok Kur’an çalışmalarına da yansımıştır.

Araştırmamızda meâle dair bazı eleştirilere de yer vereceğiz. Meâlde manevi tercüme metodu kullanılmıştır. Ama mütercim bu metodu başarılı bir şekilde kullanamadığını görüyoruz. Bazı âyetlerin eksik tercüme edildiğine rastladık. Özellikle 1991 nüshasında çok yerde harflerin düştüğünü görüyoruz.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Altay, *Kuran Şarif, Kazakşa Mağına CaneTüsinigi*.

Meâlde Halife Altay'ın hâkim olduğu Türkiye Türkçesine bağlı kalınmıştır. Bunun nedeni, Halife Altay'ın Türkiye'de büyümesi ve yetişmesi, Kazak topraklarından uzak kalmasıdır. Dolayısıyla meâl hedef diline tam olarak tercüme edilmemiş, kaynak diline bağlı kalmıştır diyebiliriz. Örneğin, İhlas Sûresi'nin ikinci âyetinin açıklamasında “Алла мұңсыз (Әр нәрсе Оған мұқтаж)” yani “her şey O'na muhtaç” kelimesini kelimesi kelimesine tercüme etmiştir. Aslında “barlık narse Oğan muktac” olarak çevrilirse daha isabetli olurdu. Yine aynı şekilde bu sûrenin üçüncü âyetinde “Ол, тумады да туылмады.” (Ol, tumadı da tulmadı) yani, “O doğmadı da doğum da yapmadı” olarak Türkçeden kelimesi kelimesine tercüme etmiştir. Bu âyeti “ol tumağan cane tulmağan” olarak tercüme etmesi daha isabetli olurdu.¹⁸⁷

Aynı zamanda çoğunlukla cümle kurarken Kazakça gramerine göre değil Türkçe gramerine bağlı kalmıştır. Örneğin, Mesed (Tebbet) Sûresi'nin dördüncü âyetinde “Әйелі, отын көтеріп кіреді.” (ayeli, otın köterip kiredi) “ayeli” kelimesinden sonra Kazakça gramerinde virgöl olmamalıdır. Aynı şekilde Nasır Sûresi'nin ikinci âyetinde “Адамдардың, Алланың дініне топ-тобымен кіргенін көресің.” (Adamdardın, Allanın dinine top-tobımen kirgenin körecin) Kazakça gramerinde “Adamdardın” kelimesinden sonra virgöl olmamalıdır.

Prof. Dr. Seyfettin Erşahin Hocamız, tezimizi istişare ederken “Halife Altay Meâlinin 1991 yılında Medine’de basılan nüshasına Selefilik düşünceleri eklenmiş mi?” sorusunu sormuştu. Meâli inceleme sırasında böyle bir Selefilik düşüncenin eklendiğini rastlamadık. Aynı şekilde bizden önceki araştırmacıların çalışmalarında da bu yönde bir bilgi görmedik. Ancak son zamanlarda internet sayfalarında Halife Altay meâli adı altında müteşabih âyetleri Selefilik düşünceyle tercüme ederek

¹⁸⁷ Altay, a.g.e.,

değiştirdiklerine rastladık. Örneğin: Bakara Sûresi'nin 255. âyetindeki Kürsü kelimesini (Алла Тағаланың екі аяғына арналған орын) “Allah’u Tealanın iki ayağını koymak için kullanılan yer” diyerek değiştirmiştir.¹⁸⁸ Hâlbuki mealin orjinal ve kiril baskısında “күрсісі (білімі)” kürsüsü (ilmi) olarak tercüme edilmiştir.¹⁸⁹

Teknik Özellikleri:

Eserin teknik özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

1. İlk önce sûrenin Arapça metni verilmiştir. Sûrelerin meâli eski “Çağatay” Türkçesiyle verilmiştir. Her sûrenin başında o sûrenin ismi, ayet sayıları, Mekkî ve Medenî oluşu verilmiştir. Bazı sûrelerin tanıtımında sûrenin içeriğiyle ilgili kısa malumatlar ve nüzul sebebi aktarılmıştır.

2. Ayet numaraları âyetlerin başında yazılmıştır. Kiril nüshasında ise âyetlerin sonunda yazılmıştır.

3. Mütercim Fatıha Sûresi'nde “bismillah’ı” sûrenin ilk âyeti olarak seçmiştir.

4. Meâlin metninde verilmiş parantez içerisindeki sözler, ifade ve cümleler aşağıdaki maksatlar için kullanılmıştır:

- Şahıs ve işaret zamirlerinin kime ve neye ait olduğunun ifade edilmesi için.
- Eksilteli, yarım cümlelerin tamamlanması için.
- Siyak-sibakı dikkate alarak birbirleri ile alakalandırılması için.
- Kısa açıklamalar getirmek için.¹⁹⁰

¹⁸⁸ [https://play.google.com/store/apps/details?id=com.quran.labs/androidquran/Kazakh Translation Khalifah Altai with Quranenc.com Modifications](https://play.google.com/store/apps/details?id=com.quran.labs/androidquran/Kazakh%20Translation%20Khalifah%20Altai%20with%20Quranenc.com%20Modifications)

¹⁸⁹ Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına CaneTüsinigi*, s. 23, Altay, *Kuran Karim Kazakşa Mağına cane Tüsinigi*, s. 24.

¹⁹⁰ Daniyar Samet, *Kur’an’da Müteşabih İfadelerin Kazakçaya Çeviri Problemi: 20. Asırda Yazılmış Kazakça Meâller Örneğinde*, s. 88.

5. Meâli incelerken mütercimün günümüzde kullanım dışı kalan eski Kazak lehçelerindeki sözleri sıkça kullandığını görmekteyiz: “ناجاغاي” *nacağai* (şimşek), “سو” *so kusap* (onun gibi), “كورك بهرمتين” *körek beretin* (rızıklandırın)

6. Meâlde mütercim bazı peygamberlerin isminin Kazakçalaşmış hâliyle vermiştir. Örneğin: اِبْرَاهِيمَ - ببرايم - (*Ibrayım*), إسحاق - إسحاق (*Iskak*),

7. Kazakça meâller içerisinde parantez içerisi anlatım tarzının en çok kullanıldığı meâl, Halife Altay’ın tercümesidir diyebiliriz.

8. Halife Altay Kur’an’ı tercüme etme sırasında aşağıdaki eserlerden istifade etmiştir:

Beyzavi Tefsiri, Celaleyn Tefsiri, Tefsiri İbni Kesir, Neseî Tefsiri, Mevdudi Tefsiri, Ayntabi Tefsiri, İsmail Hakkı Bursevi’nin Ruhul Beyan Tefsiri, Elmalılı Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri ve bunun gibi yetkili müfessirlerin tefsirleri ile beraber: *Hasan Basri Çantay meâli, Abdullah Aydın meâli, Süleyman Ateş meâli, Fikri Yavuz meâli* ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının meâllerinden faydalanmıştır.¹⁹¹

2.1.3. Bazı Kısa Sûrelerin Meâlinde Örnekler

Eserin orijinal nüshasından ve 1990 yılında Medine’de Kiril harfiyle basılmış nüshadan örnekler aldık, farklılıkları ortaya koyabilmek amacıyla her iki nüshayı karşılaştırdık. Orijinal baskıdaki sûrelerin okunuşunu Türkiye Türkçesi alfabesiyle yazdık.

¹⁹¹ Altay, *Kuran Şarif, Kazakşa Mağına CaneTüsinigi*.

فاتىحا سۇرەسى

- ۱ - اسا قامقور، ەرمكشە مەيىرىمدى اللانىڭ اتمەن باستايمىن -
- ۲ - بارلىق ماقتاۋ بۇكىل الەمنىڭ راببى اللاغا ەتان -
- ۳ - اسا قامقور، ەرمكشە مەيىرىمدى -
- ۴ - قىيامەت كۈنىنىڭ يەسى -
- ۵ - (ەي اللا) ساغان غانا قۇلشلىق قىلامىز، ەرى سەنەن غانا جاردەم تىلەيمىز -
- ۶ - ەبىزدى تۇرا جولغا سالا كور -
- ۷ - نىغمەتكە بولەندىرگەندەر نىڭنىڭ جولنىنا! اشۇغا ۇشراغاندار دىڭ جانە اداسقاندردىڭ جولنىنا مەس -

Фатиха сүресі

1. Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын.
2. Барлық мақтау бүкіл әлемнің Раббы Аллаға тән.
3. Аса қамқор, ерекше мейірімді.
4. Қиямет күнінің иесі.
5. (Әй Алла) Саған ғана құлшылық қыламыз, әрі Сенен ғана жәрдем тілейміз!
6. Бізді тура жолға сала көр!
7. Нығметке бөленгендердің жолына! Ашуға ұшырағандардың және адасқандардың жолына емес!¹⁹²

FATİHA SÛRESİ

1. Asa kamkor, erekşe meyirimdi Allanın atimen bastaymın.
2. Barlık maktau bukıl alemnin Rabbı Allağa tan.
3. Asa kamkor, erekşe meyirimdi.

¹⁹² Bkz., Mütercim burada her ne kadar “bismillah’ı” Fatiha Sûresi’nin ilk âyeti olarak kabul eden klasik görüşü benimsemişse de son âyetteki ünlem işareti ile âyeti ikiye bölmesi, Mâtürîdî akidesine uygun yol izlediğinin göstergesidir.

4. Kiyamet küninin iyesi.
5. (Ey Alla) Sağan ğana kulşılık kılımız, ari senen ğana cardem tileymiz!
6. Bizdi tura colğa sala kör!
7. Niğmetke bölengenderdin colına! Aşuğa uşırağandardın cane adaskandardın colına emes!

فیل سۇرەسى

اسا قامقور، مەكشە مەيرىمدى اللانىڭ اتمەن باستايمىن

- ۱ - (مۇھاممەد ع:س.) راببىڭا ئېيىل يەلەرنە نە ئىستەگەننى كۆرمەيدىڭ بە؟
- ۲ - ولاردىڭ ئايلاكلەرنىكتەردىن بوسقا جىبەرمەدى مە؟
- ۳ - ولارغا توپ-توپ قۇس جىبەردى.
- ۴ - قۇستار ولارغا بالشىقتان جاسالغان تاستار اتتى.
- ۵ - سوندا ولاردى جەللىنگەن توپان ئاتارنى قىلدى.

Піл сүресі

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын.

1. (Мұхаммед F:C.) Раббың піл иелеріне не істегенін көрмедің бе?
2. Олардың айлакерліктерін босқа жібермеді ме?
3. Оларға топ-топ құс жіберді.
4. Құстар оларға балшықтан жасалған тастар атып;
5. Сонда оларды желінген топан тәрізді қылды.

FİL SÛRESİ

Asa kamkor, erekşe meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

1. (Muhammed A.S.) Rabbin pil iyelerine ne istegenin körmedin be?
2. Olardin aylakerliklerin boska cibermedi me?

3. Olarğa top-top kus ciberdi.
4. Kustar olarğa balşıktan casalğan tastar attı.
5. Sonda olardı celingen topan tarizdi kıldı.

قۇرايش سۇرەسى

اسا قامقور، ەرەكشە مەيرىمدى اللانىڭ اتىمەن باستايمىن

193 ونىڭ ءۇشىن قۇرايشتى بەيبىت قىلدى، - ۱

ولاردىڭ قىسى-جازى كوشۇ بەيبىتشىلىگى، - ۲

سوندىقتىن ولار وسى ءۇيدىڭ (قاعبانىڭ) راببىنا قۇلشلىق قىلسىن - ۳

ول ولاردى اشىقتان تاماقتاندىرىپ، ءخاۋىپ-قاتەردەن امان قىلغان. - ۴

Құрайыш сүресі

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын.

1. Құрайштың бейбітшілігі үшін,
2. Олардың қысы-жазы көшу бейбітшілігі,
3. Сондықтан олар осы үйдің (Қағбаның) Раббына құлшылық қылсын.
4. Ол оларды аштықтан тамақтандырып, хауіп-қатерден¹⁹⁴ аман қылған.

KURAIŞ SÛRESİ

Asa kamkor, erekşe meyirimdi Allanın atımen bastaıymın.

1. Onın uşın Kuraiştu beybit kıldı,
2. Olardıñ kısı-cazı koşu beybitşiligi,
3. Sondıktan olar osı uydin (Kağbanın) Rabbına kulşılık kılın.
4. Ol olardı aştıktan tamaktandırıp, hauip-katerden aman kılğan.

¹⁹³ Ayetin anlamı mealin kiril nüshasında “Құрайштың бейбітшілігі үшін” (Kurayştın beibitşiligi үшін) olarak deǵıstirilmiştir.

¹⁹⁴ “Хауіп-қатерден” (hauip-haterden) sözü Kazaqça “қауіп-қатерден” (Kauip-katerden) olarak yazılır. Bu kullanımdan Mütercimim Kerey kolına mensup lehçeyi kullandıǵını görmekteyiz.

ماعۇن سۇرەسى

اسا قامقور، ەرەكشە مەيىرىمدى اللانىڭ اتىمەن باستايمىن

(مۇھاممەد ع:س.) سونداي ەدىندى جاسىنغا شىغارغاندى كوردىڭ بە؟ - ۱

مىنە سول جەتىمدى قاقپايلاغاندى، - ۲

ول مىسكىندى تاماقتاندىرۋدى¹⁹⁵ قىزىقتىرمايدى - ۳

!ناماز وقۇشلارغا نەندەي وكىنىش - ۴

سونداي ولار نامازدارىن كاپىرسىز¹⁹⁶ نەمقۇرايدى وقيدى - ۵

ولار كورسەتقۇ ءۇشىن وقيدى - ۶

سونداي-اق ولار تۇتىنىق زاتتارىن تىيىم سالادى. (بىدىس اياق، بالتا، كۇرەك، تۇز، سۇ، وت ەتارىزدى - ۷

نارسەلەردى اۋىسپايدى.)

Maun sŭresi

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын.

1. (Мұхаммед F:C.) Сондай дінді өтіріксігенді көрдің бе?

2. Міне сол жетімді қақпайлағанды,

3. Міскінді тамақтандыруға қызықпайды.

4. Сондай намаз оқушыларға нендей өкініш!

5. Олар, намаздарын немқұрайды оқиды.

6. Олар көрсету үшін оқиды.

7. Сондай-ақ олар тұтыну заттарына тыйым салады. (Ыдыс аяқ, аспап, т.б.

сияқты.)

MAUN SŪRESİ

¹⁹⁵ mealin kiril nüshasında “тамақтандыруға” (tamaktandıruga) olarak değiştirilmiştir.

¹⁹⁶ mealin kiril nüshasında “қаперсіз” (kapersiz) kelimesi eksik bırakılmıştır.

Asa kamkor, erekşe meyrimdi Allanın atımen bastaymın.

1. (Muhammed A.S.) Sonday dindi casinga şığarğandı kördin be?
2. Mine sol cetimdi kakpaylagandı,
3. Ol miskindi tamaktandırudı kızıktırmaıdı.
4. Namaz okuşılarğa nendey ökiniş!
5. Sonday olar namazdarın kapersiz nemkuraydı okıdı.
6. Olar kmrsetu üşin okıdı.
7. Sonday-ak olar tutınu zattarına tıyım saladı. (Idıs-ayak, balta, kürek, tuz, su, ot tarızdı narselerdi aıspaydı.)

كاؤ ثار سۇرەسى

اسا قامقور، مەركەشە مەيرىمدى اللانىڭ اتىمەن باستايمىن

(مۇھاممەد ع:س.) شىن مانىندە ساغان كاۋسار دى بەردىك (كاۋسار: جانناتتا بىر كۆل، نەمەسە . ۱

كۆپتەمگەن يىگىلىك، پايغامبارلىق، قۇران، شاپاغات ت.ب. لار)

سوندىقتان راببىڭ ئۇشىن ايت نامازىن وقى، قۇربان شال - ۲

راسىندا دۇشپانىڭ ءوزى ۇرپاقسىز قالادى. (مۇھاممەدنىڭ ۇلى جوق دەپ كەمىتەدى مەكەن.) - ۳

Кәусәр сүресі

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын.

1. (Мұхаммед F:C.) Шын мәнінде саған Кәусәрді бердік. (Кәусәр: Жаннатта бір көл немесе бір игілік, пайғамбарлық, Құран, шапағат т.б.)
2. Сондықтан Раббың үшін айт намазын оқы, құрбан шал.
3. Расында дұшпаныңның өзі ұрпақсыз қалады. (Мұхаммедтің ұлы жоқ деп кемітеді екен.)

KAUSAR SÛRESİ

Asa kamkor, erekşe meyrimdi Allanın atımen bastaymın.

1. (Muhammed A.S.) Şın maninde sağan Kausardi berdik. (Kausar Cannatta bir köl nemese köptegen iygiliik, payğambarlık, Kuran, şapağat t.b. lar)
2. Sondıktan Rabbın üşin ayt namazın okı, kurban şal.
3. Rasında duşpanın özi urpaksız kaladı. (Muhammedtin ulı cok dep kemitedi eken.)

كافيرۇن سۇرەسى

اسا قامقور، ەرەكشە مەيىرىمدى اللانىڭ اتىمەن باستايمىن

- ۱ - ! (مۇھاممەد ع:س.) ەي كاپىرلەر -
 - ۲ - سەندەردىڭ تابىنغاندارىڭا تابىنبايمىن؟ -
 - ۳ - ەارى سەندەر دە مەنىڭ قۇلشلىق قىلغانىما قۇلشلىق قىلمايسىڭدار -
 - ۴ - ەسىرا مەن سەندەردىڭ تابىنغاندارىڭا تابىنۇشى مەسپىن -
 - ۵ - ەسونداي-اق سەندەر دە مەنىڭ قۇلشلىق قىلغانىما قۇلشلىق قىلۇشى مەسسسىڭدەر -
 - ۶ - سەندەردىڭ دىندەردىڭ وزدەرگە مەنىڭ ەدىنىم وزىمە ەتان دە. (قۇرايش كاپىرلەرى: ەاي -
- مۇھاممەد! ەبىر جىل اللا غا، ەبىر جىل پۇتقا تابىنايىق دەپتى) ¹⁹⁷

Кафирун сүресі

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын.

1. (Мұхаммед F:C.) “Әй кәпірлер”,
2. “Сендердің табынғандарыңа табынбаймын”;
3. “Әрі сендер де менің құлшылық қылғаныма құлшылық қылмайсыңдар”.
4. “Сірә мен сендердің шоқынғандарыңа шоқынушы емеспін”.

¹⁹⁷ Mealin kiril nüshasında âyete getirilen açıklama kısmı eksik bırakılmıştır.

5. “Сондай-ақ сендер де менің құлшылық қылғаныма құлшылық қылушы емессіңдер”.

6. “Сендердің діндерің өздеріңе менің дінім өзіме тән” де.

KAFİRÜN SÛRESİ

Asa kamkor, erekşe meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

1. (Muhammed A.S.) “Ey kapirler!”,

2. “Senderdin tabıñandarına tabınбаймын”,

3. “Ari sender de menin kulşılık kılğanıma kulşılık kılmaıysındar”.

4. “Sira men senderdin tabıñandarına tabınuşı emespin”.

5. “Soday-ak sender de menin kulşılık kılğanıma kulşılık kılışı emessinder”.

6. “Senderdin dinderin özderine menin dinim özime tan” de. (Kurayş kapirleri: “Ey Muhammed! Bir cıl Allağa, bir cıl putka tabınayık” depti).

ناصر سۇرەسى

اسا قامقور، ەرەكشە مەيرىمدى اللانىڭ اتىمەن باستايمىن

(مۇھاممەد ع:س.) اللانىڭ جاردەمى جانە جەڭگىس كەلگەن كەزدە؛ - ۱

ادامداردىڭ، اللانىڭ دىننە توپ-توبىمەن كىرگەنن كورەسنىڭ - ۲

مىندى راببىڭدى ماقتاي دارىپتەپ، ودان جارلىقاۋ تىلە. نەگىزىنەن اللاتاۋبەنى قابىل ەتۈشى - ۳

Насыр сүресі

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын.

1. (Мұхаммед F:C.) Алланың жәрдемі және жеңісі келген кезде;

2. Адамдардың, Алланың дініне топ-тобымен кіргенін көресің.

3. Енді Раббыңды мақтай дәріптеп, одан жарылқау тіле. Негізінен Алла тәубені қабыл етуші.

NASIR SÛRESİ

Asa kamkor, erekşe meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

1. (Muhammed A.S.) Allanın cardemi cane cenis kelgen kezde;
2. Adamdardın, Allanın dinine top-tobımen kirgenin köresin.
3. Endi Rabbındı maktay dariptep, odan carılkau tile. Negizinen Alla taubeni kabıl etuşi.

لَهَب سۇرەسى

اسا قامقور، ەرەكشە مەيرىمدى اللانىڭ اتمەن باستايمىن

۱- ۱. ءابۇ لاهەپتىڭ ەكى قولى قۇرىسىن! قۇرىدى دا!

۲- ۲. ونىڭ مالى دا كاسىبى دە وزىنە پايدا بەرمەدى -

۳- ۳. ول جالىنداغان وتقا كىردى -

۴- ۴. ايەلى، وتىن كۆتەرىپ كىردى -

۵- ۵. ونىڭ مويىنىدا ەسلگەن ەجىپ¹⁹⁸ بولادى -

Мәсәд сүресі

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын.

1. Әбу Ләһәптің екі қолы құрысын!
2. Оның малы да кәсібі де өзіне пайда бермеді.
3. Ол жалындаған отқа кіреді.
4. Әйелі, отын көтеріп кіреді.
5. Оның мойнында есілген арқан болады.

¹⁹⁸ ەجىپ (*ip*) kelimesi mealin kiril nüshasında “арқан” (*halat*) olarak değiştirilmiştir.

Lahab Sûresi

Asa kamkor, erekşe meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

1. Abu Lahabtın eki kolı kurısın! Kurıdı da!
2. Onın malı da kasibi de özine payda bermedi.
3. Ol calındağan otka kiredi.
4. Ayeli, otın köterip kiredi.
5. Onın maynında esilgen cip boladı.

خلاص سۇرەسى

اسا قامقور، مەركشە مەيرىمدى اللانىڭ اتىمەن باستايمىن

(مۇھاممەد ع:س. ولارغا) ايت: ول الل، بىرەۋ-اق - ۱

الللا مۇڭسىز. (ءار نارسە وغان مۇقتاج.) - ۲

ول، تۇدىرمادى دا تۇلمادى¹⁹⁹ - ۳

ءارى وغان ەشكىم تەڭ بولمايدى²⁰⁰ - ۴

Бхлас сүресі

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын.

1. (Мұхаммед F:C. Оларға) айт: Ол Алла, біреу-ақ.
2. Алла мұңсыз. (Әр нәрсе Оған мұқтаж.)
3. Ол, тумады да туылмады.
4. Әрі Оған ешкім тең емес.

IHLAS SÛRESİ

Asa kamkor, erekşe meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

¹⁹⁹ Bkz., Mealin kiril nüshasında kelime değişikliğine gitmiştir. Mana bakımından orjinal nüshadaki anlamı daha isabetli olmuştur.

²⁰⁰ Bkz., Mealin kiril nüshasında kelime değişikliği yapılmıştır.

1. (Muhammed a.s. olarğa) ayt: Ol Alla, bireu-ak.
2. Alla munsız. (Ar narse oğan muktac.)
3. Ol, tudırmadı da tulmadı.
4. Ari oğan eşkim ten bolmaydı.

فالاق سۇرەسى

اسا قامقور، مرەكشە مەيرىمدى اللانىڭ اتىمەن باستايمىن

- ۱ - (مۇھاممەد ع:س.) تاڭنىڭ راببىنا سىينامىن،
- ۲ - جاراتقان نارسەلەرنىڭ كەسىرىنەن،
- ۳ - قاراڭغىلىق باسقان ساتتە، تۇننىڭ كەسىرىنەن،
- ۴ - تۇيىنشەكتەرگە دەم سالۇشلىرىدىڭ كەسىرىنەن،
- ۵ - كۈنشىلدەردىڭ كەسىرىنەن، ول كۈندەگەن ساتتە، (سىينامىن) دە -

Фалак сүресі

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын.

1. (Мұхаммед F:C.) Таңның Раббына сиынамын,
2. Жаратқан нәрселерінің кесірінен,
3. Қараңғылық басқан сәтте, түннің кесірінен,
4. Түйіншектерге дем салушылардың кесірінен,
5. Күншілдердің кесірінен, ол күндеген сәтте, (сиынамын) де.

FALAK SÛRESİ

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын.

1. (Muhammed A.S.) tannın Rabbına siyınamın,
2. Caratқан narselerinnin kesirinen,
3. Karaңılık baskan satte, tünnin kesirinen,

4. Tüyünşekterge dem saluşılardıń kesirinen,
5. Künşilderdin kesirinen, ol kündegeń satte, (siynamin) de.

ناس سۇرەسى

اسا قامقور، مەركشە مەيرىمدى اللانىڭ اتىمەن باستايمىن

۱ - (مۇھاممەد ع:س.) ادامداردىڭ راببىنا سىينامىن،

۲ - ادامداردىڭ يەسىنە،

۳ - ادامداردىڭ تاڭرىنە،

۴ - سىبىرلاپ از غىرۇشنىڭ كەسىرىنەن،

۵ - سونداي ادامداردىڭ كوكەيلەرنە سالاتىن،

مەيلى جىننان، مەيلى ادامداردان بولسىن، (بۇكىل از غىرۇشلاردىڭ كەسىرىنەن اللاغا) سىينامىن -

دە.

Нас сүресі

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын.

1. (Мұхаммед F:C.) Адамдардың Раббына,

2. Адамдардың иесіне,

3. Адамдардың Тәңіріне,

4. Сыбырлап азғырушының кесірінен,

5. Сондай адамдардың көкейлеріне салатын,²⁰¹

6. Мейлі жыннан, мейлі адамдардан болсын, (бүкіл азғырушылардың кесірінен Аллаға) сиынамын, де.

NAS SÛRESİ

Asa kamkor, erekşe meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

²⁰¹ Meâlin Kiril nüshasında “күдік” (küdik) яни “şüphe” kelimesi eksik bırakılmıştır.

1. (Muhammed A.S.) Adamdardın Rabbına sıyınamın,
2. Adamdardın iyesine,
3. Adamdardın Tanirine,
4. Sıbırlap azğırüşıldın kesirinen,
5. Sonday adamdardın kökeylerine salatın,
6. Meyli cınnan, meyli adamdardan bolsın, (bükil azğırüşıldın kesirinen Allağa) sıyınamın, de.

Orijinal baskı ile Kiril alfabesiyle yapılan baskı arasında kıyaslama yaparak farklılıkları ortaya çıkarmada fayda vardır.

Akıt Hacıoğulları meâlinin ikinci baskısı mütercimlerin vefatından sonra yapıldığından iki baskı arasında belirgin bir fark olduğunu görebiliyoruz. Halife Altay meâlinin ilk baskısı İstanbul’da basılmıştır. Kiril baskısı ise Medine-i Münevvere’de basılmıştır. Halife Altay hayatta iken Kiril baskısını kendisi hazırlamıştır. Dolayısıyla iki baskı arasında çok da fark görülmemektedir. İki nüsha arasındaki farkları aşağıda özetledik.

2.1.4. Belli Başlı Kavramların Tercüme Edilişi Hakkında

Kavramlar; bir fikri, bir düşünceyi, bir sistemi ifade edebilmek için kullanılan zihin yapı taşlarıdır. Düşüncelerin ortak bir zeminde ifade edilebilmesi için kavramlara ihtiyaç duyarız.

Kur’an’ı Kerîm’i doğru anlayabilmek için ilahî kelama ait kavramlar çok iyi bilinmelidir. Kur’ani bilgilerin hayata aktarılması için bu kavramların anlaşılması ve özümsemesi gerekir. Kur’an’ı Kerîm’in tercüme edilmesinde kavramlarının doğru anlamlandırılmasına özen göstermek gerekir. Mütercim; tefsirlere, gramer kitaplarına,

büyük kavram sözlüklerine müracaat etmelidir. Aksi takdirde âyetlere yanlış ve eksik anlam verme ihtimali vardır.

Bu başlık altında Halife Altay'ın bu meâlde kavramlara nasıl anlam verdiği üzerinde duracağız.

Mütercim, Kur'an'da geçen "mukatta" harflerine anlam vermede klasik yöntemi izleyerek "mukatta" harflerini şu şekilde tanımlamıştır: "بىرنەشە سۇرەنىڭ باسنداغى وسى" "ءتارىزدى جەكە ارپتەر: "حۇرۇف مۇقاتتاعات" بولشەك ارپتەر دەپ اتالادى (Birkaç sûrenin başında gelen bu gibi tek tek harflere "Huruf Mukattaat" parça harfler denir.)²⁰²

Örneğin:

الم

(ۇغمىن اللا بىلەدى) "ءاليف ءلام ميم"

(*"Alif Lam Mim" Uğımın Alla biledi*).²⁰³

كهيعص

(ۇغمىن اللا بىلەدى) "كاف ءها ءيا عاين صاد"

(*"Kaf He Ya Ain Sad" Uğımın Alla biledi*).²⁰⁴

Mütercim Taha Sûresi'nin başında geçen "طه" sözünü "Peygamber Efendimizin isimlerinden biridir, başka anlamlarını Allah bilir" olarak açıklamıştır.

"طه"

مۇحاممەد ع.س.نىڭ ءبىر اتى (باسقا ۇغمىن اللا بىلەدى) "طه"

(*Taha-Muhammed a.s.-nın bir atı, Baska uğımın Alla biledi*).²⁰⁵

²⁰² Altay, *Kuran Şarif, Kazakşa Mağına CaneTüsinigi*, s. 3.

²⁰³ Altay, a.g.e., s. 3.

²⁰⁴ Altay, a.g.e., s. 306.

²⁰⁵ Altay, a.g.e., s. 313.

Mütercim Kur'an'da geçen "takva" kavramına "korunmak" anlamını vermiştir. Örneğin: (ارينه ساقتانغان بولاسگذار) – لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (arine saktanğan bolasındar – elbette korunmuş olursunuz).²⁰⁶

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَذَرُوهُنَّ كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا
”وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا“

قانشالوق تىرىسساقگذار دا ايلهردىڭ ار اسندا استه ادلدىڭ ستهي المايسگذار. هندشه، (بىرەۋىنە) مۇلدە
اۋىپ كەتىپ، وزگەسن عجبىسىز بايلاغاندايەتتىپ قويماگذار. (بايسىز قاتىن قۇساپ، دەل-سالدا
جۇرمەسىن.) مگەر تۇزەلىپ ساقسىنساگذار، نەگىزىنەن اللاتىم جار بىلقاۋشى، ەرەكشە مەيىرىمدى

(Kanşalık tırıssandar da ayelderdin arasında aste adildik ornata almaysındar.

Endeşe (bireuine) mülde auy ketip, özgesin cipsiz baylağanday etip koymandar.

(Baysız katın kusap, del-salda cürmesin.) eger tüzeliپ saksınsandar, negizinen Alla tım carılkauşı, erekşe meyirimdi).²⁰⁷

(Ne kadar kadınlar arasında adaleti sağlamaya gayret etseniz bile asla adaleti sağlayamazsınız. O hâlde (birisine) tamamen meyledip, diğerini boşta bırakır gibi davranmayın. (boşta kalmış kocasız kadın gibi olmasın.) Eğer düzelir ve korunursanız Allah çok affedici ve çok merhametlidir.)

Mütercim "رَاعِنًا" terimine şu şekilde anlam vermiştir:

Bakara Sûresi'nin 104. âyetinde geçen "رَاعِنًا" kelimesini olduğu şekilde Arapça şekliyle vermiştir. Bu terimin ne anlama geldiğine dair parantez açarak açıklık getirmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنًا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

²⁰⁶ Altay, a.g.e., s. 5.

²⁰⁷ Altay, a.g.e., s. 100.

أي مؤمندهم: “راعينا” راعينا دهپ ايتپاڭدار. “ونزورنا” ونزورنا دهڭدمر. أرى تنكداڭدار. كاپرلەر
ءۇشن كۆيزملتۇشى ازاپ بار. ” (راعينا - راعينا، ونزورنا-ونزورنا، مكهؤى ده: بزرگه نازار
208 اؤدار دهڭمن ؤعمدا. راعينانى ياهؤديلەر باسقا ماغنادا قولداناتن بولغاندىقتان هسكمر تىلگهن)

“Ay muminder: “raġina” raġina dep aytpandar. “unzurna” unzurna dender.
Ari tındandar. Kapirler üşin küyzeltuşi azap bar.” (raġina- raġina, unzurna- unzurna,
ekeui de: “bizgr nazar audar” degen uġımda. “raġınanı” Yahudiler baska maġınada
koldanatın bolġandıktan eskertilgen).

“Ey Müminler: “râina” râina demeyin. “Unzurna” unzurna deyin. Kâfirler için
acıklı bir azap vardır.” (“Râina - râina, unzurna-unzurna, ikisi de “bize bak”
anlamındadır.” Ragina’yı Yahudiler farklı bir anlamda kullandıkları için
uyarılmıştır.)

Nisa Sûresi’nin 46. âyetine “زَاعِنًا” kelimesine şu şekilde anlam vermiştir:

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا
بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ

“سونداي ياهؤديلەردنڭ كهيى؛ ءسوزدى ورنندارننن وزگەرتەدى ده: “هستندىك ته قارسى كهلدىك، “

209 هستنشى قانه هستمهڭنر جانه ءدىندى كهكەپ، تىلدهرن بۇراي: “راعينا” دەيدى

“Sonday Yahudileridn keyi; sjzdi orındarınan ozgertedi de: “estidik te karsı
keldik” “estişi kane estimegir” cane dindi kekep, tilderin buray: “Raġina” deydi.”
(Yahudiler’in bazıları; kelimelerin konuldukları yerleri deġiştirirp: “İşittik ve isyan
ettik” “İşit hani işitmeyesi” der. Ve dini alay ederek dillerini bükerek “Râina” der.)

208 Altay, a.g.e., s. 16.

209 Altay, a.g.e., s. 87.

Mütercim âyette geçen “زَاعِنًا” kelimesini olduğu şekliyle vermiştir. Bu kelimenin hangi anlama geldiğine dair Bakara Sûresi'nin 104. âyetine işaret ederek not düşmüştür.

Halife Altay Kur'an'da geçen “أَدَى” kelimesini aşağıdaki şekilde anlamlandırmıştır:

Mütercim Bakara Sûresi'nin 196. âyetinde geçen “أَدَى” kelimesini “zahmet” olarak tercüme etmiştir:

“فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَدَى مِنْ رَأْسِهِ فَدِيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٌ أَوْ نُسْكَ”

بیرهؤ (قرامدا) ناؤقاس نهمسه باسندا عبر جابسزدق بولپ، شاش الدرسا ورازانه ساداقا نهمسه
210 قوربانديقتان تولمؤ سالادی

“Bireu (Ihramda) naukas nemese basına bir çaysızdıq bolıp, şaş aldırsa orazane sadaka nemese kurbandıktan töleu saladı.”

(Eğer birisi hastalanır veya bir zahmete girerse, oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir.)

Mütercim Bakara Sûresi'nin 222. âyetinde geçen “أَدَى” kelimesini “iğrençli bir şeydir”²¹¹ olarak tercüme etmiştir:

“وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَدَى فَأَعْتَزَلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ”

(مؤحاممه ع.س.) ولار سهنمن هتهككر جابندا سؤرايدى. ولار غا: “ول جبركهنشتى نارسه، هتهككر

212 كهمزنده ايلدمردمن اؤلوق بولنگدار. ولار غا تازار غان غا دهين جاقنداسپاگدار

²¹⁰ Altay, a.g.e., s. 31.

²¹¹ Mahalli, Celaleddin Muhammed b. Ahmed; Suyuti, Celaleddin Abdurrahman b. EbiBekr, *Tefsiru'l-Celaleyn*, Mektebetu ve Matbaatu'l-Meşhedil' Hüseyini, Kahire ts, s. 35. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakā'iki Gavāmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekāvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Beyrut 1971, c. I, s. 262.

²¹² Altay, *Kuran Şarif, Kazakşa Mağına CaneTüsinigi*, s. 35.

“(Muhammed A.S) olar senen etekkir cayında suraydı. Olarğa: “Ol ciirkeniştî narse, etekkir kezinde ayelderden aulak bolındar. Olarğa tazarğanğa deyin cakındaspandar.”

((Muhammed A.S) Onlar sana hayız hâlimden soruyorlar. Onlara de ki: “O iğrençli bir şeydir, hayız hâlinde iken kadınlardan uzak durun. Onlar temizlenmedikçe onlara yaklaşmayın”)

Bakara Sûresi'nin 262. âyetinde geçen “أَذَى” kelimesini mütercim “incitmek” olarak tercüme etmiştir:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتَّبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذَىٰ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

بۇلدانباسا) سونداي حايير سستهگه ندر، بهر گه ندر به منده تهنه، رهنجنه ارالاستر ماسا، (بهريپ الپ
213 ولار غار ايبيلار ننگ حۇزير نندا سبيلق بار. سونداي-اق ولار غا قورقننش جوق ءارى ولار قاينغرمایدى

“*Sonday hayır istegender, bergenderine mindetsinu, rencitu aralastirmasa, (berip alıp buldanbasa) olarğa rabbılarınin huzurında sıylık bar. Sonday-ak olarğa korkınış çok ari olar kayğırmaıdı.*”

“*Hayır iş yapanlar, harcadıklarına minnet etmek, incitmek gibi eylemleri işin içine katmasalar (harcadığına minnet etmese) Onlar için Rabbıları huzurunda mükaıat vardır. Artık onlar için korku yoktur, onlar üzüntü de çekmeyecektirler.*”

Şunu da belirtmemiz gerekir ki, mütercim âyetteki “أَذَى” kelimesini “incitmek” olarak anlamdırırken Diyanet meâlinden alıntıda bulunmuştur.²¹⁴

Mütercim Beyyine Sûresi'nin 6. âyetinde geçen “سُرُّ الْبِرِّيَّةِ” kavramını şu şekilde tercüme etmiştir:

²¹³ Altay, a.g.e., s. 45.

²¹⁴ Hayrettin Karaman, *Kur'an Yolu Meâli*, DİB. Yayınları, 1. B., Ankara 2013, c. I, s. 43.

“إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ”

ءسوز جوق، سونداي كىتاپ يەلەرنەن، مۇشرىكتەردەن قارسى شىققاندار، مۇلدە توزاق وتىندا قالادى. “
215 ”منه سولار جاراتلغاندارنىڭ جاۋىزى

“Söz çok, sonday kitap iyelerinen, müşriklerden karsı şıkkandar, mulde tozak otında kaladı. Mine solar caratılğandardın cauızı.”

“Muhakkak ki kitap ehlinden, müşriklerden karşı çıkanlar cehennem ateşinde kalacaklardır. İşte bunlar yaradılanların acımasızlarıdır.”

Beyyine Süresi'nin 7. âyetinde geçen “خَيْرُ الْبَرِيَّةِ” kavramını ise mütercim şu şekilde tercüme etmiştir:

“إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ”

كۈدىكسىز سونداي يمان كەلتىرىپ، ءتۈزۈ ءىس سىتەگەندەر؛ منه سولار جاراتلغاندارنىڭ
216 ”جاقسىسى

“Küdiksiz sonday iman keltirip, tüzu is istegender; mine solar caratılğandardın caksısı.”

“Şüphesiz iman edip salih ameller işleyenler; İşte bunlar yaradılanların iyisidir”

2.1.5. Eksik ve Yanlış Tercüme Yapıldığı Tespit Edilen Âyetler

Mütercim Bakara Süresi'nin 20. âyetinde geçen “لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ” kelimesine yanlış anlam vermiştir:

“يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ”

سونداي سەندەردى دە سەندەردەن بۇرىنغىلەردى دا جاراتقان رابىللارنىڭا قۇلشلىق قىلىڭدار. ارىنە
”ساقىتانغان بولاسىڭدار

²¹⁵ Altay, Kuran Şarîf, Kazakşa Mağına CaneTüsinigi, s. 599.

²¹⁶ Altay, a.g.e., s. 599.

“*Sonderdi senderdi de senderden burınğıldardı da caratkan rabbılarına kulşılık kılındar. Arine saktanğan bolasındar.*”²¹⁷

Mütercim âyetteki temenni anlamını bildiren “*أَلْعَلَّكُمْ*” kelimesini tercüme ederken kesin anlam veren “*ارينه*” (arine) yani “elbette, muhakkak” kelimesini kullanmıştır. Dolayısıyla âyeti yanlış tercüme etmiştir ve anlam değişikliğine yol açmış durumdadır.

Bundan yola çıkarak Kur’an’ı tercüme eden her bir mütercimın mutlaka Arap dilinin gramer bilgisine hâkim olması gerekir sonucuna varıyoruz.

Mütercim Bakara Sûresi’nin 21. âyetini su şekilde tercüme etmiştir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

ءاي ادام بالاسى! سونداي سەندەردى دە سەندەردەن بۇرىنغىلاردى دا جاراتقان راببلارىڭا قولشلىق
”قلندار. ارينه ساقتانغان بولاسىڭدار”²¹⁸

“*Ey adam balası! Senderdi de senderden burınğıldardı da caratkan Rabbılarına kulşılık kılındar. Arine saktanğan bolasındar.*”

“*Ey İnsanoğlu! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin. Elbette ki korunmuş olacaksınız.*”

Mütercim âyetteki ihtimal içeren “*أَلْعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ*” kelimesine kesin ve te’kid anlam içeren “elbette” ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla yanlış tercüme etmiştir.²¹⁹

Mütercim Enbiya Sûresi’nin 16. âyetini şu şekilde tercüme etmiştir:

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ

”كوك پەن جەردى جانە اراسىنداغىنى ويىنشىق قىپ جار اتىادىق”

“*Kök pen cerdi cane arasındağını oynışık kıp caratpadık*”

“*Biz gökleri yeri ve ikisi arasındakini oyuncak olarak yaratmadık.*”

²¹⁷ Altay, a.g.e., s. 5.

²¹⁸ Altay, a.g.e., s. 5.

²¹⁹ Karaman, *Kur’an Yolu Meâli*, c. I, s. 4./Akimhanov, *Kuran Karim, Kazakşa Tüsindirmeli Audarma*, Almatı 2018, s. 4.

Mütercim âyette geçen “لَا عَيْبَانَ” (oyun) kelimesini “oyuncak” olarak tercüme etmiştir. Okuyucu bu âyeti okuduğunda manaya bakarak belki doğru anlayabilir; okuyucunun ayeti doğru anlayamayacağını da düşünerek her kelimenin tercümesinde en ince noktasına kadar dikkat etmek gerekir. Aynı zamanda âyetteki “*ikisi arasındaki*” kelimesinin çoğul olarak kullanılması daha isabetli olurdu.²²⁰

İncelememiz sırasında mütercimın Enbiya Sûresi'nin 18. âyetini tercüme ederken anlam eksikliğine ve yanlış tercümeğe yol açtığını fark ettik.

بَلْ تَقْتَفِ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ

مگەر وتیریکتی، شنندیقپن ۇرساق، مین بىرق ەتكىزەر ەدى دە سوندا ول جویىلىپ كەتەر ەدى. “
”جاساندى سوزدەر ىككىڭ سالداننان سەندەرگە نەندەي وكنىش

“Eger ötirikti, şındıkpen ursak, mıyın birk etkizer edi. De sonda ol coyılıp keter edi. Casandı sözderinnin saldarınan senderge nendey ökiniş”

“Eğer yalan’ı, hakikatle çarparsak beynini patlatmış olurdu. ve sonra yok olup gidecekti. Yapay sözlerin yüzünden size yazıklar”

Bu âyetin tercümesinde aşağıdaki şu dört hususa değineceğiz:

1. Mütercim âyetteki “فَيَدْمَغُهُ” kelimesini “مىن بىرق ەتكىزەر ەدى” “*mıyın birk etkizer edi*” (*beynini patlatmış olurdu*) olarak tercüme etmekle sokak dilini kullanmıştır. Kur’an’ı tercüme edilirken kesin, net ve öz sözler kullanılması gerekmektedir. Mütercimın âyette öz ve net olmayan ifadeleri kullanması tercümenin eksikliğini göstermektedir.

“فَيَدْمَغُهُ” kelimesinin “*onun işini bitirmiş olurdu*”²²¹ olarak tercüme edilmesi daha isabetli olurdu.

²²⁰ Akimhanov, *Kuran Karim, Kazakşa Tüsindirmeli Audarma*, s. 323.

²²¹ Karaman, *Kur’an Yolu Meâli*, c. I. s. 322.

2. Mütercimnin noktalama işaretlerini kullanırken Kazakça gramer kurallarına uymadığı görülmektedir. Kaynak diline bağlı kalmış, bu nedenle hedef dile aktarma konusunda manada eksiklik oluşmuştur.

3. Mütercimnin tercüme sırasında Arapçanın hazif üsluplarına dikkat etmediği görülmektedir. Kazakçaya tercüme etmede hazif açık şekilde göstermez ise mananın anlaşılmama ihtimali olacaktır. Bunun örneğini bu âyette görebiliriz: Mütercim “وَأَكْمُ” “Casandı” “جاساندى سوزدەرنگنىڭ سالدارىنان سەندەرگە نەندەي وكننش” “الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ” “Yapay sözlerin yüzünden size yazıklar” olarak tercüme ederken, âyette bahsedilen gizli kalan hazifi terk etmiştir. “yazıklar olsun” olarak tercüme edilmesi daha isabetli olurdu.

4. Mütercim âyetteki “مِمَّا تَصِفُونَ” kelimesini “جاساندى سوزده” “Casandı sözder” (Yapay sözler) olarak yanlış tercüme etmiştir. “تاڭغان سىپاتتارىڭ” “tanğan sipattarin”²²² “yakişterdiğiniz sıfatlar” olarak tercüme etmesi daha isabetli olurdu.

Bazen de tercüme sırasında mütercimnin âyetin anlamını tam olarak karşılayacak kelimeleri bulmakta zorluk çektiğini görebiliyoruz. Bu da mütercimnin Kazak topraklarından uzakta hayat geçirdiğinin bir göstergesi olabilir.

Mütercim bundan önceki örneklerde olduğu gibi Enbiya Sûresi'nin 19. âyetini şu şekilde tercüme etmiştir:

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ

كوكتەر مەن جەردەگىلەر اللانىكى. ونىڭ قاسىندا غىلار، و غان قۇلشلىق قىلۇدان داندايسىمايدى دا
”شارشامايدى

“kökter men cerdegiler Allanıki. Onın kasındağılar, Oğan kulşılık kıludan dandaysımaydı da şarşamaydı.”

²²²Sabit İbadullayev, *Kasiyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması*, Almatı 2015, s. 378.

“Gökler ve yer Allah’ındır. Onun yanında bulunanlar, ona ibadet etmekten büyüklük taslamazlar da yorulmazlar”

Bu âyetin tercümesindeki iki hususa değineceğiz:

Birincisi: “*dandaysımaydı da şarşamaydı.*” yani “*büyüklük taslamazlar da yorulmazlar.*” olarak tercüme etmesiyle amaç diline aktarma yapma konusunda kaynak diline bağlı kalmıştır. Mütercimim : “*dandaysımaydı cane şarşamaydı.*” yani “*büyüklük taslamazlar ve yorulmazlar*” olarak kullanması daha isabetli olurdu.

İkinci husus ise “*لَا يَسْتَكْبِرُونَ*” kelimesini “*dandaysımaydı*” yani “*büyüklük taslamazlar*” olarak yanlış tercüme ederek mütercimim kelimenin anlamını tam olarak karşılayacak kelime bulmakta zorlandığını görüyoruz. Âyetin anlamının “*menmensimeydi*”²²³ yani (*kibirleşmezler*) olarak tercüme etmesi daha doğru anlam ifade edecekti.

Üçüncü husus ise “*وَمَنْ عِنْدَهُ*” ifadesini “*وننك قاسنداغلار*” “*Onun kasındağılar*” yani (*Onun yanında bulunanlar*) olarak tercüme etmesi Allah’a beşeri sıfat verme yani Allah’a taraf verme konusuna yol açmıştır. Dolayısıyla yanlış tercüme edilmiştir. “*Onun kuzurındağılar*” yani “*Onun huzurundakiler*” olarak tercüme edilmesi daha isabetli olacaktır.

Kur’an’ı tercüme ederken sadece Arap diline hâkim olmakla yetinmeyip Kur’an’ı aktaracağı dile de hâkim olmalı. Aksi takdirde amaç diline aktarmada mana eksikliklerine yol açabilir. Bunu şu örnekten görmemiz mümkündür:

Mütercimim Mü’minûn Sûresi’nin 18. âyetini tercüme ederken Kazakça cümle kurmada zorlandığını fark etmekteyiz:

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لِقَادِرُونَ

²²³ İbadullayev, a.g.e., s. 378.

كوكتەن ءبىر مولشەردە جاۋدىرىپ، ونى جەر جۇزىنە توقتاتتىق. راس ونى جو غالتۇ غا دا
”كۇشمنز جەتەدى“

“Kökten bir mölşerde canbir caudırıp, onu cer betine toktattık. Ras onı çoğaltuğa
da küşimiz cetedı.”

“Gökten bir miktarda yağmur yağdırarak, onu yeryüzüne durdurduk. Doğrusu
onu kaybettirmeye de gücümüz yeter.”

Bu örnekten mütercimın Kazak diline aktarıırken cümle kurmada cümleleri seçmekte zorlandığını ve manaya uygun olmayan cümleler kullandığını görmekteyiz. Bu âyeti Sabit İbadıllayev doğru ve isabetli anlamdırmıştır.²²⁴

Mü'minûn Sûresi'nin 25. Âyetinin tercümesinde de aynı şekilde mütercimın kaynak dile bağı kaldığını görmekteyiz:

إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَنَرَّبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ

”ول جن سوقان غانا ءبىر ادام. سوندىقتان ونى ءبىر زامان غا دەيىن توسىندار“²²⁵

“Ol cın sokka gana bir adam. Sondıktan onı bir zamanğa deyin tosındar.”

“O sadece şeytan çarpmış bir adamdır. Dolayısıyla onu bir müddete kadar bekleyin.”

Öncelikle bu âyette Kazak dili yapısına uymayan cümle kurulmuş olduğunu söylememiz gerekir.

İkincisi de âyette geçen “حِين” kelimesini “uakıt” (müddet) kelimesini “زامانغا” (zaman) olarak kullanması yanlıştır.²²⁶ Bu âyeti A. Akimhanov meâlinde iyi ve isabetli tercüme etmiştir:

²²⁴ Bkz., a.g.e., s. 400.

²²⁵ Altay, Kuran Şarif, Kazakşa Mağına CaneTüsinigi, s. 344.

²²⁶ Kazakçada “zaman” kelimesi uzak vakit dilimi için kullanılmaktadır.

“Bul bir cın urğan kisi, baska tük te emes. (en durısı) oğan biraz mursat berinder, balkim ayıǵıp keter”²²⁷

“O sadece bir şeytan çarpmış birisidir, başka bir şey değildir. (en doğrusu) Ona biraz mühlet verin, belki iyileşir.”

Bazen mütercimın Kazak dili kullanımında olmayan Arapça kelimeleri Arapça okunuşuyla getirdiğini görmekteyiz:

قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبْتَنِي

“Rabim ولاردينڭ مەنى جاسىنغا شىغارۇلارينا قارسى ماغان نۇصيرات بەر، دەدى”

“Rabbim olardın meni casınga şıǵarularına karsı maǵan nusirat ber, dedi.”

(Rabbim onların beni yalanlamalarına karşı bana nusret ver, dedi.)

“Nusirat” yani “nusret” kelimesi Kazak dili kullanımında olmayan bir kelimedir. Mütercimın bu kelimeyi olduğu şekilde vermesi okuyucu tarafından meâlin anlaşılmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla meâlin kusurlarından diyebiliriz.

Mütercim Furkan Sûresi’nin 33. âyetini şu şekilde tercüme etmiştir:

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا

“ولار ساغان ءبىر مىسال كەلتىرسە؛ ارينه ساغان شىندىقتى ءارى كوركەم تۇسىنكتى اكهلمىز”

“Olar saǵan bir mısıl keltirse; arine saǵan şındıktı ari korkem tûsinikti akelemiz.”

“Onlar sana bir örnek getirirse; Elbette sana gerçeği ve güzel anlatımı getiririz”

Bu âyetin tercümesinde mütercim birçok yanlışla yol açmıştır:

- Âyetteki istisna cümlesine doğru anlam verilmemiştir.

²²⁷ Askar Akimhanov, *Kuran Karim, Kazakşa Tüsindirmeli Audarma, Almatı 2015, s. 343.*

- Âyette geçen “بِمَثَلٍ” kelimesini “örnek, misal” olarak tercüme etmiştir;
- Âyetteki “يَأْتُونَكَ” kelimesini direkt Türkçe kelimeyi olduğu şekilde “keltirse” yani “getirirse” olarak vermiştir. Bu tercüme şekli bize meâlin Arapçadan ziyade Türkçeden çevrildiğine dair ipucu vermektedir;
- Âyetin tercümesinde Kazakça cümle kurmakta zorlandığı Kazak dili gramer kurallarına uymayan tarzından hemen anlaşılmaktadır.

Bu âyeti A. Akimhanov hakkıyla güzel bir şekilde tercüme etmiştir:

“Olar sağan kıyastanıp, kanday kıysınsız angimemen, orınsız surak nemese usınsıpen kelse de, Biz oğan cauap retinde sağan akıkatı bildirirp ari en tamaşa tüşinikti de berip otırdık.”

“Onlar sana ne tür mantıksız hikâyelerle ve yersiz sorular veya tekliflerle gelmesin, Biz cevap olarak sana hakikati ve güzel açıklamayı bildiririz.”²²⁸

Mütercim Furkan Sûresi'nin 35. âyetinde geçen “أَخَاهُ” kelimesini “baürı” “baurı” yani (kardeşi) olarak yanlış tercüme etmiştir:²²⁹

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا

“Ras Músağa kitap berip, onımen birge tuısı Harundı uazir kıldık.”²³⁰

“Ras Musağa kitap berip, onımen birge tuısı Harundı uazir kıldık.”

“Hakikatinde Biz Musa'ya Kitabı verdik ve onun yanında akrabası Harun'u vezir yaptık.”

²²⁸ Akimhanov, *Kuran Karim, Kazakça Tüsindirmeli Audarma*, s. 363.

²²⁹ <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-tr/%D8%A7%D8%AE/>

²³⁰ Altay, *Kuran Şarif, Kazakça Mağına CaneTüsinigi*, s. 364.

2.2. Aziz Akıtu (1924-2013), Makaş Akıtu (1931-2003), *Kuran Karimin Kazakşa Audarması*.

2.2.1. Mütercim Hakkında

Tarihçi, şair, âlim Akıt Hacı Ulımcıulu 1868 yılında Çin sınırları içinde yer alan Doğu Türkistan'da Ör Altay (şimdiki Sincan-Altay) bölgesi Köktoğay şehrinde doğdu. Önce çevresindeki hocalardan Arapça ve fıkıh dersi aldı. Farsça ve Türk dilinin lehçelerini (Çağatayca, Osmanlıca, Tatarca, Özbekçe) ise Buhara medresesinden gelen Mahbubullah Mirzabaka'dan aldı ve bu dillerde yazılan birçok kitabı okudu. Arapça, Kur'an, Hadis, Fıkıh ve Kalâm gibi İslami ilimlerde eğitimini ilerleterek icâzet (*Şehadetname*) aldı. O dönemin zor şartları nedeniyle tahsilini ilerletemedi, arada postacı olarak çalıştı. 1890-1910 yılları arasında Moğolistan'a giderek orada yaşadı, Kobda şehrinde çocuklara ve gençlere din eğitimi verdi. 1980'de bir kafiyle İstanbul üzerinden hacca gitti, arkadaşlarından ayrılarak orada uzun süre kaldı, ilim tahsilini devam ettirdi. 1910'da Kobda'ya, daha sonra da Çin'e dönerek halkının ilim, kültür, ahlak seviyesini yükseltmek için çaba gösterdi; çocukların ve kadınların eğitimine büyük önem verdi. Uzun süre imamlık ve resmî olmayan kadılık görevini yürüttü. Kazak edebiyatının önemli eserleri arasına giren sekiz eseri Kazan ve Moğolistan'ın Bayan Ölgey şehrinde basıldı. Daha sonra ilmî dinî eserler yazmaya yöneldi. Kur'an meâli ise bunların başında geliyordu. Yazar meâli tamamladı, ancak bastırmaya fırsat bulamadı. Zira Çin'deki komünist rejim Müslümanların kendi din ve kültürlerini yaşamlarına ve yaşatmalarına izin vermiyordu. Gün geçtikçe artan baskının kurbanlarından birisi de Akıt Hacı olmuştu. 1939 yılının Aralık ayında "milliyetçilik ve halkı dine yönlendirmek" suçlaması ile tutuklandı. Sekiz yüze yakın kitaplarının tamamı ve Kur'an meâli dâhil kendi el yazı eserleri yakıldı. 1940 yılının Temmuz

ayında hapishanede şehit edildi.²³¹ Böylece sadece bir şahıs şehit edilmedi, büyük bir âlim katledilmiş oldu. Zor zamanlar ve zor şartlar içinde kendini yetiştirmiş, Çin ve Moğolistan'da yaşayan halka öncülük etmiş olan Akıt Hacı; Kazakça Kur'an meâli tarihinin başlangıcını oluşturduğu gibi, Türk lehçelerindeki meâl tarihinin ve dinî edebiyatın da önemli bir temsilcisiydi. Ne yazık ki, eseri elimize ulaşamadı, şayet ulaşsaydı, dili ve muhtevası ile orijinal bir eser olacaktı.²³² Yarım asır sonra oğulları Aziz ve Makaş onun arzusunu yerine getirip kendileri bir meâl yazdılar.

Aziz (d.1924) ve Makaş (d.1931-2003) yukarıda bahsi geçen Akıt Ülimcioğlu'nun oğullarıdır. İki kardeş dinî ilimleri ilk olarak babalarından öğrendiler. Babalarının ölümünden sonra ağabeylerinden eğitim aldılar. Aziz başlangıçta öğretmen olarak çalıştı, bunun yanı sıra diğer görevlerde de bulundu. 1958-1979 yılları arası milliyetçilikle suçlandı ve tarımda çalıştırılmak için sınır dışına sürgün edildi. Siyasi tutukluların cezaları hafifleyince, Köktogay bölgesindeki ailesinin yanına döndü ve yeni bir görev üstlendi. 1987 yılında küçük kardeşi ile meâli yazmaya başladı. 1988'de İstanbul'a gitti ve Halife Altay'ın yanında beş ay kaldı. Meâl, 1990'da Pekin'de otuz beş bin adet yayımlandı. Aziz Akıtoğlu, *Kuran Karımdegi gılımi negizder*, "Kur'an-ı Kerim'in Bilimsel Temelleri"²³³ ve *Tandamalı Hadister* "Seçilmiş Hadisler" adlı eserlerinin yanı sıra daha birçok kitap ve makaleleri de olan âlim bir zattır.

2.2.2. Meâlin Tanıtımı ve Teknik Özellikleri

Meâlin dili Kazakçadır, Akhmet Baitursynov'un alfabesine dayanan Töte (Arapça harfli Kazak yazısı) yazısıyla yayımlanmıştır. Ğaziz Meâlin ön sözünde

²³¹ Aziz Akıtulu, *Akıt Ülimciulu*, Musılman Yayınevi, Almatı 2008, ss. 24-117.

²³² Çalışkan, *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü*, ss. 141-142.

²³³ Almatı'da 2002 ve 2007 yıllarında Tolğanay-T Yayınevinde basılmıştır.

Türkçe ve Çağataycada Kur'an âyetlerinin var olmasına rağmen Kazak dilinde yazılmış bir Meâlin bulunmadığını, bu nedenle yazdığı Meâlin Kazakçadaki ilk meâl olduğunu söylüyor. Meali yazmanın önemli nedenlerinden birinin, insanların kendi dillerinde dinî anlamaları ve dinî kavramları kullanma yeteneğine sahip olmaları olduğunu belirtiyor. Çalışma 2010 yılında Kiril alfabesiyle yazılmış ve yeniden yayımlanmıştır. Meâlin bir sonraki baskısı da 2015'te ve son baskısı da 2018 yılında yapılmıştır. Yazar, dil teorisi ve çeviri açısından Meâlin iki özelliğine dikkat çeker:

1. Kur'an'da yazılanları olduğu gibi aktarmaya gayret göstermek,
2. Nüzul sırasındaki anlamından sapmamak (tefsire göre meâl), yani âyetin nüzulü sonrasındaki tefsiri dikkate almak.

Bu amaçla muğlak cümleler varsa parantez içinde açıklamalar verilmiş veya bazı kavramlar ve âyetler kaynak gösterilerek dipnotla açıklanmıştır. Meâlin sonunda kişisel isimler ve kavramlardan oluşan bir sözlük sunulmuştur. Bu yorumlar ve meâllerde *Celaleyn Tefsiri*, *Tefsir'ül-Medarik*, *Safvet'üt-Tefasir*, *Tefsir'ül-Mevakib*, *Tefsir'üt-Tibyan* ve Türkçe, Özbekçe ve Tatarca meâllar kaynak olarak kullanılmıştır. Ön sözün sonunda yazar, Kur'an'ın derin anlamlarını tam olarak açıklayamadığını söyleyerek alçakgönüllülikle âlimlerden ve okuyuculardan hatalarını düzeltmek için yardım isteğinde bulunur. Gerçekten de meâli incelememiz sırasında bizi çıkmaza sokan birçok yer olduğuna tanık olduk.

Bu çeviride sûrelerin tanıtımı yapılmamıştır. Sûrenin isminin anlamı, nüzul sebebi ve kapsadığı konular belirtilmemiştir. Âyetleri genellikle kelimesi kelimesine tercüme etmiştir. Muhammed Şingıs ve Ermek Muhammedkali, Kur'an'ı kelimesi kelimesine tercüme ederken bu Kur'an'dan istifade etmiştir.²³⁴

²³⁴ Bkz., Muhammedkali, Muhammed, *Kuran Karim Kazakşa Sözbe-söz Mağması*.

Yazarın bu yöntemi kullanmasının amacı temel anlamdan sapmamak olduğunu görüyoruz. Ancak, temel anlamdan sapmamayı amaçlarken, birçok yerde aciz kalarak kelimeyi doğrudan Arapça olarak aktardığını görüyoruz. Akıt Hacı'nın oğulları babasının vasiyetini yerine getirme ve çeviri yapma sırasında birçok yerde Halife Altay'ın çevirisinden alıntılar vermiştir. Birçok yerde âyeti olduğu gibi alıyor ve bazı yerlerde âyetin anlamını alıyor.

Bu meâlde haziflerin anlatımı devre dışı kalmıştır. Bu Fatiha Sûresi'nin ilk âyetlerinden bile anlaşılmaktadır.

Teknik Özellikleri:

Meâlin teknik özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. İlk önce sûrenin Arapça metni verilmiştir. Sûrenin meâli eski Kazak Türkçesi olan Çağatay (Arap alfabesi) yazısıyla yazılmıştır. Meâl kısmında ilk önce sûrenin Arapça ismi ve parantez içerisinde Kazakça karşılığı verilmiştir. Sûrenin sıra numarası, Mekke'de veya Medine'de nazil olduğu ve âyet sayısı belirtilmiştir.

Örneğin:

ءمؤز زاممیل (کییم بۇرکەنۆشی) سۇرەسى. مەككەدە تۇسكەن، 20 آیات

(*Müzzammil (kiim bürkenüşi) Sûresi. Mekke de tüsken, 20 ayat*)

2. Meâlin Arap alfabesiyle yazılmasına rağmen, sûrenin sıra numarası, âyet sayısının kaç olduğu ve âyetlerin numaraları Kiril harfiyle verilmiştir.

3. Âyet numaraları, âyetin başında gösterilmiştir.

4. Bazı yerlerde âyetteki zamirler parantez içinde açıklanmıştır. Örneğin: Alla (*Allah*), payğambar, ua payğambar (*peygamber, ey peygamber*), ey Muhammed (*ey Muhammed*), Kuran (Kur'an) vs.

5. Âyetlerdeki bazı kavramlara dipnot vererek açıklık getiriyor. Örneğin: “مُشْرِكٌ” (*müşrik*), (Bakara-96) “رَاعِنَا” (Ra’ina), (Bakara -104) “مَسِيحٌ” (*Mesih*). (Nisa-171)

6. Meâlin metninde verilmiş parantez içerisindeki sözler, ifade ve cümleler aşağıdaki maksatlar için kullanılmıştır:

- Şahıs ve işaret zamirlerinin kime ve neye ait olduğunun ifade edilmesi için.
- Eksilteli, yarım cümlelerin tamamlanması için.
- Siyak-sibakı dikkate alarak birbirleri ile alakalandırılması için.
- Kısa açıklamalar getirmek için.²³⁵

7. Allah kelimesi ve bazı peygamberlerin isimleri, Kazakçada söylendikleri şekilleriyle kullanılmıştır. Şu isimleri örnek verebiliriz: Alla (*Allah*), Muhammet (*Muhammed*), Ğaysa (*İsa*), Süleymen (*Suleyman*), Sımağul (*İsmail*), Ishak (*İshak*).

Meâlde Halife Altay’ın Meâlinden alıntıları çokça rastlıyoruz.²³⁶

Yorumlar ve meâllerde *Celâleyn Tefsiri*, *Tefsîr’ül-Medârik*, *Safvet’üt-Tefâsîr*, *Tefsîr’ül-Mevâkib*, *Tefsîr’üt-Tibyân* ve Türkçe, Özbekçe ve Tatarca meâllar kaynak olarak kullanılmıştır.

2.2.3. Bazı Kısa Sûrelerin Meâlinden Örnekler

Burada Akıt oğullarının 1990’larda Pekin’de basılan orijinal nüshasından Fatiha ve kısa sûrelerden örnekler getirdik. Ayrıca her sûrenin Türkçe okunuşu transkripsiyonunu da gösterdik. Ayrıca Meâlin 2018’deki Kiril alfabesiyle yazılmış son baskısının Kazakça versiyonuna da yer verdik.

²³⁵ Samet, *Kur’an’da Müteşabih İfadelerin Kazakçaya Çeviri Problemi: 20. Asırda Yazılmış Kazakça Meâller Örneğinde*, s. 88.

²³⁶ Bunun nedeni Aziz Akitoğlunun 1988’de İstanbul’a gidip Halife Altay’ın yanında beş ay kalarak ondan etkilenmesidir.

فاتحہ (بہت اشار) سۈرہسى

مەككەدە تۈسكەن، 7 ايات

وتە راحمدى ەارى مەيرىمدى اللانىڭ اتىمەن باتايمىن

بارلىق ماقتاۋ كۈللى غالامنىڭ راببى اللالغا ەتان (۲)

وتە راحمدى، ەارى مەيرىمدى، (۳)

قىامەت كۈنىنىڭ قوجاسى (۴)

ساغان غانا قۇلشلىق ەتەمىز ەحام سەنەن غانا مەدەت تىلەيمىز (۵)

!ەبىزدى تۈرا جول غا باستا غايسنىڭ (۶)

قاجارىڭا تاپ بولغاندار مەن اداسقانداردىڭ (۷) جولنا مەس، ەوزنىڭ يىگىلىككە كەنەلتكەندەرنىڭنىڭ (۷)

!جولنا

FATĪHA SŪRESİ

Mekke de tۈsken, 7 ayat.

Öte rahımdı ari meyimdi Allanın atımen bastaymın.

1. Öte rahımdı ari meyimdi Allanın atımen bastaymın.

2. Barlık maktau külli ğalamnın Rabbı Allaĝa tan.

3. Öte rahımdı ari meyimdi meyimdi.

4. Kiyamet kününün kocası.

5. Saĝan ğana kulşılık etemiz ham saĝan ğana medet tileymiz!

6. Bizdi tura colĝa bastaĝaysın!

7. Kaharına tap bolĝandar men adaskandardın colına emes, özin iygilikke keneltkenderinnin colına!

Фатиха сүресі

Меккеде түскен, 7 аят.

Бисмилләһирраһманирраһим

1. Рахман Рахим Алланың атымен.
2. Барлық мадақ әлемдердің Раббы Аллаға тән.
3. Өте рахымды, ерекше мейірімді.
4. Дін күнінің (қиямет) иесі.
5. Саған ғана құлшылық етеміз және сенен ғана жәрдем тілейміз!
6. Бізді тура жолға бастай гөр!
7. Қаһарыңа тап болғандар мен адасқандардың жолына емес, өзің игілікке кенелткендеріңнің жолына!

عَفْل سۇرەسى

مەككەدە تۇسكەن، 5 ايات

وتە راحمدى ءارى مەيىرىمدى اللانىڭ اتىمەن باتايمىن.

(هي، مُحَمَّد) راببىڭنىڭ فىل يەلەرىنە نە سىتەگەنن كورمەدىڭ بە؟ (1)

ولاردىڭ ايلا-شار غىسىن تاس-تالقان ەتپەدى مە؟ (2)

ولار غا توپ-توپ قۇستاردى جىبەردى. (3)

قۇستار ولاردى تاسپەن اتقلادى دا، (4)

جايراتىپ قوقم غا اينالدىردى. (5)

FİL SÛRESİ

Mekke de tûsken, 5 ayat.

Öte rahımdı ari meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

1. (Ey, Muhammet!) Rabbinnın fil iyelerine ne istegenin körmedin be?
2. Olardın ayıla-şarğısın tas-talkan etpedi me?
3. Olarğa top-top kustardı ciberdi.

4. Kustar olardı taspen atkıladı da,

5. Сағратıp kokımға aynaldırdı.

ФИЛ СУРЕСИ

Меккеде түскен, 5 аят.

Бисмилләһиррахманиррахим

1. (Ей, Мұхаммед!) Раббыңның піл иелеріне не істегенін көрмедің бе?

2. Олардың айла-шарғысын тас талқан етпеді ме?

3. Оларға топ-топ құстарды жіберді.²³⁷

4. Құстар оларды балшықтан күйдіріліп жасалған таспен атқылады.

5. Жайратып қоқысқа айналдырды.

قۇرايىش سۇرەسى

مەككەدە تۇسكەن، 4 ايات

وتە راحمدى ەارى مەيرىمدى اللانىڭ اتمەن باتايمىن.

(1) قۇرايىشتاردىڭ سۇيىكىمدىلىگى ەۇشىن.

(2) ولاردىڭ قىستىق، جازدىق ساپارىندا غى سۇيىكىمدىلىگى ەۇشىن.

(3) ولار وسى ەۇيدىڭ (كاعبانىڭ) يەسىنە قۇلشلىق ەتسىن.

(4) (راببى) ولاردى اشارشلىقتان تاماقتاندىردى، ەخاۋىپ قاتەردەن ساققادى.

KURAYIŞ SURESİ

Mekke de tüşken, 4 ayat.

Öte rahımdı ari meyirimdi Allanın atimen bastaymın.

1. Kurayıştardın süykimdiligi üşin.

2. Olardın kıstık, cazdık saparındağı süykimdiligi üşin.

²³⁷ Bknz., Mütercim ayetin manasını Halife Altaydan alıntı yapmıştır.

3. Olar osı üydin (Kağbanın) iyesine kulşılık etsin!

4. (Rabbı) olardı aşarşılıktan tamaktandırdı, hauip-katerden saktadı

ҚҰРАЙЫШ СҮРЕСІ

Меккеде түскен, 4 аят.

Бисмилләһиррахманиррахим

1. Құрайыштардың бейбіті үшін.

2. Олардық қыстық, жаздық сапарындағы сүйкімділігі үшін.

3. Олар осы үйдің (Қағбаның) иесіне құлшылық қылсын!

4. (Раббы) оларды ашаршылықтан тамақтандырды, қауіп катерден сақтады.

ماعۇن (ۇساق بۇيىم) سۇرەسى

مەككەدە تۇسكەن، ۵ ايات

وتە راحمدى ءارى مەيبرىمدى اللاننگ اتمەن باتايمىن.

(1) ءدىندى وتىرىككە شىغار غاندى كوردىڭ بە ؟

(2) ول سونداي ءبىر جان: جەتمدى جابىرلەيدى .

(3) جوق-جىنكىكى تاماقتاندىرۇغا شابىتتاندىرمايدى .

(4) سونداي ناماز وقىتىندارغا وكنىش !

(5) ولار نامازدى نەمقۇرايدى وقىدى

(6) كورەر كوزگە اتاق ءۇشىن وقىدى .

(7) ۇساق-تۇيەك (تۇتىنىم) زانتارىن (مىسالى: بالتا، پىشاق، كۇرەك، بىدىس-اياق، يىنە-ءجىپ)

(سياقتىلاردى) ءبىر بىرىنە بەرمەيدى اۋىسپايدى)

MAGUN SÛRESİ

Mekke de tûsken, 4 ayat.

Öte rahımdı ari meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

1. Dindi ötirikke şıǵarǵandı kördin be?
2. Ol sonday bir can: cetimdi cabirleydi.
3. Cok-citikti tamaktandıruǵa şabıttandırmaydı.
4. Sonday namaz okıtıdarǵa ökiniş!
5. Oalr namazdı nemkuraydı okıdı.
6. Körer közge atak öşin okıdı.
7. Usak-tüyek (tutınım) zattarın (mısalı, balta, pıak, kürek, ıdı-ayak, ine-cip siyaktılardı) bir-birine bermeydi (auspaydı).

МӘҒҮН СҮРЕСИ

Меккеде түскен, 7 аят.

Бисмилләһиррахманиррахим

1. Дінді өтірікке шығарғанды көрдің бе?
2. Ол сондай бір жан – жетімді жәбірлейді.
3. Жоқ-жігікті тамақтандыруға қызықтырмайды.
4. Сондай намаз оқитындарға өкініш!
5. Олар намазды немқұрайды оқиды.
6. Көрер көзге атақ үшін оқиды.
7. Ұсақ-түйек (тұтыну) бұйымдарын (мысалы, балта, пышақ, күрек, ыдыс-аяқ, ине-жіп сияқтыларды) бір біріне бермейді (ауыспайды).

كاؤسار سؤرهسى

مهككده تۆسكەن، 3 ايات

وتە راھىمدى ءارى مەيىرىمدى اللانىڭ اتمەن باتايمىن.

- عېز ساغان كاۋساردى (برس، علم، مول شاراياتتى) ارنادىق. (1)
- راببىڭ ءۇشىن (نيەت ءبىلدىرىپ) ناماز وقى، قۇربان شال! (2)
- (سەنى كەمسىتكەن) دۇشپانداردىڭ ءوزى ۇرپاقسىز قالىپ قۇرىدى. (3)

108 - KAUSAR SÛRESİ

Mekke de tsken, 3 ayat.

Öte rahımdı ari meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

1. Biz sağan kausardı (ırıs, ilim, mol şarapattı) arnadık.
2. Rabbın uşın (niyet bildirip) namaz okı, kurban şal!
3. (Seni kemistken) duşpandardın özi urpaksız kalıp kuriydi.

КӘУСӘР СҮРЕСІ

Меккеде түскен, 3 аят.

Бисмилләһиррахманиррахим

1. Біз саған кәусәрді (ырыс, ілім, мол шарапатты) арнадық.
2. Раббың үшін (ниет білдіріп) намаз оқы, құрбан шал!
3. (Сені кемсіткен) дұшпандардың өзі ұрпақсыз қалып құриды.

كافىرون (كاپرلەر) سۇرەسى

مەككەدە تۇسكەن، 6 ايات

وتە راحمدى ءارى مەيىرىمدى اللانىڭ اتمەن باتايمىن.

- (ەي، مۇھاممەت!) بىلاي دەپ ايت: “ەي، كاپرلەر! (1)
- سەندەردىڭ تابىغاندارىڭا مەن تابىنبايمىن. (2)
- سەندەر دە مەنىڭ قۇلشلىق قىلغانىما (اللاغا) قۇلشلىق قىلمايسىڭدار. (3)
- مەن سەندەردىڭ تابىغاندارىڭا (پۇتتارىڭا) استە تابىغان مەسپىن. (4)
- مەن قۇلشلىق ەتكەنگە (اللاغا) سەندەر دە قۇلشلىق قىلغان جوقسىڭدار. (5)

”سەندەردىڭ دىندەرنىڭ وزدەرىگە، مەنىڭكىم وزىمە. (6)“

KAFİRUN SÜRESİ

Mekke de tüşken, 6 ayat.

Öte rahımdı ari meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

1. (Ey, Muhammed!) Bılay dep ayt: “Ey, kapirler!
2. Senderdin tabınğandarına men tabınbaymın.
3. Sender de menin kulşılık kılğanıma (Allağa) kulşılık kılmaysındar.
4. Men senderdin tabınğandarına (puttarına) aste tabınğan emespin.
5. Men kulşılık etkenge (Allağa) sender de kulşılık kılğan coksındar.
6. Senderdin dinderin özderine, menin dinim özime”.

КӘФИРУН СҮРЕСІ

Меккеде түскен, 6 аят.

Бисмилләһиррахманиррахим

1. (Ей, Мұхаммед!) Былай деп айт: “Ей, кәпірлер!
2. Сендердің табынғандарыңа мен табынбаймын.
3. Сендер де менің құлшылық еткеніме (Аллаға) құлшылық етпейсіңдер.
4. Мен сендердің табынғандарыңа (пұттарыңа) әсте табынған емеспін.
5. Мен құлшылық еткенге (Аллаға) сендер де құлшылық еткен жоқсыңдар.
6. Сендердің діндерің өздеріңе, менің дінім өзіме”.

ناصر (جاردہم) سۇرەسى

مادىنادا تۇسكەن، 4 ايات

وتە راحمدى ءارى مەيرىمدى اللانىڭ اتىمەن باتايمىن.

اللانىڭ جاردەمى جانە جەڭسى كەلگەن كەزدە (1)،

اللانىڭ دىننە ادامداردىڭ توپ-توبىمەن كىرگەندىگىن كۆرگەن كەزدە، (2)

راببىڭا تاسبىھ ايتىپ، ماقتاۋ ارنا! ودان كەشىرىم تىلە! راسىندا اللا – تاۋبەنى مەرەن قاپىلداۋشى. (3)

NASIR SÛRESİ

Madinada tûsken, 4 ayat.

Öte rahımdı ari meyirimdi Allanın atimen bastaymın.

1. Allanın cardemi cane cenisi kelgen kezde;
2. Allanın dinine adamdardın top-tobımen kirgendigin körgen kezde;
3. Rabbına tasbih aytıp, maktau arna! Odan keşirim tile! Rasında Alla – taubeni kabıldauşı.

НАСЫР СУРЕСІ

Мәдинада түскен, 3 аят.

Бисмилләһиррахманиррахим

1. Алланың жәрдемі және жеңісі келген кезде;
2. Алланың дініне адамдардың топ-тобымен кіргендігін көрген кезде;
3. Раббыңа тасбих айтып, мақтау арна! Одан кешірім сұра! Расында Алла – тәубені қабылдаушы.

عماساد (ارقان) سۇرهسى

مادىنادا تۇسكەن، 5 ايات

وتە راحمدى ەارى مەيرىمدى اللانىڭ اتمەن باتايمىن.

- (1) مكى قولى كۆيرەگىر أبۇ ەلاھاب! دەمەسە دە ول كۆيرەپ (كەتتى).
- (2) و غان مال-مۇلكىنىڭ دە، نىستەگەن كاسىپتەرنىڭ دە سەبى تىمەدى.
- (3) ول ەسوز جوق، لاۋلاپ جانغان وتقا كىردى.
- (4) ونىڭ وتىن كوتەرگەن (وسەكشى) قاتىنى دا كىردى.

(ونىڭ) موينىدا مىقتى ھىلىگەن ارقان (بايلاۋلى تۇرادى). (5)

MASAD SÛRESİ

Madinada túsken, 5 ayat.

Öte rahımdı ari meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

1. Eki kolı küyregür Abu Lahab! Demese de ol küyrep (ketti).
2. Oğan mal-mülkinin de, istegen kasipterinin de (eş paydası) timedi.
3. Ol söz jok, laulaپ canğan otka kiredi.
4. Onın otın kötergen (ösekşi) katını da kiredi.
5. (Onın) moynında mıktı esilgen arkan (baylaulı turadı).

MƏSƏD SÛRESİ

Mədinada túsken, 5 ayt.

Бисмилләһиррахманиррахим

1. Eki kolıñ qurıysın Əbu Ləhəb! Demese de ol qurıp (ketti).
2. Oğan mal-mülkinin de, istegen kəsipterinin de (eş paydası) timedi.
3. Ol söz jok, laulaп janğan otka kiredi.
4. Oğan otın kötergen (ösekşi) əyeli de kiredi.
5. (Onıñ) moynında mıqtı esilgen arkan (baylaulı turadı).

خلاص سۇرەسى

مەككەدە تۇسكەن، 4 ايات

وتە راحمدى ءارى مەيىرىمدى اللانىڭ اتمەن باتايمىن.

- (1). (ھەي، مۇھاممەت!) بىلاي دە: ول اللال جالعز.
- (2). اللال تاۋملىسىز (وغان كۆللى زات تاۋملىدى، مۇقتاج).
- (3). ول (ھىكىمدى) تۇدىرماغان، (ھىكىمنەن) تۇلمىغان.

وغان تەڭ كەلەر ەشكىم جوق.(4)

IHLAS SÛRESİ

Mekke de tüşken, 4 ayat.

Öte rahımdı ari meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

1. (Ey, Muhammet!) Bılay de: Ol Alla calğız.
2. Alla tauelsiz (Oğan külli zat taueldi, muktac).
3. Ol (eşkimdi) tudırmağan, (eşkimnen) tuılmağan.
4. Oğan ten keler eşkim cok.

ЫҚЫЛАС СУРЕСІ

Меккеде түскен, 4 аят.

Бисмилләһиррахманиррахим

1. (Ей, Мұхаммед!) Былай де: Ол Алла жалғыз (серігі жоқ).
2. Алла тәуелсіз (Оған күллі зат тәуелді, мұқтаж).
3. Ол тумады және туылмады.
4. Оған теңдес ешкім жоқ.

فالاق (ارايلى تاڭ) سۇرهسى

مەككەدە تۇسكەن، 5 ايات

وتە راحمدى ءارى مەيرىمدى اللانىڭ اتمەن باتايمىن.

بىلاي دە: ار ايلي تاڭنىڭ رايىنە سىنەمىن, (1)

جاراتقان ماقۇلقاتىنىڭ كەسىرىنەن, (2)

قاراڭغىلىق قاپتاغان كەزدەگى ءتۇننىڭ كەسىرىنەن, (3)

تۇيىنەشەكتەرگە دەم سالاتىن جادىگويلىرىدىڭ كەسىرىنەن, (4)

(كۇنشىلدەردىڭ كۇندەگەن كەزدەگى كەسىرىنەن (ساقتا دەپ). (5)

FALAK SÛRESİ

Mekkeде түскен, 5 ayat.

Öte rahımdı ari meyirimdi Allanın atımen bastaymın.

1. Bılay de: araylı tannın Rabbına sıynamın;
2. Caratkan maklukatının kesirinen;
3. Karanğılık kaptağan kezdegi tünnin kesirinen;
4. Tüyünşekterge dem salatın cadigöylerdin kesirinen;
5. Künşilderdin kündegen kezdegi kesirinen (sakta dep).

ФӘЛӘҚ СҮРЕСІ

Меккеде түскен, 5 аят.

Бисмилләһиррахманиррахим

1. Былай де: таңның Раббысына сиынамын;
2. Жаратқан мақұлықатының кесірінен;
3. Қараңғылық қаптаған кездегі түннің кесірінен;
4. Түйіншектерге үрлегендердің кесірінен;
5. Күншілдердің күндеген кездегі кесірінен.

عَناس (ادامزات) سۇرەسى

مەككەدە تۇسكەن، 6 ايات

وتە راحمدى ەارى مەيرىمدى اللانىڭ اتمەن باتايمىن.

(ەي، مۇحاممەت) بىلاي دە: سىينامىن ادامداردىڭ راببىنە (1)

ادامداردىڭ پاتشاسىنا (2)

ادامداردىڭ تاڭرىنە (3)

سبىرلاپ از غىرۇشنىڭ (شايتاننىڭ) كەسىرىنەن (ساقتا دەپ)، (4)

ول ادامداردىڭ كوكىرەگىنە ءۋاسۋاسا سالادى, (5)

ول قۇي جىننان قۇي ادامزاتتان ازغىرۇشلاردىڭ كەسىرىنەن ساقتا دەپ اللاغا سىيىنامىن. (6)

NAS SÛRESİ

Mekke de tûsken, 6 ayat.

Öte rahımdı ari meyirimdi Allanın atimen bastaymın.

1. (Ey, Muhammet!) Bilay de: sıyınamın adamdardın rabbına;
2. Adamdardın patşasına;
3. Adamdardın Tanirine;
4. Sıbırlap azğıruşının (şaytannın) kesirinen (sakta dep);
5. Ol adamdardın kökiregine uasuasa saladı.
6. Ol kuy cınnan kuy adamzattan azğıruşıldın kesirinen sakta dep Allağa sıyınamın.

НАС СУРЕСИ

Меккеде түскен, 6 аят.

Бисмилләһиррахманиррахим

1. Былай де: сиынамын адамдардың раббысына;
2. Адамдардың патшасына;
3. Адамдардың тәңіріне;
4. Сыбырлаған азғырушының кесірінен;
5. Ол – адамдардың көкірегіне уәсуаса (күмән-күдік) салады.
6. Ол (уәсуаса салушылар) жындардан және адамдардан.

2.2.4. İki Baskı Arasındaki Farklılıklar

Burada 1990 yılında Pekin’de basılan Akıt Hacı oğullarının orijinal çevirisi ile 2018 yılında Kiril harfiyle Astana’da basılan son baskıyı karşılaştıracamız. İki nüshanın özelliklerini ve aralarındaki farkları şöyle özetleyebiliriz:

Orijinal nüshada, her sûre başında “besmele”nin Kazakça anlamı olan “وته” (Öte rahımdı ari meyimdi Allanın atımen bastaymın) yer alırken eserin Kiril alfabesiyle yapılan baskısında bu değişmiş, “бисмилләһиррахманиррахим” (bismillahirrahmanirrahim) olmuştur.

1. Orijinal nüshadaki hemen hemen her sûrede rastladığımız “رأببنة” (rabbına) kelimeleri, eserin Kiril alfabesiyle yapılan baskısında “раббысына” (rabbısına) olarak değiştirilmiştir.

2. Orijinal nüshadaki “ونان” (onan, yani ondan) kelimesi, “одан” (odan) olarak; birçok sûredeki “قاتنن” (katın, yani hatun) kelimesi, “эйел” (ayel) olarak değiştirilmiştir. Aynı şekilde Mülk Sûresi’nin üçüncü âyetindeki “قأبنا عبئر كوز ببئرشى” (kayta bir köz cibberşi) ifadesi, “кайта-кайта жіті қара” (kayta-kayta citi kara) olarak değiştirilmiştir.

3. Eserin Kiril alfabesiyle yapılan baskısında birçok yerde parantez içerisinde orijinal nüshada olmayan bazı açıklamalar eklenmiştir. Kalem Sûresi’nin üçüncü âyetinde yer alan “ساغان ءسوزسىز تاؤسلماйтнн سبئلنق بار” (sağan sözsüz tausılmaytın sıylık bar) ifadesine “саған (барлық қиындыққа сабырлылық еткенің үшін) өлшеусіз сыйлық бар” (sağan (barlık kıyındıkka sabırlılık etkenin үшін) ölşeusiz sıylık bar) olarak açıklamada bulunmuştur. Maaric Sûresi’nin 35. âyetine “سوندىقتان بۇگن بۇل جئرده” (sondıktan bugün bul cerde oğan canaşır can cok) “сондықтан бүгін бұл жерде оған жанашыр (дос, қолдаушы) жан жоқ” (sondıktan bugün bul

cerde oğan canaşır (dos, koldauşı) can cok) olarak parantez içerisinde açıklık getirmiştir.

4. Orijinal nüshadaki bazı âyetlere getirilmiş olan dipnotlar son baskıda dikkate alınmamıştır. Örneğin: Bakara Sûresi'nin 96. âyetindeki “müşrikler” hakkında getirilmiş olan اللانك تهكدهسى، سەرىكتەرى بار دەۋشسلەر اراپتاردا “مۇشريك” دەپ اتالادى. بۇل (Allanın tendesi, serikteri bar deuşiler araptarda “müşrik” dep ataladı. bul “serik kosuşı” degen mağınada. Bular kapirlermen uksas) dipnot açıklaması verilmemiştir. Aynı şekilde Bakara Sûresi'nin 104. âyetindeki “راعینا” (*rağina*) teriminin dipnot açıklaması da verilmemiştir. Aynı şekilde Nisa Sûresi'nin 171. âyetindeki “مسیح” (mesih) kelimesine yapılmış dipnot açıklaması verilmemiştir vs.

5. Orijinal nüshada Akıt Hacı oğullarının mensup olduğu “Kerey” koluna ait olan ve günümüzde kullanım dışı olan kelimelerle çokça karşılaşıyoruz. Yeni nüshada ise bu kullanım dışı sözler yerine günümüz Kazakçasında bulunan kelimeler tercih edilmiştir.

6. Orijinal nüshada Müslümanların anneleri olan hanımlar ve Peygamber efendimizin eşleri hakkında iltifatlı “ایەلدر” (*ayelder*) kelimesi kullanılırken Mesed Sûresi'nin dördüncü âyetinde Ebu Leheb'in eşi için “قاتنى” (*katını*) kelimesi kullanılmıştır.²³⁸ Yeni nüshada ise bu inceliğe dikkat edilmemiştir. Hepsini için “ایەلدر” (*ayelder*) kelimesi kullanılmıştır.

Bu iki nüshayı karşılaştırmamız neticesinde şu sonuca varıyoruz: 2018 yılında editörlüğünü Muhammed Şingıs ve Ermek Muhammedkali'nin yaptığı Kiril alfabesiyle yapılan baskıda sadece gramer ve imla hataları düzeltilmiş, eser günümüz

²³⁸ Aziz Akıtu, Makaş Akıtu, *Kuran Karimin Kazakşa Audarması*.

Kazakçasına kazandırılmıştır. Eserin içeriğine yönelik herhangi bir değişiklik, düzeltme yoluna gidilmemiştir.

Yeni nüshada, orijinal nüshadan farklı olarak Kur'an'ın son cüzünde sık sık parantez içerisinde yorumlar yapılmıştır. Diğer cüzlerde olmayan bu açıklamalara niçin son cüzde yer verilmiştir? Editörlerin Arapça dil bilgisi seviyesinin son cüzü açıklayabilecek düzeyde olduğu için olabilir.

2.2.5. Belli Başlı Kavramların Tercüme Edilişi Hakkında

Kur'an-ı Kerîm'i tercüme eden her mütercim, terimlere anlam verirken çok dikkatli olmalıdır. Çünkü terimlere doğru anlam vermezse bir cümle tamamen yanlış çevrilecektir. Sadece bir cümle değil, âyetle alakalı sıyak ve sibak âyetleri de yanlış yorumlanabilir. Bu bağlamda, her Kur'an tercümanı öncelikle terimlerin doğru anlamlandırılmasına çok dikkat etmelidir.

Bu bağlamda Akıt Hacı oğullarının terimleri tercüme etmede başarılı olduklarını söyleyebiliriz. Ayrıca, bazı yerlerde terimlere farklı anlam vermişlerdir. Bakara Sûresi'nin 104. âyetini şu şekilde tercüme etmişlerdir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

هي مؤمندهر! سەندەر (پایغامبارغا) “راعینا” دەپ ایتپای، “ئۇنژۇرنا” دەپ (سپایی) سویلهگدەر، “وننڭ سوزینه قۇلاق سالڭدار. کاپرلەر (قیامتته) کۈیزەلتکیش ازاپقا ۇشرایدی.

(Ey müminler! Sender (payğambarğa) “rağina” dep aytpay, “unzurna” dep (sıpayı) söylender, onun sözine kulak salındar. Kapirler (kiyamette) küyzeltkiş azapka uşırardı).

Görüldüğü gibi mütercimler âyette geçen ”راعينا“ve”انظرنا“ kelimelerini tercüme etmeden Arapça şekliyle vermişler.²³⁹ Bu kelimelerin anlamını dipnot vererek şu şekilde açıklamışlardır:

راعينا، ونزورنا“ - ارباشادا ”بايقاپ قوي“، ”نازار سال“ دهگن ماغنا بهرمدى. بىراق ياهۇدىلەر ”راعينانى“ ادەبىي باسقما ماعنادا قارالاۋ تۇرغىسىنان قولداناتىندىقتان، مۇسلماندارغا بۇل ءسوزدى قولدانباۋ كەسەكتىگى ەسكەرتىلگەن.

(“Rağīna”, “unzurna” - arabşada “bayqap koy”, “nazar sal” degen mağına beredi. Birak yahudiler “Rağinani” adeyi baska mağınada karalau turğışınan koldanatındıktan, musulmandarğa bul sözdi koldanbau kerektigi eskertilgen).

Şunu da belirtmemiz gerekir ki orijinal nüshadaki hiçbir dipnot açıklamaları meâlin son baskısında verilmemiştir. Bu eksiklik, âyetin anlaşılmasına neden olacaktır.

Mütercimler Nisa Sûresi'nin 46. âyetinde geçen ”راعينا“ve”انظرنا“ kelimelerini tercüme etmeden Arapça şekliyle veriyorlar ve kelimelere dipnot olarak açıklık getirmiyorlar.²⁴⁰ Bunu, Bakara Sûresi'nin 104. âyetinde getirilen dipnotu tekrar etmemek için yapmış olabilirler. Ama Bakara Sûresi'ni okumadan direkt Nisa Sûresi'ni açarak okuyanlar için âyetin anlaşılma durumu söz konusu olacaktır.

Mütercimler âyet başlarında geçen “Mukatta” harflerine anlam vermede klasik yöntemi izlemişlerdir. “Munun mağınasın Allanın özi biledi” (Bunun manasını Allah'ın kendisi bilir) olarak geçmeyi tercih etmişlerdir. Bakara Sûresi'nin ilk âyetinde bu açıklığı getirdikten sonra, başka âyetlerde geçen “Mukatta” harflerine parantez içerisinde açıklık getirmemişlerdir. Örneğin:

²³⁹ Bkz., Mütercimler âyetin tercümesini Halife Altay'dan alıntı yapmıştır. S. 16.

²⁴⁰ A. Akıtu, M. Akıtu, *Kuran Karimin Kazakşa Audarması*, s. 86.

الم

أليف ءلام ميم“ (مؤننك ماغناسن اللاننك ءوزى بلمدى)“

(“*Alif Lam Mim*” *Munun mağınasın Allanın özi bileği*).²⁴¹

المص

“ءالف ءلام ميم ساد“.

(*Alif Lam Mim Sad*).²⁴²

كهيعص

“كاف ءها ءيا ءاين صاد“

(*Kaf He Ya Ain Sad*).²⁴³

“Müteşabih” kelime olarak, birbirine her bakımdan benzeyen şeyler demektir.

Terim olarak müteşabih, birden fazla anlamı var olan ve bu anlamlardan birini tercih etmek için başka bir delili gerektiren âyettir.

Müteşabih çoğunlukla Allah’ın zatı ve sıfatları, iman, ahiret gibi gaybi konuları içermektedir.²⁴⁴

Mütercimler müteşabih âyetlere şu şekilde anlam vermişlerdir. Örneğin Taha Sûresi’nin 5. âyetini şu şekilde tercüme etmişlerdir:

لرَّحْمٰنُ عَلٰى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ا

“rahımdı alla arıştı öz biligine aldı“

(*Rahımdı Alla Arıştı öz biligine aldı*)

(*Rahman olan Allah Arşı kendi yönetimine aldı*).

Meâlin son baskısında şu şekilde tercüme etmişler:

²⁴¹ A. Akıtuğu, M. Akıtuğu, a.g.e., s. 2.

²⁴² A. Akıtuğu, M. Akıtuğu, a.g.e., s. 151.

²⁴³ A. Akıtuğu, a.g.e., s. 305.

²⁴⁴ Râğib el-İsfahânî. *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân* (nşr. Safvân Adnân Dâvûdî), Dımaşk-Beyrut, 1412/1992, s. 254.

“Рақымды Алла ғарышта өз билігін жүргізді”

(Rahman olan Allah Arşta kendi yönetimini kurdu).

Mütercimler Fetih Sûresi'nin 10. âyetinde geçen müteşabih ifadeyi şu şekilde tercüme etmişlerdir:

يُدُّ اللَّهُ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ

“اللانىڭ قولى ولاردىڭ قولدارىنىڭ ۇستىندە”

“Allanın kolu olardin koldarının üstinde” (Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir).

Mütercimler bu âyete mecazi anlam vermeyerek, kelime anlamıyla tercüme etmişlerdir.

Meâlin son baskısında ise mecazi anlam kurmaya çalışmışlar:

“Allanın kudreti olardin koldarınan üstem”. (Allah'ın kudreti onların ellerinden yücedir).

Mecazi anlam kurmaya çalışmalarının nedeni Kazakistan'daki Selefi düşüncesiyle yürütülen yoğun mücadelenin semeresidir.

Yeri gelmişken mütercimlerin “Esmâ'ü-l Hüsna'yı” nasıl tercüme ettiklerine de yer verelim:

تَنْزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(بۇل) وتە راحمدى ارى مەيرىمدى اللادان تۇسكەن (ۋاھى)

“(Bul) öte rahımdı ari meyirimdi Alladan túsken (uahi)”

(Bu Rahman ve Rahim olan Allahtan indirilmiş (vahy))²⁴⁵

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“ول - اسا ۇستەم، حىكمەت بەسى”

²⁴⁵ A. Akitulu, M. Akitulu, a.g.e., s. 477.

(Ol – asa üstem, hikmet iyesi).

(O, yücedir, hikmet sahibidir).

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

ول اللآ - عوزى غانا، ودان باسقا قوداي جوق. ول كورنهؤدى ده، كومهستى ده ببلهدى. ول - وته“
”قايرىمدى، هر كهشه مهيرىمدى

(Ol Alla – özi ğana, Odan baska kудay cok. Ol körneudi de, kömesti de biledi.

Ol – öte kayırımıdı ari meyirimdi).

2.2.6. Eksik ve Yanlış Tercüme Yapıldığı Tespit Edilen Âyetler

Meâlde gramer ve imla hatalarıyla sık sık karşılaşılıyor. Kazakçayla Arapçanın gramer kurallarının uyumsuzluğu ve eserin basıldığı dönemin şartları bu hatalara neden olmuştur diyebiliriz.

Aynı zamanda bazı âyet ve ifadelerin eksik ve yanlış tercüme edildiğini de görmekteyiz. Bunların bazılarını aşağıdaki örneklerde sunmaya gayret edeceğiz.

Bakara Sûresi'nin 4. âyeti şu şekilde tercüme edilmiştir:

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“انه سولار غانا راببلارينىڭ تۇرا جولنىندا غنلار، سولار غانا مۇراتىنا جەتەتەندەر”

(Ane solar ğana Rabbılarının tura colındağular, solar ğana muratına cetetinder)²⁴⁶

“Ġana” kelimesinin Türkçe karşılığı “sadece”dir. Mütercimler bu kelimeyi kullanmakla âyetin manasına “hasır ve istisna” anlamını katmış oluyor. Aynı yanlış, meâlin yeni nüshasında da rastlanmaktadır. Âyetin meâlindeki “sadece” sözünü kaldırmanın daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

²⁴⁶ A. Akıtu, M. Akıtu, a.g.e., s. 2.

Bazen âyetlerde olduğu gibi parantez içi açıklamalarda da yanlış ve eksik tercümeyle rastlayabilmekteyiz. Örneğin:

Bakara Sûresi'nin 18. âyeti şu şekilde tercüme edilmiştir:

صُمُّ بُكْمٌ عُمِيٌّ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ

ولار ساڭراۋ (جاقسىلىقتى مستمەيدى)، ملقاۋ (جاقسىلىقتى سويلەمەيدى)، سوقىر (جاقسىلىقتى) “كورمەيدى، سوندىقتان از غنداغان بەتتەنەن قايتپايدى

(Olar sokır (caksılıktı estimeydi), mlkau (caksılıktı söylemeydi), sokır (caksılıktı körmeydi), sondıktan azğındağan betterinen kaytpaydı).

Âyetteki parantez içi açıklamalarındaki “caksılık” kelimesinin Türkçedeki karşılığı “iyilik” kelimesidir. Açıklamadaki “caksılıktı estimeydi” (*iyiliği duymazlar*), “caksılıktı söylemeydi” (*iyiliği söylemezler*), “caksılıktı körmeydi” (*iyiliği görmezler*) ifadelerinin yerine “akikattı estimeydi” (*hakikati duymazlar*), “akikattı söylemeydi” (*hakikati söylemezler*), “akikattı körmeydi” (*hakikati görmezler*) ifadesinin kullanması daha isabetli olurdu.²⁴⁷

Bu meâlde bazı kavramlara farklı yerlerde farklı anlamlar verilmiştir.

Örneğin:

Mütercim Bakara Sûresi'nin 18. âyetinde geçen صُمُّ بُكْمٌ kelimesini Kazakçaya doğru bir şekilde “mlkau” (dilsiz) olarak tercüme etmiştir.

ولار ساڭراۋ (جاقسىلىقتى مستمەيدى)، ملقاۋ (جاقسىلىقتى سويلەمەيدى)، سوقىر (جاقسىلىقتى) “كورمەيدى، سوندىقتان از غنداغان بەتتەنەن قايتپايدى

Bakara Sûresi'nin 171. âyetini de şöyle tercüme etmişler:

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعُقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءَ وَنِدَاءَ صُمُّ بُكْمٌ عُمِيٌّ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

²⁴⁷ İbadullayev, *Kasiyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması*, s. 12.

كاپرلەردى ۋىگىتتەۋىڭ ايغايىدى غانا مستىپ، ەسوزدىڭ ماغناسىن تۇسىنبەيتىن مالغا اينالغانمەن “ بىردەي، ولار ساڭراۋ، ساڭاۋ، سوقىر (اقىقاتتى مستىمەيدى، سويلەمەيدى، كورمەيدى)، سوندىقتان ولار ”. ەشئارسەنى تۇسىنبەيدى.

(Kapirlerdi ügitteuin ayğaydı ğana estip, sözdin mağınasın tüsinbeytin malğa aynalğanmen birdey, olar sanırau, sakau, sokır (akikattı estimeydi, söylemeydi, körmeydi), sondıktan olar eş narsemi tüsinbeydi.)

Burada mütercimler “hiç konuşamayan, dilsiz” kelimesinin karşılığı olan “بُكْمٌ” kelimesini “sakau” yani “peltek” olarak yanlış çevirmişlerdir. Bu kelimenin Kazakça karşılığı “мылқау” yani “mılkau” kelimesidir.²⁴⁸

Kur’an’ı tercüme ederken âyette geçen “te’kid” harflerini ve “atıfları” dikkate alarak tercüme etmek çok önem arz eder. Aksi takdirde âyete yanlış anlam verme veya eksik tercüme etme ihtimali yüksektir. Aynı problem bu meâlde de var.

Mütercimler Hicr Sûresi’nin 23. âyetini şu şekilde tercüme etmişler:

وَأِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ

راسئندا، ەبىز (ەبارىن دە) تىرىلتەمىز، (ەبارىن دە) ولتىرەمىز، (بارىنە) مۇراڭەرمىز.

(Rasında, biz (barin de) tiriltemiz, (barin de) öltiremiz, (barine) muragermiz).

Âyette geçen لَنَحْنُ kelimesindeki “lam” te’kid harfinin te’kid anlamına vurgu yapılmamıştır. “Sadece biz” diye vurguyla tercüme edilmesi gereken, genel anlamda “biz” olarak tercüme etmişlerdir. Bununla beraber ondan sonra gelen atıf cümlelerine de vurgu yapılmaksızın manayı genel bırakmıştır. Dolayısıyla burada yanlış ve eksik tercüme edildiğini görüyoruz.

²⁴⁸ Akimhanov, *Kuran Karim, Kazakça Tüsendirmeli Audarma*.

Ayrıca bu âyette, eserin son nüshasında aynı şekilde vurgulamamakla beraber, “muragermiz” (biz mirascıların) kelimesinin yerine “uemiz” (biz sahib olacağız) kelimesi kullanılmıştır. Bu anlam Kur’an Yolu meâlinden alıntılanmıştır.²⁴⁹

Mütercimler Enbiya Sûresi’nin 16. âyetini şu şekilde tercüme etmişler:

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا عِبِينَ

“ءببز جرردى، كوكتى جانە بۇل مكەۋىنىڭ ار اسندا غباردى وينشيق قىلىپ جار اتپادىق”

(Biz cerdi, kökti cane bul ekeuinin arasındağılardı oyınşık kılıp caratpadık).

Âyette geçen عِبِينَ kelimesini mütercimler “oyınşık” (oyuncak) olarak tercüme ederek manayı eksiklik bırakmışlardır. Hâlbuki “eşbir maksatsız oyun için caratpadık”²⁵⁰ veya “oyun-külki için caratpadık”²⁵¹ olarak tercüme etmesi daha isabetli olurdu.

Ayrıca mütercimlerin bu âyeti yanlış çevirmelerinin nedeni, Halife Altay’dan alıntı yapmalarındır.²⁵²

Enbiya Sûresi’nin 18. âyetini şu şekilde tercüme etmişler:

بَلْ تُفْزِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمُهُ فَإِذَا هُوَ رَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ

جالعاندى شىندىقپەن سوغار بولساق، قاقماكدایدان وترغزامىز. ول سول زاماتتاق قۇرىدى. اللانى

“!سوایتتیقپەن سیپاتتاغان سوزدەرڭ ءۇشىن سەندەرگە نەتكەن وكنیش

(Calğandı şındıqpen soğar bolsaq, kakmandaydan otırğızamız. Ol sol zamattak kurıdı. Allanı suayttıkpen sipattağan sözderin için senderge netken ökiniş!).

Mütercimler âyette geçen مِمَّا تَصِفُونَ kelimesini Allah’a yakışmayan beşeri, çirkin vasıfla “Allanı suayttıkpen sipattağan” (Allah’ı yalancılıkla vasıflandıran) olarak

²⁴⁹ Bkz., Karaman, Kur’an Yolu Meâli.

²⁵⁰ İbadullayev, Kasiyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması.

²⁵¹ Akimhanov, Kuran Karim, Kazakşa Tüsindirmeli Audarma.

²⁵² Bkz., Altay, Kuran Şarif, Kazakşa Mağına Cane Tüsiniği, s. 323.

tercüme etmiştir. Bu, aynı zamanda büyük yanlışlardan sayılmaktadır. “*Allağa tanğan sipattarin*”²⁵³ veya “*Allanı sipattaşan sözderin üşin*”²⁵⁴ olarak tercüme etmesi daha isabetli olacaktır.

Bazen de mütercimler yaşadıkları bölgenin ve bağlı kaldıkları kolların lehçesini kullanmaktadırlar. Bu nedenle âyetler günümüz Kazakçasına hakkıyla aktarılamamaktadır. Bir hata da zamirlerin doğru tercüme edilememesidir. Örneğin: Mü’minûn Sûresi’nin 20. âyetini mütercimler şu şekilde tercüme etmişler:

وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذُّهْنِ وَصِنْبِغٍ لِّلْأَكْلِيِّنَ

وننمەن تۆر-سینادان شىغاتىن، جەۋگە بولاتىن ماي (ءتارىزدى جەمسس) بەرەتنن ءبىر ءتۈرلى “*اغاتى وسىردىك*”.

(*Onimen Tur-Sinadan şığatın, ceuge bolatın may (tarizdi cemis) beretin bir türli ağaştı ösirdik*).

Mütercimler تَنْبُتْ kelimesini “*cem’u mütekellim*” siğasında “*ösirdik*” (*biz yetiştirdik*) olarak tercüme etmiştir. Aynı zamanda “*bir türli ağaştı ösirdik*” (*garib bir ağacı yetiştirdik*) diyerek de âyetin manasını daha da anlaşılmasız hâle getirmiştir. Hâlbuki mütercimler biraz daha araştırma yapmış olsalar bahsi geçen ağacın “*zeytin ağacı*” olduğunu öğreneceklerdi.²⁵⁵

Bazen mütercimlerin âyetin özünden sapmamak maksadıyla âyetleri kelimesi kelimesine tercüme ettiklerini, açıklık getirilmesi gereken yerde açıklık getirmediklerini görüyoruz. Bu durumlarda âyete açıklık getirmekle âyetin manası yerli yerine oturur. Açıklık getirmediği takdirde âyetin manasının anlaşılması zor olur.

Mü’minûn Sûresi’nin 27. âyetini şu şekilde tercüme etmişler:

²⁵³ İbadullayev, *Kasıyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağınalık Audarması*.

²⁵⁴ Akimhanov, *Kuran Karim, Kazakşa Tüsindirmeli Audarma*.

²⁵⁵ Altay, *Kuran Şarif, Kazakşa Mağına Cane Tüsiniği*, s. 343.

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ
وَأَهْلِكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ

ءببز وغان: “ءببز دىڭ كوز الدىمىزدا ۋاھىمىز بويىنشا كىمە جاسا. قاشان ءامرىمىز كەلىپ تاندىردان (سۇ) “
اتىلىپ شىققان كەزدە (توپان سۇ قايتاغاندا) ءار جىنىستان (مەركەك-ۇرغاشى) ءبىر-ءبىر جۇپ جانە وتباسىڭدى
ولاردىڭ شىندەگى زاۋالغا ۋكىم مىنگەندەردەن باسقاسىن سالىپ ال. زالىمدار تۇرالى ماغان جالباربنا! راسىندا
”ولار سۇغا باتىرىلادى” دەپ ۋاھى ەتتىك.

(Biz oğan: “bizdin köz aldımızda uahımız boyınşa keme casa. Kaşan amirimiz
kelip tandırdan (su) atılıp şıkkan kezde (topan su kaptaganda) ar cınıstan (erkek-
urğası) bir-bir cup cane otbasındı olardıñ işindegi zaualğa ükim etilgenderden
baskasın salıp al. Zalımdar turalı mağan calbarınba! Rasında olar suğa batırıladı”
dep uahi ettik).

Âyette geçen “Bizdin köz aldımızda” (Bizim göz önümüzde) cümlesine “bizdin bakılaumımızben” (bizim denetimimizde)²⁵⁶ olarak açıklık getirmediği takdirde Allah’a -haşa- beşeri sıfatlar atfedilmiş olur, âyetin manası anlaşılmaz.

Bir de “zaualğa ükim etilgenderden baskasın” (zevale hüküm edilenler hariç) cümlesine de “Allanın kaharına uşırardı degen ükim şıkkandardan baska” (hakkında Allah’ın gazabına uğrayacakları hükmedilmişler hariç)²⁵⁷ olarak açıklık getirilmemesi durumunda âyetin anlaşılması bayağı zorlaşacaktır.

Furkan Sûresi’nin 36. âyetini şu şekilde tercüme etmişler:

فَقُلْنَا أَذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تدميراً

ءببز ولارغا: “اياتتارىمىزدى موبىندا ماغان قاۋىمغا بارىڭدار ” دەدىك. اقىرىندا ول قاۋىمدى (رايىنان)

”قايتاغاندىقتان) تىپىل قىلدىق.

²⁵⁶ Akimhanov, Kuran Karim, Kazakşa Tüsindirmeli Audarma, s. 343.

²⁵⁷ Akimhanov, a.g.e., s. 343.

(Biz olarğa: “ayattarımızdı moyındamağan kauımğa barındar” dedik. Akırında ol kauımdı (rayınan kaytpağandıktan) tipil kıldık”.

Âyetin sonunda yer alan “*mef’ulü mutlak’a*” *لَقَدْ مَرَّ نَاهُمْ تَدْمِيرٌ* doğru te’kid anlamı vererek vurgu yapılmamıştır. Bu aynı zamanda âyete pekiştirme anlamı kazandırmaya engel olmuştur.²⁵⁸

Mütercimler Fil Sûresi’nin 3. âyetinin şu şekilde tercüme etmişler:

وَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ

“ولارغا توپ-топ-топ қўстardı қибберди”

(Olarğa top-top kustardı ciberdi).

Âyette geçen kuşların eabil kuşları olduğunu apaçık belirtilen “*طَيْرًا أَبَابِيلَ*” kelimesine rağmen, mütercimler “kuşlar” olarak anlam vermişler ve bahsi geçen kuşların eabil kuşları olduğunu parantez açarak da belirtmemişlerdir. Dolayısıyla âyetin anlamı eksik kalmıştır.²⁵⁹

Fil Sûresi’nin 5. âyetini ise şu şekilde tercüme etmişler:

فَجَعَلْنَاهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ

“جايراتып қокымға айналдырды”.

(Cayratıp kokımğa aynaldırdı).

Mütercimlerin âyetteki “*كَعَصْفٍ*” kelimesine “*kokım*” (çöp) anlamını vermelerini isabetli bulmuyoruz. Kelime “*Celingen saban*” (yenilmiş ekin yaprağı) olarak tercüme edilseydi daha isabetli olurdu.²⁶⁰

²⁵⁸ İbadullayev, *Kasiyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması*, s. 424.

²⁵⁹ Akimhanov, *Kuran Karim, Kazakşa Tüsindirmeli Audarma*.

²⁶⁰ İbadullayev, *Kasiyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması*.

2.3. İbadullayev Sabit Zamadinulu, Kasiyetti Kuran Jane Kazak Tilindegi Magınalık Audarması.

2.3.1. Mütercim Hakkında

Sabit İbadullayev Zamaddinoğlu, 11 Temmuz 1973'te Kızılorda ilinin Syrdarya bölgesindeki Akzharma köyünde doğdu. 1990 yılında köyde Kazak Lisesinden mezun olduktan sonra Kızılorda Pedagoji Enstitüsü Kazak Filolojisi Fakültesine girdi. 1993 yılının sonunda, Kazakistan Müslümanlarının Manevi İdaresi himayesinde Mısır Arap Cumhuriyeti El-Ezher Üniversitesine gitti. 2004 yılında, üniversitede bir hazırlık kursu, bir dinî enstitü ve bir Arap filolojisi fakültesini içeren tam teşekküllü bir eğitim programını tamamladı. 2006 yılında yurda döndükten sonra Korkut Ata Kızılorda Devlet Üniversitesi Kazak Filolojisi Fakültesi Yazışma Bölümünden mezun oldu. 2006'dan 2007'ye kadar Almatı'daki "Nigmet" Yayınevinde çevirmen-editör olarak çalıştı, 2007'den 2009'a kadar "Ğibrat" Yayınevinde baş editör olarak çalıştı. Nisan-Kasım 2009 tarihleri arasında Turizm ve Spor Bakanlığı Spor Komitesi bünyesindeki RSE Millî Personel Takımları ve Spor Rezerv Müdürlüğünün Almatı şubesinde Kazak dili eğitmenliği yaptı. Kasım 2009'dan Nisan 2010'a kadar Kızılorda'da "Nur" gazetesinde editör yardımcısı olarak çalıştı. 2010'dan 2013'e kadar Kur'an'ı Kazak diline çevirerek bireysel yaratıcı çalışmalar yaptı. Nisan 2013'ten bu yana, Kazakistan Müslümanları Ruhani İdaresi tarafından yayımlanan "İman" dergisinin genel yayın yönetmeni yardımcısı olarak görev yapmaktadır. 2013-2015 yılları arasında Nur-Mübarek Üniversitesinde yüksek lisans yaptı ve İslami İlimler alanında yüksek lisans akademik derecesi aldı. Bugüne kadar, çeşitli dinî konularda elli kadar irili ufaklı kitap ve Kazak basınında din üzerine çok sayıda makale yayımladı.

Muftiyatın Ulemalar Heyetinin üyesi olan Sabit İbadullayev, aynı zamanda Kazak dili ve edebiyatı uzmanıdır. Sabit İbadullaev meâli tefsiri/manevi tercüme yöntemi ile yapmıştır. Her bir sûrenin başında onun ismi ile ilgili kısaca bilgi vermiş, ardından sûrenin Mekkî ya da Medenî olduğunu belirtmiştir. Kur'an'daki mecazi anlamdaki sözleri köşeli parantez içinde Kazakçadaki karşılıklarıyla tercüme etmiştir. Anlaşılması zor kelime veya cümlelerin açıklayıcı manalarını ise normal parantez içinde vermiştir. Mütercim meâlini yazarken Kur'an ilimlerine dair yazılan eserlerden, klasik müfessirlerin tefsirlerinden ve kendinden önceki Kazak ve Rus meâlcilerinin meâllerinden istifade etmiştir. Bu meâl Kazak okuyucuların kolay anlayacağı şekilde basit bir dilde yazılmıştır.

Yazarın Eserleri:

1. “*Ayttar cane Arnayı Künder*”, Aziyat Baspası, Çimkent 2012, 800 Sayfa.
2. “*Senim Tuğurnaması*”, Ğibrat Baspası, Almatı.
3. “*Alapes, Taz cane Sokır*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2008, 16 sayfa.
4. “*Aldaspan Duğaları*”, Aziyat Baspası, Çimkent 2010, 92 Sayfa.
5. “*Allah Kepil Retinde Cetkilikti*”, Ğibrat Baspası, Almatı.
6. “*Ulu Allanın 99 Korkem Esimi*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2008, 174 sayfa.
7. “*Alla Üşin Caksı Körü*”, Ğibrat Baspası, Almatı.
8. “*Alladan Başka Tanir Cok*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2008, 16 sayfa.
9. “*Allanın Kudreti*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2008, 16 sayfa.
10. “*Altın Kömbe*”, Ğibrat Baspası, Almatı.
11. “*Arvaktar Armanı*”, Aziyat Baspası, Çimkent 2011, 40 Sayfa.
12. “*Aspan Keremetteri*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2009, 20 Sayfa.

13. “*Aspannan Şıkkan Daus*”, Ğibrat Baspası, Almatı.
14. “*Ak Bata, (Bıķķanata Tilekter)* “ Ğibrat Baspası, Almatı 2006, 64 sayfa.
15. “*Ak Bata*”, : UZO Baspası, Almatı 2008, 64 sayfa.
16. “*Din men Dastür*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2013, 192 sayfa.
17. “*El Bolam Desen Besigindi Tüze*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2008, 224 sayfa.
18. “*En Kayırlısı*”, Aziyat Baspası, Ğimkent 2010, 224 sayfa.
19. “*Cer Keremetteri*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2009, 20 Sayfa.
20. “*Ceti Napıl Namaz*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2007, 55 sayfa.
21. “*Cüz Bir Duĝa*”, Ğibrat Baspası, Almatı.
22. “*Cın Şaytannın Örmekteri*”, Aziyat Baspası, Ğimkent 2010, 64 sayfa.
23. “*Zirat pen Ğibrat*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2008, 208 sayfa.
24. “*İmandı Bala*”, Ğibrat Baspası, Almatı.
25. “*İslam Ğulamaları*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2008, 120 sayfa.
26. “*İslam ’daĝı Ayek Hukuĝı*”, Musılman Baspası, Almatı.
27. “*Kemedeginin Canı Bir*”, Ğibrat Baspası, Almatı.
28. “*Kesirli Küştermen Küres*”, Musılman Baspası, Almatı.
29. “*Künanın Zardaptarı*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2007, 81sayfa.
30. “*Kabir Ziyarat Etu Adepteri*”, Aziyat Baspası, Ğimkent 2010, 40 sayfa.
31. “*Kaytar Künge Dayındık*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2006, 80.sayfa.
32. “*Kayııımdı kisi*”, Ğibrat Baspası, Almatı.
33. “*Kara Zere*”, Ğibrat Baspası, Almatı.
34. “*Karız cane Odan Kutulu colı*”, Musılman Baspası, Almatı 2009, 40 sayfa.
35. “*Kasiyetti Kuran cane Onın Kazak Tilindegi Maĝınalık Audarması*”, Cedel Baspası, Almatı 2015, 774 sayfa.

36. “*Kuran Karim Kissakları*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2007, 146 sayfa.
37. “*Kuran Kurmeti cane Hatım Turalı*”, Aziyat Baspası, Ğimkent 2010, 86 sayfa.
38. “*Kuran Hatı Duğası*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2007, 40 sayfa.
39. “*Kırık Zikir Turalı Hadis cane Kırık Kudsi Hadis*”, Aziyat Baspası, Ğimkent 2011, 68 sayfa.
40. “*Kıska Sure Tapsiri*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2007, 56 sayfa.
41. “*Mucizalar, İlahi Keremetter*”, Aziyat Baspası, Ğimkent 2011, 84 sayfa.
42. “*Musılmandı Stylau Hakındağı Seksen Hadis*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2008, 82sayfa.
43. “*Musılmanşa At Koyu*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2008, 80 sayfa..
44. “*Mumin Ayelder*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2007, 90 sayfa.
45. “*Nağız Nurnama Duğaları*”, Almatı.
46. “*Намазды ықыласпен оқудың 41 шарты*”, Aziyat Baspası, Ğimkent 2012, 80 sayfa.
47. “*Oraza Duğaları*”, Nığmet Baspası, Almatı 2006, 34 sayfa.
48. “*Ötkir Kılış*”, Ğibrat Baspası, Almatı, 2007, 100 sayfa.
49. “*Hz. Muhammed Payğambardın Kıskaşa Ömirbayanı*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2010, 72sayfa.
50. “*Sadaka Beruşi*”, Ğibrat Baspası, Almatı.
51. “*Tura Col Tapkan Tulğalar*”, Aziyat Baspası, Ğimkent 2007, 64 sayfa.
52. “*Ülken Künalar*”, Musılman Baspası, Almatı 2009, 156 sayfa.
53. “*Fıkıh Maseleleri*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2008, 156 sayfa.
54. “*Hanımdar Hakında 10 Hadis*”, Almatı.
55. “*Hikmetti Hikayalar*”, Aziyat Baspası, Ğimkent 2010, 96 sayfa.

56. “*Fatiha, Yasin, Mülük Sureleri cane 30.para*”, Aziyat Baspası, Çimkent 2010, 100 sayfa.
57. “*Tanım Tuğırı*”, Ğibrat Baspası, Almatı 2013, 96 sayfa.
58. “*İslamdadağı Ardaktı Analar*”, Aziyat Baspası, Çimkent 2011, 76 sayfa.
59. “*Mübarak Ramazan*” Ğibrat Baspası, Almatı 2013, 80 sayfa.
60. “*Ülken Künalar*”, Musılman Baspası, Almatı 2009, 56 sayfa.
61. “*Musılman Küntizbesi*”, Musılman Baspası, Almatı 2010, 378 sayfa.

2.3.2. Meâlin Tanıtımı ve Teknik Özellikleri

Meâl Kazakça olup Kiril alfabesiyle 2015 yılında Almatı şehrinde basılmıştır. Eser 2018 yılında Kazakistan Diyanet işleri Başkanlığı tarafından yeniden basılmıştır. Yazar Kur’an’ı tercüme edene kadar tercüme işleriyle meşgul oluyor. Hikâyeler, masallar, kısa hadis kitapları ve cüz cüz olarak Kur’an’dan bazı cüzleri ve sûreleri tercüme etmiştir. Kur’an’ı tercüme edene kadar uzun yıllar altmış küsur kitap ve broşür tercüme etmiştir. Bir nevi Kur’an’ı tercüme etmeye uzun yıllar hazırlık yapmıştır diyebiliriz.

Meâlin dili sadedir. Yazar Kazakların çokça yaşadığı ve Kazak dilinin Sovyet döneminin dil politikasına rağmen korunduğu Kazakistan’ın güney bölgesinde Kızılorda iline bağlı Aral ilçesinin köylerinde yetişmiştir. Kendisi Kazak dili uzmanı olduğu için günümüze kadar tercüme edilmiş meâllerin içinde dil bakımından sade ve Kazak dilinin maharetini açabilmiş yegane meâl sayılır. Meâlde Kazak Türkçesinde kullanım dışı olmuş ve yazarın doğmuş olduğu bölgeye ait kelimelerle de karşılaşırız. Örneğin:

“*Шын мәнінде, сені жек көрушінің өзі шұнақ (күллі қайырдан мақұрым қалады)!*”

(Şin maninde, eni cek körüşinin özi şunak (Küllü kayırdan makurım kaladı)!

Âyette gecen “шұнақ” (*şunak*) kelimesi Kazak Türkçesinde kullanım dışı olmuş ve yazarın doğmuş olduğu bölgeye ait kelimelerdendir. Manası mütercimim açıkladığı üzere “(күлли қайырдан мақұрым қалады)” “Küllü kayırdan makurım kaladı” (Tüm iyilik ve hayırdan mahrum kalacaktır) anlamı taşır.²⁶¹

Mütercim Kureyş Sûresi’ni tercüme ederken sûre âyetlerinin anlamını Fil Sûresi’yle bağlantılı olarak tercüme etmiştir. Bunu kelimelere yapılan parantez içi açıklamalarda fark edebiliriz. Âyetteki “رَحَلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ” “yaz” ve “kış” seyahatlerinin “Yemen’e ve Şam’a” olan seyahat olarak değerlendirmiştir. “وَأَمَّنَّهُمْ مِّنْ حَوْفٍ” âyette geçen korku ve tehlikenin “fil” sahiplerinden gelen tehlikeden korudu” olarak değerlendirmiştir. İnceleme sırasında mütercimim bu manayı *Kurtubî Tefsiri*’ne dayanarak verdiğini görüyoruz.²⁶² Dolayısıyla mütercim, okuyucuya kolayca anlaşılabilir bir meâl sunmuştur.

Teknik özellikleri:

1. Meâlin ön sözünü Kazakistan Diyanet İşleri Başkanı Ercan Hacı Malğacıulu yazmıştır.
2. Giriş bölümünde Kur’an’ın nasıl bir kitap olduğu, mütercimlerde aranan şartlardan söz eden mütercim; kendinden önceki mütercimlerin yaptıkları yanlışları tekrarlamamak amacıyla bu meâli yazmaya başladığını ifade etmiş. Devamında tercümenin çeşitlerine değinmiş ve ilim ehlinde meâlde olabilecek yanlışları kendine bildirimeleri hususunda ricada bulunmuştur.

²⁶¹ İbadullayev, *Kasıyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması*, s. 765.

²⁶² Kurtubî, *el-Câmi’ li-aḥkâmi’l-Ḳur’ân*, Beyrut 1405/1985, c. XV, s. 200.

3. Meâl her meâlde olduğu gibi sağdan sola değil, soldan sağa doğru yazılmıştır.
4. İlk başta sûre ismi veriliyor. Sûre isimlerini tercüme etmeden Arapça isimleri üzerine bırakmıştır. Sûre isminin altına Mekkî, Medenî olduğu ve âyet sayısı verilmiştir. Sûrelerin Mekkî veya Medenî listesini *Kurtubî Tefsiri*'ne göre yapmıştır.
5. Bir sayfa ikiye bölünmüş; sağ tarafta Kur'an'ın Arapça nüshası, sol tarafta bu ayetlerin meâli verilmiştir.
6. Âyetteki hazifler ve gizli zamirler parantez içerisinde açıklanmıştır.
7. Fatiha Sûresi'ndeki "bismillah" lafzını sûrenin birinci âyeti olarak almıştır.
8. Âyet numaralarını âyetin başına koymuştur.
9. Tercüme metni içerisinde verilmiş parantezlerdeki söz, ifade ve cümleler aşağıdaki maksatlar için kullanılmıştır:
 - şahıs ve işaret zamirlerinin kime ve neye ait olduğunun gösterilmesi.
 - Eksilteli cümlelerin tamamlanıp anlaşılması.
 - Âyetlerin siyak ve sibak bağı kurulması.
 - Kısa açıklamalar için.²⁶³
10. Mushaflardaki sayfa başı ve sayfa sonu âyetlerin başlangıç ve bitişine riayet edilmemiştir.
11. Âyetlerde geçen bazı peyamberlerin ismini Kazakça söylenişiyle vermiştir. Örneğin: "Жақып" "Cakıp" (Yakub), "Жүніс" "Cünis" (Yunus), "Жүсін" "Cüsip" (Yusuf).

²⁶³ Samet, *Kur'an'da Müteşabih İfadelerin Kazakçaya Çeviri Problemi: 20. Asırda Yazılmış Kazakça Meâller Örneğinde*, s.88.

12. Her sûrenin başlıklarının hangi anlama geldiği sayfa sonunda dipnot olarak açıklamada verilmiştir. Örneğin: “*Kəhf cüreci*” (*Kəhf Sûresi*).

“*Kəhf*” сөзі “үңгір” деген мағынаны білдіреді. Сүреде діні үшін үңгірді паналаған жастардың қиссасы қамтылғандықтан осылай аталған”.²⁶⁴

(“*Kahf*” sözi “üngir” degen mağınanı bildiredi. Surede dini үшін üngirdi panalağan castardın kissası kamtılğandıktan osılay atalğan)

13. Mütercim âyette geçen bazı kelimelere sayfa sonunda dipnot vererek açıklık getiriyor. Örneğin:

Nisa Sûresi'nin 46. âyetinde geçen “زَاعِنًا” kavramına şu şekilde açıklık getirmiştir: “*Рағина*” сөзі келемеж, ьзақ мағынасында қолданылған.” (“*Rağina*” sözi kelemec, mazak mağınasında koldanılğan)

(“*Raine*” kelimesi hakaret, hakir görmek manasında kullanılmıştır).

Mütercim meâl yazım sırasında Kazakça, Türkçe, Rusça meâllerden; klasik ve çağdaş müfessirlerin Arapça (*Celalein, Şa'raui, Kurtubi*) tefsirlerinden istifade etmiştir.

2.3.3. Bazı Kısa Sûrelerin Meâlinden Örnekler

“Фатиха” сүресі

Меккеде түскен, жеті аят

1. Аса мейірімді, мейірбан Алланың атымен
2. Бүкіл мадақ әлемдердің (*жаратылыстардың*) Раббысы Аллаға тән,
3. Аса мейірімді (*күллі жаратылысына*) әрі (*Қиямет күні иман келтіргендерге*) Мейірбанға,

²⁶⁴ İbadullayev, *Kasıyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağınalık Audarması*, s. 339.

4. Қарымта (*Қиямет*) күнінің патшасына!
5. Саған ғана табынамыз және Сенен ғана медет тілейміз!
6. Бізді тура жолға баста,
7. Өзің нығметке бөлегендердің жолына, ашуыңа ұшырағандардың және адасқандардың (*жолына*) емес.

“FATĪHA” SŪRESİ

Мекеде түскен, ceti аят

1. Аса мейірімді, мейірбен Алланың атымен
2. Бүкіл мадақ әлемдердің (*caratılıstardın*) Раbbысы Аллаға тан,
3. Аса мейірімді (*küllli caratılısına*) әрі (*kiyamet küni iman keltirgenderge*) Мейірбанға,
4. Қарымта (*Kiyamet*) күнінің патшасына!
5. Саған ғана табынамыз және Сенен ғана медет тілейміз!
6. Бізді тура жолға баста,
7. Өзің нығметке бөлегендердің жолына, ашуыңа ұшырағандардың және адасқандардың (*colına*) емес.

“Фил” сүресі

Мекеде түскен, бес аят.

Аса мейірімді, мейірбан Алланың атымен

1. Сен (*ya, Мұхаммед*) Раббыңның пілдердің иелеріне не істегенін көрмедің бе?
2. (*Алла*) олардың айналарын адастырмады ма?
3. Әрі (*Алла*) оларға (*әскерлерге*) тізбек-тізбек құстар жіберді.

4. Оларға (*әскерлерге*) (*құстар*) күйдірілген саз тастар тастады.

5. Һәм (*Алла*) оларды (*әскерлерді*) желінген сабандай етті.

FİL” SÛRESİ

Mekekde түскен, бес ayat

Asa meyirimdi, meyrben Allanın atımen

1. Sen (*ua, Muhammed*) Rabbınnın pil iyelerine ne istegenin körmedin be?

2. (*Alla*) olardı aylaların adastırmadı ma?

3. Ari (*Alla*) olarğa (*askerlerge*) tizbek-tizbek kustar ciberdi.

4. Oларға (*askerlerge*)(kustar) күйдірілген саз тастар tastadı.

5. Ham (*Alla*) olardı (*askerlerdi*) celingen sabanday etti.

“Құрайш” сүресі

Мекеде не Мәдинада түскен, төрт аят.

Аса мейірімді, мейірбан Алланың атымен

1. Құрайыштың бірігуі үшін,

2. қыстағы (*Иеменге*) және жаздағы (*Шамға*) сапарларындағы бірігуі үшін,

3. (*сол үшін*) олар осынау Үйдің (*Қағбаның*) Раббысына құлшылық етсін,

4. Өздерін аштықтан азықтандырған һәм қауіп-қатерден (*ніл иелерінен*)

аман сақтаған (*Алла Тағалаға*).

“KURAYŞ” SÛRESİ

Mekekde ne Madinada түскен, төрт ayat

Asa meyirimdi, meyrben Allanın atımen

1. Kurayştın birigui үшін,

2. Kıstağı (*Emenge*) cane cazdağı (*Şamğa*) saparlarıндағы birigui үшін,

3. *(Sol үшін)* olar osınau Üudin *(Kağbanın)* Rabbısına kulşılık etsin,
4. Özderin aştıktan azıktandırған ham kauip-katerden *(pil iyelerinen)* aman sakтаған *(Alla Тағалаға)*.

“Мағун” сүресі

Мекеде не Мәдинада түскен, жеті аят.

Аса мейірімді, мейірбан Алланың атымен

1. *(Уа, Пайғамбар)* қарымтаны *(сауап, жазаны)* өтірікке шығарғанды көрдің бе?
2. Әне, жетімді қуып жіберетін – сол.
3. әрі ол *(өзін де, өзгені де)* міскінді тамақтандыруға нұсқамайды.
4. *(Екіжүзді)* намаз оқушыларға *(Қиямет күні)* неткен қасырет,
5. Намаздарына салғаырт *(қарайтын)*,
6. және *(намазды, игі істі)* рия *(көрсету, мақтаныш)* үшін жасайтын,
7. әрі бұйымтайға тиым салатын *(құрал-сайман, керек зат сұраса, бермейтін)*!

“MAĞUN” SŪRESİ

Mekekde ne Madinada түскен, ceti ayat

Asa meyirimdi, meyirben Allanın atımen

1. *(Ua, Payғambar)* karımtanı *(sauap, cazanı)* ötirikke şıғarғandı kördin be?
2. Ane, catimdi kuip ciberetin – sol
3. ari ol *(özin de, özgeni de)* miskindi tamaktandıruға nuskamaydı.
4. *(Ekicüzdi)* namaz okuşılarға *(Kiyamet küni)* netken kasıret,
5. Namazdarına salğirt *(karaytın)*,

6. Cane (*namazdı, iygi isti*) riya (*körsetu, maktanış*) үшін casaytın,
7. Ari buyımtayǵa tıym salatın (*kural-sayman, kerek zat surasa bermeytin*)!

“Кәусар” сүресі

Мекеде не Мәдинада түскен, үш аят.

Аса мейірімді, мейірбан Алланың атымен

1. Ақиқатында, Біз саған (*ya, Мұхаммед*) Кәусарды (*жұмақ дариясын*) бердік!
2. Ендеше, Раббың үшін намаз оқы да, құрбандық шал!
3. Шын мәнінде, сені жек көрушінің өзі шұнақ (*күллі қайырдан мақұрым қалады*)!

“KAUSAR” SŪRESİ

Mekekde ne Madinada tŭsken, ŭş ayat

Asa meyirimdi, meyrben Allanın atımen

1. Akıkatında, Biz saǵan (*ua, Muhammed*) Kausardı (*cumak dariyasın*) berdik!
2. Endeşe, Rabbin ŭşin namaz okı da, kurbandık şal!
3. Şın maninde, eni cek körüşinin özi şunak (*Kŭlli kayırdan makurım kaladı*)!

“Кәфирун” сүресі

Мекеде не Мәдинада түскен, алты аят.

Аса мейірімді, мейірбан Алланың атымен

1. (*Ya, Пайғамбар!*) былай деп айт: “Уа, кәпірлер!
2. Мен сендердің табынғандарыңа (*нұт құдайларыңа*) табынбаймын
3. һәм сендер де менің табынғаныма (*Аллаға*) табынушы емессіңдер!

4. Мен де сендердің табынғандарыңа табынушы емеспін
5. һәм сендер де менің табынғанымға (*Аллаға*) табынушы емессіңдер!
6. Сендерге – өз діндерің, ал маған – өз дінім!”

“KAFİRÜN” SÛRESİ

Mekekde ne Madinada түскен, altı ayat

Asa meyirimdi, meyirben Allanın atımen

1. (*Ua, Payğambar*) bılay dep ayt: “Ua, kafirler!
2. Men senderdin tabıñğandarına (*put kúdaylarına*) tabınbaymın
3. Ham sender de menin tabıñғанımға (*Allağa*) tabınuşı emessinder!
4. Men senderdin tabıñğandarına tabınuşı emespin
5. Ham sender de menin tabıñғанımға (*Allağa*) tabınuşı emessinder!
6. Senderge – öz dinderin, al mağan – өз dinim!”

“Наср” сүресі

Мәдинада түскен, үш аят.

Аса мейірімді, мейірбан Алланың атымен

1. Алланың жәрдемі мен жеңісі жеткенде (*Мекке алынғанда*)
2. және (*ya, Мұхаммед*) адамдардың Аллаың дініне лек-легімен кіріп жатқанын көргеніңде,
3. сонда Раббыңды мақтауымен дәріпте де, Одан кешірім сұра!
Ақиқатында, Ол – тәубені қабыл алғыш!

“NASR” SÛRESİ

Madinada түскен, үш аят

Asa meyirimdi, meyirben Allanın atımen

1. Allanın cardemi men cenisi cetkende (*Mekke alınganda*)
2. cane (*ua, Muhammed*) adamdardın Allanın dinine lek-legimen kirip catkanın körgeninde,
3. sonda Rabbındı maktaumen daripte de, Odan keşirim sura! Akikatında, Ol – taubeni kabıl alğış!

“Мәсәд” сүресі

Меккеде түскен, бес аят.

Аса мейірімді, мейірбан Алланың атымен

1. Әбу Ләһәбтің екі қолы құрысын әрі ол (*енді*) құрыды!
2. Оған (*жизган*) малы да, істегені (*іс-әрекеті*) де (*азаптан құтқаратындай*) пайда бермеді.
3. Ол жалын отта (*тозақта*) жанады.
4. әрі оның отын (*өсек*) тасыған әйелі де (*бірге азап тартады*),
5. оның мойнында құрма талшығынан (*есілген*) кендір жіп (*болады*).

“MASAD” SŪRESİ

Mekekde түскен, бес аят

Asa meyirimdi, meyrben Allanın atımen

1. Abu Lahabtin eki kolı kurısın ari ol (*endi*) kurıdı!
2. Oğan (*ciyğan*) malı da, istegen (*is-areketi*) de (*azaptan kutkaratınday*) payda bermedi.
3. Ol calın otta (*tozakta*) canadı.
4. ari onın otın (*ösek*) tasığan ayeli de (*birge azap tartadı*),
5. onın moynında kurma talşığınan (*esilgen*) kendir cip (*boladı*).

“Ихлас” сүресі

Мекке не Мәдинада түскен, төрт аят.

Аса мейірімді, мейірбан Алланың атымен

1. *(Уа, Пайғамбар!)* былай деп айт: “Ол – Алла – Жалғыз *(серігі жоқ)*,”
2. Алла Мұқтажсыз *(керісінше, бәрі Оған мұқтаж)*
3. Ол *(ешкімді)* тумаған һәм *(Өзі де)* туылмаған
4. әрі Оған теңдес ешкім де болмаған!”

“İHLAS” SÛRESİ

Mekekde ne Madinada tûsken, dört ayat

Asa meyirimdi, meyirben Allanın atımen

1. *(Ua, Payğambar)* bilay dep ayt: “Ol – Alla – Calğız *(serigi cok)*,”
2. Alla muktacsız *(kerisinşe, bari Oğan muktac)*
3. Ol *(eşkimdi)* tumağan ham *(Özi de)* tuiлмаған
4. ari Oğan tendes eşkim bolмаған!”

“Фалак” сүресі

Мекке не Мәдинада түскен, бес аят.

Аса мейірімді, мейірбан Алланың атымен

1. *(Уа, Пайғамбар!)* былай деп айт: “Рауандап атқан таңның Раббысымен
қорғанамын:
2. Жаратқан нәрселеріңнің жамандығынан,
3. *(қараңғылығы)* төніп келе жатқан кездегі іңірдің *(түннің)*
жамандығынан,

4. Түйіндерге түкірушілердің (*сиқышылардың*) жамандығынан,
5. Қызғаншақтың қызғанғандағы жамандығынан”.

“FALAK” SÛRESİ

Mekekde ne Madinada түскен, бес аят

Asa meyirimdi, meyrben Allanın atıмен

1. (*Ua, Payğambar*) білай деп айт: “Rauandap atkan tannın Rabbisıмен
корғанамın:
2. Caratkan narselerinnin camandıғınan,
3. (*karanğılıғı*) tönip kele catkan kezdegi ininrdin (*tünnin*) camandıғınan,
4. Tüyinderge түкірушілердин (*sıykırşılardın*) camandıғınan,
5. Kızğañşaktın kızğañғандағı camandıғınan”

“Нас” сүресі

Мекке не Мәдинада түскен, алты аят.

Аса мейірімді, мейірбан Алланың атымен

1. (*Ua, Пайғамбар!*) былай деп айт: “Адамдардың Раббысымен
корғанамын,
2. адамдардың иесімен,
3. адамдардың Құдайымен,
4. (*Алланы зікір еткенде*) жасырынушы азғырушының (*шайтанның*)
жамандықтарынан,
5. адамдардың кеуделеріне азғыратын
6. жындардан және адамдардан (*болатын азғырушының*)”.

“NAS” SÛRESİ

Mekekde ne Madinada tsken, altı ayat

Asa meyirimdi, meyirben Allanın atımen

1. (*Ua, Payğambar*) bılay dep ayt: “Adamdardın Rabbısımen korğanamın,
2. Adamdardın iyesimen,
3. Adamdardın Kudayımen,
4. (*Allanı zikir etkende*) casırınışı azğıruşının (*şaytannın*) camandıktarınan,
5. Adamdardın keydelerine azğıratın
6. Cındardan cane adamdardan (*bolatın azğıruşının*)”.

2.3.4. Belli Başlı Kavramların Tercüme Edilişı Hakkında

Mütercim Kur’an âyetlerinin doğru bir şekilde anlaşılması için basit ve sade dil kullanmaya zen göstermiştir. Kur’an’daki belli başlı kavramları başarılı bir şekilde Kazakçaya aktarabilmiştir. Biz burada bazı kavramların nasıl tercüme edildiğine örnekler vermeye çalışacağız.

Mütercim âyet başlarında geçen “mukatta” harflerini tercüme etmeden Arapça okunuşuyla vermiştir. Ayrıca açıklık da getirmemiştir. Örneğin:

الم

“луф Лам Мим” (*Alif Lam Mim*)²⁶⁵

كهيعص

“Кәф. Һә. Йә. Аһн. Саә.” (*Kaf. Ha. Ya. Ayn. Sad.*)²⁶⁶

Mütercimin birçok âyeti tercüme ederken Akıt Hacı oğullarının meâlinden alıntı yapmıştır. Akıt Hacı oğullarının meâlini incelerken bu yöntemin oradan alıntılандığını tespit ettik.

²⁶⁵ İbadullayev, *Kasıyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması*, s. 10.

²⁶⁶ İbadullayev, *Kasıyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması*, s. 353.

Mütercim Bakara Sûresi'nin 115. âyetini şu şekilde tercüme etmiştir:

وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَسِعَ عَلِيمٌ

“Ғам шығыс та, батыс та Алланыкі. Сондықтан қай тарапқа бұрылсаңдар да, Алланың дидары (разылығы) сонда. Расында, Алла – (рақымы) Кең, Білуші”.

(Ham şığıs ta, batus ta Allanıki. Sondıktan kay tarapka burılısandar da, Allanın didarı (razılıǵı)sonda. Rasında, Alla – (rakımı) Ken, Biluşi).

Mütercim âyette geçen “وَجْهُ اللَّهِ” kelimesini “Allanın didarı (razılıǵı)” (Allah’ın yüzü (rızası)) olarak tercüme etmiştir. Mütercim bu âyetin tercümesini Halife Altay’ın meâlinden alıntılamıştır.²⁶⁷

Mütercim Hier Sûresi'nin 16. âyetinin şu şekilde tercüme etmiştir:

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ

“Ақиқатында, Біз аспанда мұнаралар (шоқжұлдыздар) жасап, оны көрушілер үшін көркемдедік”.

(Akıkatında, Biz aspanda munaralar (şokculdızdar) casap, onı köruşiler üşin körkemdedik).

Mütercim âyette geçen “بُرُوجًا” kelimesini başka Kazakça meâllerde rastlamadığımız üzere “шоқжұлдыздар” “şokculdızdar” (büyük yıldızlar, gezegenler) olarak açıklamıştır. Meâli incelerken bu anlamın Kurtubî Tefsiri’nden alıntılandığını gördük.²⁶⁸

²⁶⁷ Bkz., Altay, *Kuran Şarif, Kazakşa Maǵına CaneTüsinigi*, s. 18.

²⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-aḥkâmi’l-Ḳur’ân*, c. 10, s. 9.

Bazen mütercim âyette geçen kelimeyi Arapça okunuşuyla veriyor. Ardından parantez açarak o kelimeye açıklık getiriyor. Bu aynı zamanda âyetin manasına gereksiz ve yersiz fazlalık katmaktadır. Örneğin:

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنَّ آتِّبَعْتُ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ
الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ

“Яхудилер де, христиандар да қашан олардың миллетлеріне (діндеріне) ермейінше, саған еш разы болмайды. Расында Алланың жолы сол нағыз (тура) жол, деп айт! Ал зіңе білім келгеннен кейін олардың әуейліктеріне еретін болсаң, онда саған Алла тарапынан қамқор да, медеткер де жоқ”.

(Yahudiler de, Hristiyandar da kaşan olardı milletlerine (dinderine) ermeyinşe, sağan razı bolmaydı. Rasında Allanın colı sol nağız (tura) col, dep ayt! Al özine bilim kelgennen keyin olardıñ aueyilikterine eretin bolsan, onda sağan Alla tarafınan kamkor da, medetker de cok).

Mütercim âyette geçen “مِلَّتَهُمْ” “миллетлеріне” (milletlerine) olarak Arapça okunuşuyla veriyor. Ardından parantez açarak “діндеріне” (dinderine) olarak açıklamada bulunuyor. Bu yöntemi yersiz ve gereksiz buluyoruz.

Mütercimle yapmış olduğumuz röportaj sırasında, Kur’an’ı tercüme ederken orijinal manadan sapmama yöntemini esas alarak tercüme ettiğini dile getirmişti. Biz araştırmamız sırasında mütercimin bu konuda bazı yerlerde tam anlamıyla becerikli olamadığını görüyoruz.

Mütercim âyetlerde geçen Allah’ın sıfatlarının hepsini büyük harflerle vermiştir.

Örneğin:

“Һәм Алла – әрбір нәрсені Білуші.”

(Hem Alla – arbir narseni Biluşi)²⁶⁹

“(Уа, Пайғамбар!) былай деп айт: “Ол – Алла – Жалғыз (серігі жоқ),

Алла Мұқтажсыз (керісінше, бәрі Оған мұқтаж)

Ол (ешкімді) тумаған һәм (Өзі де) туылмаған

әрі Оған теңдес ешкім де болмаған!”

(Ua, Payğambar) bilay dep ayt: “Ol – Alla – Calğız (serigi cok),

Alla Muktacsız (kerisinşe, bari Oğan muktac)

Ol (eşkimdi) tumağan ham (Özi de) tulmağan

ari Oğan tendes eşkim bolmağan!”²⁷⁰

“Lafzatullah” geçtiği yerde sıfatların küçük harfle yazılması daha isabetli olacaktır.²⁷¹

2.3.5. Eksik ve Yanlış Tercüme Yapıldığı Tespit Edilen Âyetler

Her meâlde az ya da çok hata, eksik bulunur. Bu meâlde de bazı eksik ve hatalı tercüme edilmiş âyetlerin olduğunu tespit ettik. Zaten mütercim meâlin başında okuyuculardan hatalı ve eksik tercüme edilen âyetleri kendine iletmeleri ricasında bulunmaktadır. Biz de bunun üzere âyetlerde rastladığımız eksik veya hatalı tercüme edilmiş âyetleri mütercime en uygun şekilde iletmeye çalışacağız.

Tercüme sırasında birtakım ihmal hataları yapılmış. Bunlarda biri Fatiha Sûresi'nin son âyetinde geçen “صِرَاطَ الَّذِينَ” kelimesinin manasının parantez içerisinde “(жолына)” (colına) olarak verilmesidir. Hâlbuki âyette bu kelime açık sarahaten verilmiştir.

²⁶⁹ İbadullayev, *Kasıyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması*, s. 502.

²⁷⁰ A.g.e., s. 767.

²⁷¹ Akimhanov, *Kuran Karim, Kazakşa Tüsindirmeli Audarma*, s. 767.

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

Өзің нығметке бөлегендердің жолына, ашуыңа ұшырағандардың және адасқандардың (жолына) емес.

Özin niğmetke bölegenderdin colına, aşıuna uşırağandardın cane adaskandardın (colına) emes.

Mütercimim âyetleri tercüme etme sırasında bazı gramer hataları yaptığını görüyoruz. Örneğin:

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ

“Гәм көк пен жерді және олардың ырысындағыларды (ешбір мақсатсыз) ойын үшін жаратпадық”.

(Hem kök pen cerdi cane olardın arasındağılardı (eşbir maksatsız) oyun үшін caratpadık).

Mütercim âyet başındaki “و” harfini atıf harfi olarak “hem” diye tercüme etmiştir. Hâlbuki burada başlangıç ifade eden “و” olarak tercüme etse daha isabetli olurdu.²⁷²

Mütercim Mü’minûn Sûresi’nin 20. âyetini tercüme ederken yer ve dağ ismini karıştırmıştır:

وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصَنِيعٍ لِالْأَكَلِينَ

“Сондай-ақ, (ол су арқылы) Синайдың Тұр тауынан май және жеушілер үшін дәмдеуіш беретін ағаш (зәйтүн ағашын) өсірдік”.

(Soday-ak (ol su arkılı) Sinaydın Tur Taıman may cane ceuşiler үшін damdeuiş beretin aғaş (zaytün aғашın) ösirdik).

²⁷² Karaman, *Kur’an Yolu Meâli*, s. 322.

Mütercim tercüme sırasında “طُور” ve “سَيْنَاء” kelimelerinin anlamını karıştırmıştır. “سَيْنَاء” dağ ismi olarak, “طُور” yer ismi olarak tercüme edilmiştir. Hâlbuki “طُور” Sina’daki bir dağın ismidir. “سَيْنَاء” ise Tur Dağı’nın bulunduğu bölgenin ismidir.²⁷³

Furkan Sûresi’nin 37. âyeti şu şekilde tercüme edilmiştir:

وَقَوْمٌ نُّوحٌ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَا هُمُومًا لِلنَّاسِ آيَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا

“Нұхтың қауымын да елшілерді өтірікке шығарған кезде суға батырдық та, оларды (басқа) адамдарға белгі қылдық әрі залымдарға ауыр азап әзірледік”.

(Nuhtın kauımın da elşilerdi ötirikke şığarğan kezde suğa batırdıq ta, olardı (baska) adamdarğa belgi kıldık ari zalımdarğa auır azap azırledik).

Mütercim âyetteki “آيَةً” kelimesini kelime anlamıyla “белгі” (belgi) “işaret” olarak tercüme etmiştir. Hâlbuki “ğibrat” (ibret) olarak tercüme edilirse daha isabetli olacaktır. Dolayısıyla eksik ve yanlış tercüme edilmiştir.²⁷⁴

Ahzab Sûresi’nin 40. âyetini mütercim şu şekilde tercüme etmiştir:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

“Мұхаммед сендердің (жасамыс) ерлеріңнің бірінің де әкесі емес, алайда Алланың Елшісі пайғамбарлардың мөрі (соңғысы). Ғәм Алла – әрбір нәрсені Білуші.”

(Muhammed senderdin (casamıs) erlerinin birinin de akesi emec, alayda Allanın Elşisi payğambarlardın mөri (sonğısı). Hem Alla – arbir narseni Biluşı).

Mütercim âyette geçen “خَاتَمَ” kelimesini kelime anlamıyla “мөр” “mөр” yani (mühür) olarak tercüme etmiştir, ardından da parantez ақарак “sonğısı” (sonuncusu)

²⁷³el-Begavî, *Meâlimü't Tenzil*, Beyrut 2014, s. 880.

²⁷⁴ Karaman, *Kur'an Yolu Meâli*, s. 362.

olarak açıklık getiriyor. Bu yönemi bahsettiğimiz gibi yersiz ve gereksiz olarak değerlendiriyoruz.

Mütercim Neml Sûresi'nin 65. âyetini tercüme ederken cümleyi yanlış kurmuştur:

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ

“Көктер мен жердегілерден ғайыпты Алладан басқа ешкім де білмейді.

Олар тінті өздерінің қашан тірілетіндерін де еш сезбейді” деп айт”.

(Көктер мен cerdegilerden ғайыпты Alladan baska eşkim de bilmeydi. Олар тipti өздеринин қашан tirirletиндерин de bilmeydi, dep ayt).

Burada mütercim “لَا” istisna harfî doğru tercüme etmediğinden dolayı cümle düzgün kurulmamıştır:

“Көктер мен жердегілерден ғайыпты Алладан басқа ешкім де білмейді”

Köкter мен cerdegilerden ғайыпты Alladan baska eşkim de bilmeydi).

Türkçe anlamı: *(Gökler ve yerdekilenden gaybı Allahtan başka kimse bilmez).*

Burada mütercim Allah’ı “gökteki ve yerdekilerden birisi” vermiştir. Hâlbuki: “Allah’tan başka göklerde olsun yerde olsun hiç kimse gaybı bilemez.” olarak tercüme edilmesi daha isabetli olacaktı.²⁷⁵

Mütercim Zümer Sûresi'nin 41. âyetini yanlış tercüme etmiştir:

إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّٰ فَأِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنْتَ بِرَكِيبٍ

“Ақиқатында (ya, мұхаммед) Кітапты (Құранды) адамдар үшін ақиқатпен түсірдік. Енді кім (сол Құранмен) тура жол тапса, өзі үшін, ал кім адасса, шын мәнінде, өзіне қарсы адасады. Әрі сен (ya, Мұхаммед) оларға қамқоршы емессің”.

²⁷⁵ Karaman, *Kur’an Yolu Meâli*, s. 382.

(Akikatında (ua, Muhammed) Kitaptı (Kurandı) adamdar üşin akikatpen túsirdik. Endi kim (sol) Kuranmen) tura col tapsa, özi üşin, al kim adassa, şın maninde, özine karsı adasadı. Ari sen (ua, Muhammed) olarğa kamkorşı emessin).

Mütercim âyetteki “وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِرَكِيلٍ” cümlesini “Әри сен (ya, Мұхаммед) оларға қамқоршы емессің” “Ari sen (ua, Muhammed) olarğa kamkorşı emessin” yani (Hem sen onlara muhafız değılsin) olarak tercüme etmiştir. Hâlbuki burada: “sen onlardan sorumlu değılsin”²⁷⁶ olarak tercüme edilmeliydi.

Mütercim Felak Süresi’nin 3. âyetini yanlış tercüme etmiştir:

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ

“Tүйіндерге түкірушілердің (сиқышылардың) жамандығынан”

(Tüyinderge tükiruşilerdin (sıyırşılardın) camandıғынан)

Mütercim âyetteki “النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ” kelimesini “Tүйіндерге түкірушілердің” “Tüyinderge tükiruşilerdin” yani (düğmelere tükürenler) olarak tercüme etmiştir. Hâlbuki “tüyinderge ürleuşiler” yani (düğmelere üfleyenler)²⁷⁷ olarak tercüme edilmesi isabetli olacaktır. Çünkü “النَّفَّاثَاتِ” kelimesinin anlamı “üflemektir”.²⁷⁸

Akimhanov Askar ve İbadullayev ile yaptığımız görüşmede onları meâl yazmaya sevk eden nedenleri sormuştuk. Kazakça yazılmış önceki meâllerin mütercimlerinin bazı âyetlere doğru mana vermemeleri ve bazı âyetleri mana vermeyerek atlamaları nedeniyle meâl tercüme etmeye karar verdiklerini ifade etmişlerdi. Çalışma sırasında aynı hatayı tekrarlamamak için çaba harcayarak, her âyete tek tek mana verdiklerini ve kelimeleri atlamadan tercüme ettiklerini söylemişlerdi. Aynı zamanda iki mütercim de meâl çalışmasını yapmadan önce çokça

²⁷⁶ Karaman, a.g.e., s. 462.

²⁷⁷ A.g.e., s. 604.

²⁷⁸ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakā'iki Gavāmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekāvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Dar'ül Kütübü'l İlmîye, Beyrut 1971.c. 4, s. 816.

Arapça eser tercüme ederek bir nevi kendilerini geliştiriyorlar. Her bir sûrenin başında sûre ile ilgili bilgiler ve bazı anlaşılması zor olan özellikle müteşabih âyetlerin parantez içinde yorumlarını vermişler. Kısacası meâl edebî yönüyle Kazak dilinde herkesin anlayacağı şekilde yazılmış. Bu iki meâl de Kazakistan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından onaylanmıştır.

2.4. Akimhanov Askar Bolatbekulu, Anarbayev Nurlan Saylauulu, *Kurani Karim, Kazakşa Tusindirmeli Audarma.*

2.4.1. Mütercim Hakkında

İslam araştırmaları alanında doktora sahibi olan Akimhanov Askar Bolatbekulu, Almatı'daki Nur-Mübarek Mısır İslam Medeniyeti Üniversitesi öğretim üyesidir, çevirmendir. 28 Eylül 1980 tarihinde Almatı bölgesi Rayımbek ilçesi Narynkol köyünde doğdu. 1998 yılında Esik şehrinde Kazak-Türk Şarkiyat Lisesinden mezun oldu. Aynı yıl Abılai Han adını taşıyan Kazak Uluslararası İlişkiler Üniversitesi Arap Dili Bölümüne devlet bursuyla kabul edildi. 1999 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından yollanması ve Üniversitenin talebi üzerine, Mısır Arap Cumhuriyeti el-Ezher Üniversitesinin hazırlık kursuna kabul edildi. El-Ezher ve Kahire Üniversitesi, Daru'l-Ulûm Fakültesinin hazırlık kurslarını başarıyla tamamladı ve 2001 yılında Kahire'deki Ayn-Şems Üniversitesi Fakültesi Arap Dili Bölümüne devlet bursuyla kabul edildi. 2005 yılında aynı eğitim kurumundan “mükemmel” (ceyid cidden) derecesiyle mezun oldu ve “Arapça lisans” akademik derecesini aldı. 2006 yılında el-Farabi Kazak Millî Üniversitesinde Din Bilimleri” alanında devlet bursuyla yüksek lisansı kazandı, 2008 yılında aynı eğitim kurumundan onur derecesiyle mezun oldu ve din bilimleri yüksek lisans akademik derecesini aldı. 2013'ten 2016'ya kadar, Nur-Mübarek Mısır İslam Medeniyeti Üniversitesinde İslam

Araştırmaları” alanında doktora programını tamamladı. Tez konusu: *Ebu Mansur el-Mâtürîdî’nin İnanç Meselelerindeki Görüşleri (Tevilatül Kuran eseri esasında)* idi. Şu anda, Nur-Mübarek Mısır İslam Medeniyeti Üniversitesi İslam Araştırmaları Bölümünde öğretim üyesi olarak hizmet etmektedir. Aynı zamanda Nur-Mübarek Üniversitesinde kurulan “İslami İlimler” ve “Din Bilimleri” Uzmanlık Tez Konseyi’nin Akademik Sekreteri olarak çalışmaktadır.

Yazarın Eserleri:

1. “Payğambarımızdın Tanğı cane Keşki Duğaları”, 135 sayfalık kitapçık, Almatı, 2010.
2. “100 hadis”, 103 sayfalık kitapçık, Almatı, 2010.
3. “Orazağa Katıstı Hadisler” kitapçığı, Almatı 2011.
4. “Hadister Ciyıntığı” (çeviri) 655 sayfalık kitap, Almatı, 2011.
5. “Castarğa Arnalğan 30 Hadis” (açıklayıcı) 164 sayfalık kitap, Almatı, 2014.
6. “Kuran Karim’nin Kazakça Tüsindirmeli Audarması” 607 sayfa, Almatı, 2015.
7. “Abu Mansur el-Mâtürîdidin Senim Maselelerindeki Ustanımı (Tevilatül Kuran eseri esasında) Doktora tezi 204 sayfa, Almatı, 2017.
8. “Abu Mansur el-Mâtürîdî cane Senim Meselelerine Ğılımi Taldaular, Almatı 2019, Nur-Mübarek Yayınevi. Monografi.

Anarbayev Nurlan Saylauulu ise meşhur El-Ezher Üniversitesinden mezun olmuştur, doktora sahibidir. Akimhanov Askar Bolatbekulu ile birlikte çalışmayı hazırlamıştır. Akimhanov Askar Bolatbekulu ile yapmış olduğumuz görüşmede Nurlan Saylauulu’nun çalışmanın teknik yönünü yapmakla yardımcı olduğunu

belirtmişti. Dolayısıyla bu çalışmada Nurlan Saylauulu hakkında bilgiye yer vermeyeceğiz.

2.4.2. Meâlin Tanıtımı ve Teknik Özellikleri

Meâlin dili Kazakça olup Kiril alfabesiyle 2015 yılında Almatı şehrinde basılmıştır. Meâlin tercümesini yapmadan önce birçok küçük kitap tercüme etmiş, bir nevi meâlin tercümesi için uzun yıllar hazırlık yapmıştır. Mütercim Güney Kazakistan'ın Kazak dilinin iyi saklanmış Taraz iline bağlı Moyinkum ilçesinde doğup büyümüştür. Mütercimin Kazakçası iyi olmakla birlikte iyi bir dil ve edebiyat uzmanıyla meâli gözden geçirmiştir. Dolayısıyla bu meâlin dili, Kazakçaya tercüme edilmiş Kur'an meâlleri içerisinde en başarılı olanı diyebiliriz. Şunu da izah etmek gerekiyor ki meâlin dilinden mütercimin yaşadığı lehçeyi fark edebiliriz. Bu meâl çalışması bir bakımdan bir nevi Kur'an'ın tefsiri gibidir. Hemen hemen her âyete kısa bir açıklamada bulunmaktadır. Bu açıklamalar bazı yerlerde gereksiz yere uzatılmıştır. Mütercimin Arapça, Türkçe ve Rusça yazılmış meâl ve tefsirlerden istifade ettiği görülmektedir. Kazak Dili ve Edebî Dili Büyük Sözlüğü'nü kullanarak çalışmasını edebî dil bakımından iyi seviyeye çıkarabilmiştir. Yazar kelime ve sözlerin yerleşiminde Kazak dilinin kurallarına uyarak uygun ve dili anlaşılır cümleler kurmuştur.

Meâlin Teknik Özellikleri:

Meâlin teknik özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. İlk önce Arapça metin verilmiştir. Arapça metnin yanlarında Kazakça meâli veriliyor. Sûre isimleri Arapça isimleriyle verilmiştir. Her sûrenin başında o sûre

hakkında bilgi verilmiş; sûrenin Mekkî veya Medenî olması, âyet sayıları vs. malumatlar verilmiştir.

2. “Bismillahirrahmânirrahîm” Fatiha Sûresi’nin ilk âyeti olarak verilmiştir.

3. Âyet numaraları âyetin başına yazılmıştır.

4. Mütercim meâlde dipnot kullanmamıştır. Açıklamaları parantez içerisinde kullanmıştır.

5. Âyetlerdeki parantez içi açıklamaları uzun tutmuştur. Bu bakımdan bir nevi tefsirî anlatım tarzı sunmuştur.

6. Mütercim âyetlerin daha iyi anlaşılmasını istediği için uzun açıklamalı yöntem sergilemiştir. Ama bu yöntemi kullanırken yersiz ve fazla bilgiler vermiştir.

7. Tercüme metni içerisinde verilmiş parantezlerdeki söz, ifade ve cümleler aşağıdaki maksatlar için kullanılmıştır:

- Şahıs ve işaret zamirlerinin kime ve neye ait olduğunun gösterilmesi,
- Eksilteli cümlelerin tamamlanıp anlaşılması,
- Âyetlerin siyak ve sibak bağı kurulması,
- Kısa açıklamalar için,

8. Mütercim âyetleri tercüme ederken kelime kelime tercüme yöntemi yerine, tefsir eder gibi açıklama yoluna gitmiştir. Aynı zamanda bu meâl Kazakça meâller içerisinde orijinal manadan sapmayan ve anlatım dili en başarılı olanıdır.

9. Meâlde Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın yöntemi izlenmiştir. Son baskıda müteşabih âyetleri Mâtürîdî itikadına uygun olarak tercüme etmiştir.

10. Mütercim Kur’an’ı tercüme etme sırasında şu eserlerden yararlanmıştır:

Akıt Hacı oğulları meâli, Halife Altay meâli, Saule Hacı, Vahap Kdırhanulu meâllerini ve Türkçe Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın tefsirini esas almıştır.

Rusça meâllerden Şamil Alauiddinov ve Valeri Porohova'nın meâllerinden, Sabuni'nin Safvet'üt-Tefasir'inden istifade etmiştir.

2.4.3. Bazı Kısa Sûrelerin Meâlinden Örnekler

“ФАТИХА” СҮРЕСІ

1. Рахман әрі аса Рақымды Алланың атымен (бастаймын).
2. Бар мадақ, шүкіршілік атаулы күллі әлемнің Раббысы – бір Аллаға арналады.
3. Ол-Рахман әрі аса рақымды.
4. Дін (жауапқа тарту, үкім шығару һәм қарымта) күнінің иесі.
5. (Уа, Жаратқан!) Бір өзіңе ғана құлшылық етіп, бір өзіңнен ғана медет тілейміз.
6. Бізді (разылығыңа жеткізетін) тура жолға сала көр!
7. Қаһарыңа ұшырағандардың және адасқандардың жолына емес, өзің нығметке бөлеген (ізгі құлдарыңның) жолына (сала көр)!

“FATİHA” SÛRESİ

1. Rahman ari asa Rakımdı Allanın atımen (bastaymın).
2. Bar madak, şükirşilik ataulı külli alemnin rabbısı – bir Allağa arnaladı.
3. Ol – Rahman ari asa rakımdı.
4. Din (cauapka tartu, ükim şıǵaru ham karımta) küninin iyesi.
5. (Ua, Caratkan!) bir özine ğana kulşılık etip, bir özinnen ğana medet tileymiz.
6. Bizdi (razılıǵına cetkizetin) tura colğa sala kör!
7. Kaharına uşıraǵandardın cane adaskandardın colına emes, özın niǵmetke bölegen (izgi kuldarınnın) colına (sala kör)!

“ФИЛ” СҮРЕСІ

Рахман әрі аса Рақымды Алланың атымен (*бастаймын*).

1. Раббыңның пілдермен келген әскерге не істегенін көрмедің бе?!
2. Олардың айла-амалдарын түкке тұрғысыз етіп, іске асырмай тастамады ма?
3. Төбелеріне топ-тобымен “әбәбил” құстарын жіберді.
4. (“Әбәбил” құстары) оларға піскен топырақтан тас жаудырды.
5. Ақырында, оларды (құрт жеп) шұрық-тесік болған егістік жапырақтарындай қылды.

“FİL” SŪRESİ

Rahman ari asa Rakımdı Allanın atımen (*bastaymın*).

1. Rabbyn pildermen kelgen askerge ne istegenin körmedin be?!
2. Olardın ayla amaldarın tükke tuğısız etip, iske asırmay tastamadı ma?
3. Tobelerine top-tobımen “ababil” kustarın ciberdi.
4. (“Ababil” kustarı) olarğa pısken topıraktan tas caudırđı.
5. Akırında, olardı (kurt cep) şurık-tesik bolğan egistik capıraktarınday kıldı.

“ҚҰРАЙЫШ” СҮРЕСІ

Рахман әрі аса Рақымды Алланың атымен (*бастаймын*).

1. Құрайышқа нәсіп етілген тыныштық пен береке-бірліктің құрметі үшін,
2. Қысқы және жазғы сапарларында (құрайышқа) нәсіп етілген тыныштық пен береке-бірліктің құрметі үшін,
3. Осынау үйдің (Қағбаның) Раббысына құлшылық етсін.

4. Өйткені Раббылары оларды аштықтан һәм түрлі қауіп-қатерден сақтауда.

“KURAYIŞ” SÛRESİ

Rahman ari asa Rakımdı Allanın atımen (bastaymın).

1. Kurayışka nasip etilgen tınıştık pen bereke-birliktin kurmeti üşin,
2. Kıskı cane cazğı saparlarında (kurayışka) nasip etilgen tınıştık pen bereke-birliktin kurmeti üşin,
3. Osınau üydin (Kağbanın) Rabbısna kulşılık etsin.
4. Өйткені Раббıları оларды аштықтан һәм түрлі қауіп-қатерден сақтауда.

“MAFУH” СУРЕСИ

Рахман әрі аса Рақымды Алланың атымен (*бастаймын*).

1. Дін күнін (яғни Алланың алдында есеп беретін әрі кесімді үкім шығарылатын ұлы сот күнін) жоққа шығарғанды көрмейсің бе?!
2. Ол жетімді кеудесінен итереді.
3. Пақыр-міскіннің қарнын тойдырмайды, өзгені де ол іске әсте құлшындырмайды.
4. (Ақыретке тиісінше сенбей) ықыласты намаз оқитындардың жағдайы қандай өкінішті!
5. Олар намаздарында ғапыл,
6. сондай-ақ құлшылықтарын ел-жұртқа көз қылып, көрсету ниетімен орындайды.
7. Олар (қоғамдағы садақа, зекет және өзге де әлеуметтік жәрдем түрлерін қамтитын) қайырымдылық істеріне теріс қарайды.

“MAGUN” SÛRESİ

Rahman ari asa Rakımdı Allanın atımen (bastaymın).

1. Din künin (yağni Allanın aldında esep beretin ari kesimdi ükim şıǵarılatın ulı sot künin) cokka şıǵarǵandı körmeysin be?!
2. Ol cetimdi keudesinen iteredi.
3. Pakır-miskinnin karnın toydırmaydı, özgeni de ol iske aste kulşındırmaydı.
4. (Akıretke tiyisinşe senbey) ikılassız namaz okıtındardın caǵdayı kaday ökinişti!
5. Olar namazdarında ğapıl,
6. sonday-ak kulşılıqtarın el-curtka köz kılıp, körsetu niyetimen orındaydı.
7. Olar (koǵamdaǵı sadaka, zeket cane özge de aleumettik cardem türlerin kamtiytın) kayırımdılık isterine teris karaydı.

“KƏUCƏP” CYPESI

Рахман әрі аса Рақымды Алланың атымен (*бастаймын*).

1. Шынында біз саған Кәусәрдi (үзілмейтін, түгесілмейтін мол жақсылық) нәсіп еттік.
2. Сен де Рабббың үшін (Оған борыштар екеніңді терең сезіне отырып) намаз оқы және құрбан шал!
3. Ақиқатында, сені (ұрпақсыз, нағыз жақсылықтан мақұрым деп) кемсітушілердің өздері ұрпақсыз, өздері мақұрым!

“KAUSAR” SÛRESİ

Rahman ari asa Rakımdı Allanın atımen (bastaymın).

1. Şınında biz sağan Kausardı (üzilmeytin, tügesilmeytin mol cakdılık) nasip ettik.
2. Sen de Rabbin үшін (Oğan borıstar ekenindi teren sezine otırıp) namaz okı canecane kurban şal!
3. Akikatında, seni (urpaksız, nağız caksılıktan makurım dep) kemsituşilerdin özderi urpaksız, özderi makurım!

“KƏFİRÜN” SÜRESİ

Рахман әрі аса Рақымды Алланың атымен (*бастаймын*).

1. (Уа Мұхаммед, оларға) айт: “Әй, кәпірлер!
2. Мен сендердің табынғандарыңа әсте табынбаймын.
3. Сендер онсыз да менің табынғаныма табынушы емессіңдер.
4. Мен сендердің табынғандарыңа табынушы емеспін.
5. Сендер де менің табынғаныма табынушы емессіңдер.
6. Ендеше, өз діндерің өздеріңе, ал менің дінім өзіме!”

“KAFİRÜN” SÜRESİ

Rahman ari asa Rakımdı Allanın atımen (bastaymın).

1. (Ua Muhammed, olarğa) ayt: “Ey, kapirler!
2. Men senderdin tabıñandarına aste tabınbaymın.
3. Senden onsız da menin tabıñanıma tabınuşı emesinder.
4. Men senderdin tabıñandarına tabınuşı emespin.
5. Sender de menin tabıñanıma tabınuşı emessinder.
6. Endeşe, öz dinderin özderine, al menin dinim özime!”

“НАСР” СҮРЕСІ

Рахман әрі аса Рақымды Алланың атымен (*бастаймын*).

1. Алланың жәрдемі мен (көптеген жеңістерге жол ашқан) ұлы жеңіс келген кезде,
2. Сондай-ақ адамдардың лек-легімен Алланың дініне кіргенін көргенінде,
3. Міне, сонда Раббыңды мадақ айтып ұлықта һәм Одан кешірім тіле!
Өйткені Ол-Тәууәб (құлдарының шынайы тәубесін қабыл етуші, онымен қоймай, оларды артығымен сауапқа бөлеп, сый-сияпатқа кенелтуші)!

“NASIR” SÛRESİ

Rahman ari asa Rakımdı Allanın atımen (*bastaymın*).

1. Allanın cardemi men (köptegen cenisterge col aşkan) ulı cenis kelgen kezde,
2. Sonday-ak adamdardın lek-legimen Allanın dinine kirgenin körgeninde,
3. Mine, sonda Rabbındı madak aytıp ılıkta ham Odan keşirim tile! Öytkeni Ol
- Tauuab (kuldarının şınayı taubesin kabıl etuşi, onımen koymay, olardı artıgımen sauapka bölep, sıy-sıyapatka keneltuşi)!

“ТӘББӘТ” СҮРЕСІ

Рахман әрі аса Рақымды Алланың атымен (*бастаймын*).

1. Әбу Ләһабтың екі қолы бірдей құрысын, онсыз да құрыды!
2. Мал-дүниесі мен бар тапқан-таянғаны оған еш пайда бермеді.
3. Таяуда жанып шыжғырылу үшін жалын атқан отқа кіреді.
4. Сондай-ақ оның (бұл дүниеде дұшпандық отын жағу үшін сөз тасыған) әйелі де, сол жалын атқан отқа отын тасушы болып кіреді.

5. Мойнына мықты есілген арқан салынған күйде.

“TABBAT” SÛRESİ

Rahman ari asa Rakımdı Allanın atımen (bastaymın).

1. Abu lahabtın eki kolu birdey kurısın, onsız da kurıdı!
2. Mal-düniyesi men bar tapkan-tayanğanı oğan eş payda bermedi.
3. Tayauda canıp şıcğırlıu üşin calın atkan otka kiredi.
4. Sonday-ak onın (bul dünüyede duşpandık otın caǵu üşin söz tasıǵan) ayeli de,
sol calın atkan otka otın tasuşı bolıp kiredi.
5. Моynına mıktı esilgen arkan salınған күyде.

“ЫҚЫЛАС” СҮРЕСІ

Рахман әрі аса Рақымды Алланың атымен (*бастаймын*).

1. (Оларға) айт: Ол Алла жалғыз!
2. Алла-Самад (ешкімге және еш нәрсеге мұқтаж емес, керісінше, күллі жаратылыс Оған мұқтаж)!
3. Ол тумаған да, туылмаған да!
4. Оның ешбір теңдесі жоқ!

“İKILAS” SÛRESİ

Rahman ari asa Rakımdı Allanın atımen (bastaymın).

1. (Olarǵa) ayt: Ol Alla calǵız!
2. Alla-Samad (eşkimge cane eşnarsege muktac emes, kerisinşe, külli caratılıs Oǵan muktac)!
3. Ol tumaǵan da, tuılmaǵan da!
4. Onın eşbir tendesi cok!

“ФӘЛӘҚ” СҮРЕСІ

Рахман әрі аса Рақымды Алланың атымен (*бастаймын*).

1. (Оларға) айт: таң шапағының Раббысына сақтай көр деп сиынамын:
2. Өзі жаратқан күллі жаратылыстың кесірінен,
3. жер бетін қаптаған қараңғы түннің кесірінен,
4. түйіншектерге үрлеп, дуалайтын дуашылардың кесірінен,
5. сондай-ақ күндеген кездегі күншілдердің кесірінен (сақтай көр деп сиынамын).

“FALAK” SÛRESİ

Rahman ari asa Rakımdı Allanın atımen (*bastaymın*).

1. (Olarǵa) ayt: tañ şapaǵının Rabbısına saktay kör dep sıynamın:
2. özi caratkan külli caratılıstın kesirinen,
3. cer betin kaptaǵan karanǵı tünnin kesirinen,
4. tüyünşekterge ürlep, dualaytın duaşılardı kesirinen,
5. sonday-ak күндеген kezdegi күнşilderdin kesirinen (saktay kör dep sıynamın).

“НАС” СҮРЕСІ

Рахман әрі аса Рақымды Алланың атымен (*бастаймын*).

1. (Оларға) айт: сақтай көр деп сиынамын адамдардың Раббысына,
2. адамдардың Иесіне,
3. адамдардың Тәңіріне,
4. әзәзіл шайтанның кесірінен,

5. адамдардың көкірегіне уәсуәса салатын (әзәзіл шайтанның кесірінен сақтай көр деп сиынамын деп айт),
6. (Ондай әзәзіл шайтан) жыннан да, адамдардан да (шығады).

“NAS” SÛRESİ

Rahman ari asa Rakımdı Allanın atımen (bastaymın).

1. (Olarğa) ayt: saktay kör dep sıynamın adamdardın Rabbısına,
2. adamdardın İyesine,
3. adamdardın Tanirine,
4. azazil şaytannın kesirinen,
5. adamdardın kökiregine uasuasa salatın (azazil şaytannın kesirinen saktay kör dep sıynamın dep ayt),
6. (Onday azazil şaytann) cınnan da, adamdardan da (şığadı).

2.4.4. Belli Başlı Kavramların Tercüme Edilişi Hakkında

Âyette geçen “mukatta” harfleri tercüme edilmeden Arapça okunuşuyla verilmiştir. Örneğin:

الم

“Әлиф Ләм Мим” (Alif Lam Mim)²⁷⁹

كهيعص

“Кәф. Һә. Йә. Айин. Саад.” (Kaf. Ha. Ya. Ayun. Saad.)²⁸⁰

Kur’an’daki “Esmā’ül Hüsna” Arapça okunuşuyla verilmiş, parantez іçrisinde Kazakça karşılığı verilmiştir. Örneğin:

²⁷⁹ Akimhanov, *Kuran Karim, Kazakşa Tüsindirmeli Audarma*, s. 2.

²⁸⁰ A.g.e., s. 305.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

“Алла, одан басқа құдай жоқ. Ол – Хай (мәңгі тірі), Қайшум (еш нәрсеге арқа сүйемей күллі болмысты Өзі ұстап, меңгеріп тұрушы)”.

(Alla, odan baska kудay cok. Ol – Hay (mangi tiri), Kayyum (eş narsege arka süyemey Özi ustap, mengerip turuşı).²⁸¹

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Аспан әлемі мен жердегі жаратылыс біткеннің бәрі “Сен мінсізсің, кемшілік атаулыдан адасың!” деп, Алланы ұлықтайды! Ол – Азиз (бәрінен үстем әрі ұлы), Хаким (әр ісі мен әр үкімі көптеген хикметтерге негізделген теңдессіз даналық иесі)”.

(Aspan alemi men cerdegi caratılıs bitkennin bari “Sen minsizsin, kemşilik ataulıdan adasın! “ деп, Allanı ulıktaydı! Ol – Aziz (barinen üstem ari ulı), Hakim (ar isi men ar ükimi köptegen hikmetterge negizdelgen tendessiz danalık iyesi).²⁸²

Mütercim Kur’an’da geçen “müteşabih” âyetleri yukarıda bahsettiğimiz üzere son baskıda “Mâtürîdî” akidesine göre tercüme etmiştir. Mütercimle yapmış olduğumuz röportajda Kazakistan Diyanet İşleri Başkanlığının Selefilige karşı mücaledesі gereği olarak bu şekilde tercüme ettiğini söylemişti.

“Müteşabih” âyetlerin tercümesinden birkaç örnekler getirelim:

يُدُّ اللَّهُ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ

“Алланың қолы (яғни жақсылығы мен шексіз шарапаты) олардың қолдарынан (яғни саған жасаған жақсылығынан) жоғары”.

²⁸¹ A.g.e., s. 50.

²⁸² A.g.e., s. 545.

(Allanın kolu (yağni caksılığı men şeksiz şarapatı) olardin koldarınan (yağni sağan casağan caksılığınan) çağarı).

(Allah'ın eli (yani iyiliği ve sonsuz merhameti) onların ellerinden (yani sana yapmış olduğu iyilikten) üstündür).

Mütercim âyette geçen “يُدُّ اللَّهُ” lafzını “Allah'ın iyiliği” olarak tercüme etmiştir.

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

“Рахман Аршқа “истиуа” етті (яғни Аршқа шексіз билігін жүргізді, Аршпен бірге күллі жаратылыс атаулыны толық меңгеріп, шексіз үкімін жүргізді)”.

(Rahman Arşka “istiua” etti (yağni Arşka şeksiz biyugin cürgizdi, Arşpen birge külli caratılıs ataulını tolk mengerip, şeksiz ükimin cürgizdi).

(Rahman Arş'a “istiva” etti yani Arş'a sonsuz hükümdar oldu, Arşla beraber tüm mahlûkâtı tamamen kapsayip saonsuz hükümdar oldu).

Mütercim âyette geçen “اسْتَوَى” kelimesini “sonsuz hükümdar olmak” olarak tercüme etmiştir.

Mütercim Bakara Sûresi'nin 23. ayetini şu şekilde tercüme etmiştir:

وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Алладан басқа өздерің сенетін бүкіл медеткерлеріңді (шайырларың мен пұттарыңды) жәрдемге шақырыңдар”.

(Alladan baska özderin senetin бүкіл медеткерлеринди (шайырларын мен putтарынди) cardemge şakırındар).

(Allahtan başka kendi güvendiklerinizden tüm meded umduklarınızı (şairleriniz ve putlarınızı) yardıma çağırın).

Mütercim âyette geçen “شَهَادَاتِكُمْ” kelimesine “*meded umduklarınızı*” olarak ve parantez içerisinde “*şairleriniz ve putlarınızı*” olarak açıklık getirmiştir.²⁸³

Mütercim bazen kelimelere belagat ve gramer yönüyle açıklamalar getiriyor.

Örneğin:

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ

“Oлардың мысалы (қараңғы түнде) от жаққан кісіге ұқсайды. Жанған от айналасына енді ғана жарық түсіре бастағанда, Алла олардың жарығын сөндіріп, қайтадан көзге түртсе көргісіз тас түнектерде қалдырады”.

(Oлардың мысалы (қараңғы түнде) от жаққан кісіге ұқсайды. Жанған от айналасына енді ғана жарық түсіре бастағанда, Алла олардың жарығын сөндіріп, қайтадан көзге түртсе көргісіз тас түнектерде қалдырады).

(onların misali (geceleyin) ateş yakmış kişiye benzer. Ateş etrafına ışık vermeye başlayınca, Allah onların ışığını söndürüp, onları karanlıklar içerisinde bırakıyor).

Mütercim âyette geçen “ظُلُمَاتٍ” kelimesine şu şekilde açıklık getiriyor:

“Бұл жерде “түнек” сөзінің көпше түрде келу себебі – ақиқаттың жалғыз, ал адасуға апаратын жолдардың көптігінде”.

(Bul cerde “түнек” сөзінің көпше түрде келу себебі – ақиқаттың жалғыз, ал адасуға апаратын жолдардың көптігінде).

(Burada “karanlık” kelimesinin çoğul sigasında gelmesinin sebebi; hakikatin tek, doğru yoldan sapmaya sürükleyen yolların ise çok olmasıdır).²⁸⁴

²⁸³ Akimhanov, A.g.e., s. 4.

²⁸⁴ A.g.e., s. 4.

2.4.5. Eksik ve Yanlış Tercüme Edildiği Tespit Edilmiş Âyetler

Her meâlde olduğu gibi bu meâlde de bazı eksik ve yanlış tercüme edilmiş âyetler bulunmaktadır. Bunlara birkaç örnek vereceğiz. Akimhanov Askar'la yapmış olduğumuz röportaj sırasında, tezimizi araştırırken rastladığımız yanlış ve eksik tercüme edilmiş âyet meâllerini kendilerine iletmemizi istemişti. Biz de araştırmamız sırasında mütercimle iletişime geçerek rastladığımız eksik ve yanlış olan tercümeleri kendilerine ilettik. Dolayısıyla mütercim de bizim eleştirilerimizi dikkate alarak Kur'an meâlini tekrar gözden geçirdi, meâlin açıklamalarını daha kısa ve öz yapma gayret etti.

Rastladığımız eksik ve yanlış tercüme edilmiş âyetlerin bazıları şu şekildedir:

لِرَّحْمٰنٍ عَلٰى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ا

“Рахман Аршқа “истиуа” етті (яғни Аршқа шексіз билігін жүргізді, Аршпен бірге күллі жаратылыс атаулыны толық меңгеріп, шексіз үкімін жүргізді)”.

(Rahman Arşka “istiua” etti (yağni Arşka şeksiz biyligin cürgizdi, Arşpen birge külli caratılıs ataulını tolık mengerip, şeksiz ükimin cürgizdi).

(Rahman Arşa “istiva” etti yani Arşa sonsuz hükümdar oldu, Arşla beraber tüm mahlûkâtı tamamen kapsayıp sonsuz hükümdar oldu).

Mütercim âyette geçen “الاستوى” kelimesine açıklık getiriyor. Ama âyetteki “العرش” kelimesine açıklık getirmeyi eksik bırakmıştır. Dolayısıyla eksik tercüme edildiğini söyleyebiliriz. Çünkü Arşın ne olduğunu insanların çoğu bilmezler. Açıklık getirmeyi gerektiren kavramlardandır.

Diğer dillerde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de kökeni Arapça olup Kazakçalaşmış kelimeler vardır. Tercüme sırasında bu tür kelimelerin tercümesine

ihtiyaç duyulmaz. Mütercimın yer yer bu tür kelimeleri yersiz ve gereksiz yere tercüme ettiğini görüyoruz. Örneğin:

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ

“Mine, solar ğayıpqka (yağni, sezim müşelerimen sezilip-bilinbeytin tylsım alemge) kâmil senedi”.

(Mine, solar ğayıpqka (yağni, sezim müşelerimen sezilip-bilinbeytin tılsım alemge) kamil senedi).

(İşte onlar ğaybe (yani duyu organlarıyla bilinmeyen ğayb âlemine) mutlaka inanırlar).

Mütercim âyetteki “بِالْغَيْبِ” kelimesini de aynı şekilde “*ğayb*” olarak alıyor. Ardından parantez açarak açıklık getiriyor. Bu getirilmiş açıklığı yersiz ve gereksiz olarak değerlendiriyoruz. Çünkü “*ğayb*” kelimesi Kazak Türkçesinde de “*ğayb*” olarak kullanılmaktadır.²⁸⁵ Mütercim dinî açıdan yeni gelişmeye başlayan ülkeyi göz önünde bulundurarak açıklama gereği duymuştur.

Bu âyetteki başka bir yanlış tercüme edilen kelime de “بِالْغَيْبِ” kelimesidir. Mütercim bu kelimeyi “*mutlaka inanırlar*” olarak te’kidli bir şekilde tercüme etmiştir. Oysaki burada kelimenin te’kidli olarak tercüme edilmesi yanlıştır.²⁸⁶

Mütercim tefsirî anlatım yöntemini benimsediğinden parantez içi anlatımlara çokça yer vermiştir. Bu esere yönelik araştırmamız sırasında çokça yapılan yanlışlardan birinin de yersiz ve gereksiz parantez içi anlatımlar olduğunu fark ettik.

Örneğin:

²⁸⁵ İbadullayev, *Kasıyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması*, s. 10.

²⁸⁶ Aliyyü’l-Kârî, Nureddîn Ali b. Muhammed b. Sultan, *Envâru’l-Kur’ân ve Esrâru’l-Furkân*, thk. Doktor Nâci Süveyd, Dâru Kütübi’l-ilmiye, Beyrut 2013, c. I, s. 34.

وَأَلِي تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوا لَهُ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ

“Сондай-ақ Самуд халқына да өз бауырлары Салихты (пайғамбар етіп) жібердік. Ол да (өзге пайғамбарлар сияқты) қауымына: “Уа қауымым! Бір Аллаға гана құлшылық етсеңдер! Өткені Одан басқа құдай жоқ. Ол сендерді жерден жаратты (яғни, тәндеріңді топырақтан жаратып, жерден шыққан өсімдіктермен азықтандырды) әрі сол жер бетінде өмір сүріп, оны көркейтулеріңді қалады. Ендеше, (осы күнге дейін) істеген күналарың үшін Раббыларыңнан кешірім тілеңдер, содан кейін күналарыңа өкінген бойда Оған шын пейілмен бет бұрыңдар. Шүбәсіз Раббым құлдарына өте жақын, олардың тәубесі мен дұға-мінәжаттарын қабыл етуші”.

(Sunday-ak Samud halkına da öz baurları Salihı (payğambar etip) ciberdik. Ol da (özge payğambarlar siyaktı) kauımına: “Ua, kauımım! Bir Allağa ğana kulşılık etsender! Öytkeni Odan baska kuday cok. Ol senderdi cerden carattı (yağni, tanderindi topıraktan caratıp, cerden şıkkan ösimdiktermen azıktandırdı) ari sol cer betinde ömir sürip, onı körkeytulerindi kaladı. Endeşe, (osı küнге deyin) istegen küınaların üşin Rabbılarınnan keşirim tilender, saodan keyin küınalarına ökingen boyda Oğan sın peyilmen bet burındar. Şübasiz rabbım kuldarına öte cakın, olardıñ taubesi men duğa-minacattarın kabil etuşi”).

(Ayrıca kardeşleri Salih’i Semud kavmine (peygamber olarak) gönderdik. O da (diğer peygamberler gibi) kavmine şöyle buyurmuştu: “Ey kavmim! Yalnız Allah’a kulluk ederseniz! Çünkü Ondan başka İlah yok. O sizi yerden yarattı (bedenlerinizi topraktan yarattı ve onları topraktan bitkilerle besledi) hem yeryüzünde yaşamanızı ve onu güzelleştirmenizi istiyor. O hâlde (şimdiye kadar) işlediğiniz günahlar için

*Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra günahlarından tövbe etmiş hâlde samimiyetle O'na dönün. Şüphesiz Rabbim yakındır, duaları kabul eder).*²⁸⁷

Mütercim'in tefsiri anlatım tarzı yolunu izlediğini bu âyetin tercümesinden anlayabiliriz.

Bu âyetin tercümesinde tespit ettiğimiz eksik ve yanlışlar:

a) Mütercim âyette geçen “هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ” cümlesini “*Ol senderdi cerden carattı*” yani (*O sizi yerinden yarattı*) olarak tercüme ediyor. Parantez içi açıklama kısmında “*yağni, tanderindi topırdaktan caratıp, cerden şıkkan ösimdiktermen azıktandırdı*” diyerek fazla malumat eklemiştir.

b) Mütercim âyette geçen “اعْبُدُوا اللَّهَ” “*Allah'a kulluk edin!*” emir cümlesini “*Allağa ğana kulşılık etsender!*” (*Allah'a kulluk ederseniz!*) şart cümlesi olarak yanlış tercüme etmiştir. Ama burada cümle sonundaki ünlem işaretinden bu yanlışın imla hatası olduğunu söyleyebiliriz.

Mütercim Fâtır Sûresi'nin 17. âyetini şu şekilde tercüme etmiştir:

وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ

“*Бұл – Аллаға бұйым емес!*”

(*Bul – Allağa buyum emes!*)

(*Bu Allah için eşya değildir!*)

Mütercim âyette geçen “بِعَزِيزٍ” kelimesini “*бұйым*” yani (*eşya*) olarak yanlış tercüme etmiştir. Oysaki “*بِعَزِيزٍ*” kelimesi *güç, zor değildir* anlamına gelmektedir.²⁸⁸

Mütercim'in âyeti şu şekilde tercüme etmesi daha isabetli olacaktı: “*Бұл – Аллаға қиын емес!*” (*Bu, Allah için güç de değildir!*).²⁸⁹

²⁸⁷ Akimhanov, *Kuran Karim, Kazakşa Tüsindirmeli Audarma*, s. 228.

²⁸⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. III, s. 588.

²⁸⁹ Karaman, *Kur'an Yolu Meâli*, s. 435.

Kur'an'ı tercüme eden kişi âyetlerin net ve öz anlatım tarzı sunmaya dikkat göstermesi lazım. Bu meâlde bazen mütercimim parantez içinde açıklanması gereken hususlara parantez dışı açıklıklar getiriyor. Örneğin:

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ

“(Ya, Mұхаммед!) Eгер олар саған өтірікшісің деп, өзіңді де сөзіңді де жалғанға шығарса, анығынды олардан бұрынғы қауымдар да (өздеріне келген Хақтың елшілерін) жалғанға шығаратын. Оларға да өз пайғамбарлары (ақиқатты көрсететін) ап-айқын дәлелдермен, өсиетке толы иләһи парақтар және (Тәурат пен Інжіл сынды адамдардың көкірегіне иман нұрын ұялататын) нұрлы кітаптармен келген болатын”.²⁹⁰

(Ua, muhammed!) Eger олар саған өтірікшісін деп, өзінди де сөзінди де жалғанға шығарса, анығында олардан бұрынғы қауымдар да (өздеріне келген Хақтың елшілерін) жалғанға шығаратын. Оларға да өз пайғамбарлары (ақиқатты көрсететін) ап-айқын дәлелдермен, өсиетке толы иләһи парақтар және (Тәурат және Інжіл сынды адамдардың көкірегіне иман нұрын ұялататын) нұрлы кітаптармен келген болатын).

(Ey Muhammed! Eğer sana yalancı deyip kendini ve sözünü yalanlayacaklarsa, hakikatinde önceki kavimler de (kendilerine gelen Hakkın elçilerini) yalanlamıştı. Onlara da kendi peygamberleri (hakikatı yansıtan) apaçık delillerle, vasiyetlerle dolu ilahi suhуflar ve (Tevrat ve İncil gibi insanların kalplerine iman nurunu eken) nurlu kitaplarla gelmişti).

Âyette parantez içerisine alınarak açıklık getirilmesi gereken yerlerin altını çizdik. Daha da anlaşılır olması için Kazakça ve Türkçe meâllerden de örnekler verdik:

²⁹⁰ Akimhanov, Kuran Karim, Kazakşa Tüsindirmeli Audarma, s. 437.

“Егер олар (қауымың) сені (я, пайғамбар) өтірікке шығарса, онда олардан бұрынғылар да (өз елшілерін) өтірікке шығарған. Оларға елшілері айқын дәлелдермен (мұғжиза кереметтермен) (иләһи) кітаптармен (парақтармен) һәм нұрландырушы Кітаппен (Тәурат, Інжілмен) келген-ді.”²⁹¹

“Seni yalancılıkla itham ediyorsa, bil ki daha öncekiler de (peygamberlerini) yalancılıkla itham etmişlerdi. Peygamberleri onlara açık kanıtlar, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getirmişlerdi.”²⁹²

Şunu da dile getirmeliyiz ki, mütercim tercüme sırasında yer yer bir kelimeyi anlatmak için onunla eşdeğer müteradif kelimeleri çokça kullanmıştır. Sıfatların anlatımında çift kelimeleri çok kullanmıştır. Bu da metnin sadeliğini ve anlaşılabilirliğini olumsuz yönde etkilemiştir.

2.5. Dört Meâl Arasında Mukayese

Tercüme kendi başına bir uzmanlık alanıdır. Dolayısıyla mütercimin sağlıklı bir tercüme ortaya koyabilmesi için hem kaynak dilin hem de hedef dilin tüm dil bilgisi kurallarını, edebî birikimini, toplumsal ve kültürel değerlerini çok iyi bilmesi gerekir. Hem de bunların ötesinde çeviri biliminden haberdar olmalıdır ki tüm bunları bir arada bulundurmak gerçekten de çok zordur.

Meâller arasında mukayese başlığı altında tezimizin ana konusu olan Halife Altay'ın “*Kuran Şarif, Kazakşa Mağına Cane Tüsinigi*” adlı meâlini, Aziz Akıtulu ve Makaş Akıtulu'nun “*Kuran Karimin Kazakşa Audarması*” adlı meâlini, Akimhanov Askar Bolatbekulu ve Anarbayev Nurlan Saylauulu'nun “*Kurani Karim, Kazakşa*

²⁹¹ İbadullayev, *Kasıyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması*, s. 250.

²⁹² Karaman, *Kur'an Yolu Meâli*, s. 436.

Tusindirmeli Audarma” adlı meâlini ve İbadullayev Sabit Zamadinulu’nun “*Kasiyetti Kuran Cane Kazak Tilindegi Mağinalık Audarması*” adlı meâlini karşılaştıracamız.

Mukayesemizde ilk önce meâllerin yazılış tarihine bakmamız gerekecek. Kitapların basım tarihlerini göz önünde bulundurarak yorum ve değerlendirme yapacağız. Bu yöntem, mukayese yaparken işimizi kolaylaştıracaktır. Çünkü meâllerin yayımlanma zamanı, hem mütercimlerin hem de yapılan tercümelemlerin gelişim çizgisini görmemizi sağlayacak, kimin kimden etkilenmiş olabileceği konusunda bize bilgi verecektir.

2.5.1. Halife Altay’ın, *Kuran Şarif, Kazakşa Mağına Cane Tüsinigi*.

Halife Altay’ın *Kuran Şarif, Kazakşa Mağına Cane Tüsinigi* adlı meâli, bağımsızlık sonrası İslam’a kavuşan Kazak halkına sunulmuş en güzel hediye idi. 1 milyon adet meâl halka ücretsiz dağıtıldı. Yılları İslam özlemiyle geçmiş Kazak halkı başucunda taşıdı bu eseri.

Kuran Şarif, Kazakşa Mağına Cane Tüsinigi, kendi döneminin en iyi meâllerindendir. Meâlin teknik yönü, Arapça metnin yerleşimi, sûrelerin anlatımı, sûrelerin içeriği hakkında verilen malumat, nüzul sebebinin aktarılması, âyet numaralarının verilişi, açıklamalarda parantez kullanması, peygamberlerin isminin veriliş şekli, tefsirî anlatım yöntemini kullanması, klasik kaynaklardan istifade etmesi, bunların hepsi Kazak meâl tarihindeki ilklerdir. Bu yöntemlerinden dolayı tüm Kazak meâlcî mütercimlerine yol gösterebilmiştir. Ayrıca mütercimin o dönemdeki Kerey koluna ait kelimeleri kullanması ve Çağatay Türkçesiyle yazması meâlin orijinalliğine güzellik katmaktadır.

Özellikle şunu da ifade etmemiz gerekir ki, meâli incelememiz sırasında Halife Altay'ın ciddi araştırmalarda bulunarak her kelimeye anlam verirken tefsir kaynaklarına başvurmaya özen gösterdiği tespit edilmiştir.

Bu arada yukarıda bahsettiğimiz üzere meâlin yanlış ve eksikliklerinin de olduğunu söylememiz gerekir. Özellikle terimler ve kelimelerde, atıflarda yanlış verilmiş tercümeyle sıkça karşılaştık. Ayrıca, âyet sonunda hazifleri beyan etme konusunda epeyce eksiklerle olduğunu gördük. Meâlin en önemli sorunu da Kur'an'ı tercüme ederken kaynak dilinden hedef diline aktarmada mütercimim zorlanmasıdır. Dolayısıyla meâl kaynak diline bağlı kalmıştır. Öte yandan bu sorunun nedenine dair cevap ararken “Meâli mütercim Arapçadan değil de Türkçeden mi tercüme etti?” sorusu geliyor aklı. Bunun nedeni, mütercimim Kazak topraklarından uzakta Türkiye’de yaşaması, Kazakistan’da yaşanan kültürel ve toplumsal değişimlerden uzak olması ve Kazakça uzmanlarıyla iş birliği yapmamasıdır.

Nitekim meâlin 1991 yılında Medine’de Kiril alfabesiyle basılan nüshasında da metnin içeriğinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

2.5.2. Aziz Akıtu ve Makaş Akıtu, *Kuran Karim'nin Kazakça Audarması.*

Aziz Akıtu ve Makaş Akıtu'nun *Kuran Karim'nin Kazakça Audarması*; iki hayırlı evladın, ölen babalarının arzusunu gerçekleştirmek amacıyla hazırladıkları bir meâldir. Babaları Akıt Hacı, Doğu Türkistan'da (Sincan-Altay'da) yaşamıştır. Akıt Hacı meâli tamamlamış, ancak bastırmaya fırsat bulamamıştır. Çin'deki komünist rejimi Müslümanların kendi din ve kültürlerini yaşama ve yaşatmalarına izin vermemiş, Kur'an meâli dâhil kendi el yazması eserleri yakılmıştır. Akıt Hacı 1940 yılının Temmuz ayında hapisanede şehit edilmiştir. Tarihçi, şair, dil uzmanı, Kazak edebiyatının önemli isimlerindendi. Ne yazık ki, eseri elimize ulaşamadı, şayet

ulaşsaydı, Kazakça meâller arasındaki ilk ve en iyi tercüme edilmiş dili ve muhtevası ile orijinal bir eser olacaktı.

Aradan yarım asır geçince oğulları Aziz ve Makaş gerçekleşmemiş baba arzusunu bir meâl yazarak yerine getirmişlerdir.

Meâl eski Çağatay alfabesiyle yazılmıştır. Meâlin ön sözünde mütercimler her ne kadar bu meâli Kazakça meâllerin ilki diye ifade etse de Halife Altay'ın meâlinde sonra yayımlandığı kayıtlarla sabittir. Meâl 1990 yılında Pekin'de yayımlanmıştır. 2010 yılında Muhammed Şingıs ve Ermek Muhammedkali tarafından meâlin Kiril nüshası hazırlanıp Almatı'da yayımlanıyor.

Meâlin orijinaliyle Kiril nüshası farklı kişiler tarafından hazırlandığı için iki nüsha arasında farklılıklara rastlayabiliyoruz. Günümüz Kazakçasına aktarma sırasında mütercimin dikkat ettiği önemli inceliklere dikkat edilmemiştir. Orijinal nüshada olmayan bazı parantez içi eklemelerde bulunmuşlardır. Meâli Kiril harfine çevirme sırasında meâldeki yanlış ve eksik yapılmış tercüme düzeltilmeyerek olduğu gibi kitaba geçirilmiştir. Sadece 30. cüzde bazı eklemeler ve düzeltmeler yapılmıştır. Bu hususlardan bazıları meâli inceleme bölümünde beyan edilmiştir.

Meâlin dili sade, anlaşılması kolaydır. Oldukça nazik ve kibar dil kullanılmıştır. Kazak dilinin zenginlikleri meâle yansıtılabilmıştır. Dil konusunda meâle itirazımız yoktur.

Tercümesi sırasında mütercimler dil teorisi ve çeviri açısından meâlin iki özelliğine dikkat çekmişlerdir:

1. Kur'an'da yazılanları olduğu gibi aktarmaya gayret göstermek.
2. Nüzul sırasındaki anlamından sapmamak (tefsire göre meâl), yani âyetin nüzülü sonrasındaki tefsiri dikkate almak.

Mütercimlerin bu yöntemi kullanmalarındaki amaç, temel anlamdan sapmamaktır. Ancak, temel anlamdan sapmamayı amaçlarken birçok yerde aciz kalarak kelimeyi doğrudan Arapça olarak aktarmışlardır. Kur'an'ı tercüme etmede sadece hedef dilini iyi bilmek ve ona hâkim olmak yeterli değildir. Aynı zamanda başarılı bir eser sunabilmesi için Arapçayı ve tercüme ilimlerini de iyi bilmesi lazım ki eseri hedef diline aktarmada sorunlar yaşanmasın. Bu meâlde en çok karşılaştığımız sorun, âyete yanlış ve hatalı anlam verilmesidir.

Kavramlara yanlış anlam verme, cins isimlerini karıştırma, temel anlamdan sapmamak için kelimesi kelimesine tercüme etmek suretiyle hazifleri anlatmamak, te'kidlere doğru anlam yüklememek, te'kid ve istisna olmayan âyetleri te'kidli ve istisna anlamını yüklemek gibi yanlışlara ve eksiklere yol açılmıştır.

Ön sözün sonunda mütercimler, Kur'an'ın derin anlamlarını tam olarak açıklayamadıklarını söyleyerek alçak gönüllülikle bilginlerden ve okuyuculardan hatalarını düzeltmek için yardım isteğinde bulunmuşlardır. Gerçekten de, meâli incelememiz sırasında bir çıkmaza sokan birçok yer olduğuna tanık olduk.

Ayrıca meâli incelememiz sırasında mütercimlerin Halife Altay meâlinden sık sık alıntı yaptığını gördük. Hatta alıntı sırasında Halife Altay'ın yanlış anlam verdiği âyetlerin olduğu gibi alıntılındığı yerler bulunmaktadır. Mütercimlerin alıntı yapmalarının sebebi, onların 1988'de Halife Altay'ın yanında 5 ay kalarak ilim tahsilinde bulunmasıdır diye yorumlayabiliriz.

2.5.3. İbadullayev Sabit Zamaddinulu, *Kasıyetti Kuran Jane Kazak Tilindegi Magınalık Audarması.*

Sabit İbadullayev Zamaddinoğlu, Kazak dili filoloji ve Arap dili filoloji uzmanıdır. Meâl tercüme etmeden önce çevirmen ve editör olarak çalışmıştır.

Öğrencilik yıllarında tercümanlıkla uğraşmıştır. Mütercim, bir nevi Kur'an'ı tercüme etmeye uzun yıllar hazırlık yapmıştır diyebiliriz. Kur'an'ın tercümesinden önce 61 tane kitap tercüme etmiştir. Tercüme ettiği kitaplar şu alanlardadır: edep hususundaki kitaplar, hikâyeler, çocuk kitapları, el dua kitapları, hadisler ve Kur'an'ın bazı sûreleri. 2015 yılında Almatı'da meâlini yayımlamıştır. 2018 yılında düzeltmeler ve eklemeler yapılarak Kazakistan Dinî İdaresi tarafından yeniden basılmıştır.

Mütercim, Kazakların yoğun olarak yaşadığı Kızılorda kentinde doğup büyümüştür. Kazak kültürünün Rus dönemi etkisinden fazla etkilenmediği köylerinden birinde yetişmiştir. Hatta mütercimin meâlinde o bölgeye âit olan lehçeye rastlayabiliyoruz. Bazen de o bölgeye âit olan, ancak şimdilerde kullanılmayan sözlerle karşılaşabilmekteyiz.

Meâl okuyucunun rahatlıkla anlayabileceği sade bir dille yazılmıştır. Önceki Kazakça meâllerde karşılaştığı yanlış ve eksik tercüme, mütercimi meâl yazmaya sevk etmiştir. Meâl yazımında temel anlamdan sapmama yöntemine başvurmuştur. Mütercim tercüme sırasında Arapça tefsir ve meâllerle beraber en çok Halife Altay ve Akıt Hacı oğulları meâllerinden istifade etmiştir.

Eser yazıldığı yılların en iyi meâllerindedir. Mütercim, Kazakça meâl yazımını bir üst aşamaya çıkarmıştır.

Aynı zamanda tüm meâllerde olduğu gibi bu meâlin de yanlış ve eksikliklerden ârî olmadığını da söylemeliyiz. Zaten mütercim ilim ehlinde meâlinde rastladıkları yanlışları kendine bildirilmesinden memnun kalacağı hususunda ricada bulunmuştur.

Meâlde birtakım ihmal hatalarına rastladık. Bazı gramer hatalarıyla da karşı karşıya geldik. Bazen de atıf olmayan harflere atıf anlamını yüklemiştir. Bazı çifte

deyimlerin yerlerini değiştirmiştir. Bazen de kelimelere yanlış anlam vermiştir. Bazen de cümleleri yanlış kurmuştur.

Mütercim tercüme sırasında Kazakça meâllerden Halife Altay ve Akıt Hacı oğulları meâllerinden alıntılar yapmıştır. Alıntı sırasında bazı dikkatsizliklerin olduğunu fark ettik. Mütercim Akıt Hacı oğullarından alıntı yapmış. Akıt Hacı oğulları ise aynı âyetin tercümesini Halife Altay'dan almış. Meselenin ilginç tarafı şu ki Halife Altay âyeti yanlış tercüme etmiş. İşte buna benzer bazı eksik ve yanlış tercümelerin olduğunu tespit ettik. Bahsettiğimiz yanlış ve eksik tercümeleri örnekleriyle meâli inceleme bölümümüzde genişçe beyan ettik.

2.5.4. Akimhanov Askar Bolatbekulu, Anarbayev Nurlan Saylauulu, *Kurani Karim, Kazakşa Tusindirmeli Audarma.*

Akimhanov Askar Bolatbekulu meâlini tamamen kendi tercüme etmiştir. Bu hususun doğruluğunu mütercimle yapmış olduğumuz röportaj sırasında daha iyi anladık. Meâlin mütercimler arasında adı geçen Nurlan Saylauulu meâlin teknik yönüne yardımcı olmada eşlik etmiştir.

Askar Akimhanov ile mütercim Sabit İbadullayev'in hayatları birbirlerine çok yakındır. Kazak dili ve kültürünün iyi korunmuş Almaty Kenti Rayimbek ilçesi Narınkol köyünde doğmuş. Sonradan güney Kazakistan'ın Kazak dilinin iyi saklanmış Taraz iline bağlı Moyınkum ilcesinde büyümüş. Mısır Arap Cumhuriyeti'nde öğrencilik döneminden itibaren Arap dilinden çeviri yapmakla ilgilenmiş. Kendisi birçok kitap ve makalelerin müellifidir. Kur'an'ı tercüme etmeden önce birçok hadis kitabını tercüme etmiştir. Mütercim Kur'an'ı tercüme etmek için 25 sene tercümeyle uğraşarak bir nevi hazırlık yapmıştır. Mütercimin meâlini incelememiz sırasında bunu

fark ettik. Aynı zamanda şunu da izah etmek gerekiyor ki meâlin dilinden mütercimim yaşadığı bölgenin lehçesi anlaşılabilir.

Mütercim tefsirî anlatım yöntemine başvurmuştur. Çoğunlukla âyetler hakkında kısa açıklamalarda bulunmuş, açıklamaları parantez içerisinde vermiştir. Kelime ve sözlerin yerleşiminde Kazak dilinin kurallarına uyarak uygun ve dili anlaşılır cümle kurmaya çalışmıştır. Çalışmanın değerini arttıran hususlardan en önemlisi, Kazakça lügatleri kullanarak çalışmasını edebî dil bakımından iyi seviyeye çıkarabilmiştir. Aynı zamanda mütercimim iyi bir dil ve edebiyat uzmanıyla meâli gözden geçirmesi, meâlin değerini daha da artırmıştır. Meâlin başka bir önemli özelliği de Kazakistan'ın dinî ve siyasi durumunu göz önünde bulundurarak müteşabih âyetlerin Mâtürîdî itikadına uygun olarak tercüme edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu meâl, Kazakça meâller içerisinde orijinal manadan sapmayan ve anlatım dili en başarılı olanıdır kanaatindeyiz. Hatta diğer meâllere nispeten Kazakça meâllerde dönüm noktası olabilmıştır. İlk yazılmış meâllerden itibaren günümüze kadar olan meâllerin en iyi tercüme edilmiş olanı olduğu yukarıdaki hususlardan zaten anlaşılmaktadır.

Meâlde daha da üzerinde çalışılması gereken bazı eksik hususları da yok değildir. Mütercim daha iyi anlaşılmasını dikkate alarak uzun açıklamalı yöntem izlemiştir. Ama bu yöntemi kullanırken yersiz ve gereksiz bilgiler verdiği de olmuş. Bunun yanı sıra açıklanması gereken bazı hususlar eksik bırakılmış. Bazen de açıklama gerekmeyen, Kazakçalaşan Arapça kelimeler gerekmediği hâlde açıklanmış. Yine bazı yerlerde te'kid olamayan kelimelerin te'kidli olarak tercüme edildiği görülmektedir. Bir başka hata da emir cümlesini, şart cümlesi olarak tercüme etmiş olmasıdır.

Mütercimle yapmış olduğumuz röportaj sırasında meâli incelerken rastladığımız yanlış veya eksik tercümelerin kendine iletilmesinden memnun kalacağını ifade etmişti. Biz de meâli incelememiz sırasında rastlayabildiğimiz hataları mütercimle irtibata geçerek ilettik. Aynı zamanda kısa anlatımlı meâl hazırlaması konusunda tavsiyede bulunduk. Hatta şu anda mütercim kısa ve öz anlatımlı meâl çalışmalarını sürdürmektedir.

Mukayesemizin sonunda, meâl çalışması yapacak her bir mütercimin klasik gramer kitaplarını okuması ve Arapça gramerine hâkim olması gerektiğine kanaat getirdik.

Çünkü meâllerin neredeyse hepsinde Arap dili gramerine yönelik harfi cerr, istisna harfleri, emir cümleleri, atıf harfleri ve hazifler gibi küçük hatalara rastladık.

Mukayese yaptığımız dört meâli seviyelerine göre şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Akimhanov Askar Bolatbekulu, Anarbayev Nurlan Saylauulu, *Kurani Karim, Kazakşa Tusindirmeli Audarma*, Almatı, 2015.
2. İbadullayev Sabit Zamadinulu, *Kasiyetti Kuran Jane Kazak Tilindegi Magınalık Audarması*, Almatı, 2018.
3. Halife Altay, *Kuran Şarif, Kazakşa Mağına Cane Tüsinigi*, İstanbul, 1989.
4. Aziz Akıtulu, Makaş Akıtulu, *Kuran Karim'nin Kazakşa Audarması*, Pekin, 1991.

Kur'an'ın başka dillere çevrilmesi önemli ve gerekli bir çalışma alanıdır. Bu alanda çalışacak kişiler Kur'an ilimlerine vâkıf olmalı, her iki dilin inceliklerini bilmeli ve çalışmalarını bilimsel metotlar çerçevesinde yapmalıdır.

Bu araştırmamızdaki tenkit ve tekliflerimiz Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesine katkı sağlamaya yöneliktir. Meâllerle ilgili bu araştırmamızda yer alan tenkit ve

teklifler, Kazakça olarak yapılmış tüm meâller hakkında her yönüyle olumsuz bir kanaat uyandırmamalıdır. Burada bazı meâllerde memnuniyet verici tespitlerimiz olduğunu özellikle belirtmek isteriz. Bilimsel hassasiyetin öneminin bir vesileyle daha ifade edilmesi yanında, meâl hazırlamayı ciddiye alıp bilimsel metotlara gerektiği ölçüde titizlik göstererek Allah'ın mesajını farklı dillerdeki insanlara en doğru ve anlaşılır şekilde ulaştırmaya çalışan ilim adamlarını hak ettikleri şekilde övmek her şeyden önce kadirşinaslık gereğidir.

Şunu da ifade etmeden geçemeyeceğiz. Eğitim ve uzmanlık alanı Tefsir olmayan, Arap dili ve edebiyatına ve Kur'an ilmi kapsamına giren "Esbabı Nüzul, Muhkem-Müteşabih, Mecazül Kur'an, Müşkilül Kur'an" vb. gibi doğrudan tefsir ilmini ilgilendiren ve Kur'an'ı doğru anlayabilmek için olmazsa olmaz özellikler taşıyan bilim dallarına yönelik herhangi bir bilimsel araştırması bulunmayan kişilerin birkaç Kazakça meâlden yararlanarak meâl yazmaya cüret etmelerini doğru bulmuyoruz. Bunun Kur'an ve bilim adına son derece yadırganacak ve esefle karşılanacak bir durum olduğunu belirtmek isteriz.

2.6. Kur'an'ı Kerîm Tercümesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar

Kur'an âyetlerinin daha iyi anlaşılmasında nüzul sebebinin ve nüzul ortamının ne kadar önemli olduğu izahtan varestedir.

"Esbabu'n-Nüzul"; Hz. Peygamber'in risalet döneminde vuku bulan ve Kur'an'ın bir veya birkaç âyetinin yahut bir sûrenin inmesine yol açan olayı, durumu ya da herhangi bir şey hakkında Resulüllah'a sorulan soruyu ifade etmek için kullanılır.²⁹³

²⁹³ Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, s. 144.

Nüzul sebeplerini bilmek önemlidir. Kur'an-ı Kerîm'de emredilen şeylerin hikmetinin anlaşılması, âyetlerde kastedilenlerin kolaylıkla anlaşılıp şüphe ve yanlışlıkların izale edilmesi, hasır tevehhümünün bertaraf edilmesi, âyetin ihtiva ettiği hükmü tahsis etmesi ve âyeti işiten kimselerin onu anlaması ve ezberlemesine kolaylık temin etmesi bakımından faydaları vardır.²⁹⁴

Kur'an'ın yorumlarında ve kaleme alınan bazı araştırmalarda, araştırmacıları hataya sürükleyen oldukça önemli faktörlerden biri de nüzul sebeplerine yeterli özenin gösterilmeyişi ve "Esbabu'n-Nüzul" ilminin verilerinin göz ardı edilerek meâl, tefsir ve araştırmalara beklenen ölçüde yansıtılmayıdır.

Nüzul sebeplerini öğrendiğimiz ilk kaynak şüphesiz ki sahabedir. Çünkü onlar, vahyin tezahür ettiği o günleri yaşamış ve dolayısıyla olayların iç yüzüne vâkıftılar. Âyetlerin iniş sebeplerine yönelik herhangi bir değerlendirmede bulunabilmek için öncelikle onların aktardıkları rivayetleri bilmek ve onları sıhhat şartları çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Bu konuda özel bir eser kaleme alan Vahidî şunları dile getirmektedir: "Kur'an'ın nüzul sebepleri konusunda söz söylemek ancak ve ancak o hadisleri bizzat müşahede eden, onlara yakinen vâkıf olan, bilmediklerini öğrenmek için durmadan araştıran, öğrencilerini seçmede ve bildiklerini başkalarına aktarmada ciddi olarak gayret eden sahabeden ya bizzat işitmek ya da onlardan rivayet etmek suretiyle olabilir".²⁹⁵

Âyetlerin nüzul sebepleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmamak veya o bilgiler elde edilmiş olsa bile, onları dikkate almadan âyetlerin zahiri ifadesinden

²⁹⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, ss. 117-118.

²⁹⁵ Ebü'l Hasen Ali b.Ahmed el-Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul*, Kahire, 1968, s.4.

meffumu kavramaya ve sonuçta birtakım hükümler çıkarmaya çalışmak kişileri hep yanılığa sürüklemiş ve sürüklemeye devam edecektir.²⁹⁶

Kur'an'ı Kerim'in herhangi bir dile çevirilmesi, ilahî kelama o dilde anlaşılır bir ifadeyle mana verilmesinden ibarettir. Tercüme kelimesiyle ilgili olarak, Kur'an ilimleri ve Tefsir Usulü kitaplarında herhangi pratik bir değeri haiz olmayan birtakım bilgilere yer verilmemekle birlikte,²⁹⁷ İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren bu kelime, sözlü veya yazılı bir metnin, başka bir dile anlaşılır bir ifadeyle çevirilmesinden ibarettir. Dolayısıyla, tercümede bir kelamın harfî harfine başka bir dile çevirilmesinin söz konusu olduğu, bunun ise Kur'an tercümesinde mümkün olmadığı, buna binaen, Kur'an tercümesi sözünün doğru bir kullanım olmayacağı, bunun yerine meâl sözünün kullanılması gerektiği şeklindeki ve hassasiyetlere katılmak mümkün değildir.²⁹⁸

Kur'an'ın başka bir dile tercüme edilmesinin gerekliliği ve Onu anlamının dinde gerekliliğiyle eş değerdir. Allahın kitabının anlama zaruretinin, aynı zamanda onun tercümesini de zaruri kılması nedeniyledir ki, Kur'an'ı tercüme etme faaliyetleri Kur'an'ın nüzülüyle birlikte başlamıştır ve onunla yaşıttır. Bu nedenle Kur'an'ı başka bir dile tercüme etmenin dinen caiz olup olmadığı tartışmaları her ne kadar tarihte ve yakın geçmişte yoğun olarak yaşanmışsa da konunun tabiatıyla kesinlikle bağdaşmayan bir durumdur.

Aslında Kur'an'ın tercümesi meselesini Allah'ın kitabını anlama konusuyla birlikte düşünmek ve ele almak gerekir. Çünkü Kur'an okumaktan amaç, onu anlamak ve muhtevasına göre amel etmektir. İslam'ın ilk dönemlerinde Kur'an'ın anlamını dikkate almadan ve manaları üzerinde düşünmeksizin salt hatim düşüncesiyle

²⁹⁶ Bkz., İshak Yazıcı, *Nüzul Sebeplerini Bilmenin Kur'an Tefsirindeki Önemi*, Samsun 1987, s. 117-128.

²⁹⁷ Bkz., Demirci, *Kur'an Tarihi*, s. 204.

²⁹⁸ Zehebi Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, Mısır 1961, c. I, s.66.

okunduğu bilinmektedir. Esasen herhangi bir kitabı onu anlamadan okumak tam olarak mümkün değildir. Yani bir yazıyı, manasını dikkate almadan ve anlamını devreden çıkararak okumak söz konusu olamaz. Bu olsa olsa ancak belli maksatlarla ve özel nedenlerle mesela bir metnin ezberlenmesi gibi amaçlarla söz konusu olabilir. Bu durum Allah'ın kitabı için de bahis mevzuudur.

Her dilin kendine mahsus ifade biçimi, rengi, kendine özgü deyimleri ve kendine has atmosferi vardır. Tercüme yaparken bunları iyi hesaplamak ve her dilin kendi deyimlerini kullanabilmek, yapılan bir çevirinin doğru, edebî ve bilimsel olmasına önemli ve büyük katkılar sağlar. Tercümelerdeki en büyük başarı, metindeki çeviri kokusunu hissettirmemektir. Onu sağlayabilmenin en önemli şartlarından biri de, çevirilmiş metnin dilinde kullanılan deyimleri, sırf çeviri tarzıyla çevirmeyip karşı dildeki o deyimlere tekabül eden tabirleri bulup kullanmaktır.

Mütercimlerin dikkat etmesi gereken bazı hususları şöyle sıralayabiliriz:

1. Tercüme edilen âyet ne kadar kısa olursa olsun ve içinde yer aldığı komşu âyetlerle ne denli cümle ve anlam bağlantısı içerisinde bulunursa bulunsun, hem yalnız başına kendi müstakil anlamını ifade etmeli, hem de birlikte bulunduğu âyetlerle beraber ortak manayı verebilmelidir.
2. Âyetlere verilen anlam ve meâl, Kur'an'ın herhangi başka bir âyetinin anlamına ters düşmemelidir.
3. Yapılan meâl, karşısında mutlaka bir muhatap bulmalı ve muhatabın zihninde, ele aldığı konuyla ilgili dinî, ahlaki, ictimai, hukuki idari vesaire net bir anlam oluşturmmalıdır.

4. Şayet varsa, âyetlerdeki anlam sınırlamalarına riâyet etmeli ve böyle durumlarda âyetlerle ilgili mutlak ifadelerden kaçınıp mukayyed ve has ifadelerle tercüme yapılmalı.
5. Âyetlerin güncel konularla kendiliğinden ve tabii olarak anlam ilişkilerinin doğması ve o şekilde ifade edilmesi durumlarında dahi onların özgün, mutlak, bağımsız ve orijinal manaları korunmaya çalışılmalıdır.
6. Âyetlerde lafzi ve zahirî olarak bulunmasa bile, Arap dilinin gramer ve belagat özelliklerinin gereği olarak gerçekleşen anlamları, tercümede lafzi olarak tebarüz ettirmeli ve onları, cümlenin üvey ve zait unsurlarıymış gibi parantez içerisine kesinlikle hapsedmemeli, bilakis, cümlenin öz ve asli unsurları olarak parantez dışında normal olarak ifade etmelidir.
7. İstilahi anlamlarda kullanılan lafızların, dinî ve kültürel derinlik ve zenginlikleri korunmalı ve bunlara hanel getirmemelidir.²⁹⁹
8. Yapılan çeviriler veya açıklamalarda kullanılan dilin halkın anlayabileceği düzeyde olmasına özen gösterilmeli ve Kur'an'daki kavramlar salt Kazakçalaştırma çabalarıyla adeta anlaşılmaz duruma sokulmamalıdır.
9. Günümüz insanının Kur'an'daki hakikatleri daha iyi anlayabilmesi için meâller açıklamalı olarak ortaya konmalı. Zor anlaşılabilen âyetlere ve kamuoyuna mal olmuş tartışılan kavramlara açıklık getirecek izahlar yer yer dipnotlar halinde gösterilmelidir.
10. Bazı âyetlerin, diğerlerinin anlaşılmasına ışık tutucu özellikleri meâl ve açıklamalara yansıtılmalıdır.

²⁹⁹Yusuf Işık, *Kur'an'ı Kerîm Tercümesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed Meâlîne Genel Bakış*, Kur'an Meâlleri Sempozyumu, İzmir 2003, c. I, s. 95.

11. Yapılan çeviriler veya açıklamalar “sahih” hadislerin ifadeleriyle çelişir konuma getirilmemelidir.
12. Kelimelerin çevirilerinde Arap dili edebiyatının sınırları içinde kalmak kaydı ile kavramlar, âyet bütünlüğü içerisinde ele alınmalı ve algılanmalıdır.
13. Usûlde geçen özel ifadesiyle; hakikat manasında anlaşılması gereken ifadeler için asla “mecaz” değerlendirmesi yapılmamalıdır.
14. Nüzul sebebi bulunan âyetlerin çeviri veya yorumlarında, “esbab-ı nüzul” bilgileri ve rivâyetleri göz önünde bulundurulmalıdır. Esbab-ı nüzul, doğrudan doğruya nüzul ortamında fiili olanı ve somut hayatı göstermek konusunda aracı delillerdir.³⁰⁰

Esbab-ı nüzul ilmi, Kur’an-ı Kerîm’in soyut bir düşünce veya düşünme biçimi değil, yaşanmış, yaşanabilir ve yaşanacak bir hakikat ve hidayet rehberi olduğunun delilidir. Esbab-ı nüzul bilgisi, Kur’an-ı Kerîm’in nüzul ortamının asli bir unsurudur. Esbab-ı nüzul, Kur’an-ı Kerim’in anlaşılmasında gerekli bir bilgidir. Sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînden olan müfessirler Kur’an’ı özellikle esbab-ı nüzul ile tefsir etmişlerdir. Hatta başlangıçta “tefsir ilmi, esbab-ı nüzulü bilmekten ibarettir” denilmiştir.³⁰¹

1. Tefsir usulünde “vucuh ve nezair” kapsamına giren kavramlara, âyetlerdeki bağlamlarına uygun anlamlar yüklenmelidir.
2. Edebî sanatlar alanına giren teşbih, temsil, kinaye gibi özellikler taşıyan kavram ve ifadelerin çerçevelerinde ve açıklamalarında, söz konusu ifadelerdeki

³⁰⁰ Serinsu, *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzul*, s. 81.

³⁰¹ Serinsu, *Kur’anı Kerimin Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzule Yeni Bir Yaklaşım*, ss. 189-190.

edebî inceliklere ve de bunların anlatmak istediği mefhum ve hakikatlere vurgular yapılmalıdır.³⁰²

Kur'an-ı Kerîm başka dillere mutlaka çevirilmelidir. Hatta dünyadaki tüm dillerde, farklı üsluplara sahip kimselerce hazırlanan meâller yayımlanmalı ve Allah'ın mesajı tüm insanlığa birinci el kaynaktan ulaştırılmalıdır. Bunun ne ölçüde önemli bir dinî vecibe olduğu aşîkardır. Aksi takdirde, insanların büyük çoğunluğu Allah'ın mesajını asli kaynağından öğrenme imkânından mahrum kalır. Ancak, Kur'an'ı Kerîm'i başka dillere çevirirken ilmî usüllere riayet edilerek olabildiğince titiz çalışılmalıdır. Bu zorunluluğa riâyet edilmediğinde insanların Allah'ın mesajını yanlış anlama tehlikesi doğacaktır. Son zamanlarda özellikle halkın meâlli Kur'an baskılarına yönelmesi, Kur'an'ı anlama çabaları meâl yazımının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

2.7. Mütercim Sabit İbadullayev ile Röportaj

Kazakça meâl yazarı iki mütercimle röportaj yapmak için Kazakistan'ın eski başkenti Almatı'ya gittik. Sabit İbadullayev, Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresine bağlı "İman" derneğinde yazarlık yapıyordu. Onunla iş yerinde röportaj yapma imkânı bulduk. Bu röportaj imkânını sağladığı için kendilerine ayrıca şükranlarımı sunuyorum.

Aldığınız eğitimden söz eder misiniz? Nasıl bir eğitim sürecinden geçtiniz?

Arap dilinin en zor fakültelerinden biri dil bölümüydü. Mısır'da okumak için gittiğimizde Araplardan ne isteniyorsa bizden de o istendi. Yabancı olduğumuz için

³⁰² *İshak Yazıcı, Edip Yüksel ve Muhammed Esed'in Meâllerine Eleştirel İnceleme*, Kur'an Meâlleri Sempozyumu, İzmir 2003, c. I, ss. 345-346.

herhangi bir ayırım, kolaylık göstermediler. Bir sonraki gelenler Kazakistan'a daha erken dönecekleri için onların eğitim süreci azaltıldı. Orada Evdah'ül-Mesalik kitabını ve daha da ileri seviye gramer kitaplarından ilim tahsil ettik. Ülkemde dil bölümü okuduğum için Arapça öğrenmem zor olmadı. Öğrencilik yıllarımda Kazakistan'dan gelen öğrencilere Arapça dersleri verdim.

Kur'an'ı Kazakçaya çevirmeye ne sebep oldu, neden başka bir kitap değil?

O zamanlar, Kazak halkının başvurabileceği Ratbek Hacı ve Halife Altay'ın Kur'an'ından başka bir Kur'an meâli bulunmuyordu. Bu çevirilere baktığımda, birçok yerde verdiği mana gönlüme yatmıyordu. Ratbek Hacı'nın meâli aşırı düz bir dille çevrilmişti. Bunu görünce, günümüzde dini anlayan okuryazarların sayısının arttığını görüyorum ve bunları göz önünde bulundurarak Kur'an'ı aslına daha yakın çevirmeye niyetlendim. Birçok çeviride genel anlam verme çabasıyla asıl manadan koştuklarını görüyoruz. Örneğin, Allah'tan güçlü bir uyarı ile gelen emirler, sanki sade bir dille tavsiye edilmiş gibi yorumlanır. Tüm çevirilerde mutlaka hata vardır. Biz cerir sırasında asıl manadan kopmamayı hedefledik. Kur'an'ı tercüme etmeden önce yaklaşık 50 kitap tercüme ettim. Mısır'da okurken tercümanlık da yaptım. Bir entelektüel, din alanına geldiğinde, dini de geliştirir. Bugün Kazakistan'da dinimizin gelişmemesinin nedeni entelektüel vatandaş eksikliğidir.

Kur'an'ı tercüme ederken hangi dildeki eserlerden istifade ettiniz?

Birçok dildeki Kur'an'lardan istifade ettim. İngilizce, Rusça, Türkçe ve Arapça birçok tefsirden istifade ettim. Hatta bazen bir âyete anlam vermek için bulabildiğim bütün tefsirlere baktığım da olmuştu. Kurtubî, İbn Kesîr, Semerkandî, Mâtürîdî, Şaravî ve Meragî'nin tefsirlerini sık sık kullandım.

Kur'an'ı tam olarak tercüme etmeniz kaç yılınızı aldı?

Kur'an'ın tamamını tercüme etmem 5 yılını aldı.

Tercüme ederken neden tefsirî tercüme yöntemini tercih ettiniz?

Çevirimiz meâlî bir çeviri olduğu için kısa bir yol izledik. Bu yöntemi izlememizin temel nedeni asıl manadan sapmamaktı. Bazı açıklamalar vermesi gereken âyetleri, parantez açarak parantez içinde açıklamaya çalıştık. Âyetin anlamına, kendi bağlamında birbirinden kopmaması için, âyetin sonuna nokta koymadan virgül koyarak anlam verdik. Örneğin Fatıha Sûresi'nde bu yöntemi kullandık. Tercümenin amacı kısa bir anlam vermektir. Kazakça meâllerde parantez açarak, kısa bir anlam uygulayan ilk kişi olduk. Tercümede, Orta Asya'nın coğrafi konumu dikkate alınarak Mâtürîdî itikadı ve Hanefî mezhebi esas alınarak yapılmıştır. Tercümemizin ana yöntemi aslına daha yakın mana vermektir. Çeviri sırasında birçok meâl ve tefsirlerden istifade ettik. Beyzavî Tefsiri, Nesevî Tefsiri, Mâtürîdî Tefsirlerinden istifade ettik. Özellikle iman bağlamında âyetler söz konusu olduğunda tefsir eserlerine başvurduk.

Kazak dili, Kur'an'ın tercümesinde Arapçanın asıl anlamını ortaya koymaktan aciz değil mi?

Kazak dili zengin bir dil. Kur'an tercümemizde Kazak dilinin birçok yerde unutulmuş ve kullanım dışı olan eski terimlerini de kullandık. Mesela Kevser Sûresi'nde "ebter" kelimesinin çevirisini "şunak (шұнақ)" olarak kullandık. Kazaklar eskiden bu kelimeyi "shunak Khuday (шұнақ Құдай)", "çocuğu olmayan anlamında" kullandılar. Editörler bile okuduklarında şaşkınlıklarını gizleyemediler. Cennetin özelliklerini tasvir eden giysiler hakkında "барқыт (kadife)" kelimesini kullandık. Kazak dilinin ustalığını kullanarak Kur'an-ı Kerîm'in manasını mümkün olduğu kadar açmaya çalıştık. Amacımız asıl manadan sapmamak olduğu için Kazak düz dilini kullanmadık.

Ben Kazak dili ve edebiyatı uzmanıyım. Bol bol Kazak edebiyatı ve şiiri okumam Kur'an'ı tercüme etmekte çok faydalı oldu.

Kur'an'ın çevirisi sırasında ne tür zorluklarla karşılaştınız? Bundan bahseder misiniz?

Çeviri sırasında karşılaşılabilecek birçok zorluklar vardır. Bir harfi, bir kelimeyi veya bir cümleyi çevirdiğinizde çok düşünmek gerekir. Örneğin “ve” harfini bile çevirmek için birçok gramer kitabına bakmak gerekir ki, bazı âyetlerin başında yer alırken bazılarında gelmez. Özellikle inanç açısından âyetleri çevirmek bayağı zordu. Sadece gramer kitaplarına bakmakla yetinmeyip tefsir kitapları, sözlükler ve Arap dilinin şiirlerine bakmayı gerektirir. Tekrarlanan kelimeler ve âyetlere aynı anlamı vermeyerek, büyük tefsirci âlimlerin verdiği anlama baktık.

Çeviriniz lafzi bir çeviri mi yoksa tefsirî bir çeviri mi?

Aslında çevirimiz lafzi kabul edilir. Ancak Kur'an'ın âyetlerini lafzı lafzına tercüme etmek mümkün olmadığı için tefsirî manaya yakın çeviri dememiz daha iyidir.

İnce yönleri olan Kur'an âyetlerine nasıl mana verdiniz?

Tabii ki, Allah'ın sıfatlarına yönelik âyetlere anlam vermenin kendine has zorlukları vardı. İnce anlamlı âyetlere yorum yapmadık. Tefsirde geçtiği şekliyle bıraktık.

Küreselleşme çağında, Kur'an'ın birçok gizemi ortaya çıkmaktadır. Bu âyetlerle gelen haberleri nasıl yorumladınız?

Çevirimiz tefsir değil meâl olduğu için yorum yapmadan kısa yol izlemeyi tercih ettik.

Kur'an'daki terimleri nasıl tercüme ettiniz?

Kur'an'ın terimlerini Kazak diline uygun şekilde anlam vermeye çalıştık. Mana vermesi zor gelen yerleri tefsire göre anlamlandırdık.

Kur'an'daki "hurufu mukatta'yı" nasıl tercüme ettiniz?

Biz hurufu mukattayı açıklamadık. Manasını Allah bilir demekle yetindik.

İbn Hişam, Zemahşerî ve İbn Hacib gibi âlimlerin ileri seviyeli gramer kitaplarında Kur'an'ın bazı âyetlerinin nasıl yorumlanacağı hususunda örnekler getirir. Çeviri sırasında bu tür kitaplardan istifade ettiniz mi?

Hayır, bu tip derin Arapça dil bilgisi kitaplarına girmedik.

Çeviri sırasında usûl kitaplarında yer alan ilkeleri dikkate aldınız mı?

Tabii ki, elbette çeviri sırasında usûl ilkeleri dikkate alındı.

Nesih âyetlerini açıklarken parantez kullanarak yorumda bulundunuz mu?

Her sûrenin girişinde sûrenin kısa bir açıklaması ve temasının bir özeti verilmiştir. Bu çalışma tefsir değil tercüme olduğu için sadece âyetin anlamını vermekle yetindik.

Bilimsel bir konu içeren âyetlere tercüme sırasında nasıl anlam verdiniz?

Asıl manadan sapmadan anlam vermeye çalıştık.

Meâlinizin diğer meâllere göre avantajları nelerdir, diğer çevirilerin içermediği anlamlardan hangisini işlediniz?

Her çevirinin kendine has özellikleri vardır. Çevirimizin değerlendirilmesi okuyucularımız tarafından verilecektir. Bizim çevirimizin özelliği orijinal manaya yakın olmasıdır.

Kur'an nasıl bir kitaptır?

Kur'an rehberdir. Hadiste Kur'an'ın klasik anlamı verilmiştir.

Kur'an günümüz insanına mesajı nedir?

Kur'an her zaman her çağın ihtiyacını karşılamıştır. Bilim ve teknoloji geliştikçe Kur'an'ın sırları yeniden ortaya çıkacaktır.

Temel dilden hedef dil olan Kazak diline ne ölçüde anlamlandırmayı başardınız? Çeviriniz temel dile bağlı kalmadı mı?

Kullanım dışı kalan eskimiş Kazakça kelimeleri ve derin mecaz anlam taşıyan kelimeleri vermeye çalıştık. Kazak dilinin zenginliğini göstermeye çalıştık.

Çeviri tamamlandıktan sonra halktan yazılı veya sözlü olarak herhangi bir eleştiri ve yorum geldi mi?

Kritik yorumlar geldi. Eleştirmenlerin çoğu sübjektif görüşleri olanlardı. Dinî bilgisi olmayanlardan da eleştiriler geldi. Ama onların görüşlerini dikkate almadık. Ancak 2018 yılında yeniden basarken hatalı yerleri düzelttik.

Kazakistan Cumhuriyeti laik bir devlettir. Laiklik bahanesiyle Kur'an'ın yayımlanması konusunda yetkili kurumlardan herhangi bir engel oldu mu?

Kur'an'ın yayımlanması konusunda hiçbir engel olmadı. Ancak kitabın satışında Kazakistan yasaları gereği olarak bazı engellerle karşılaşıyoruz. Teslimat sırasında taşıyıcılar Kur'an'ı taşımaktan kaçınırlar.

Bir Kur'an tercümanı nasıl olmalı?

Her şeyden önce tercüman, Kur'an'ın bir emanet olduğunu hissetmelidir. Dünyevi menfaati gözetmeden emaneti tebliğ etmek için bir hedef belirlemelidir. Dinî bilgiye sahip olmakla beraber Kazak dilinin literatürüne ve gramerine iyi derecede hâkim olmalıdır. Çeviri teorisi hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Diğer dillerdeki meâlleri gözden geçirmelidir. Her kelimeye dikkatlice bakması gerekir. Bir kelimenin yanlış tercüme edilmesi yanlış anlama yol açabilir. Kazakça meâl mütercimlerinin birçoğu çeviri uzmanları değildir hatta dinî bilgileri olmayan şahıslardır.

Şu anda Orta Asya çeviri sürecinden geçiyor. Henüz bilimsel düzeye ulaşamadı. Henüz bir İslam ansiklopedimiz bile yok.

2.8. Mütercim Askar Akimhanov ile Röportaj

Sabit İbadullayev ile görüşmemiz sonrası araştırmamızın ana konusu olan meâllerin hayatta olan mütercimlerinden biri olan Askar Akimhanov ile Nur-Mubarek Üniversitesinin ana binasında görüştük. Bu röportaj imkânını sağladığı için kendilerine ayrıca şükranlarımı sunuyorum.

Aldığınız eğitimden söz eder misiniz? Nasıl bir eğitim sürecinden geçtiniz?

Ana uzmanlık alanım Arapçadır. Üniversitede okurken Arapça dil uzmanlığı dersinde çeviri çalışmaları dersi aldık. 4 yıl boyunca Arapçadan Rusçaya Rusçadan Arapçaya çeviri yaptık. Nur Mübarek Üniversitesinde çeviri sanatı dersi verdim. 2009-2013 yılında işimden ayrılarak bağımsız olarak tercümeyle uğraşmaya odaklandım. Bu süre zarfındaki çalışmam bir nevi Kur'an'ın tercümesi için hazırlık süreci gibi olmuştu.

Kur'an'ı tercüme etmeye nasıl karar verdiniz?

Kur'an'ın Kazakçaya birçok tercümesi var, ancak birçok kişi bazı âyetleri okuduğunda anlamadığından şikâyet ediyorlardı. Kur'an'ı son cüzlerine kadar kendim tercüme ettim. Son cüze gelince Anarbayev yardım etti. O genellikle teknik yönlerinin düzeltilmesine yardım etti. Son baskıda müteşabih âyetlerin tercümesinde düzeltmeler yaptık.

Çeviri lafzi ve tefsirî olarak iki kısma ayrılır. Dinî metinler lafzi mana ile tercüme edilmez. Biz tefsirî çevirme yöntemini tercih ettik. Genel olarak insanların anlaması için parantez açarak anlam vermeye çalıştık.

Kur'an'ı tercüme ederken hangi dildeki eserlerden istifade ettiniz?

Akıt Hacının oğulları, Halife Altay, Saule Hacı, Vahap Kıdırhanulu meâllerini ve Türkçe Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın tefsirini esas aldık. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın yöntemini izledim. Rusça meâllerden Şamil Alauiddinov ve Valeri Porohova'nın meâllerini de gözden geçirdim. Sabuni'nin *Safvet'üt-Tefâsir*'ine de baktım. Son baskıda müteşabih âyetleri Mâtürîdî itikadına uygun olarak tercüme ettim.

Tercüme ederken hangi yöntemi izlediniz?

Kısa mana ile tefsirin ortasını bulmaya çalıştık. Halife Altay'ın çevirisi kısa ve ana metinden kopmamasına rağmen, birçok âyette anlaşılmaçlık çoktu. Bizim amacımız bunun aksine Kazak halkına anlaşılır bir dille meâl sunmaktır.

Kazak dili, Kur'an'ın tercümesinde Arapçanın asıl anlamını ortaya koymaktan aciz değil mi?

Kur'an bir emanettir. Mütercimim tercüme edeceği dile hâkim olması gerekir. Çeviriyi yaparken çeviriyle birlikte birçok edebî kitap okumam çeviri için çok faydalı oldu. 15 ciltlik Kazakça edebiyat sözlüğü çok faydalı oldu. Bazı Kazakça kelimeler var ki, çeviride tam yerine oturur. Tuğla döşerken boş yere tam düşmesi önemlidir. Aynı şekilde, çeviride de tam yeri yerine oturacak kelimeler vardır. Onları bulup yerine oturtmak gerekir. Bu anlamda sözlük çok faydalı oldu diyebiliriz. Herhangi bir çevirmen, özellikle Kur'an'ı çeviren bir kişi bir sözlük kullanmak zorunda kalacaktır. Kazakça çok zengin bir dildir. 15 ciltlik Kazakça edebiyat sözlüğünü bile daha da geliştirmek lazım. Dile gerçekten hâkim olan bir kişi ancak güçlü bir eser ortaya koyabilir. Ama çok çalışmayı gerektirir. Çeviri sırasında bazı ifadeler akla gelmeyebilir ve bu durumda böyle kelimeleri işaretliyordum. Evde edebî eser okurken denk gelen işaretlediğim yerleri düzeltirdim. Çeviri yaparken bir sayfadan fazla çeviri

yapmıyordum. Aslında çevirinin tamamlanmasının uzun sürmesinin nedeni de bu idi. Çeviri sırasında ilk önce bir gün önceki çevrilmiş âyetler üzerinde tekrar iki saat çalışırım. Çünkü aynı gün çevrilmiş metni kontrol etmenin hiçbir yararı yoktur. Ertesi gün taze düşüncelerle tekrar oturmak gerekir. Tekrar okuduğunuzda, hatalar görünecektir. Bu yöntemin avantajı, hem tekrarlayıp hem tercüme edersin. Çeviriyi tamamladıktan sonra dil bilimci olan nitelikli gazetecilere kontrol ettirdim. Onlara hiçbir şeyi değiştirmemesini, sadece bir okuyucu olarak, Kazak okuyucuların anlayamayan yerleri işaretlemesini istedim. Çünkü bu sadece bir kitap değil, Kur'an'dır, bu bir emanettir. Ana metinden sapmamak lazım. Gözden geçirdiler. Gerçi pek fazla işaretlemeler yoktu. Sonra da düzeltilmesi gereken yerleri düzelttim.

Çeviride hangi mütercimın yönteminden etkilendiniz?

Bağımsızlığın ilk yıllarında yapılmış meâllerden etkilendik. Bir de doğup büyüdüğünüz yerin etkisi de oluyor. Kazak dilinin bozulmadığı bir köyde doğduk büyüdük.

Çeviri yaparken ne gibi zorluklarla karşılaştınız?

Zor olan yerler âyetin anlamıyla eşleşen ifadeler ve kelimeler bulmaktı. Allah'ın güzel isimlerini Arapçadaki ismiyle verdik. Açıklamalarını parantez içerisinde verdik. Allah'ın isimleri birbiriyle yakından ilişkilidir. Örneğin Hakîm ismi her açıdan bilgelik anlamına gelir. Çeviri sırasında önceki yapılmış çevirileri ve tefsir çalışmalarını kendimize rehber edindik. Âlimlerin çevirilerini rehber edinmek, kendi başına çevirmekten daha kolay ve mana bakımından hataya düşmemeye yardım eder. Ben Kur'an'ı açarak kendim doğrudan tercüme ettiğimi söyleyemem. Büyük âlimlerin tefsirlerine başvurarak ve diğer tercümelere bakarak karşılaştırmalı tercüme yaptık. *İrabül Kur'an* kitabından istifade ettik.

Bilimsel bir konu içeren âyetlere nasıl anlam verdiniz?

Bilimsel bir konu içeren âyetlere açıklık getirmediğimiz. Müteşabih âyetleri bilimsel olarak açıkladık. Bilimsel bir konu içeren mucizevi âyetlere açıklık getirip yorumlamayı planlıyoruz. Şu anda çalışmamın yarısını düzenledim. Bu çalışmamda bilimsel konu içeren mucizevi âyetleri açıklayıp yorumlayacağım. Özellikle modern toplum için önemli ve gerekli olan alanlara yer vermeyi planlıyorum.

İnce yönleri olan Kur'an âyetlerine nasıl mana verdiniz?

Aslında Kur'an sadece Arapça olarak mucizevi kitap kabul edilir. Başka bir dile çevrildiğinde, o dildeki sadece yakın anlama gelen bir mana seçilerek tercüme edilir. Böylece biz de temel anlama yakın olan manayı vermeye çalıştık.

Meâlinizin diğer meâllere göre avantajları nelerdir, diğer çevirilerin içermediği anlamlardan hangisini işlediniz?

Çevirimizin avantajlı yönlerini en iyi okuyucularımız bilecektir. Örneğin Akıt Hacı'nın çevirisine bakarsak Kerey koluna özgü bir lehçesiyle karşılaşırız. Aynı eleştiri benim çevirim hakkında da yapıldı. Aynı şekilde benim çevirimde de kendi lehçeme ait kelimeler bulunmaktadır. Birisinden Alban kolunun lehçesi kokusu var diye eleştiri almışlığım vardır.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin laik bir devlettir. Laiklik bahanesiyle Kur'an'ın yayımlanması konusunda yetkili kurumlardan herhangi bir engel oldu mu?

Böyle bir baskı olmadı. Ancak müteşabih âyetler konusunda KMDİ incelemesinden geçirerek onların önerisi üzerine bazı değişikliklerde bulunduk. Allah'ın zati sıfatlarında cisim kullanmamayı önerdiler. Örneğin: “biyedihil mülk”

ifadesini “tüm mülkiyet Allah’ın elindedir” tercümesinde “el” kelimesini kullanmamayı önerdiler. “Her şey Allah’ın mülkiyetindedir” olarak değiştirdik.

Asılhan Abdrahmanov tercümemizden etkilenecek manzum olarak şiir tarzında tercüme etti.

Diğer Kazakça çevirilere nasıl bir eleştiride bulunursunuz?

Her çeviri farklı eleştirilere tabidir. Bazı çevirmenlerin çevirilerinde eksik bırakılmış kelimeler vardır. Bunu Kıdırhanulu ve Saule Hacı’nın tercümesinde fark ettim. Arap diline hâkim olmayan tercümanlar tarafından yapılan tercüme de vardır.

Kur’an nasıl bir kitaptır?

Klasik tanımını söyleriz. En çok okunan, okunması ibadet olan, Fatiha ile başlayıp Nas ile biten kutsama ile başlayan ve hükümlerden oluşan kutsal bir kitaptır. Mâtürîdî ifadesiyle “mutlak bir kitaptır”. Bütün bir kitap. Ayrılamaz.

SONUÇ

Kazak tarihinde Karahanlılar ve Korkut Ata döneminde Kur'an'ın Kazakçaya çevrilmesine ilişkin veriler göz önüne alındığında, Kur'an İslam'ın Kazak topraklarına yayılmaya başladığı döneminden itibaren Kazakçaya çevrilmiştir. Göçebe Kazak halkının karşılaştığı zorluklar nedeniyle pek çok değerli eser günümüze kadar ulaşamamıştır. Ancak yurt dışında muhafaza edilen eserler korunabilmiştir. SSCB döneminde Kur'an'ın tercümesi devam ettirildi. Oysaki bu meâller, Sovyet dönemi ideolojisine dayanarak çevrilmiştir. Dolayısıyla o dönemdeki meâller Kur'an meâli olarak değil, yalnızca edebî bir eser olarak değerlendirilebilir.

Kur'an'ı Kazakçaya ilk çevirisini yapan Halife Altay ve Akıt Hacı oğulları da Kazakistan dışında yaşıyordu. Kur'an tercüme etmelerinin bağımsızlık yıllarına denk gelmesi Allah'ın lütfudur. Bağımsızlık sonrası Kazak halkının ilk karşılaştığı ve ilk elinde tuttuğu, insanların kalbine ilk yol açan meâl Halife Altay'ın meâlidir. Sovyet döneminde Kazak halkının dinî kelime hazinesi tamamen hatıralarından silinip sadece eski dinî kitapların satırlarında saklanmıştı. Dolayısıyla dinî terimlerin Kazakça tanımını Halife Altay'ın tanımlamasıyla öğreniyor ve kaybolan mirasa onun tercümesiyle yeniden kavuşmuştur. Onun çevirisi muhtevası ve teknik özellikleriyle kendinden sonraki çevirmenler için bir rehber olabilmıştır.

Bağımsızlık yılları sırasında yurt dışında tercüme edilip basılan ikinci meâl Aziz ve Makaş Akıt Hacı oğullarının meâlidir. Mütercimler Çin'in Altay bölgesinde doğup büyümüştür. Babaları Akıt Ülimci oğlu hapse atılıp şehit ediliyor. Onun tercüme ettiği meâl, Çin rejimi tarafından yakılıyor. Bu nedenle ne yazık ki, mütercimin eseri elimize ulaşamamıştır. Yarım asır sonra baba arzusunu yerine getirip iki kardeş bir meâl yazıyor ve 1990 yılında Pekin'de basılıyor. Dili sade daha anlaşılabilir bir mealdir.

Mütercimler Kur'an âyetlerini olduğu gibi aktarmaya gayret göstermişlerdir. Bu yöntemi kullanmasındaki amacının temel anlamdan sapmamak olduğu anlaşılmaktadır. Eser Çağatay dilinde Arap harfleriyle yazılmış olduğundan dolayı ilk yıllarda pek çok tanınmadı. Çağatayca bilmeyen halk için eser sanki Arapçaymış gibi algılanmaktaydı. Meâl 2011 senesinde Kiril harfine dönüştürüldükten sonra şöhret kazanmaya başlamıştır.

İbadullayev Sabit Zamadinulu'nun 2015 yılında yayımlanmış meali bazı ekleme ve düzeltmelerle 2018 yılında tekrar basılmıştır. Eser hem dil hem de yöntem bakımından diğer tercümelere bir seviye üstünlük sağlamaktadır. Mütercim tercüme tecrübesi dikkate alındığında mealin gerçekten de Kazakça Kur'an tercümesinde bir ileri adımda olduğunu söyleyebiliriz. Meâlin dili sade okunması ve anlaşılması kolaydır. Aynı zamanda günümüz okuyucularına hitap etmesi bakımından da dikkat çekicilik yönü vardır.

Askar Akimhanov'un meali günümüze kadar yazılmış Kazakça mealler içerisindeki en iyi meal diyebiliriz. Mütecim her âyete titizlikle odaklandığını, meâlini en uygun, en anlaşılır kelimeleri seçerek yazdığını araştırmamız sırasında tespit ettik. Her âyetin tercümesinde büyük tefsirlere, meâl ve kâmus kitaplarına müracaat ettiğini fark ettik. Meâli diğer meâllerden farklı kılan yönü, akademik kitleye hitap etmesidir. Çalışmada tefsirî anlatım yöntemine başvurulmuştur. Çoğunlukla âyetler hakkında kısa açıklamalarda bulunmuştur. Kelime ve sözlerin yerleşiminde Kazak dilinin kurallarına uyulmuştur. Çalışmanın değerini artıran hususlardan biri de mütercim Kazakça lügatleri kullanarak çalışmasını edebî dil bakımından ileri bir seviyeye çıkarabilmesidir. Meâlin başka bir önemli özelliği de Kazakistan'ın dinî ve siyasi durumunu göz önünde bulundurarak müteşabih âyetleri Mâtürîdî itikadına uygun

olarak tercüme etmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu meâl Kazakça meâller içerisinde orijinal manadan sapmayan ve anlatım dili en başarılı olanıdır diyebiliriz. Hatta diğer meâllere nispeten Kazakça meâllerde dönüm noktası olabilmektedir.

Kazakça meâl çalışmalarının zirvesi, Askar Akimhanov'un meâlidir diyebiliriz. Bu başarının en önemli nedeni, mütercimim azimli bir şekilde çalışması ve her iki dile de hâkim olmasıdır.

Her meâlde eksik ve hata olduğu gibi tüm Kazakça meâller de eksik ve hatadan ârî değildir. Tercüme sırasında mütercimler ağırlıkla şu gibi eksikliklere yol verilmiştir:

- Kavramlara yanlış anlam verilmiştir.
- Doğru veya yanlış olduğunu araştırmaksızın başka meâllerden alıntı yapılmıştır.
- Anlatım üslubunda yersiz ifadeler kullanılmıştır.
- Anlatım üslubunda yersiz ve gereksiz bilgilere yer verilmiştir.
- Kaynak diline bağlı kalarak hedef dile aktarılamamıştır.
- Açıklanması gereken kavramlar eksik bırakılmıştır.
- Daha iyi anlaşılmasını dikkate alarak uzun açıklamalı yöntem sergilenmiştir.
- Açıklanmaya ihtiyaç duyulmayan Kazakçalaşmış kelimelere yersiz açıklamalar getirilmiştir.
- Âyetleri kendi bağlamında anlamlandırma konusunda zayıf kalmıştır.
- Hazif olmuş cümlelerin anlatım eksikliğine yol verilmiştir.

Kur'an tercümesinde Arap dilinin klasik meşhür gramer kitaplarını okumanın, gramer kurallarını bilmenin ve büyük İslam alimlerinin Kur'an ayetlerini nasıl anlamlarını verdiğini ve onların ayetlere mana vermede koyduğu kuralları bilmek çok

önemidir. Hayatta olan mütercimlerle görüşmemiz ve tüm Kazakça mealleri araştırmamız sırasında, mütercimlerin bu noktada zayıf kaldığını görmekteyiz. Dolayısıyla Kazakça meal çalışmalarında yeni mesafe kat edilebilmesi için meâl hazırlamayı ciddiye alıp bilimsel metotlara gerektiği ölçüde titizlik göstererek Kur'an tecümesinde dikkat edilmesi gereken tüm ilmi hususları göz önünde bulundurarak yeniden meal yazmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Abu Muhammad al-Husayn ibn Mas'ud el-Farra el-Bağavi. *Tafsir İmama Bagavi. Desyat Poslednih Sur Korana*. çev. B. Baymuhanbetov. Almatı, 2007.
- Abdurrahman b. Nasr as-Sa'di. *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, çev: E. Kuliyeve. Moskova: 1999-2000.
- Aday, C. Ebumenaf, D. Ahmet, A. Mubar, D. Paltöre, Y. *Kuran Karim 30. Para Maginalik Audarma cane Tapsir*. Halife Altay Halıkaralık Cardem Korı Baspası. Almatı, 2006.
- Adilbayev, Alau. *Rus Oryantalıslerin Kuran Çalışmaları*. Yayınlanmamış Doktora tezi. Ankara, 2000.
- Akner, şirin. *Sovyet Müřlümánları*. İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- Akıtulu, Aziz. Akıtulu, Makaş. *Kuran Karimin Kazakşa Audarması*. Pekin, 1990.
- Aknazarov, Eskhan. *Sovyet Dönemi Kazakistanında Kuran Çalışmaları Sadvakas Hacı Gilmani Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019.
- Alauddin Mansur. *Kuran Karim. Kazakşa Mağına cane Tüsinigi*. çev., Absattar Smanov. Almatı-Bişkek, 2006.
- Altay, Halife. *Anayurttan Andolu 'ya*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 2019.
- Altay, Halife. *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*. Medine, 1991.
- Altay, Halife. *Kuran şarif, Kazakşa Mağına cane Tüsinigi*. İstanbul, 1989.
- Altay, Halife. *Kuran-ı Karim. Arapşa Transkripsiyası cane Kazakşa Mağınası*. der: Saule Bekenkızı. çev: Askar Nurymbet. Almatı, 2005.
- Anuarbek, Aset. *Kazakistan'da Misyonerlik Faaliyetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi. Konya, 2008.
- Artus, Basım. *Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi Ülke ve Toplum. Doğa, Tarih, Ekonomi, Kültür*. İstanbul, 2011.
- Askar, Akimhanov. *Kuran Karim. Kazakşa Tüsendirmeli Audarma*. Almatı, 2018.
- Aydar, Hidayet. *Kur'anı Kerim'in Tercümesi Meselesi*. İstanbul, 1996.
- Barthold, Vasili Vladimiroviç. *Socinenie*. Moskva, 1963.
- Batırbekov, Comart. *Kuran Sözderinin Mazmundık Anıktamalığı*. el-Fıkr Baspası. Almatı, 2011.
- Baypakov, K. M. *Srednevekoyaya Gorodskaya Kultura Yujnogo Kazahstana i Semireçya*. Almatı, 1989.

- Bazarrov, Mustafa. *Sovetskaya Religioznaya Politika v Sredney Azii (Orta Azya'daki Sovyet Din Politikası)*. Sentral'naya Aziya i Kavkaz. Moskova, 1997.
- Bektazinov, Marat. Muhitdinov, Raşid. Anarbayev, Nurlan. *Tapsirlerdin Tandaulısı*. Muftiyat Baspası. Almatı, 2021.
- Bennigsen, Alexandre. *Sufi ve Komiser, Rusya'da İslam Tarikatları*. çev.: Osman Türer. Ankara, 1988.
- Bezertinov, Rafael Nuritdinoviç. *Tengrianstvo- Religia Turkov i Mongolov*. İzdatel'stvo Ayaz. Naberejniye, 2000.
- Bozkurt, Fuat. *Türklerin Dili*. İstanbul, 2005.
- Bulan, Jolaman. *Kuranın Tercüme Problemleri ve Bazı Urelerin Kazakça Örnek Meali*. Atatürk Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum, 2012.
- Cerrahoğlu İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara 1996.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Çalışkan, İsmail. *Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü (Kazakça ve Rusça Eserler)*. Marife. Yaz 2015. 15/1.
- Çalışkan, İsmail. *Tapsir Tarihi*, Turkistan 2011.
- Çalışkan, İsmail. *Tefsir Tarihi*, Bilay Yayınları, Ankara 2019.
- Daniyar, Samet. *Kur'anda Müteşabih İfadelerin Kazakça'ya Çeviri Problemi: 20. Asırda Yazılmış Kazakça Mealler Örneğinde*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kayseri, 2021.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü ve Tarihi*. İstanbul, 1995.
- Düsenbin, Toktasın Ermaşılı. *Kur'an Karimnın Kazakça Magınası*. Taraz, 2009.
- Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Ķur'ân*. Beyrut: 1405/1985. (16 cilt)
- Ebü Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî. *Meâlimü't Tenzil*. Dâru İbni Hazm. Beyrut, 2014.
- Ebü'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî. *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*. Dâru İbni Kesir. Dimaşk, 2018.
- Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî. *Esbâbu'n-Nüzul*. Kahire, 1968.
- Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Envâru'l Kur'ân ve Esrâru'l Furkân*. Dar'ül Kütübü'l İlmiye. Beyrut, 2013.
- Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. Dar'ül Kütübü'l İlmiye. Beyrut, 1971.
- El-Belezuri. *Fütühu'l-Buldan*. çev: Mustafa Fayda. Ankara, 1987.

- Ernek, Eskozha. *Kuran İlimlerinin Negizderi*. Almatı, 2019.
- Ernek, Muhammedkali. Şingıs, Muhammed. *Kuran Karim Kazakşa Sözbe-söz Mağınası*. Kürenbel Yayınevi. Almatı, 2011.
- Erşahin, Seyfettin. *Sovyetler Birliğinde Kur'an'a Yaklaşımlar. İslami Araştırmalar*. c. 9. sayı 1-4. 1996. 231-239.
- Erşahin, Seyfettin. *Türkistanda İslam ve Müslümanlar*. Ankara, 1999.
- Esnazarova, Ulcalgas. *Kazakistan'nın Fizikalık Kartası*. Sanat Baspası. Almatı, 1997.
- Garaev, Tursun Muhammed. *Filosofia Dobra*. Almatı, 2010.
- Gencan, Tahir Nejat. *Dilbilgisi*. Ankara, 2007.
- Ğilmani, Saduakas. *Zamanımızda Bolğan Ğulamaların Ğumır Tarihtarı*. Daik-Press Baspası. Almatı, 2013.
- Gökgöz Saime Selenga. *Rus Missioner Şarkiyatçılığında İslam Peygamberi ve Kur'an Hakkında Temsil Biçimleri*. Dini Araştırma Dergisi (10). Ankara, Eylül-Aralık 2007.
- Grigoryev, V.V. *O Peredaçe Zvukov Kirgizskogo Yazıka Bukvami Russkoy Azbuki, Pismo k N.İ.İlminskomu*. Orenburg, 1862.
- Gülensaoy, Tuncer. *Türkçe El kitabı*. Ankara, 2015.
- Güner, İbrahim- Ertürk, Mustafa. *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*. Nobel Akademi Yayınları. 6. Bsk., Ankara, 2014.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe tefsirler Bibliografyası*. İstanbul, 1965.
- Hasenov, Smail. *Kazakistandağı Kuran cane Tapsir Boyınşa Adebietter (I: Qazaq Tilindegi Enbekter; II: Orıs Tilindegi Enbekter)*. Türk Yurdu Dergisi. Haziran 2010. c. 30. sayı 275. s. 46-50.
- Hengirmen, Mehmet. *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara, 2015.
- Hitchins, Keith. *Kazak Dili*. DİA 25. Ankara, 2002.
- İbadullayev, Sabit. *Kasiyetti Kuran cane Kazak Tilindegi Mağınalık Audarması*. Almatı, 2015.
- İbragimov, S. K. *Materialı po İstorii Kazahskih Hanstv XV-XVIII Vekov*. Almatı 1969.
- İlminski, Nikolay İvanoviç. *İz Perepisi Po Voprosu O Premenenii Russkogo Alfavita K İnoroçeskim Yazıkam*. Kazan, 1883.
- İsaulı, Muhitdin. *Kuran Baktarı-Kıska Surelerdin Tapsırı*. Almatı, 2009.
- İsaulu, Muhitdin. *Mangi Muğciza*. Almatı, 2011.

- İsaulu, Patteev Muhitdin. *Kur'anın Metinleşme Süreci ve Ana Konuları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara, 2002.
- İsayev. Seyilbek Mukamedcanulu. *Kazak Tili*. Almatı, 2013.
- İslambek, Kazıbek. *Anadolu'dan Anayurda Maneviyet Önderi Halife Altay*. İstanbul, 2017.
- Kalındere, Ahmet. *Musa Carullah*. TDV İslam Ansiklopedisi. Ankara, 2020.
- Kalican, Zankoyev. *Nur-Astana Camisi*. Hikmet Yayınevi. Almatı, 2006.
- Karaman, Hayrettin. *Kur'an Yolu Meali*. DİB Yayınları. Ankara, 2013.
- Karasoy, Yakup. *Satraltı Tercümeli Bir Fıkıh Kitabı*. SÜ TAE Yayınları. Konya, 2004.
- Kaya, Ayşe. *SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği*. APD. c. IV. sayı 3. Kasım, 2012.
- Kazak Ensiklopediyası. Almatı, 1998.
- Kazak Sovet Ensiklopediyası. *Kuran*. Almatı, 1978.
- Kazıbek, Nurkasım. *Saduakas Gılmani: makalalar. Ciğan-tergender*. Almatı, 2006.
- Kıdırhanulu, Vahap. *Kuran-ı Kerim. Kazakça Magına cane Tüsinigi*. Almatı, 2002.
- Kirhçner, Marc. "Kazakh and Karakalpak". *The Turkic Languages (Ed. Lars Johannis-Eva A. Csato)*. London-New York, 1998.
- Koç, Kenan, Doğan, Oğuz. *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara, 2004.
- Komasyon. *Kur'an Mealleri Sempozyumu*. DİB. III cild. Yayınları. Ankara, 2010.
- Komasyon. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. Cem Yayınevi. V cild. İstanbul, 1982.
- Kongyrbayeva, Gulmeyram. *Son Devir Kazak Din Alimlerinden Halife Altay ve Kur'an'ın Kazakça Meali*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Ankara 2021.
- Kraçkovski, İgnati Yulianoviç. *Koran*. Moskova, 1999.
- Kudayberdiulu, Şakarim. *Musılmandık Şart*. Almatı, 2009.
- Kuderina, A. E. *Qazaq Tili – özindik Cumistarğa Arnalğan Matinder*. Pavlodar, 2010.
- Kuliyev, Elmir Rafael. *Koran Smislov i Kommentarii*. Almatı, 2009.
- Kuliyev, Elmir Rafael. *Koran Smisloviy Perevod na Russkiy Yazık*. Moskova, 2004.
- Kur'an Mealleri Sempozyumu-I* (24-26 Nisan 2003 İzmir). DİB Yayınları. Ankara, 2007.
- Kurmanbayev, Kayrat. *Kuran İlimlerine Kirispe*. Almatı, 2013.

- M. Odintsov. *Gosudarstvo i Tserkov; İstoriya Vzaimootnoşeniı (Devlet ile Kilise; Karşılıklı İlişkiler Tarihi) 1917-1918 yılları*. Znaniye. Moskova, 1991.
- M.A. Cadmolla. *Kuran Hikayaları*. Calın Yayınevi. Almatı, 1992.
- Maceni Tileuhan. *Kuran Karimnin Kazak Tilindegi Audarmaları Hakında*. Caş Alaş Gazeti. no 91 (15549). 16 Karaşa, Seysenbi, 2010. (zhashalash.kz/ruhaniyat/3207.html).
- Mahat, Abdussamad. *Fatiha Suresinin Tapsırı*. Şapagat-Nur Baspası. Almatı, 2008.
- Muhtarova, Gulmira. *Dastürli Kazak Koğamındağı İslam Dininin İkpalı*. Basılmamış Doktora Tezi. Almatı, 1999.
- Murtaza Şerhan. *Elim Sağan Aytam Elbası Sen de Tında*, Kazakistan Baspası. Almatı, 2008.
- Negimov, Serik. *Saduakas Ğilmani men Muftahiden üşin. Din cane Koğam Kayratkeri Halife Altay: Eldik İs pen İmani Kundılıktar (Sempozyum Tebliğleri)*. Almatı, 2008.
- Nisanbayulı, Ratbek- Kıdırhanulı Vahap. *Kuran Karimnin Otızınşı Parası. Arapşa cane Kazakşa Magınalık Audarması*. Almatı, 1999.
- Okkasov, Ğalımcıan Muhtarbekulu. *Kuran Oku Negizderi*. Almatı, 2014.
- Osmanov, Magomed Nuri Osmanoviç. *Kuran Pervod s Arabskogo i Kommentarii*. Moskova-St. Petersburg, 2009.
- Özsoy, İsmail. *Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler*. Bilig (39). 2006.
- Porohova, İman Valeria. *Kuran. Pervod Smislov i Kommentari*. Moskova, 2008.
- Rafikov, İlhamcıan. *Kasietti Kur'an Ulı Allah Tağalanın Tendesi Çok Uağız-Nasihatina cane Ulı Mufassirlerdin Tüsindirme-Tapsirlerine Bir Gacayıp Sayaha, 30. Para*. çev: Üsen Şoybek, Askaralı Baspası. Çimkent, 2010.
- Nuriman, Bekaris. *Karahan Dawirinde Audarılgan Kurandar*. <https://ummmet.kz/makalalar/350-dyn-jane-gylym/11805/web> Of Scince ve Scopus “Munara” gazetesine dayanarak, №10, 2020.
- Râğıb el-İsfahânî. *Müfredâtü elfâzi'l-Ķur'ân* (nşr. Safvân Adnân Dâvûdî). Dımaşk-Beyrut. 1412/1992.
- Rısbayeva, Güldana. *Kazak Tili Grammatikalık Anıktağışı*. Almatı, 2008.
- Sablukov, Gordiy Semenoviç. *Kuran Pervod s Arabskogo Yazıka*. Almatı, 1993.
- Saray, Mehmet. *Kazakistan*. Diyanet İslam Ansiklopedisi. Ankara, 2002.
- Serikbay, Oraz. *Tapsir Tunuğı*. KMDB Baspası. Almatı, 2014.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'an Nedir*. İstanbul: Şule Yayınları. 4. Baskı, 2010.

Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzule Yeni Bir Yaklaşım. I. Kur'an Sempozyumu*. Ankara, 1994.

Serinsu, Ahmet Nedim. *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzul*. Şule Yayınları. İstanbul, 1996.

Sızdıkova Gauhar. *İslam cane onın Kazakistandağı Damu Ereşelikleri*. Basılmamış Doktora Tezi. Almatı, 1998.

Sızdıkova, Rabiğa. *Kazak Adebî Tilinin Damu Tarihi (XV-XIX Ğasırlar)*. Almatı, 2014.

Smanov, Absattar. *The Holy Qur'an with Kazak and English Translations. (Kazakça ve İngilizce Çevirilerle Kur'an-ı Kerim)*. Darul Ehsan. Malezya: Selangor, 2010.

Söylemez, Orhan. *Kazakistan – Kültür ve Medeniyet*. DİA. XXV. 126.

Sultanğaliyeva, Alma. *İslam v Kazahstane*. Almatı, 1998.

Sümeyya Muhammed Afifî. Abdüsselâm Mustafa el-Mensî. *el-Müntehâb fi Tefsîr'î-l Kur'ân'il-Kerîm bi'l-lugateyn,îl-Arabıyyi ve'r-Russiyyi*. Kazan, 2009.

Shakimanova Daniya. *Kazakistan'da Vehabilik*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2020.

Töleşulu, Keşubay. *Vospet Korana v Zikrullahe*. Almatı, 2007.

Üşenmez Emek. *Doğu Türkçesi ile Yapılmış Kur'an Tercüme Üzerine*. Birinci Uluslararası Dünya Dili Türkçe Bilgi Şöleni Sempozyumu. Ankara, 2011.

Vastrov V.V. *K Voprosu Perejıtkah O Drevnih Verovanii U Kazahov*. Almatı, 1959.

Yazıcı, İshak. *Nüzul Sebeplerini Bilmenin Kur'an Tefsirindeki Önemi*. Samsun, 1987.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 1. Basım, 2015.

Zehebi Hüseyin. *et-Tefsir vel Mufessirun*. Mısır, 1961.

Zeyneş, İsmail. *Kazak Türkleri*. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara, 2002.

Zımanov, Salık. *Kazak Adet Ğurıp Zandarına Şariattın Aseri*. Almatı, 1998.

[https://play.google.com/store/apps/details?id=com.quran.labs/androidquran/Kazakh Translation Khalifah Altai with Quranenc.com Modifications](https://play.google.com/store/apps/details?id=com.quran.labs/androidquran/Kazakh%20Translation%20Khalifah%20Altai%20with%20Quranenc.com%20Modifications)

<https://www.almaany.com/ar/dict/ar-tr/%D8%A7%D8%A9%D8%A8/>

Bekaris Nuriman, *Karahan Daurinde Audarılğan Kurandar*,

[https://ummmet.kz/makalalar/350-dyn-jane-gylym/11805/web Of Scince ve Scopus “Munara” gazetesine dayanarak, №10, 2020.](https://ummmet.kz/makalalar/350-dyn-jane-gylym/11805/web%20Of%20Science%20ve%20Scopus%20%22Munara%22%20gazetesine%20dayanarak,%20№10,%202020)

Otandasımız Kuran Kitabın Orıs Tiline Audarıp Şıktı, (Erişim Tarihi 15.03.2020),

<https://kaz.zakon.kz/4953385-otandasymyz-ran-k-tabyn-orys-t-l-ne.html>

ÖZET

Kur'an İslam'ın Kazak topraklarına yayılmaya başladığı döneminden itibaren Kazakçaya çevrilmiştir. Göçebe Kazak halkının karşılaştığı zorluklar nedeniyle pek çok değerli eser günümüze kadar ulaşamamıştır. SSCB döneminde Kur'an'ın tercümesi devam ettirildi. Ancak o dönemdeki meâller, Sovyet rejimi ideolojisine dayanarak çevrildiği için Kur'an meâli olarak değil, yalnızca edebî bir eser olarak değerlendirilebilir.

Çalışmamızda kadim zamanlardan bugüne pek çok âlim yetiştiren Türkistan coğrafyasında Sovyet döneminin aşırı politikasının ne gibi etkileri olduğu, bağımsızlık sonrasında Kazakistan'da yapılan meâl çalışmalarının niteliği ve niceliği ilmî yöntemlerle incelenip yaşanan değişim ve gelişim bir sonuç olarak ortaya konmuştur. Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesine katkı sağlamaya yönelik tenkit ve teklifler yapılmıştır.

Çalışmamızın Giriş bölümünde; Araştırmanın Konusu ve Önemi, Araştırmanın Amacı ve Yöntemi ele alınmıştır. Kazakistan Coğrafyası, Kültürel Yapısı ve Kazakça hakkında bilgi verilmiştir. Birinci Bölüm'de; Kazakça Meâl Geleneğinin Tarihçesi, Kazak Dilinde Kur'an Çalışmalarının Doğuşu, Kısmi ve Tam Meâl Çalışmaları, Kazakistan'da Rus Dilinde Yapılmış Çalışmalar, Kur'an İlimlerine Dair Akademik Çalışmalar incelenmiştir. İkinci Bölüm'de ise çalışmamızın ana konusu olan Kazakça dört meâl çalışması kapsamlı şekilde incelenmiştir. Ayrıca meâl mütercimlerinin hayatlarına yer verilmiştir. Kazakça meâllerin anlatım dili, teknik özellikleri, orijinal tercüme metinlerden örnekler, eksik ve yanlış tercüme edilen âyetlerden örnekler verilerek araştırma içerik bakımından zenginleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kazakistan, Kazakça, Kur'an, Meal, Tercüme, Çalışmalar,
Değerlendirme.

ABSTRACT

The Qur'an has been translated into Kazakh since the time when Islam began to spread in Kazakh lands. Due to the difficulties experienced by the nomadic Kazakh people, many valuable works could not reach today. The translation of the Qur'an continued during the USSR period. But the times of that period were translated according to the ideology of the Soviet regime. Thus, translation of that period cannot be considered as a translation, but only as a literary work.

In our study, the effects of the extreme policy of the Soviet period in the geography of Turkestan, which has brought up many scientists from ancient times to the present, and the quality and quantity of the studies carried out in Kazakhstan after independence are examined, changes and developments are presented. Criticisms and suggestions have been made as a contribution to the correct understanding of the Qur'an.

In the Introduction part of our study the subject and importance of the research, the purpose and method of the research are discussed. Information is given about the geography, culture and Kazakh language of Kazakhstan. In the First Chapter, the history of Kazakh food tradition, the birth of Qur'anic studies in Kazakh language, partial and full meal (translation) studies, studies in Russian language in Kazakhstan and academic studies related to Qur'an studies were examined. In the second part, four translations in the Kazakh language, which is the main subject of our study, has been comprehensively examined. In addition, the lives of the translators are also included. The content of the research has been enriched by giving examples of narrative language, technical features, original translated texts, incomplete and incorrectly translated verses.

Keywords: Kazakhstan, Kazakh, Qur'an, Meal (Meanings of the Qur'an), Translation, Studies, Evaluation.

